T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN KANAAT ÖNDERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ANLAMI

DOKTORA TEZİ

Salih Emir MUTLUER

Danışman

Prof. Dr. Mahmut ATAY

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Salih Emir MUTLUER
Numarası	134105001001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
Tezin Adı	AZERBAYCAN KANAAT ÖNDERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ANLAMI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Salih Emir MUTLUER
	Numarası	134105001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut ATAY
	Tezin Adı	AZERBAYCAN KANAAT ÖNDERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ANLAMI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Azerbaycan Kanaat Önderleri Açısından Türkiye'nin Jeopolitik Anlamı** başlıklı bu çalışma 23./09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Üyeler

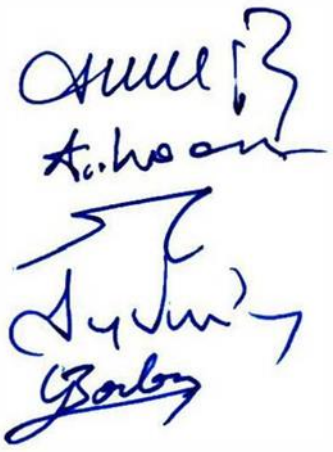
Prof. Dr. Mahmut ATAY

Prof. Dr. Abdullah KOÇAK

Prof. Dr. Murat ÇEMREK

Doç. Dr. Mehmet Ali AYDEMİR

Dr. Öğr. Ü. Gökhan BOZBAŞ

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında birçok insanın katkısı oldu. Adlarını anmadan geçemeyeceğim insanların olduğunu belirtmem gerekiyor. Öncelikle benimle yakından ilgilenen, yoğunluğuna rağmen, tezimin her aşamasında bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mahmut Atay'a teşekkürlerimi sunarım. Önerileriyle her zaman yanımda varlığını hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir'e teşekkür ederim. Lisans öğrenciliğimden bugüne değin Sosyoloji bilimiyle ilgimi canlı tutmama vesile olan, bilgi ve tecrübeleriyle önümde iyi birer örneklik teşkil eden değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Abdullah Topçuoğlu, Prof. Dr. Ertan Özensel'e teşekkür ederim. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Dr. Nurullah Çalış ve Arş.Gör. Semih Sütçü'ye, Uluslararası İlişkiler bölümü Dr. Mehmet Ali Mert'e yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Tezin saha araştırmasında görüşmeyi kabul eden ve verdikleri bilgilerle saha incelemesinin verimli geçmesini sağlayan değerli Azerbaycanlı milletvekili, bürokrat, araştırmacı ve akademisyenlere teşekkür ederim. Ayrıca tezimin her aşamasında benim yanımda olan, tezimle ilgilenirken çocuklarımızla ve evin ihtiyaçları ile ilgilenme fedakarlığını gösteren sevgili eşim Filiz Mutluer'e teşekkür ederim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Salih Emir MUTLUER
	Numarası	134105001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut ATAY
	Tezin Adı	AZERBAYCAN KANAAT ÖNDERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK ANLAMI

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı bulunduğu jeopolitiğin Türkiye'nin dış politikası ve kimlik üzerinde oluşturduğu etkileri Türkiye-Azerbaycan ilişkileri bağlamında sosyolojik bir perspektiften incelemektir. Bu çerçevede, araştırma kapsamında Türkiye'nin jeopolitiğinin dış siyasete etkilerinin Türkiye-Azerbaycan ilişkileri temelinde özellikle Azerbaycan tarafından algılanan kimlik, kültür, millet ve soy bağı gibi ögeler etrafında analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın teorik kısmında öncelikli olarak jeopolitik kavramı ve jeopolitik teoriler hakkında genel bir çerçeve oluşturularak Türkiye ve Azerbaycan'ın jeopolitiği hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında SSCB'nin dağılmasıyla başlayan süreçten araştırmanın veri toplama sürecine kadar olan dönemde (1991-2015) Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin seyrine yön veren önemli olaylar ve siyasi gelişmeler dönem dönem ele alınmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini teorik çerçevede sunulan konular etrafında değerlendirmek üzere alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma desenine dayalı olarak kurgulanan alan araştırmasında araştırmanın temel amacına yönelik olarak derinlikli betimsel veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu

doğrultuda, araştırma amacına uygun ve kapsamlı bilgiler elde etmek üzere amaçsal örneklem metodu ile belirlenen öznelerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Milletvekili, bürokrat, araştırmacı ve kendi alanında uzman akademisyenlerden oluşan araştırma özneleri ile Ankara, Trabzon, İstanbul ve Bakü'de derinlemesine görüşmeler yapılarak veri toplama süreci tamamlanmıştır. Elde edilen veriler Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde etkileri önemli görülen soybağı, kimlik, kültür, jeopolitik, siyasi liderler ve enerji konuları başta olmak üzere analiz edilerek incelenmiştir.

Araştırma bulguları jeopolitiğin Türkiye'nin dış politikası üzerinde oldukça etkili olduğunu ve bunun Azerbaycan ilişkilerinde de geçerli olduğunu göstermiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye ile kısa sürede gelişen ilişkilerin temelinde iki ülkenin soybağı, kimlik, kültür, din gibi ortak özelliklerinin de belirleyici olduğu saptanmıştır. Öte yandan, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ortak değerlere dayalı süregiden kardeşlik algısına oldukça bağlı olsa da belirli dönemlerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ülke çıkarlarının son tahlilde asıl belirleyici unsur olduğu düşüncesinin ağırlık kazandığını göstermiştir. Ayrıca farklı dönemlerde iktidarda bulunan partilerin siyasi kimliklerinin de dış politikada ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin seyrinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırma bulgularına dayanarak jeopolitiğin dış politikada tek başına etkili olmadığı ancak kimlik, kültür, din, ekonomi gibi faktörlerle etkileşime girdiğinde güçlü bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyaset Sosyolojisi, Jeopolitik, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Dış Politika, Milli Kimlik, Kültür, Enerji Hatları

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Salih Emir MUTLUER
	Numarası	134105001001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut ATAY
	Tezin İngilizce Adı	Turkey's Geopolitical Meaning Azerbaijan Opinion Leaders

ABSTRACT

The aim of this research is to analyze the effects of geopolitics of Turkey's foreign policy and identity from a sociological perspective in the context of relations between Turkey and Azerbaijan. Within the framework of this research, the effects of external politics of Turkey's geopolitical scope of Turkey-Azerbaijan relations, aimed to analyze elements such as identity, culture, nation and paternity, especially as perceived by Azerbaijan.

In the theoretical part of the study; firstly a general framework for the concept of geopolitics and geopolitical theories was established, following this; some information about the geopolitics of Turkey and Azerbaijan was presented, and finally important events and political developments which are significant for the Turkey-Azerbaijan relations are presented within the period which began with the collapse of the USSR and leading up to the data collection process of this study (1991-2015).

According to the purpose of the research, a field study on the Turkey-Azerbaijan relations based on the issues presented in the theoretical framework was conducted. In the field research which is based on qualitative research design, in-depth descriptive data has

been tried to be presented. In this respect, in order to obtain comprehensive data in-depth interviews were conducted with the subjects identified with the purposive sampling method. The data collection process was completed by conducting in-depth interviews in Ankara, Trabzon, İstanbul and Baku with research subjects including bureaucrats, researchers and academicians who are experts in their fields. The data was examined by analyzing important effects such as paternity, identity, culture, geopolitics, especially political leaders and energy issues in Turkey-Azerbaijan relations.

Research findings showed that the geopolitics are quite effective on Turkey's foreign policy and it also applies to the Azerbaijan relations. After Azerbaijan's gaining independence, on the basis of improving relations with Turkey in short time was found to be as a result of common characteristics such as religion the two countries paternity, identity and culture. On the other hand, it was seen that although Turkey-Azerbaijan relations are highly dependent upon the brotherhood perception and based on common values, political and economic developments experienced in certain periods the interests of the country was found to be the main determining factor in the final analysis. In addition, the parties in power at different periods of political identity in foreign policy was seen as effective for the future of Turkey-Azerbaijan relations. Based on the findings of this study, it was concluded that geopolitics is not effective in foreign policy by itself, but it is a powerful determinant when it interacts with factors such as identity, culture, religion and economy.

Keywords: Politics, political sociology, geopolitics, Turkey-Azerbaijan relations, foreign policy, national identity, culture and energy lines.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **İİ**
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU ..... **İİİ**
ÖNSÖZ ..... **İV**
ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **Vİİ**
KISALTMALAR ..... **Xİİİ**
GİRİŞ **1**

1.BÖLÜM
KAVRAM SORUNU VE ULUSAŞIRI SİYASETİN JEOPOLİTİK KONUMU ÜZERİNE TEMEL KAVRAMLAR

1.1.Yeni Dünya Düzeninde Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları **4**
1.2.Jeopolitik konum **12**
1.2.1. Jeopolitik Kavramı 12
1.2.2. Jeopolitik Teoriler ve Türkiye 15
1.2.2.1. Avrasyacı Yaklaşım 15
1.2.2.2. Deniz Hakimiyet Teorisi 17
1.2.2.3. Kara Hakimiyet Teorisi 19
1.2.2.4. Kenar Kuşak Teorisi 20
1.2.2.5. Büyük Satranç Tahtası Teorisi 21
1.2.3. Sosyo-Kültürel Yapı ve Jeopolitik Arasındaki İlişki 22

2. BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİĞİ, JEOPOLİTİĞİN TÜRKİYE- AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Türkiye'nin Jeopolitiği **24**
2.1.1. Türkiye'nin Jeopolitiği ve Petrol-Doğalgaz Piyasasındaki Rolü 25
2.1.1.1. Üç Tarafı Denizlerle Çevrili Bir Ülke 25
2.1.1.2. Önemli Boğazlarla Köprü / Taşıyıcı Ülke ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi 26

2.1.1.3. Asya ve Avrupa Arasında Tarihsel Konumlanış 30
2.1.1.4. Dünya'nın En Büyük Petrol Rezervlerinin Kesişme Noktası (Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar) 31
2.1.1.5. Balkanlara Yakınlık 32
2.1.1.6 Liman Devleti ve Dünya Pazarına Ulaşımda Limanların Önemi 33
2.1.1.7. Demokratik ve İstikrarlı Bir Ülke 34
2.1.1.7.1. Bölgesel Sorunlar 36
2.1.1.8. Hazar Petrol ve Doğalgazının Piyasaya Sürülmesinde Türkiye'nin Jeopolitiği 37
2.1.1.9. Bölgeye Olan Yakınlığı 39
2.1.2. İş birliği Çerçevesinde Gerçekleşen ve Düşünülen Bölgesel Boru Hatları 40
2.1.2.1. Petrol Boru Hatları ve Yapılan Projeler 42
2.1.2.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı 42
2.1.2.1.2. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı 43
2.1.2.1.3. Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (ITB) 43
2.1.2.2. Doğalgaz Boru Hatları ve Yapılan Projeler 44
2.1.2.2.1. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı 44
2.1.2.2.2. TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Projesi) 45
2.1.2.2.3. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı 46
2.1.2.2.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Doğalgaz Boru Hattı 46
2.1.2.2.5. Trans-Hazar (Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa) Doğalgaz Boru Hattı 47
2.1.2.2.6. Güney Akım ve Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı 48
2.2. Azerbaycan Açısından Jeopolitik 49
2.2.1. Azerbaycan Dış Politikasını Etkileyen Temel Ögeler 50
2.2.1.1. Stratejik Boyut 50
2.2.1.2. Tarihsel Boyut 51
2.2.1.3. Kültürel Boyut 52
2.2.1.4. Demografik Boyut 53
2.2.1.5. Ekonomik Boyut 53
2.2.2. Azerbaycan'ın Dış Siyasetteki Hedefleri ve Ulusal Tehlikesizlik Stratejisi 54
2.2.2.1. Azerbaycan'ın Dış Politika Hedefleri 54
2.2.2.2. Azerbaycan'ın Ulusal Tehlikesizlik Stratejisi 55
2.2.2.3. Azerbaycan'daki Politika ve Ekonomik Gelişmeleri 56
2.2.2.3.1. Ayaz Mutalibov Dönemi (1990 - 1992) 56

2.2.2.3.2. Ebülfez Elçibey Dönemi (1992 – 1993) 57
2.2.2.3.3. Haydar Aliyev Dönemi (1993 – 2003) 60
2.2.2.3.4. İlham Aliyev Dönemi (2003 – 2015) 63
2.2.2.3.4.1. Haydar Aliye ile İlham Aliyev Döneminin Dış Politikadaki Benzer ve Farklı Yönleri 66
2.2.3. Türkiye'nin Jeopolitiği Bağlamında Azerbaycan ve Kafkasya Politika Hedefleri 70
2.2.3.1. Türkiye'nin Karadeniz- Kafkas Politika Hedefleri 70
2.2.3.2. Türkiye'nin Azerbaycan Politikası 74
2.2.3.3. Yukarı Karabağ Sorunu ile ilgili Türkiye'nin Politikası 78
2.2.3.4. Kafkasya Bölgesinde Yaşanan Krizler 79
2.2.3.5. Ermenistan Devletinin öncelikli Politikası 81
2.2.3.6. Rusya'nın Karadeniz- Kafkasya Politikası 83
2.2.4. Türkiye'nin Sahip Olduğu Jeopolitiğin Kısa Ekonomi Politiği 84
2.2.4.1. Turgut Özal ve Koalisyon Dönemi (1991-1993) 84
2.2.4.2. Süleyman Demirel ve Koalisyonlar Dönemi (1993-2002) 90
2.2.4.3. Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti Dönemi (2002-2015) 92

3.BÖLÜM
METODOLOJİ, ALAN ARAŞTIRMASI VE VERİLERİN YORUMLANMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 99
3.2. Araştırmanın Metodolojisi 100
3.2.1. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler 101
3.2.2. Araştırmanın Örneklemi 102
3.2.2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi 103
3.2.2.1.1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler 104
3.3. Azerbaycan'ın Kimlik Yapısı 106
3.3.1. Milli Kimliği 106
3.3.2. Dini Kimliği 107
3.3.3. Jeopolitik ve Kimlik 108
3.4. Araştırma Bulguları ve Yorumu 109
3.4.1. Jeopolitik ve Bölgesel Manevra 109
3.4.2. Petrol Sevkiyatı ve Ekonomik Döngü 113
3.4.3. Politik Balansın Korunması 117

3.4.4. Ülkeler Arası İlişkiler ve Temsiliyet 120
3.4.5. Yumuşak Güç (Soft Power) mü? Sert Güç (Hard Power) mü? 125
3.4.6. Dış Politikada Dış Türkler Etkisi 129
3.4.7. Liderler ve Devletlerin Kaderi 132
3.4.8. Türkiye İle Komşu Olmak 138
3.4.9. Milliyetçiliğin Kaynakları 142
3.4.10. Türk Birliği Mi? İslam Birliği Mi? 144
3.4.11. Bir Millet İki Devlet 149
3.4.12. Coğrafya ve İktidar 152
SONUÇ 157
EK1: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU 167
EK2: ONAM FORMU 169
EK 3. HARİTALAR 171
KAYNAKÇA 174
ÖZGEÇMİŞ 195

KISALTMALAR

AB (Avrupa Birliği)

SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği)

ABD (Amerika Birleşik Devletleri)

IMF (Uluslararası Para Fonu)

KEİ-KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği)

KEİT (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)

NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)

ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)

IKT (İslam Konferansı Teşkilatı)

ISSS (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü)

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler)

BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı)

ENİ (Enerji Şirketi)

BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi)

BTE (Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı)

TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Projesi)

Gazprom (Gaz Endüstrisi)

ADİK (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi)

GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)

AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)

AHC (Azerbaycan Halk Cephesi)

BTK (Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu)

BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu)

KUH (Karadeniz Uyum Harekatı)

TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı)

KİİP (Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu)

SOCAR (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi)

TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)

TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı)

TDP (Türk Dış Politikası)

GİRİŞ

Jeopolitik, bir devletin yer aldığı ülkeler coğrafyasındaki stratejik önemini vurgulayan önemli bir kavramdır. Ülkelerin coğrafi/fiziki özellikleri (iklim, bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri vb.), komşuları ve ilişki düzeyi, tarihi/kültürel dokusu (geleneksel yapısı, medeniyete ait bilgileri, dil yapısı, değer yapıları vb.), dinsel ve etnik özellikleri (inanç, millet, köken vb), iktisadi yapısı (üretim ve tüketim kapasitesi vb), ulaşım imkânları (deniz, liman, karayolu, havayolu gibi), uluslararası platformlardaki rolü ve askeri gücü gibi daha pek çok özellik jeopolitik önemi belirleyen etmenler arasında sayılabilir.

Türkiye, jeopolitik açıdan sahip olduğu doğal kaynaklar ve iş gücünün yanında ekonomik özelliklerinden de kaynaklı olarak önemli bir ülkedir. Türkiye bulunduğu coğrafya bakımından büyük çöllerin bulunduğu bölgelere komşu olmasına rağmen iklim ve bitki örtüsü bakımından bu bölgelerden ayrılır. Böyle bir coğrafyada iklim ve bitki örtüsünün farklı olması, önemli su kaynaklarına sahip olması, liman ve boğazlara sahip olması Türkiye'yi jeopolitik anlamda bulunduğu bölgede önemli bir merkez haline getirmektedir. Öte yandan Türkiye, iki kıta arasında köprü konumunda yer almasından dolayı ithal ve ihraç eden ülkeler için en güvenli güzergâh olarak görülmektedir. Türkiye'nin petrol ülkelerine olan coğrafi yakınlığı, İstanbul ve Çanakkale gibi iki önemli boğaza sahip olması ve ülkede bulunan önemli limanları sayesinde Hazar Havzası'nda bulunan petroller güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara aktarılabilmektedir. Bütün bu bileşenler Türkiye'nin sahip olduğu fırsatları arttırmakla birlikte çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum, Türkiye'nin dış politikada da çok yönlü ve değişken bir siyaset izlemesine zemin hazırlamaktadır.

TDP (Türk Dış Politikası) Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çoğunlukla barışçıl ve diğer ülkelerle işbirliğine dayalı bir davranış tarzıyla şekillenmiştir. Türkiye bu politikasını devam ettirmek için yoğun bir çaba harcamasına karşın özellikle sınır komşuları ile uzun süreli sorunsuz bir diploması yürütmesi mümkün olmamıştır. Bu duruma örnek olarak Suriye ve İran'la yaşanan PKK sorunu ve mezhep kökenli meseleler,

Yunanistan'la Ege kıta sahanlığı, Kıbrıs, Batı Trakya ve Ermenistan'la yaşanan soykırım iddiaları gösterilebilir. Bütün bunlar TDP'yi belirleyici unsurlar olarak kendini gösterirken aynı zamanda dış politikayı zorlu bir mesele haline getirmektedir.

Türkiye, Azerbaycan özelinde olduğu gibi, Kafkasya politikalarını belirlerken komşularla yaşanan sorunlardan etkilenmiştir. Örneğin Türkiye'nin dış politikada uygulamış olduğu 'sıfır sorun' anlayışı doğrultusunda Ermenistan ile karşılıklı diplomatik adımlar atmaya yönelmesi Azerbaycan'la sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Türkiye, Kafkasya'da etkinliğini arttırmak ve bölgenin jeopolitik olanaklarından yararlanmak istemekle birlikte Azerbaycan'la olan coğrafi yakınlık, tarih, kimlik, kültür ve soy bağı gibi ortak özellikleri dolayısıyla Azerbaycan'la ilişkilerine daima önem vermiştir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte başlamıştır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet olan Türkiye bağımsızlığını kazanan diğer Türk cumhuriyetleri ile birlikte Azerbaycan'la oldukça yakın bir ilişki geliştirmeye çaba göstermiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri ile ortak kimlik, kültür, tarih, din gibi öğelere sahip oluşu ilişkilerin geliştirilmesinde yakınlaştırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Azerbaycan özelinde, Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve ileri boyutlara taşınması için Azerbaycan hükümetleri de bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren aynı hassasiyeti sergilemiştir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin 'kardeşliğe' dayalı bir hukuk çerçevesinde ilerlemesinin yanında başka önemli hususların da var olduğunu vurgulamak gerekir. Örneğin ekonomik eksenli olarak her iki ülkenin jeopolitiğine bağlı bir şekilde karşılıklı fayda temelinde bir ilişkinin var olduğu da görülmektedir. Bunun somut bir örneği olarak iki ülke arasındaki petrol-doğalgaz boru hatlarına dayalı enerji anlaşmaları gösterilebilir. Bu hususta ele alınabilecek başka bir önemli nokta ise iki ülke ilişkilerinin seyrinde çoğunlukla üstün taraf olarak tutum sergileyen Türkiye'nin zaman zaman Azerbaycan'ı rahatsız edici siyasi adımlar atmasına yönelik yapılan eleştirilerdir. Uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği'nin boyunduruğunda kalan Azerbaycan'ın özellikle bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye'nin sergilediği 'ağabeylik' rolünden rahatsızlık duyması TDP'nin

yönetiminde siyasi iktidarların tutumlarıyla da yakından ilişkilidir. Bu bakımdan Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki istikrar üzerinde siyasi liderlerin ve söylemlerinin oldukça etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında jeopolitik kavramı sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınarak jeopolitiğin dış politikada neyi ifade ettiği, nasıl bir işleve sahip olduğu, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitiğin Azerbaycan kanaat önderleri tarafından nasıl algılandığı ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığının incelenmesine yönelik bir içerik sunulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma hem teorik hem de uygulamalı olmak üzere iki yönde gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; jeopolitik kavramı ve jeopolitik teoriler, yenidünya düzeninde ulus devlet tartışmaları üzerinde durularak, başlangıçtan günümüze kadar jeopolitiğin nasıl bir seyir izlediği ve bu özelliklerin ülkelerin dış politikalarının içinde bulundukları jeopolitiğe bağlı olarak nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Türkiye'nin jeopolitiğinin Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerindeki yeri ve önemine yer verilerek jeopolitiğin hem Türkiye hem de Azerbaycan tarafından algılanma biçimi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin dönemsel olarak ele alınmasına çalışılmıştır. Bu dönemler bağlamında Türkiye açısından Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi ve Ak Parti dönemlerine yer verilirken Azerbaycan açısından Ayaz Mutalibov, Ebulfez Elçibey ile Haydar ve İlham Aliyev dönemlerinin karşılıklı ilişkilerdeki politik dil, söylemler ve politikaların uygulama biçimlerinin yansımaları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise araştırmanın metodolojisi sunulmuştur. Bu bağlamda, araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler üzerinde durularak araştırmanın örneklemi hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Örneklemi oluşturan araştırma öznelerinin tanımlanması ve veri toplama sürecine ilişkin ayrıntılar yine bu bölümde açıklanmıştır. Bölümün son kısmında ise alan araştırmasından elde edilen verilerin analizi ile ortaya çıkan sonuçlar araştırma amaçları doğrultusunda yorumlanarak tartışılmıştır.

1.BÖLÜM

KAVRAM SORUNU VE ULUSAŞIRI SİYASETİN JEOPOLİTİK KONUMU ÜZERİNE TEMEL KAVRAMLAR

1.1.Yeni Dünya Düzeninde Küreselleşme ve Ulus Devlet Tartışmaları

Ulus sözü, Alman romantizminin eşlik ettiği etniklik sözü etrafında dönen sözlük anlamından Fransız milliyetçiliğinin sahiplendiği, coğrafi güzergahları öne çıkaran, bölgesel ulus anlamlarına kadar geniş bir alanda incelenebilir (Giddens, 2008: 162). Ulus, unsurlarında hem objektif tanımlara değer veren hem de ortak kader, ortak soy gibi duygularda birleşen ve kişinin duygusal benliğine yönelik tanımlamalar barındırmaktadır.

Batı bölgelerinde, coğrafi keşiflerle başlayan ve sanayi devrimi'nden sonra hız kazanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler küreselleşmenin öncüsü olarak görülmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte, gelişmiş ülkelerin en önemli amaçlarından birisi pazar arayışıdır. Bunun bir kanıtı olarak da daha çok kazanma arzusunda olan burjuvazinin daha çok şey ortaya koyması ve ortaya koyduğunu pazarlamak istemesi olarak gösterilebilir. Sanayi devriminden günümüze yeni pazar arayışları içinde olan ve diğer yandan da ihtiyaçlarını giderebilecek siyasal, sosyal ve ekonomik arayışları içinde bulunan ülkelerin ürünlerini pazarlayabilmesinde jeopolitiğin etkisi görülmektedir.

Ulaşım ve iletişim araçlarındaki ilerleme ve yaygınlaşma, dünyayı küreselleşmesine ve bireyler arasındaki etkileşim yoğunluğunun meydana geldiği dünya bilincinin güç kazanmasına atıf yapmaktadır (Robertson, 1999: 21-22). Belli bir ahlaki öğreti ve değer yapısına dayanan bir süreçten daha fazla, sermaye ilişkilerinin şekillendirdiği kültürel ve toplumsal düzenlemelerin yanında mekânsal farklılıklardan kaynaklanan değişiklikleri ortadan kaldıran bir süreç olarak küreselleşme bireylerin yaşam tercihlerinin ve değerlerinin benzeşmesine sebep olmaktadır (Giddens, 2000: 153-154). Küreselleşme, yalnızca milletler arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasını veya milletlerarası birleşmeleri meydana getirmemekte aynı zamanda ulus devletlerin egemenlik hakkına zarar vermekte ve ulus devletleri milletlerarası ortamda yeniden biçimlendirmekte ve ulus devletlerin klasik anlamda düşman öngörüsünün de ötesinde yeni tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.

Ulus devlet, bireylerin kendi geleceklerini milli, siyasi kurumlar ve mekanizmalar bünyesinde belirledikleri bir ülke şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda ulus devlet, bu feodal nitelik taşıyan bir siyasi oluşumdan, merkeziyetçi unsurları ile öne çıkan bir siyasi düzene geçişi temsil etmektedir. Aynı lisanı konuşan, aynı etnik kimlikten gelen, aynı dine bağlı, aynı kültür ve tarihe sahip, ortak düşmanı ya da düşmanları olan bir toplum olarak milletin politik olarak örgütlenmiş şekli olan ulus devlet, yasal kaynağı olan milletin kendi etrafında toplandığı bir kurumdur. Ulus devlet ifadesi feodal özellikler barındıran bir yapılanma şeklinden merkeziyetçi bir temelde ilerleme gösteren tarihsel ve sosyolojik bir olguyu temsil etmektedir. Bu anlamda ulus devlet müşterek değerler etrafında toplanılan ve ulusal politikalarla biçimlendirilen siyasi bir alanı paylaşan, düşüncelerini dile getiren milletlerin birlikte hayat sürdürdüğü siyasal bir sistem olarak da ifade edilir (Özyakışır, 2006: 77-78). Ulus devletin önemli özelliklerinden birisi de hakim olduğu sınırlar içinde başka bir güce ve unsura izin verilmemesidir.

Mal ve artı ürünün dünya piyasasında serbest dolaşımı olarak ifade edilen küreselleşme ile ulus devletlerde ekonominin kontrolünü elinde tutan hükümetlerin kontrolü önemini yitirmiş ve ülkelerin bu alandaki gücü zayıflamıştır (Kennedy, 1993: 53-54). Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomiyi elinde tutan hükümetlerin gücü zayıflamış ve kendi döviz kurlarının tek başına bir belirleyiciliği kalmamıştır. Bu bağlamda ülkelerin para politikaları bireysel olmanın ötesine geçmiş ve çok yönlü ekonomik planlamalara ihtiyaç duyulmuştur.

Uluslararası birleşme bütünleşme sonucu ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişim, ulus devlet fikrini, işleyişini ve yapısını önemli oranda etkilemiştir. Bu değişimin ülke sisteminde ulus anlayışının ve siyasi sistemde millet anlayışının zarara uğraması başta olmak üzere milli hükümetlerin karar verme gücü üzerinde olumsuz bir etkisi olmuştur (Konak, 2011: 153-154). Bunlara ek olarak bu değişim küreselleşme süreci ile ulus devletlerin altından kalkamayacağı siyasal, sosyal, ekonomik ve çevresel pek çok yeni problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemler birçok yerde milletlerarası örgütlenmeyi ve ortak amacın güçlenmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü bütün bu problemler, uluslararası örgütlenmelerin büyümesi ulus devletlerin hakimiyet alanlarının genişlemesine

sebep olmuştur. Özellikle Avrupa'da ortaya çıkan bölünerek birleşme süreci, AB (Avrupa Birliği) gibi ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılığa dayalı, güvenilir devletler üstü güçlü siyasi birlikleri ortaya çıkarmıştır. AB üyesi devletler bundan önce ulusal bağlamda kendi ülkelerine ait olan birçok karar alma hakkını AB merciine devretmek durumunda kalmışlardır. Bu sebeple yerellik ilkesine göre bir sürü alanda karar almak hakkının yerele verilmesinin ulus devletin hakimiyet yetkisini sınırlandırıcı etkisi olmuştur.

1989 yılında ilk önce doğu bloğunun yok olması ve sonra da 1991'de SSCB'nin parçalanmasıyla beraber otuz yıla yakın bir döneme izini bırakan olgu (Keyman, 1998: 34-35), globalleşme veya başka bir deyişle ülkemizde yaygın olarak kullanılan küreselleşme olmuştur. Bütün bunlara rağmen küreselleşme olarak adlandırılan bu durum açık bir şekilde ifade edilememektedir.

1991'de SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği) dağıldıktan sonra eski SSCB ulus devlet olma sürecine girmiştir. Azerbaycan ve Gürcistan çok farklı etnik grupları barındıran bir toplum olduğundan ulus devletin mantığı olan azınlıkların birleşmesi mantığına uymadığından ulus devlet inşa sürecinde zorlanacakları düşünülmektedir.

Ulus devletin kültürel anlamda ortaya çıkarmaya çalıştığı ulus kimliği, küreselleşme ile çelişmektedir (Featherstone, 1993: 9-10). Kitle iletişim araçlarındaki ilerlemeler ulusal kültür meydana getirme çalışmalarının kayda değer ölçüde çözülmesine neden olmuştur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması yerel, küresel ve ulusal kültürün tek düzenliğine meydan okumasına alt yapı hazırlamıştır.

Küreselleşmenin anlamı ve boyutlarına değinilecek olursa küreselleşme çağımızda siyasetten ekonomiye, yönetimden siyasete, kültürel ve toplumsal alanlara kadar uzanan geniş bir anlama sahiptir. Küreselleşme diğer bir ifadeyle manevi ve maddi değerlerin ulusal çizgileri geçerek dünya çapında yayılması olarak ifade edilmektedir. Küreselleşme kavramını ilk kullanan Marshall Mcluhan'ın (1966) yazmış olduğu Gutenberg Galaxy adlı kitabında yeni oluşan bu süreç için kullanmış olduğu global (Küresel) köy terimi ilk kez literatüre girmiş oldu. Küreselleşmenin siyasi açıdan ortaya çıkması 1980'li yıllarla beraber Reagan ve Thatcher tarafından benimsenen yeni muhafazakâr yapının iktidar

dönemlerine denk gelmiştir. 1990'lı senelerde ise küreselleşme ifadesi her yerde kullanılır hale gelmiştir (Aktel, 2003: 5-6). Küreselleşme tabirinin açıklanmasında belirli bir görüş yoktur. Küreselleşme kavramı yandaşlarınca olumlu değerlendirilirken karşısında olanlar tarafından ise olumsuz değerlendirilmektedir. Küreselleşme taraftarlarına göre küresel piyasa eski dönemlere göre daha çok gelişmiş halde ve ulusal sınırları yok etmektedir. Bu sebeple uluslar hakimiyetlerini, siyasetçiler de olayları farklı açıdan gösterme yeteneklerini kaybetmektedir. Küreselleşmeye karşı olanlara göre ise küreselleşme var olan refah devletine son verecek minimal devleti benimseyen çevrelerin ortaya koyduğu bir devrimdir (Bauman, 2012: 8).

Küreselleşmenin milletlerarasılaşma ile aynı anlamda olmadığının ortaya konması gerektiğini, küreselleşmenin yalnızca milletlerarasındaki bağların yakınlaşması değil, milletlerin sınırlarından taşan küresel sivil toplumun ortaya çıkışı gibi aşamaları da içerdiğini, küreselleşmeyle beraber ülkelerin düşmanlardan ziyade tehlikelerle ve risklerle karşı karşıya kaldıklarını ifade eder. Küreselleşme devletlerin ekonomik sınırlarının yok edilmesi biçiminde ifade edilirse, ulus devletlerin ekonomik anlamda hareket etme alanları, gelişmiş merkezlerin alanlarıyla sınırlı kalmaktadır. Yamak'a göre küreselleşme mal/hizmet ve sermaye akışının çok hızlı olduğu, serbest bir biçimde sınırsızca değiş-tokuş işlemlerinin yapıldığı yeni bir dönemin özelliğidir. Cangir ise küreselleşmeyi kamplaşmanın blokların ortadan kalktığı, kültürel, sosyal ve ekonomik yönden devletlerin daha fazla bağımlı olduğu, bir araya gelerek birleşip bütünleştiği, sınırlarla ayrılan bir dünyadan milletlerarası bilgi sarmaşığıyla çevrilmiş ulus aşırı bir sisteme geçişten bahseden bir kavram olarak tanımlar. Küreselleşmeyi değindiği alanlar yönünden kültürel, siyasal ve ekonomik küreselleşme biçiminde 3 şekilde sınıflandırmak mümkündür (Yeldan, 2001: 13-14). Ekonomik küreselleşme, ulusal ekonominin yeni dünya piyasasına eklenmesi ve iktisadi anlamda alınan bütün karar süreçlerinin dünya kapitalizminin belirlemiş olduğu sermaye dinamikleriyle açıklanması olarak yorumlanmaktadır.

Ekonomik anlamda küreselleşme, tamamen açık olan pazar ekonomisinin ortaya koyduğu kapitalist örgütlenme mantığını, milletlerarası ticaretin örgütlenmesinde sivrilen batılı sermaye hissedarlarının ulaştığı zenginliğe dikkat çekmektedir. Sonuç olarak bu durum çok uluslu sermayenin ihtiyaç ve isteklerini karşılayan bir ekonomi şeması

oluşturmayı amaçlayan neo-liberal politikaların devamlı yayılan bir uygulama alanı keşfetmesine yol açmaktadır. Ekonomik küreselleşme mal akımının engellenmeden ortaya konduğu ve piyasa oyuncularının rekabette eşit olanaklara sahip olmasını içermekte, finansın, ticaretin, üretimin küreselleşmesinden bahsetmektedir. Siyasal bağlamda küreselleşme toplum-birey-devlet arasındaki rol ve ilişkilerin yeniden biçimlendirilmesini gerektirmekte, ulus devlet karşısında milletler üstü mekanizmalarla birlikte, sivil topluma yönelik üstünlük sağlamakta demokratikleşme çerçevesinde bir yükseliş göstermektedir. 1950 yılından beri AB'nin ekonomik olarak birleşmenin çeşitli bölümlerini başarıyla tamamlayarak günümüzde kurumsal ve konvansiyonel federatif bir bütünleşmiş Avrupa ortaya koyma çabası siyasal küreselleşmenin ulus devletlerinin yalnız başına oluşturamayacakları bir işleyiş olduğunu, içinde millet üstü entegrasyon ve bloklaşma çabalarını da barındırdığının en güzel örneğidir (Aktel, 2003: 59-60). Siyasal küreselleşme şartların ulus devlet içinde eşit şekilde dağılması ekseninde temsil mekanizması ortaya konmasıyla zaten kendine güç ifade eden demokrasi kavramının daha katılımcı bir hale gelmesini sağlamaktadır. Kültürel anlamdaki küreselleşme eğilimi ise milletlerin hem problemlerini hem de çözüm tartışmalarını bir araya getirmektedir.

Kültür çeşitliliği ulus devlet için de kültür farklılıkları yaratan iletişim ve ulaşım ağlarındaki süratli gelişmelerdir. Kültürler arasındaki değişiklikler azalmakta birçok durumda ortak reaksiyonlar ortaya çıkmaktadır. Kültürel küreselleşmenin olumsuz yönü ise ekonomik yarışta ilk sıralarda yer alan gelişmiş ülkelerdeki tutumların az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerdeki yerel kültürel farklılıklar ve gelenekleri sömürerek taklitçi bir kültür yozlaşması ortaya çıkarması, bu milletleri daha çok tüketime sevk ederek tüketim toplumu ortaya çıkması tehlikesidir (Sezen, 1999: 59-60). Özet olarak küreselleşme anlamı ve boyutlarıyla coğrafi sınırları, ülkeleri birbirinden ayıran bir neden olmaktan çıkarmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte kapitalizm, ulus devleti önceki dönemlerine göre ekonominin ilerlemesinde yer alan bir ölçüt olmaktan çıkarmıştır. 20. Yüzyılın ortasında yaşanılan soğuk savaş ile birlikte ulus devlete bir şey olmazken 2000'li yıllara yaklaştıkça bu sürecin bitmesi ile birlikte ulus devletin zemini sarsılmaya başlamıştır. Kısacası SSCB'nin çöküşü ve ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nin güçlenmesi ile birlikte

küreselleşme hız kazanmış ve siyasi düzlemde egemen güç olan ulus devleti zayıflamış ve dönüşüme uğramıştır. Bunun sonucunda ulus devletin tekrar eski gücüne kavuşturulması ile ilgili tartışmalar başlamıştır (Uygun, 2007). Ulus devlet ile ilgili tartışmalarda bazı yazarlar milli kültür, kimlik ve çevresel faktörlerin de yaşanan küreselleşme sürecinde etkisini ele almışlardır. Ulus devletlerin milli kültürü, gelenek ve görenekleri küreselleşme sürecinin etkisiyle zayıflamaya başlamıştır. İletişim ağlarındaki gelişmeler sayesinde televizyon kanallarının dünyanın her tarafına bilgiyi ulaştırması, sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte popüler kültürün yaygınlık kazanması ulus devletin bu alanda zayıflamasında ki dış tehditler olarak gösterilebilir. Bir bakımdan ulus devlet merkezi konumdan uzaklaştırılmıştır (Koray, 2008). Küreselleşme sürecinde ulus devlet ekonomik ve kültürel anlamda zorlanmaktadır. Ekonomik anlamda küreselleşme sürecinde ortaya çıkan pazar alanları küresel, çok uluslu şirketlerin elinde olması, kültürel anlamda da tek tip bir küresel kültürün yayılması ile birlikte millet, milliyetçilik, devlet gibi değerlerin insanlar arasında zayıflamasına sebep olmuştur.

Ulus devletin zayıfladığı ve dönüştüğü bu dönemde küreselleşme fenomen olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda ulus devletlerin dönüşümü ile birlikte devlet politikalarının da değiştiği görülmektedir. Ulus devletler bu süreci yok sayarak kendi sınırları içinde ekonomi politikalarını gerçekleştirmesi ve küresel ekonominin dışında kalma arzusu olanaksız bir hal almıştır. Geleneksel devlet modelinin yerini küreselleşmenin de etkisiyle yeniden şekillenen kurumların aldığı görülmektedir (Drache, 1999: 1-2). Küreselleşmenin yaygınlaşması ile ekonomik yapıların ve siyasi aktörlerin değişmesi günümüz ulus devletlerin kendilerine ait bağımsız politikalar üretme olasılığını ortadan kaldırmıştır. Ulus devletlerin tekrardan önemli bir siyasi ve ekonomik aktör olarak siyasi arenada yer alıp almayacağı bilimsel temelde gelecek kuşakların ilgileneceği konu olma özelliği taşımaktadır.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bölgesel anlamda güç blokları oluşmuş, küreselleşmenin de etkisi ile küresel ekonomik şirketler karşılıklı olarak ilişkilerini arttırmışlardır. İlk olarak Doğu-Batı bloğu olarak ortaya çıkmış, daha sonra da bu iki bloğa bağlı olarak küçük bloklar oluşmuştur (Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'da). Bu bloklarda ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran Almanya, Çin ve Japonya'da 1980'li

yıllara gelindiğinde Avrupa Birliği ve Sovyetler Birliğinin de etkisiyle jeopolitik anlamda değişikliğe gidilmiş ve çok merkezli bir yapıya doğru bir yöneliş başlamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ekonomik krizle birlikte devletin harcamaları artmış, üretim alanındaki azalma ile birlikte kriz küresel bir alana yayılmıştır. Bu nedenle en temelde bu iki blok ve diğer küçük bloklar değişime uğramak zorunda kalmıştır. Bu yeni değişim ile birlikte devletler ekonomilerine etki eden özelleştirme gibi politik değişikliklerle zayıflatılmaya çalışılmıştır. Bu yeni yapılanma ulus devlet yapısıyla çelişmiştir. Yani gelişmiş olan ülkeler ekonomik ve siyasi güçlerini daha da güçlendirirken gelişmekte olan ülkeler ise zayıflamışlardır. Held (1999), küreselleşme ile birlikte devletin var oluş mücadelesi ile ekonomik ve siyasi yaşam arasında boşlukların oluştuğunu savunmuştur. Ayrıca küreselleşme ile birlikte kendi sınırları içinde egemen tek güç olan ulus devletin etkisinin azalması, zayıflaması ile birlikte yasadışı faaliyetler içinde yer alan terörizm, uyuşturucu-silah-insan kaçakçılığı, uluslararası mafyalar tarafından kontrol edilir hale gelmiş, küresel anlamda sağlık problemleri (AIDS, Veba, domuz gribi vb.) artan hareketlilik nedeniyle hızla yayılmış, devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü güçlü sermayeleri elinde bulunduran şirketler almış, hareketliliğin yayılması ile birlikte yerel kültürler de etkilenmiş ve alışılan düzen bozulmuştur. Ekonominin, bilimin ve teknolojinin güçlenmesi ile birlikte çalışmalar hız kazanmış ve bu çalışmaların çok pahalı ve karmaşık olmasından dolayı da hiçbir devlet tek başına bu çalışmalara girememiş olması devletlerin bu alanda da ortak ilişkiler içine girmesine sebep olmuştur. Ekonominin, bilimin, teknolojinin ortak yürütülmesi ile birlikte ulus devlet birçok alanda aşınmaya uğramıştır (Karabağ, 2002: 143-145). Bu küresel gelişmeler ile gelişmiş devletler ulus devlet anlamında güçlenirken gelişmekte olan ülkeler ise ulus devlet özelliklerini yitirme ile karşı karşıya kalmışlardır. Küresel alanda gerçekleştirilen çalışmaları gelişmiş ülkelerin aynı çalışmayı ve şartları gelişmekte olan ülkelerden de bekledikleri için bu durum gelişmekte olan ülkeleri siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan zorladığı görülmektedir.

Küreselleşme ile birlikte oluşan yeni düzen, tarihi ulus devlet politikalarının köklü bir değişim geçirmesine sebep olmuştur (Habermas, 2002: 25-26). Ulus devlet zamanında kendi sınırları içinde herhangi bir egemenlik gücüne izin vermezken, kendi ticari ekonomik ilişkilerini kendi belirlerken küreselleşme ile birlikte artık milletler üstü küresel pazarlar oluşmuş, egemenlik gücü olarak da küresel sermayeler ortaya çıkmıştır.

Keyman (1998) küreselleşmenin siyasal anlamda ortaya çıkmasıyla dünyanın küçüldüğünü söylemektedir. Batılı ülkelere göre ise küreselleşmenin etkisiyle ulus devletler hem siyasi hem de ekonomik alanda bağımsızlıklarını yitirmişlerdir. Buna karşılık ulus aşırı şirketler ve küresel ekonomik kuruluşlar öne çıkarak ulus devletlerin karar alma süreçlerini geri planda bırakmışlardır. Bu durum da ulus devletlerin küreselleşme sürecinde ekonomik ve siyasi alanda zayıfladığına ilişkin en temel göstergelerindendir.

Kazgan (2005)'a göre ulus devletlerin zayıflama süreci, iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak, ulus devletlerin mali alanındaki yetki ve görevlerini çok uluslu şirketlerin kurmuş olduğu kurumlara devretmesidir. Bu kurumlara IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi örgütler örnek teşkil edebileceği gibi bölgesel anlamda kurulmuş olan KEİT (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) gibi örgütler de örnek gösterilebilir. İkinci olarak da merkezi devlet konumunda olan ulus devletlerin yetkilerini yerel yönetimlere bırakması ele alınabilir. Bauman'a göre ise şartsız engellenemez bir şekilde yayılan serbest ticaret kuralları ekonomiyi zorunlu olarak siyasi kontrolün dışına çıkarmaktadır. Bunun sonucunda da devletin ekonomik ve mali yapıyla ilgili karar vermesine izin verilmemektedir (Habermas, 2002: 56-57). Bu duruma, spekülatif baskılarla piyasaların hareketlenmesi sonucunda hiçbir devletin mali değişikliklere uzun süre dayanamaması, bunun sonucunda da ulus devletlerin paranın değeri ve ekonomi politikaları üzerindeki var olan kontrollerini neredeyse sağlayamamaları örnek olarak gösterilebilir.

Habermas (2002)'a göre ise ulus devletlerin zayıflaması kapitalizmin garantisini ortadan kaldırmaktadır. Küresel örgütler ve kuruluşların güçlü ulus devletleri olmadan güvenliklerini sağlayamamaları ve faaliyetlerini yürütememeleri bu durumun en temel nedenidir. Bu bağlamda ulus devletlerin, politik ve siyasi arenada önemli bir aktör olarak görevine devam etmesi önemini korumaktadır.

Çok uluslu şirketlerin küreselleşme sürecinde ortaya çıkmasıyla ekonomik anlamda söz sahibi durumuna gelmesi, yetki ve sorumluluk alanında da yerel yönetimlerin yetkiyi eline alması ve merkezi otoritenin zayıflamasıyla ulus devletlerin zayıfladığı görüşüne sahip olanlarla, bu görüşün karşısında yer alan ulus devletlerin güçlerinden bir şey

kaybetmediğine ve hatta bu süreçte küresel şirketlerin güvenliklerini sağladığı ve faaliyetlerini yürütebildiği ulus devletlere olan ihtiyacın daha da arttığını savunan bu iki farklı görüşün ortaya çıktığı görülmektedir.

1.2.Jeopolitik konum

Dünyada bulunan herhangi bir yer, ülkelere, kültürlere, yönetim biçimine, askeri ve siyasi gücüne göre konumlandırılıyorsa bu o bölgenin jeopolitik bir konumda olduğunun göstergesidir (Özey, 2007). Jeopolitik konum, ülkelerin güvenliği, komşu ülkelerle olan ilişkisi, askeri yatırımlar, bölge ülkeleri ile olan iş birliği veya tehditlere maruz kalıp kalmadığı şeklinde birtakım ipuçları verdiği için önemlidir.

1.2.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik, bir devletin dünya üzerinde bulunduğu yer anlamına gelir ve bu da içerisinde birçok devlete ait özel konumunun etkisiyle oluşan özellikleri barındırır. Bunlar devletlerin iklimi, bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri, komşuları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, tarihsel birikimi, kültürel yapısı, ekonomisi, denizlere yakınlığı, uzaklığı vb. özellikleri açısından siyasi stratejilerini belirlemede yön gösteren bir kavramdır (Üstel, 2002: 192). Geçmişten günümüze toplulukların kendilerine uygun yaşayacakları yeri, oluşturacakları devleti kurmadan önce o yerin jeopolitik konumuna önem verdikleri görülmektedir. Bir devletin jeopolitiği, o ülke için yaşamaya elverişli ise bu hem toplum hem de devlete sağlayacağı imkanlar bakımından büyük bir zenginliktir. Jeopolitiğin önemini farklı bakış açıları ile incelemek mümkündür. Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili olması, tarıma elverişli topraklarının ve su kaynaklarının bol olması, ılıman bir iklimin hüküm sürdüğü bir yarımada da yer alması ve birçok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Anadolu topraklarının, jeopolitik bakımından bu değeri Anadolu'nun "Medeniyet Beşiği" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur

.

Bir ülkenin coğrafi konumunun incelenmesinde o ülkenin matematik ve özel konumu da incelemeye dahil edilmelidir. Matematik konum, herhangi bir yerin, Dünya

üzerinde bulunduğu alanın enlem ve boylam dereceleriyle belirtilmesine denir. Bir başka ifade ile ekvatora ve Greenwich'e göre matematiksel konumudur. Örneğin, Türkiye 36 - 42 kuzey enlemleri ile 26 - 45 doğu boylamları arasında yer alır. Bu Türkiye'nin matematiksel konumunu ifade eder. Türkiye'nin bu enlemler ve boylamlar arasındaki matematiksel konumu geometrik bir şekil oluşturur ve matematik konum değişmez. Matematik konumun ülkelerin iklim ve bitki örtüsüne etkisi vardır (Özey, 2001: 141). Coğrafya derslerinden de hatırlanacağı gibi yerküre üç bölüme ayrıldığında, ekvatorun ve çevresinin sıcak, kutuplar ve çevresinin soğuk ve bu iki alan arasında yer alan bölgenin de ılıman kuşak olduğu bilinir. Bir ülkenin hangi kuşakta yer aldığını bilmek için o ülkenin enlem derecelerine bakmak yeterlidir. Bu da o ülkenin jeopolitik önemi belirlemede yardımcı olan unsurları ortaya koyar. Örneğin Türkiye'nin ılıman kuşakta yer aldığını, yukarıda bahsedildiği üzere 36 - 42 kuzey paralellerinde bulunduğu görülmektedir. Diğer yandan örnek olarak Rusya gösterilecek olursa, yüzölçümünün büyük olmasına rağmen topraklarının geniş bir bölümünün kutup ikliminin etkili olduğu soğuk kuşakta yer aldığı ifade edilebilir. İşte bu iki örnekte görüldüğü gibi ülkelerin coğrafi konumları, jeopolitik konumlarının önemini arttırır (Güngör, 2003: 3).

Özel konum ise bir ülkenin kıtalara, komşu ülkelere, denizlere, ticaret yollarına, boğazlara, geçitlere göre konumuna denir. Bir ülkenin üzerinden önemli ticaret yollarının geçmesi, boğazlara sahip olması, denizlere yakınlığı, gelişmiş ülkelere uzaklığı gibi etmenler ticareti arttırdığı için o ülkenin jeopolitik konumunun değerini ortaya koyar (Şahin, 2000: 272). Türkiye'nin jeopolitiği dolayısıyla yeraltı ve yerüstü zenginlikleri açısından özellikle petrol rezervi yüksek olan Hazar havzasında bulunan ülkeler ile ülkelerinde petrol bulunmayan Avrupa devletlerinin arasında bulunması örnek verilebilir Türkiye, doğu-batı eksenli enerji güzergahları üzerinde güvenilir ve istikrarlı bir ülkedir. Bu da Türkiye'nin dünya siyasetinde tartışılmaz bir öneme sahip olduğunu ortaya koyar. Türkiye'nin sahip olduğu Doğu- Batı eksenli enerji güzergahları üzerindeki bu özel konum dolayısıyla dünya siyasetinde de tartışılmaz bir öneme sahip olmasını sağlamıştır.

Coğrafi konum, bir ülkenin gelişmesinde kendisinin sahip olduğu potansiyellerin farkına varmasında ve bunu etkin bir biçimde kullanmasında çok büyük öneme sahiptir (Hacısalihoğlu, 2001: 70-75). Örneğin Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir köprü

vazifesi görmektedir. Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz'e kıyısı olan bir yarımada ülkesidir. İstanbul ve Çanakkale gibi önemli boğazlara sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumu ülke için büyük bir potansiyel güçtür. Bu potansiyelin anlaşılması, yorumlanması ve uygun bir biçimde gerekenlerin yapılması, hedeflenen güce ulaşmak ve büyüme açısından göz ardı edilmeyecek bir öneme sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu bu avantajı ekonomik ve siyasi ilişkiler açısından doğru değerlendirilirse coğrafi potansiyelin farkına varılmış ve doğru yönde bilinçli bir şekilde kullanılmış olur. Bu bağlamda Türkiye'nin coğrafi konumu devleti idare edenler tarafından iyi değerlendirilmeli, bunun politikada yol gösterici, geleceğe dair ipuçları veren önemli bir çalışma alanı olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Bir ülkenin bulunduğu jeopolitik konum itibariyle siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan özelliklerini coğrafi açıdan olduğu kadar tarihi açıdan bağımsız incelemek mümkün değildir. Tarih, bir bilim dalı olarak dünden bugüne kadar yaşanan olayları, neden ve sonuçlarıyla ortaya koyan ve bunu belgelere dayandıran bir bilim dalıdır. Bir ülke coğrafi konumundan ve tarihsel geçmişinden aldığı güçle dünya sahnesinde rol alır. Her devletin kısa ya da uzun mutlaka tarihi bir geçmişi vardır. Her devlet soyunun nerden geldiğini, özelliklerini, geçmişte neyle meşgul olduklarını, hangi devletlerle nasıl ilişki kurduklarını öğrenmek ister. Yani tarihinden ilham alarak jeopolitik potansiyelini dener ve siyasetini tüm bunlara dayanarak yönlendirir. Dünya üzerinde jeopolitik bir alana sahip olan tüm devletler, burada yaşadıklarını ispatlamak ve imar etmek amacıyla okullar, çeşmeler, ibadet yerleri, hastaneler inşa etmişlerdir. Bunların bir kısmı halen günümüzde varlığını koruyabilmekteyken, bazıları ise arkeolojik çalışmalar sonrasında ortaya çıkarılmıştır. Günümüze kadar ulaşabilmiş bu eserlere tarihi eserler denir. Tarihi eserler o bölgede yaşayan uygarlıklar ile ilgili geniş bilgiler sağlamakla kalmayıp onların siyasi ve kültürel geçmişleri hakkında değerli ipuçları da verir. İstanbul bu duruma en güzel örneklerden birisidir. İstanbul jeopolitik konumu itibariyle tarihte çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığı birçok devletin sahip olmak istediği bir şehir olarak savaşların yapıldığı vazgeçilmez bir yer olarak tarihteki yerini alır. İstanbul, Karadeniz ve Marmara'yı birbirine bağlayan Asya ile Avrupa kıtalarını ayıran, boğazlara ev sahipliği yapan, iklim çeşitliliğine sahip olan özellikleriyle tarihte milli ve dini bakımdan birçok devletin ele geçirmek istediği jeopolitik bir öneme sahiptir. İstanbul bu kimliği ile uzun bir süre

Bizans'ın egemenliğinde kalmış olup, Osmanlı padişahları tarafından birçok kez kuşatılmış fakat alınamamıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 tarihinde fethedilmiştir (Şahin, 2000: 328-329). İstanbul'un fethi Ortaçağ'ın kapanıp, Yeni Çağ'ın açılması açısından tarihte bir dönüm noktasıdır. İstanbul örneği, jeopolitik konumun tarihteki etkilerinin en güzel ve en somut örneğidir.

1.2.2. Jeopolitik Teoriler ve Türkiye

Jeopolitik, kelime anlamı itibariyle coğrafya ve politikanın kesişimi ile oluşan siyasal ve askeri bir kavram olarak ifade edilmektedir (İlhan, 1989; 14-15). Ancak, jeopolitiği yalnızca coğrafya ve politika düzleminde ele almak geniş bir perspektife dayanan jeopolitik olgusunun doğru bir şekilde değerlendirilmesini engeller. Dolayısıyla jeopolitiği belirleyen hususlar, coğrafya ve politika ile beraber, bunların tarihe, kültüre ve kimliğe yönelik yorumlamaları ve algılamaları ile şekillenir. Türkiye jeopolitiğinin de bu çerçevede yorumlanması doğru bir anlayış oluşturabilmek için oldukça önemlidir.

Türkiye, dünya adası olarak da adlandırılan Asya-Avrupa-Afrika'nın kesişme noktasında yer alan, denizlere ve boğazlara sahip olması bakımından kıyısal özellikler gösteren bir ülkedir. Bu özelliklerinin yanında diğer ülkelerin kara sınırları ile de çevrilmiş olması Türkiye'nin ağırlıklı olarak merkezi bir jeopolitik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu merkezi jeopolitiğe sahip olan ülkeler hem gelişme hem çevrelerinden gelecek tehditleri doğmadan önleme ihtiyacı, hem de kuşatma gereksinimi taşırlar. Bu çerçevede Türkiye'nin jeopolitiğine ilişkin değerlendirmeleri, konu ile ilgili literatürdeki jeopolitik teoriler bağlamında ele almak önemli olacaktır.

1.2.2.1. Avrasyacı Yaklaşım

Aleksandr Dugin, Sovyet sonrası Rusya Federasyonu'nun dış politikasında fikri bakımdan önemli isimlerden biridir. Dugin, Rusya'da bir siyasi partinin (Avrasya Partisi) genel başkanı olmasına rağmen, 1990'ların ortalarından günümüze, Rusya'nın aktif

politikalarını etkileyen ve yönlendiren düşünceleri ile siyasi gücünün çok daha ötesinde bir etkiye sahip olmuştur (Tezkan, 2013; 228). Halen, Rusya Devlet Başkanı Putin'in dış politika baş danışmanı olarak görev yapan Dugin, Rus jeopolitiğini Avrasyacı bir kavram ile anlamlandırmıştır.

Dugin, 21. Yüzyıl başında Rusya'nın ekonomik ve teknolojik yetersizliklerini ve bunlara bağlı olarak politik zafiyetini gidermeye çalışmış ve bu bağlamda Çarlık ve Sovyet dönemi coğrafyasında yeniden Rus nüfuzu kurmanın felsefi ve kuramsal alt yapısını oluşturmaya çalışmıştır. Dugin, gerek Bağımsız Devletler Topluluğu gerekse Şanghay İşbirliği Örgütü gibi uluslararası yapılanmalara önem vererek Rusya'nın Avrasyacı bir çerçevede dış politikasını geliştirmesine destek vermiştir. Avrasyacı yaklaşımı benimseyen Rusya, Dugin'in görüşlerine bağlı olarak Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile Kafkas Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini ülke çıkarlarını koruma noktasında şekillendirmiştir (Dugin, 2010: 10-20).

Avrupa ve Asya'da ABD ve müttefiklerini etkisiz hale getirmeyi hedefleyen Avrasyacı yaklaşım, hem Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Türk toplulukları konusunda hem de bağımsızlığını kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri ile ilgili ilişkiler konusunda önemli etkiler yaratmıştır. Bu yaklaşım genel olarak bağımsızlığı kazanan Türk cumhuriyetlerini Türkiye'den uzaklaştırarak, aralarındaki dil, mezhep, din, kültür çeşitliliğine dayalı unsurları tahrik ederek her türlü yakınlaşmayı ve işbirliğini önleme, bunun yerine Moskova'ya ve İran'a yaklaştırma stratejisini öngörmektedir (Uslubaş, 2007: 412).

Türkiye'nin stratejik konumundan aldığı bölgesel güç özelliğinin aynı zamanda birçok jeopolitik temeli bulunmaktadır ve bu temellerden birisi de Müslüman nüfusa sahip laik bir ülke oluşudur (Saray, 1993: 115). NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) üyesi olan Türkiye, Asya-Doğu ile Arap bölgesi arasında bir "tampon kordonu" olarak nitelendirilmektedir. Rusya dış politikasında içinde bulunduğu coğrafyada etkili olmak ve Türkiye'nin hem Müslüman hem de Türk kimliğini bölgede etkisizleştirmek için İran'ı ve Ermenistan'ı bölgede denge unsuru olarak kullanmaktadır.

Tahran merkezli bir güney politikası Rusya açısından birçok jeopolitik sorunun çözümü anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya açısından, Türk dünyasına yönelik dış politikada İran-Kafkasya ekseninde kilit ülke Ermenistan'dır. Türkiye'den Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerine giden yolun Ermenistan ve Karabağ topraklarından geçmesi nedeniyle Ermenilerin bulundukları konum Rusya için son derece stratejik öneme sahip olmuştur. Ermenistan, Rusya-İran ekseninde Türkiye'yi kıta içi mekanlardan koparan önemli stratejik bir halka rolünü üstlenmiştir. Dolayısıyla Ermenistan, Rusya'nın Kafkasya'daki geleneksel ve güvenilir müttefiki olarak özel bir jeopolitik role sahiptir (Dugin, 2005: 179). Ermenistan'ın bu konumu Türkiye'nin kuzeye ve doğuya, yani Orta Asya Türk dünyasına yayılışının engellenmesinde önemli bir işlev görmektedir Ancak, Ermenistan'ın bu önemli rolü Gürcistan'ın AB ülkeleri ve Türkiye ile işbirliği sayesinde beklenen etkiyi gösterememiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Kafkasya'da ABD ve batı yanlısı ülkelerin parçalanması ve istikrarsızlaştırılması amacına yönelik olarak Azerbaycan'da 25 yıldır Ermeni işgalinin devam etmesi, 2008 yılında fiilen Gürcistan'dan kopmuş olan Abhazya ve Güney Osetya'da yaşananlar bütünüyle Dugin'in önerdiği Avrasyacı politikalardan ileri gelmektedir.

1.2.2.2. Deniz Hakimiyet Teorisi

Alfred Thayer Mahan tarafından geliştirilen deniz jeopolitiği kuşaklardan merkeze, denizlerden karalara doğru gelişen bir hakimiyet stratejisi esasına dayanmaktadır (Davutoğlu, 2013: 106). Bu teoriye göre; dünyaya hakim olmanın tek şartı, denizlerde güçlü olmaktır düşüncesi hakim olmakla beraber Amerika'yı dünya egemenliğine götürecek faktörün deniz egemenliği olacağını ileri süren Mahan, devletin büyüklüğünün kıyılarının uzunluğu, limanlarının özelliği ile ilişkili olduğunu, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde, dünya hakimiyet politikasında deniz hakimiyetinin önemli olduğunu ileri sürmüştür (Akengin, 2013: 35-36).

Amiral A. Mahan'ın deniz hakimiyet teorisine dayanarak Türkiye'nin deniz gücü olabilme, dünya hakimiyet mücadelesinde bir yer edinebilme ve denizlerle ilgili olarak kendi mevkiini belirleme şartlarını incelemeden önce tarihe kısa bir bakış atmakta fayda

vardır. (İlgürel, 1993: 186). Osmanlı İmparatorluğunun Akdeniz ve Karadeniz'e hakim olduğu XVI. Yüzyıl dahil bütün tarihi boyunca bir deniz gücü olamayıp, kara gücü olarak kalmasının sebepleri, Amiral A. Mahan'ın bir deniz gücü olmak için gerekli gördüğü kıstaslarda dikkate alınarak şu şekilde özetlenebilir; Türklerin denizle teması ve denizlerden bir güç unsuru olarak istifadeye teşebbüs etmesi XI. Yüzyıl sonlarına doğrudur. Türk kavimleri at üstünde ve sürülerinin peşinde yaylak ve kışlakların arasında gidip gelen, önceleri konargöçer, sonraları yarı göçer ve çok sonraları yerleşik bir hayat düzenine sahip olmuşlardır. Anadolu'nun fethi ile beraber sahil boylarında yaşamaya başlayan Türklerin bu hayat düzeni değişmedi. Denizle ilgilenmek sadece denizlerde kuvvetli bir donanma bulundurmak ve bu donanmanın sağladığı siyasi ve askeri menfaatlerden yararlanmak değildir. Deniz insanların hayata bakışını, onların hayat tarzını etkilemeli; millet olarak hayatı devam ettirmenin bir, belki de yegane unsuru olarak görülmelidir. Denizde yaşamak, denizle beraber yaşamak toplum hayatının bir parçası olduğunda ancak insan unsuru Mahan'ın isabetle kurguladığı gibi deniz gücünün oluşumunda etkisini gösterebilir. Türklerin Kanuni, Avrupalıların Muhteşem sıfatını verdiği Osmanlının en haşmetli döneminde Sultan Süleyman 15 Eylül 1547 tarihinde Alman İmparatoruna gönderdiği bir ahidnamede hakim olduğu cihandan bahsederken Orta Avrupa, Balkanları, Kafkasya'yı ve Ortadoğu sınırlarını alan bir cihandan bahsetmekte ve bu cihanın içindeki denizler Akdeniz ve Karadeniz'le sınırlıdır (Turan, 1979: 168). Mahan'ın ifadesiyle hükümetin karakteri, Osmanlı'nın bir deniz gücü olmasına elverişli değildi. Tarihe bakıldığında Osmanlı Devleti bir kara gücü olmak ve egemenliğini bu şekilde sürdürmek istemiştir.

Özetlemek gerekirse; Osmanlı İmparatorluğu, Mahan'ın kıstaslarına göre geniş bir toprağa ve uzun sahillere sahip olmasının dışında bir deniz gücü olarak tarihin hiç olmazsa bir kesiminde yer alacak şartlara sahip değildi. Osmanlı İmparatorluğu zaman zaman güçlü bir donanmaya sahip olmuşsa da hiçbir zaman deniz gücü olamamış ve çöküşünde dahi bir kara gücü olarak şanlı tarihini kapamıştır. Osmanlı Devleti için ileri sürülen mülahazalar Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde geçerliliğini korumaktadır. Ancak halkın ve devletin denize ve denizciliğe olan ilgisinin giderek arttığı görülmektedir. Buna rağmen bir ilgi

artışı ve bunun deniz ticaretine, gemi yapımcılığına ve denizci nesiller yetiştirilmesi faaliyetlerine yansıması yeterli değildir.

1.2.2.3. Kara Hakimiyet Teorisi

1861-1947 yılları arasında İngiltere'de yaşayan Mackinder Sir Halford, önce biyoloji ve hukuk öğrenimini görmüş ardından da coğrafya eğitimi almış ve coğrafya öğretim üyeliği yapmıştır. 1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'nde Tarihin Coğrafi Ekseni adlı bildiri ile Kara Hakimiyet Teorisinin temellerini atmıştır. Daha sonra 1919 yılında yayımladığı Demokratik İdealler ve Gerçek adlı kitabında bu teoriyi geliştirmiştir (Özey, 2002: 215).

Mackinder, Demokratik, idealler ve Gerçek isimli kitabında İstanbul için şu ilgi çekici görüşü ileri sürmektedir: Demiryolları ağı bütün Dünya'yı kapladığında İstanbul yeryüzünün merkezinde yer alacaktır. İstanbul bu yönüyle Mackinder'in görüşlerinde insanlık için gerekli ışığın dünyaya yayılmasını sağlayacak olan en temel merkezlerden biridir. İstanbul, Batı ile Doğu'yu birbirine kenetlemenin ve Kalpgah'a (Orta Asya) kalıcı bir giriş sağlamanın kilit noktası olarak değerlendirilmektedir (Peçevi, 1992: 330).

Mackinder'e göre Türkiye; İç veya Kenar Hilal bölgesinde yer alarak, dünya kalesine sahip olan bir milletin ilk hedef tahtası olacak bölgenin orta bölümünde (Dış Hilal ile Kalpgah arasında) yer almasıyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Dünya'ya hakim olmak isteyen bir gücün ilk hedefi Türkiye olacaktır. Çünkü dünya kalesinin iç surlarında yer alan Türkiye, jeopolitik bakımdan büyük bir öneme sahiptir (Özey, 2004: 80).

Mackinder'in Türkiye'nin jeopolitik konumunu Kalpgah'a giriş kapısı olarak düşündüğünü göstermektedir. Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasına kadar geçen doksan yıllık bir zaman diliminde dünya siyasetini büyük ölçüde etkileyen Mackinder'in Kalpgah teorisinde Türkiye'nin İç Hilal ve Kalpgah'a giriş kolaylıkları sağlayan bir ülke konumunda değerlendirildiğinde ifade etmek doğru olacaktır. Nitekim "Kenar Kuşak Teorisi"nde de Türkiye'ye aynı değer biçilecektir.

1.2.2.4. Kenar Kuşak Teorisi

Bu teoriyi ortaya atan Nicholas J. Sypkman'dır. Spykman, Amerika kıtası üzerine araştırmalar yapmış ve bu kıta üzerinde merkez bölgesi aramıştır (Holger, 2003: 304).

Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi Türkiye'yi kesin bir şekilde kenar kuşağın üzerinde olan bir ülke olarak değerlendirmiştir. Türkiye, Mackinder'in İç Hilal, Spykman'ın Kenar Kuşak (Günel, 2002: 5) diye tanımladığı ama farklı şekillerde yorumladığı coğrafyanın bir parçası olarak 1952 yılında NATO'ya katılmıştır. Türkiye'nin ABD, dolayısıyla NATO için önemi Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e çıkış kapısı olan Türk Boğazlarını kontrol etmesinden çok, Sovyetlerin Ortadoğu petrol kaynaklarına iniş istikametinde bir engel teşkil ediyor olmasıydı (Cömert, 2001: 11).

Kafkasya'nın jeopolitiği üzerinde araştırmalar yapan Sarah L. O'Hara, editörlüğünü Philippe Le Billon'un yaptığı The Geopolitics of Resource Wars: Resource Dependence, Governance and Violence adlı eserde ' Kim Kalpgah'ı kontrol etmek istiyorsa, doğalgaz ve petrol hatlarını kontrol etmesi gerektiğini' söylemiştir (Lebillon, 2005: 277). Bu ve benzeri yaklaşımlar ile bölgede zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin varlığı ve Ortadoğu'nun ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan en güçlü ülkelerinden biri olan Türkiye'nin kara, deniz ve hava yolları ile enerji koridorlarına sahip olması, Türkiye'nin stratejik önemini arttıracağını göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye, Spykman'ın ölçütlerine ve değerlendirmelerine göre bir Kenar Kuşak ülkesidir. Bu coğrafi özelliği dolayısıyla Kenar Kuşak ülkelerinin sahip olduğu imkanlar ve aynı zamanda hassasiyetler ile yüklüdür. Bu imkanlar ve hassasiyetler ona bir yandan uluslararası ilişkilerde farklı açılım istikametleri sağlarken diğer yandan da önüne aşılması güç engeller çıkarmaktadır.

1.2.2.5. Büyük Satranç Tahtası Teorisi

Zbigniev Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' isimli eserinde Avrasya'yı günümüz jeopolitiğin temel coğrafyası olarak kabul etmekle beraber Türkiye'yi de "Jeopolitik Mihver" bir ülke olarak görmektedir. Yani coğrafi konumu itibariyle Kafkasya bölgesine, oradan da Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Türkiye, Satranç tahtasının büyük jeostratejik oyuncusu ve Orta Alan'ın en güçlü devleti Rusya'nın Akdeniz'e çıkışı önünde bir kalkandır. Brzezinski'nin ifadesiyle; Türkiye, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz'e geçişi kontrol etmekte; Rusya'yı ve Kafkasya'yı dengelemekte, İslami köktendinciliğe bir panzehir sunmakta ve güneydeki dayanak noktası olarak NATO'ya hizmet etmektedir. Doyasıyla Türkiye'nin istikrarsızlığı bir yandan Balkanlarda şiddetin ortaya çıkmasına neden olurken diğer yandan da Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanmış devletler üzerinde Rus kontrolünün artmasına yol açacaktır (Brzezinski, 1988: 46).

Bzrzezinski, Türkiye'yi İmparatorluk sonrası bir devlet olarak görmekte ve kendi kimliğini aramakta olduğunu söylemektedir. Ona göre Türkiye üç ayrı yöne çekilmek istenmektedir. Modernistler Türkiye'yi Batıya, İslamcılar Ortadoğu'ya ve İslam alemine, Milliyetçiler de Hazar Havzası ve Orta Asya'ya yönlendirmeye çalışmaktadır (Brzezinski, 1998: 26). Bu görüşlerin jeopolitik açıdan farklı eksenlere dayalı bakış açıları ortaya koyması Türkiye'nin bölgesel rolünü belirsiz hale getirmektedir.

Brzezinski, Türkiye'yi kendi içine katmayan bir Batı'nın, Asya'nın yükselişinin önünde duramayacağını iddia etmesi Türkiye'nin dünya dengesi üzerindeki rolünü vurgulamaktadır (Brzezinski, 2012: 43). Öte yandan, Brzezinski Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası kabul ederek, ilerleyen süreçte Türkiye'nin, İran ve Ortadoğu açısından bir demokrasi modeli oluşturduğunu ve aynı zamanda Avrupa'nın enerji güvenliği için de önemli bir role sahip olduğunu ifade etmektedir.

1.2.3. Sosyo-Kültürel Yapı ve Jeopolitik Arasındaki İlişki

Sosyo-kültürel yapı insan etkileşimleri sonucunda oluşan bir toplumun kendine has kültürü olarak ifade edilir. Bir devletin sosyo-kültürel yapısı o devletin geçmiş ve geleceğine dair izler taşır. Bundan dolayı bir ülkenin tarihi geçmişi göz ardı edilmeden sosyo-kültürel yapısını siyasi ilişkileri açısından incelemek önemlidir. Bazı devletlerde etnik kökeni farklı, dini farklı birçok insan bir arada yaşarken öte yandan bazı devletlerde de milliyetçi bir yaklaşım söz konusu olup başka etnik kökene sahip milletlerle bir arada yaşamaya yönelik bir istek bulunmamaktadır. Türkiye, eski zamanlardan günümüze kadar topraklarında yaşayan insanlara etnik köken, din ayırımı yapmadan herkesin "hoşgörü" ile yaşamasına imkan tanımıştır (Yılmaz, 2008: 193-212). Bu sebepler neticesinde Osmanlı İmparatorluğu 600 yıl varlığını sürdürmüş ve bir cihan devleti olmuştur. Farklı etnik kökenlere sahip insanların bir arada yaşaması, ayrıca, Osmanlı Devletine kültürel zenginlik kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki bu hoşgörü kültürü, bazı dezavantajını da beraberinde getirmiştir. Bu dezavantajlardan en dikkat çekeni çok uluslu bir yapıya sahip Osmanlının her dönem ülke bütünlüğünün parçalanmasına yönelik tehditlerdir. Devletin bu özelliğinden yararlanmak isteyenler ülke içindeki azınlıkları ayaklandırmaya çalışarak devleti parçalamaya çalışmışlardır. Osmanlıda olduğu gibi Orta doğu ve Kafkaslarda da etnik farklılık ve inanç farklılığına dayalı dezavantajlar görülmektedir. Bu jeopolitik özelliklere sahip ülkelerde tarih boyunca siyasi bütünlük ve istikrar sürekli bir tehdit altındadır.

Sosyo-kültürel yapı bir devletin demokrasiye yaklaşımı açısından bilgiler barındırır. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde yaşayan herkes kendi inançlarını yaşama özgürlüğüne sahiptir ve tüm insanlar devletin vatandaşıdır. Ancak bir arada yaşamanın devamlılığı açısından özgürlükler amacı doğrultusunda yaşanmaz ise ortaya sorun olarak çıkar. Bu sebeple bir devlet ne kadar çok farklı etnik kökenlerden oluşursa oluşsun ülkenin mutlaka resmi dili, milli eğitim politikası ve tek bir millet fikri olması önemlidir. Sosyokültürel yapıyı ülkenin birlik ve beraberliğini bozmayacak biçimde oturtan ülkeler içeride ve dışarıda barış içinde yaşarlar ve bütünlük o ülkenin jeopolitik önemini arttırır.

Sosyokültürel yapının oluşmasında, insanların yerleşim yeri tercihlerinde tarihten günümüze kadar yer üstü ve yer altı kaynaklarının etkisi olduğu görülmüştür. İlk uygarlıklardan günümüze insanlar tarım ve sanayi dönemlerinde ihtiyaç duyulan kaynaklara göre yaşam bölgeleri oluşturmuştur. Yaşamın sürdürülebilmesi için dönemsel kaynakların bulunması devletler içinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönemsel kaynaklar yeraltı ve yerüstü kaynaklar olarak iki farklı şekilde ifade edilebilir. Petrol ve doğalgaz son dönemde en temel yer altı zenginlikleri olarak ifade edilmektedir. Doğa kanunları doğrultusunda yer altı ve yer üstü kaynakları bölgelere göre farklı oranlarda dağıtılmıştır. Bu bağlamda ülkelerin sahip olduğu jeopolitik konum içerisinde her ülke farklı düzeyde ve farklı yer altı kaynaklarına sahip olmuştur. Enerjinin hammaddesi olan yer altı kaynaklarının yeryüzüne eşit oranda dağılmamış olması hatta bazı ülkelerin bu kaynaklardan tamamen mahrum olması devletler arasında sorunlara, çatışmalara ve hatta savaşlara yol açmıştır (Uluşahin, 2009: 1). Geçmişten günümüze ilk medeniyetler yiyecek, su ve barınma gibi ihtiyaç ve kaynaklar için çatışmışlar, günümüzde ise bu çatışmanın sebebi enerji kaynakları ve yeraltı zenginlikleri olmuştur.

Günümüz koşullarında çatışmaların en temel sebebi sanayi devriminden itibaren varlığını sürdüren petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginlikleridir. Son zamanlarda uzmanların petrol ve doğalgaz gibi yer altı kaynaklarının sona yaklaştığına yönelik ifadeleri bu yer altı kaynaklarına yönelik önemi arttırmıştır. Örneğin milyonlarca insanın hayatını kaybettiği 1. Dünya Savaşı'nın nedenlerinden birisi devletlerin sanayileşme arzusu, hammadde ve pazar arayışı içerisine girmesidir. 1. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Osmanlı Devletinin karşısında yer alan Fransa ve İngiltere ülkenin hammadde rezervlerini ele geçirmek için, Rusya ise Osmanlı Devletini geçip tarihi emeli olan sıcak denizlere ulaşmak niyetiyle Osmanlı Devleti ile mücadeleye girişmiştir (Uluğbay; 2014). Bir ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yer üstü zenginliği, enerji kaynaklarına yakınlığı gibi jeopolitik bir öneme sahip oluşu o ülkenin tarihte daha çok işgal edilmeye çalışılmasına neden olduğu görülmektedir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİĞİ, JEOPOLİTİĞİN TÜRKİYE- AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Türkiye'nin Jeopolitiği

"İnsanlar ne zaman haritaya çizmeye başladılar o zaman Türkiye'nin coğrafyasının önemine dikkat çektiler." (Clinton, Bill, ABD Başkanı, 15 Kasım 1999'da TBMM'deki konuşmasından)

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem taşıyan bir ülkedir. Türkiye'nin bu önemi sahip olduğu doğal kaynaklar ve iş gücünün yanında ekonomik özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. Türkiye, doğal ve coğrafi koşulları bakımından insanların yaşamını sürdürebilmeleri için elverişli topraklara sahip ülkelerden birisidir. Nüfus özellikleri ile bulunduğu coğrafyada genç ve aktif nüfusu ile komşu ülkelerine göre dikkat çeken bir yapıya sahiptir. Toplumsal ve kentsel bakımdan şehirleri, illeri, ilçeleri ve hatta köyleri komşu ülkeler ile karşılaştırıldığında birbirine benzemeyen bir özelliğe sahiptir. Türkiye bulunduğu coğrafya bakımından büyük çöllerin bulunduğu bölgelere komşu olmasına rağmen iklim ve bitki örtüsü bakımından bu bölgelerden ayrılır. Böyle bir coğrafyada iklim ve bitki örtüsünün farklı olması, önemli su kaynaklarına sahip olması, liman ve boğazlara sahip olması Türkiye'yi jeopolitik anlamda bulunduğu bölgede önemli bir merkez haline getirmektedir. Coğrafi özellikler bakımından Türkiye, İspanya ve İtalya gibi bir kıyı devleti olarak görülmesine rağmen Nahçivan dahil 8 ülke ile kara sınırına sahip olması bakımından bir kıta iç devleti özelliği de taşımaktadır. Türkiye'nin, ABD, BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu), AB ve Orta Doğu gibi dört güç merkezinin birleşme noktasında bulunuyor olması NATO'nun en doğu ve en güney sınırını teşkil etmesi, AB ile İslam dünyasının temas noktası üzerinde olması bütün dikkatleri üzerine çekmektedir. Farklı boyutlarda ele alındığında Türkiye, karşılıklı sınırlar ülkesi olarak düşünülebilir. Bu duruma örnek olarak; Asya ile Avrupa'nın, İslamiyet ile Hristiyanlığın, NATO ile BDT'nin, çok partili sistemler ile tek partili sistemlerin, Doğu kültürü ile Batı kültürünün, liberal ekonomik sistemle kolektif sistemin sınırlarında yaşaması gösterilebilir (Davutoğlu,

2001: 115-125). Jeopolitik bakımından ele alındığında sınırlar ülkesi olmak devletler ve yönetimler için büyük zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için güçlü bir ekonomik, sosyal, politik, kültürel, askeri yapıya sahip olmak gerekmektedir. Türkiye jeopolitik anlamda bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyada ki siyasi ve sosyal yapıda zorlu bir konumdadır. Bu konumda bütün değişikliklere ve dönüşümlere karşı güçlü olmak Türkiye'nin bekası için önemli stratejik bir ön koşuldur. Sahip olunan kültürel değerler, Doğu ve Batı kültürü ile uyum içinde olmalıdır.

2.1.1. Türkiye'nin Jeopolitiği ve Petrol-Doğalgaz Piyasasındaki Rolü

2.1.1.1. Üç Tarafı Denizlerle Çevrili Bir Ülke

Dünya üzerinde bulunan bir devletin deniz ile bağlantısının olup olmaması, devletin gelişmesi, kalkınması için çok önemlidir. Eğer devletin deniz ile bağlantısı yoksa, gelişip kalkınabilmesi muhakkak komşu devletlerle ilişkilerin iyi olmasını gerektirir (Atalay, 2004: 77). Sadece kara sınırları ile çevrili bir ülkenin birçok bakımdan kendini baskı altında hissetmesi kaçınılmazdır. Böyle bir durumda devletin geniş bir alana sahip olması, kaynaklar yönünden zengin olması, insan faktörü gibi etmenler devletin içinde bulunduğu bölgede ve küresel anlamda bir güç haline gelmesi için yeterli olmamaktadır.

Türkiye'nin üç tarafının denizler ile çevrili olması, deniz ulaşım ve ticaretinde ülkemize önemli avantajlar sağlamaktadır. Bir ülkenin denizle sınırı ne kadar fazlaysa bu kıyılarda denizellik etkisi o kadar çok görülür ve ülkenin ikliminin ılımanlaşmasını sağlar. Ülkemizin kıyı bölgelerinde denizlerin de etkisi ile tarım ürünlerinde çeşitlilik görülür. Türkiye'nin kıyı bölgelerinin fazla olmasının bir diğer boyutu da ekonomik olarak turizm alanındadır. Ülkemizin sahip olduğu, iklimi, sıcak havası, bitki örtüsü, doğası ve denizleri ile başta Avrupa'da olmak üzere insanların dikkatini çekmekte ve her yıl zamanla artan bir oranda turistin gelmesini sağlamakta ve ekonomik anlamda ülkemize önemli oranda bir artı değer katmaktadır. Türkiye'nin büyük denizlerle çevrili olması dış ticarette ithalat ve ihracat konusunda katkılar sunmaktadır. Denize kıyısı olan illerde bulunan limanlar aracılığı ile dünya ticareti açısından ağır yükler taşınabilmekte ve bu sayede de Rusya ve Çin gibi çok sayıda ülkeyle deniz taşımacılığına dayalı ülke ticareti gerçekleşmektedir

(Duran, 1938: 43-45). Deniz yollarının jeopolitik anlamdaki önemi bölgede tarihten günümüze çeşitli savaşlara ve çekişmelere sebep olmuştur. Bu duruma örnek olarak Osmanlı Devleti'nin Venedikliler ve Ruslarla farklı zamanlarda defalarca mücadele etmesi gösterilebilir.

Karadeniz'in Asya ve Avrupa arasında adeta geçiş koridoru vazifesi görmesi, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Karadeniz'e komşu olan devletlerin dünya ticaretinde etkin rol oynamak istemesi, ekonomilerini güçlendirmek adına bu devletlerin ilgi odağı haline gelmesi gözle görülür bir gerçektir (Arslan, 2005: 14-16). Bölge devletlerinin Karadeniz limanlarının gelecek yıllarda önemini daha da arttıracağına yönelik öngörülerinden yola çıkarak devletler KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) gibi kurumlar altında birleşerek dünya ticaretinde söz sahibi olmayı hedeflemektedir.

Türkiye bu jeopolitiği sayesinde, her zaman diğer ülkeler için önemini koruyacak ve korumaya da devam edecektir. Çünkü ticaretini geliştirmek isteyen ekonomik istikrarını sürdürmek ve sanayileşmek isteyen her devlet enerji kaynaklarını, ticaret ve taşıma yollarının ulaşımını kontrol altında tutması gerektiği konusunda bilgi sahibidir. Uluslararası platformda Türkiye jeopolitiği sayesinde jeopolitiğin kendisine sağladığı avantajları doğru değerlendirdiği takdirde dünya ticaretinde etkinliğine sürdürecek bir ülke olma özelliğini taşımaktadır.

2.1.1.2. Önemli Boğazlarla Köprü / Taşıyıcı Ülke ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi

İstanbul ve Çanakkale boğazları gibi dünyada birçok ülkenin sahip olmak isteyip sahip olamadığı İstanbul ve Çanakkale boğazları gibi boğazlara sahip Türkiye, boğazlar bakımından önemli bir jeopolitik duruma sahiptir. İstanbul boğazı Karadeniz ve Marmara'yı birbirine bağlaması açısından dünya ticaretinin kalbi niteliğindedir. Ayrıca boğazlar diğer ülkelerin güvenliğini sağlaması açısından da büyük öneme sahiptir (Duran, 1938: 48-50). Boğazların batılı ve doğulu ülkeler arasındaki güvenli bir ticaret yolu olması ve devletlerin kültürel etkileşim sağlayabileceği girdiği geçiş yolu olması bakımından her devlet için büyük öneme sahiptir.

Boğazlar ilk olarak 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerine açılmış, daha sonra da 1829 Edirne Antlaşması ile bütün devletlerin ticareti için gemilerinin geçtiği bir konuma gelmiştir. 1833 yılında Osmanlı ve Rusya Hünkar İskelesi Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmanın maddelerine göre, Osmanlı Devleti ile Rusya karşılıklı fayda sağlayacak birkaç hususta mutabakat sağlamışlardır. Bu maddelerin en dikkat çeken maddelerinden bazıları şu şekildedir: "Osmanlı devleti, Rusya hariç tüm savaş gemilerine boğazları kapatacaktır. İki devletten hangisi saldırıya uğrarsa diğeri ona yardım edecektir". Bu anlaşma ve maddeler sonucunda diğer devletler endişe duymuşlar ve bu durum yıllarca varlığını sürdürecek boğazlar sorunun ortaya çıkmasında temel teşkil etmiştir. 1841 yılında Osmanlı Devleti Londra Antlaşması ile bütün savaş gemilerine boğazları kapatmıştır (Arıdemir, 2016: 1-2). 1841 yılından Birinci Dünya Savaşı zamanına kadar Londra Boğazlar sözleşmesine dayanarak barış zamanında Boğazların ticaret gemilerine açık olması, savaş gemilerine de kapalı olma şartına bağlı kalınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar boğazlarda ihmaller ve ihlaller yaşandıysa da boğazların sahip olduğu statüde çok önemli değişiklikler olmamıştır. Birinci Dünya savaşının başlamasıyla askeri açıdan boğazlarda çok önemli olan egemenlik sorunu gündeme gelmiştir. 1918 Mondros Ateşkes Antlaşmasındaki maddelere göre İstanbul ve Çanakkale boğazlarının durumu netlik kazanmamış çeşitli riskler barındırdığından ve o dönemde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş savaşı hazırlıklarına girişildiğinden Misaki Milli kararları uyarınca boğazların statüsü kabullenilmemiştir. Bu duruma karşılık olarak itilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişler ve Mebusan Meclisini kapatmışlardır (Duman, vda.org.tr).

Türkiye Kurtuluş savaşından çıkan yeni bir Türkiye olmasına rağmen boğazların stratejik ve jeopolitik önemi sebebiyle dış güçler boğazların hakimiyetini Türkiye'ye vermeme konusunda ısrarlı davranmışlardır. Boğazların hakimiyetinin bir komisyon tarafından yönetilmesi gibi daha çoklu kontrolü öne sürmüşler, Türkiye'nin tek başına boğaz hakimiyetini kabullenmemişlerdir. Misaki Milli şartlarına uygun olmaması ve boğazların stratejik ve jeopolitik önemi doğrultusunda Mustafa Kemal Atatürk'ün de boğazların hakimiyeti konusunda ısrarcı olması ile 22 Haziran 1936 da İsviçre'de Montrö

Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Berber, 2009: 236-238). Bu antlaşma boğazlar ile ilgili yayılmacı devletlerin çıkarlarının son bulduğu görülmektedir. Ayrıca bu anlaşma, boğazların yönetiminin Türk hakimiyetine bırakılması açısından siyasi bir başarıdır ve boğazlar önemini hala korumaktadır.

Rusya'nın elinde bulunan zengin enerji kaynakları bakımından kendini vazgeçilmez olarak görmesi, enerji kaynaklarının pazarlanmasında istediği tavrı takınması, enerji ithal eden ülkelerin Rusya'ya olan güvenin azalmasına neden olmuştur. Enerji ithal eden Avrupa ülkeleri Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak için enerji rezervi olan başka ülkelerden de enerji ithal etme yoluna gitmişlerdir. Rusya'nın takındığı başına buyruk tavırlar batı ülkelerinin artık Hazar'ın zengin enerji kaynaklarını başka ülkelerden ihraç etme noktasına getirmiş hatta enerji kaynaklarına ulaşmak için Rusya'yı tamamen devre dışı bırakmayı amaçlamışlardır (Arslan, 2005: 61-64). Ulaşımda transit ülke konumunda olan Türkiye, Avrupa ülkelerinin bu sorununu çözüme kavuşturabilecek jeopolitiğe sahip durumdadır. Ayrıca gelişmekte olan ülke konumunda olan Türkiye'nin de en çok ihtiyacı petrol ve doğal gazdır.

Türkiye 80 milyon nüfusa sahip bir ülke olmakla beraber çalışma çağındaki yaklaşık yüzde 67'lik oranında genç nüfusuyla hızla sanayileşen ülkelerden biridir. Ülkenin gelişebilmesi için gerekli adımların atılmasında sanayileşmenin en büyük ihtiyacı olan enerjinin karşılanması gerekmektedir. Değişen dünyanın hızına yetişmek için sanayileşmeye, sanayileşebilmek için de enerji kaynaklarına ihtiyaç vardır. Türkiye enerji rezervi zengin ülkelere olan coğrafi yakınlığı sebebiyle bu kaynaklara ulaşmada ve ulaştırmada daha avantajlı bir konumdadır. Türkiye'de sanayileşme ve dolayısıyla da şehirleşme oranının her geçen gün hızla artması sebebiyle enerji talebi de sürekli artmaktadır.

Uluslararası ulaşım koridoru denilince akla ulaşımın uluslararasında yani bir ülkeden başka bir ülkeye taşınan yolcu, mal veya enerji kaynaklarının taşındığı ticaret yolu gelir. Tarihten bir örnekle, birçok ticaretin yapıldığı İpek Yolu bir açıdan ulaşım koridorudur. Bu yollara sahip olan ülkeler için büyük gelir kaynakları getirisi olan ulaştırma koridorları için devletler arasında mücadeleler yaşanmış, ülkeler ekonomik,

sosyal ve siyasi üstünlük sağlayabilmek için birbirleriyle egemenlik yarışına girmişlerdir. Günümüzde ise ulaşım koridorları birçok devlet arasında anlaşmazlıklara sebep olduğu için bu ulaşım koridorlarının hatları AB ve BM gibi kurumsal birlikteliklerin şekillendirdiği adımlarla belirlenmiştir. Bu ulaşım hatları belirlenirken Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan bağımsız devletleri de içine alacak şekilde oluşturulmuştur. Özellikle bu ulaşım koridorları belirlenirken öncelikle güvenlik unsuru göz önüne alınmış ve işlevselliği yani hızlı ve ekonomik olmasına önem verilmiştir. Ayrıca bu yolların coğrafi yapısı da önemli bir etken olmuştur. Bu bakımdan Türkiye gibi ülkelerin de dahil olduğu ulaşım hatları belirlenerek ortaklıklar imzalanmıştır.

Enerji kaynaklarının dünyada düzenli bir dağılım göstermemesinden dolayı, bu enerjilere sahip ülkelerden, ihtiyaç sahibi ülkelere enerji ulaştırmada çeşitli yollar mevcuttur. Fakat bazı zamanlarda devletlerin siyasi dengelerinin farklılaşması enerji ihtiyacı olan ülkelerin bu kaynaklara ulaşmak için alternatif güzergahlar arama zorunluluğunu doğurmuştur. Dünyada enerji kaynaklarının fazlaca bulunduğu ülkeler arasında önemli paya sahip olan Hazar Havzası ülkelerinden biri olan Rusya, Sovyetler Birliği döneminde buradaki enerjilerin tek üreticisi konumundayken bütün dünyaya enerji ihraç etmiştir. Rusya, Sovyetler Birliğinin parçalanmasından sonra da Hazar Havzası'na kıyısı olan bağımsız devletlere dünyanın enerji talebinin karşılanmasında tekel ve baskıcı tavrını uygulamaya çalışmıştır. Çünkü bu devletlerin enerji rezervlerine sahip olmaları, ekonomik olarak ilerlemeleri Rusya'nın çıkarlarını zedelemekte ve tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple Rusya Hazar Havzasına kıyısı olan ülkelerin buradaki enerji rezervlerini işletmesine engel oluşturmuştur. Hazar Havzası ülkeleri ile Rusya arasındaki sıkıntıları gören Avrupa devletleri, enerji üretiminde başına buyruk davranan Rusya'yı devre dışı bırakmak istemişlerdir (www.oncevatan.com.tr). Bu nedenle diğer ülkelerden enerji ithal etmek isteyen Batı ülkeleri farklı alternatif güzergahlar oluşturma çabasına gitmiştir. Avrupalı devletler Hazar enerji kaynaklarına ulaşmak için jeopolitiği ve coğrafi özellikleri açısından enerji koridoru olarak Türkiye'yi tercih etmişler ve öncelikli olarak enerjiye ulaşmada Nabucco, BTC gibi güzergahların oluşturulmasında Türkiye'yi desteklemişlerdir.

Türk strateji uzmanları, 21. yüzyılda Türkiye'nin hızlı bir şekilde enerji koridoruna dönüşeceğini ifade etmektedirler. Petrol ve doğalgaz gibi önemli enerji kaynaklarına yakınlığı Türkiye'nin önemini arttırıyor (Aras, 2001: 11). Dünya savaşlarının bu yer altı zenginlikleri için çıktığı düşünüldüğünde gelecekte de durumun çok farklı olmayacağı düşünülmektedir.

Türkiye jeopolitiği gereği Avrasya coğrafyasında bulunan kilit bir ülkedir. Brzezinski (2005)'nin satranç tahtasında da belirttiği gibi Türkiye'nin Avrupa ile Asya'nın kesiştiği noktada olması ve enerji kaynaklarının piyasaya sürülmesindeki etkin rolü Türkiye'yi bir adım daha öne çıkarmaktadır. Bu da Türkiye'nin uluslararası arenada dikkat çeken konumda olmasını sağlar.

2.1.1.3. Asya ve Avrupa Arasında Tarihsel Konumlanış

Asya ve Avrupa kıtaları binlerce yıllık tarihe sahiptir ve birçok uygarlık bu topraklarda kurulmuştur. Dünyanın en eski kıtası sayılan bu topraklarda farklı milletler yaşamlarını sürdürmüş bu nedenle de bu kıtada devletler mücadelelerde bulunmuştur. Bu iki kıtada sürekli devam eden savaşlar, bu kıtanın ticaret ve kültür merkezi olmasını sağlamıştır. Bu sebeple asırlar boyunca ticaretin kalbi olan Asya'dan Avrupa'ya giden yol Türk devletinin hakimiyet sürdüğü Anadolu ve İstanbul ile Çanakkale boğazları diğer devletler içinde kıymetli olmuştur. Bu yüzden Türklerin egemenliğindeki vazgeçilmez öneme sahip olunan adeta köprü vazifesi gören boğazlar dışında farklı ticaret yolları bulmak arzusuyla 15 yy' da Batılı devletler, Coğrafi keşiflerde alternatif yollar bulsa da Anadolu ve boğazlar her zaman önemini korumuştur. Tarihten günümüze değerini koruyan Asya'dan Avrupa'ya geçiş yolu olan boğazlar ülkemiz için siyaset, ticaret, turizm gibi konularda jeopolitik konumu ile sağladığı avantajı devam ettirmektedir (Şahin, 2000: 329). Türkiye; tarihi geçmişe sahip Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi görmekle beraber Afrika kıtasına giden güzergahta da adeta kavşak noktasıdır.

2.1.1.4. Dünya'nın En Büyük Petrol Rezervlerinin Kesişme Noktası (Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar)

Batı dünyası Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle hızla sanayileşme yarışına girmiş ve hammadde ihtiyacını gidermek için de, yayılmacı ve baskıcı politikalarını zengin kaynaklara sahip olan doğu dünyasında sürdürmüştür. Zengin hammadde kaynaklarını elde etmek için insanların hayatlarını kaybetmelerini hep göz ardı etmiştir. İç ve dış savaşların etkisiyle, Doğu dünyası ülkeleri sanayileşme ve bilim alanında Avrupa devletlerinin gerisinde kalmışlardır.

Osmanlı Devleti döneminden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde bulunduğu jeopolitiği, tarihsel, kültürel ve etnik kimliğinden dolayı doğu ülkeleri ile olan ilişkilerini devam ettirmiş ve devam ettirmektedir. Türkiye jeopolitiği ve Doğu ülkeleri ile olan ilişkileri dolayısıyla Batı ülkeleri için vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Kafkasya'nın sahip olduğu zengin enerji kaynakları sayesinde Türkiye'nin jeopolitiğinin önemi gittikçe artmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ekonomik ve siyasi yönden güçlenmeye çalışmaktadırlar. Sahip oldukları yer altı zenginliği petrol ve doğalgaz sayesinde Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri, sınır devletleri ve de bu kaynaklara ihtiyaç duyan devletler için önemli bir yer konumundadırlar (Üstel, 2002: 180). Bu durumun sonucunda Türkiye, hem sosyal hem de kültürel benzerliği olan bu devletlere olan yakınlığı ile ilişkilerini geliştirmesi önemlidir. Ayrıca yakın ilişkiler ile bu devletlerin elinde bulundurduğu yer altı kaynaklarını dış pazarlara açma bakımından kilit rolü üstlenmesi karşılıklı olarak önem taşımaktadır.

Rusya'nın dış politikası, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine sahip olmakla ve de Panslavizm düşüncesiyle Slav soyundan gelen her topluluğu tek bir çatı altında toplayarak sıcak denizlere inme düşüncesinden oluşmaktadır. Tarihte bunu gerçekleştirmek için önündeki en büyük engelin Osmanlı Devleti olduğunu düşünmüştür ve bu amacı gerçekleştirmek için en önemli şartın Osmanlı Devletini zayıflatmak ve ortadan kaldırmak olduğu fikrini benimsemiştir. Örneğin; Ermenileri ayaklandırarak Osmanlı Devletini

parçalamak istemiştir. Daha sonrası, Birinci Dünya Savaşının olduğu yıllarda 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile Çarlık Rusya dönemi sona ermiş ve SSCB kurulmuştur (Armaoğlu, 1983: 128-140). Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya savaşından sonra dağılmasına rağmen Rusya yayılmacı ve emperyalist politikasından hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

İkinci Dünya savaşının ardından sonra soğuk savaş dönemi olarak adlandırılan 1947-1991 yıllarını kapsayan bir dönem yaşanmıştır. Bu yıllar SSCB ile ABD arasında çatışmaların ve gerginliklerin en üst seviyeye ulaştığı bir dönem olmuştur. 1991 yılında SSCB dağılmış ve daha sonrasında 15 farklı yeni bağımsız devlet kurulmuştur. Çarlık Rusya zamanından itibaren devam eden SSCB'nin yayılmacı ve emperyalist yaklaşımına karşın NATO (Kuzey Atlantik Örgütü) çatısı altında ABD'nin öncülüğünü yaptığı devletler bir araya gelmiştir. Türkiye bu uluslararası örgüte 1952 yılında katılmıştır. Bunun sayesinde de ABD ile olan ilişkilerini geliştirmiş ve ekonomik anlamda mali desteklerden faydalanmıştır. SSCB'nin dağılması sonucu onun devamı olan Rusya, elinde bulundurduğu yer altı kaynağı petrol ve doğalgaz kaynakları nedeniyle enerji anlamında dünya da söz sahibi olan bir ülke konumuna gelmiştir. Enerji ihtiyacı bakımından enerjiyi Avrupa ihtiyacının %20'sini, Türkiye ise ihtiyacının %58'sini Rusya'dan ithal etmektedir (Aras, 2001: 221-232). Türkiye enerjinin pazarlanmasında transit ülke konumunda dolayı Rusya'nın Türkiye'ye, Türkiye'nin ise enerji ithal eden bir ülke olarak da Rusya'ya ihtiyacı vardır. Türkiye diğer Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile enerji antlaşmaları yapsa da Rusya'yı saf dışı bırakmamış ve onunla da ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir.

2.1.1.5. Balkanlara Yakınlık

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan birçok uygarlık ve ülkeye ev sahipliği yapmış bir bölge konumundadır. Yapılan arkeolojik kazılarda milattan önce de bu bölgede yerleşim izlerine rastlanmıştır. 10.yy'dan sonra Balkanlar'da sırasıyla Büyük Bulgar İmparatorluğu, Bizans, Sırp İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti egemenliğini sürdürmüştür. Balkanlar ve balkan halkı uzunca yıllar Osmanlı İmparatorluğunda yaşamlarını sürdürmüş ve 1789 Fransız İhtilali sonucu yayılan Milliyetçilik akımından etkilenip bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. İsyan eden ilk millet Sırplar olmasına rağmen bağımsızlık mücadelesini kazananlar ise Yunanlılar olmuştur. Balkan toplumları

uzun süreler Osmanlı Devleti içinde birlik ve beraberlik içerisinde yaşamayı tercih etmelerine rağmen ilerleyen zamanlarda milliyetçilik akımının etkisini giderek arttırması neticesinde birinci ve ikinci balkan savaşları çıkmış ve bu durum Osmanlı Devletinin sınırlarının daralmasına sebep olmuştur. 1912 de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesiyle Balkanların tamamı Türk egemenliğinden ayrılmıştır. Birinci ve ikinci Dünya savaşlarından sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde Balkanlar, SSCB'nin baskısı altına girmiş ve burada yaşayan Türkler Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmıştır (Üstel, 2002: 178). Balkanlar, Asya ve Ortadoğu'yu Avrupa'ya bağlayan ilk kapı konumundadır.

2.1.1.6 Liman Devleti ve Dünya Pazarına Ulaşımda Limanların Önemi

Türkiye'nin sahip olduğu uluslararası ticaretin geçiş noktası olan boğazlardan birisi olan İstanbul boğazı, Marmara ve Karadeniz'i, Çanakkale boğazı ise Ege ve Akdeniz'i Marmara'ya bağlar. Bu boğazlar hem dünya ticaretinin akışı için hem Avrupa hem de Kafkaslar ve Ortadoğu ülkeleri için önemli stratejik bir konumdadır (Okur, 2016: 239-262). Özellikle petrol ve doğalgaz yataklarının önemli bir kısmına sahip Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ülkelerinin ellerindeki enerjiyi ihraç etmede, enerji talebi olan Batılı ülkelerin bu enerjileri ithal etmede transit ülke Türkiye'nin can damarı olan boğazların bu konudaki önemi tartışılamaz. Ayrıca boğazlar sayesinde Türkiye'nin hem Avrupa, hem de Asya'da toprakları mevcuttur. İstanbul ve Çanakkale boğazları Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan dünya ticaret ve kültür alışverişinin akmasına neden olan bir köprü vazifesi görmektedir. Sahip olunan bu limanlar diğer limanların da önemini arttırmaktadır. Tarihe bakıldığında coğrafi olarak kıtaları ayıran, siyasi olarak kıtaları bağlayan boğazlara birçok devletin egemen olmaya çalışmasının ardındaki temel unsur boğazların ticari önemidir. Boğazlar birçok ülke için de emniyetlerinin sağlanması açısından önemlidir. Ayrıca savaş zamanlarında askeri gemilerinin geçiş güzergahı olması bakımından da stratejik öneme sahiptir. Hazar Havzası ülkelerinin enerji kaynakları ulaştıracak hatların bir kısmının Karadeniz'e açılması ve transferinin buradaki limanlardan gerçekleştirilmesi için boğazlar tek çıkış kapısıdır. Boğazlar Dünya ticaretine egemen olmak ve diğer ülkelerle kültür alışverişi yapmak isteyen her ülkenin hayali olmuştur. Bunun için önemi bu kadar büyük olan boğazlardan gerek savaş, gerekse diplomasi yollarıyla birçok devlet yararlanmak istemiştir.

Limanlar, enerji kaynaklarının aktarımındaki önemli sevk noktalarıdır. Enerji kaynaklarının diğer ülkelere ulaştırılmasında birçok sevk yolu mevcuttur. Bu yollar bazen tek başına kullanıldığı gibi, bazen birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Enerji talep eden ülkelerin coğrafi konumları sebebiyle, enerji kaynaklarının bu pazarlara ulaştırılmasında boru hatları ile taşımanın yanı sıra deniz altı ve gemilerle transferinin de yapıldığı görülmektedir. Bu da coğrafi konumu nedeniyle üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin limanlarının önemini gündeme getirmektedir.

Enerji potansiyeline sahip ülkelerin, bu kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırmasında kilit ülke konumunda olan Türkiye bu yoğun ticaret akışının merkezi olmaya devam etmesi için etkinliği gün geçtikçe artan çoklu taşımacılık ile taşımacılığa yönelmesi önem taşımaktadır.

2.1.1.7. Demokratik ve İstikrarlı Bir Ülke

Devletler, ülkesinin her alanda gelişebilmesi halkının ve kendisinin düzen ve refahı için öncelikle ekonomik bağımsızlığını kazanmalı ve ekonomideki istikrarını koruyabilmelidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en temel hedefleri ekonomik olarak güçlenmektir. Bu gelişmeler beraberinde kültürel alanda, bilimsel alanda ilerlemeler sağlayacak ve jeopolitik öneminin avantajlarını arttıracaktır. Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmesinde jeopolitiğin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik avantajları önemli boğazlara sahip olması, doğal enerji koridoru olması, ulaşım yollarının kesişim noktasında bulunması, çok önemli limanları olması, coğrafi koşulları birbirine tamamlayan ve bütünleyen özellikleri ile ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli kilometre taşlarıdır.

Türkiye'nin NATO üyesi bir devlet olmasının yanında diğer Türk devletleri ile birlikte ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı), KEİT (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) ve IKT (İslam Konferansı Teşkilatı) gibi bölgesel işbirliği teşkilatlarının içinde ortaklaşa hareket eden bir devlet olması, Türkiye'yi daha güvenilir bir konuma getirmektedir.

Bir ülkenin ekonomik istikrarının yanı sıra siyasi istikrarının da olması o ülkeyi siyasi arenada tutarlı ve güvenilir bir ülke yapar. Türkiye siyasi ve ekonomik istikrarını korumaya çalışan bir ülke olarak, demokratik istikrarın sağlanamadığı Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'dan daha şanslı konumdadır. Tarihte bu bölgelere hakim olan Osmanlı Devleti siyasi birlik sağlamayı başarmış ancak Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlük ve milliyetçilik düşüncesi ile Sanayi Devriminin sonucunda ortaya çıkan sömürgecilik fikri, bu topraklarda yaşayan etnik kökeni farklı milletlerin ayaklanmalarına, devletin parçalanmasına sebep olmuştur. Balkanlardaki parçalanmanın ardından bağımsızlıklarını kazanan milletler Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeyken kültür ve din baskısı görmeden uzun yıllar yaşamış ancak bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Balkanlar'da yayılmacı politika izleyen Sovyet Rusya'nın Komünist baskısına maruz kalmışlardır. Burada yaşayan Türkler bu baskı ve şiddet sonucu Türkiye'ye göç etmişlerdir. Sovyetler Birliğinin parçalanmasıyla bu baskı ortamı azalmış ancak buradaki ülkeler siyasi, ticari ve ekonomik platformda yeterince kendilerini kanıtlayabilmiş değillerdir. Ortadoğu ise tarihte birçok uygarlığa, devlete ve hatta birçok dine ev sahipliği yapan bu topraklar sahip olduğu su yolları, verimli toprakları özellikle de enerji kaynaklarıyla pek çok devletin çıkar çatışmalarının yaşandığı yerler haline gelmiştir (Özalp, 2013: 43-59). Sanayinin en temel gereksinimi olan enerji kaynaklarının çoğunluğunun bulunduğu Orta Doğu bu özelliği nedeniyle yayılmacı ve sömürgeci devletlerin sürekli kontrol altına almak istedikleri bir bölge olma özelliğini taşımaktadır.

Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlığın temel nedenlerinden birisinin ekonomik kaynaklı olmasının yanı sıra birçok dini ve mezhebi toplumsal kaynaklı sorunlar da bu istikrarsızlığın temel nedenlerindendir. Orta Doğu'da etnik kökeni oluşturan Arap, Fars, Türk, Kürt ve Yahudi toplumların Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet gibi dinlere mensup olmasının yarattığı sorunlar hala devam etmektedir. Etnik-inanç çatışmalarına örnek olarak Filistin İsrail arasındaki problem gösterilebilir. Kafkasya'daki istikrarsızlığın nedenleri de Orta Doğu'daki problemlerle benzerlik göstermektedir. Bu bölgede yer alan Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Rusya zengin yeraltı kaynaklarının yarattığı siyasi gerginlikleri zaman zaman yaşamakta, Rusya'nın enerji kaynaklarının ihracatı sırasında takındığı baskıcı tutum ve tam anlamıyla demokratik toplum özelliği göstermemeleri istikrarsızlığın sürmesinin en temel nedenlerindendir (Özalp, 2013: 43-59). Türkiye tüm istikrar sorunu

yaşayan ülkelerin ortasında bu ülkelere göre siyasi ve ekonomik istikrara sahip, demokrasiyi benimsemiş bir ülke görünümündedir.

2.1.1.7.1. Bölgesel Sorunlar

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde petrol ve doğalgaz kaynaklarının transferinde Türkiye gibi transit ülke konumunda olan ülkeleri, yeni güvenlik ve mücadele politikaları üretmeye itmiştir (Akdemir, 2012: 82-107). doğalgaz ve petrol gibi enerji kaynaklarının 21. yüzyıla hakim olacağı düşünüldüğünde Türkiye'nin enerji kaynakları ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmesi önem taşımaktadır.

Zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Ortadoğu, çeşitlilik arz eden nüfus, dini ve etnik yapısından dolayı Orta Doğu'da yaşanacak her sıkıntı, olumsuz gelişme başta sınırı olan Türkiye olmak üzere diğer dünya devletlerini de etkileyecektir (Ayata, 2010). Dünya petrol talebinin sürekli arttığı günümüzde endüstriyel gelişmeler içinde günlük petrol ihtiyacın 105 milyon varile ulaştığı da dikkate alınırsa (Stern, 2007: 275-282) Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerine yakınlığından ve istikrarlı yapısından dolayı Türkiye, dış pazarlar için de önemli ve güvenli bir transit ülke konumuna gelmektedir (Çolak, 2010: 61). Bu bağlamda Türkiye içinde bulunduğu konum itibariyle olumlu ve olumsuz her iki bağlamda da hedef ülke konumuna gelmektedir. Arap baharı sonucunda Orta Doğu'da cereyan eden iç savaş ile birlikte terör örgütleri enerji güvenliği üzerinde tehditler oluşturmaktadır.

PKK terör örgütü başta olmak üzere terör örgütleri zaman zaman Türkiye'de yer alan enerji nakil hatlarına saldırmaktadır. Irak'ta 2003 yılından bu zamana kadar 300'ün üzerinde enerji nakil hatlarına saldırı yapılmış olup Türkiye-Irak petrol boru hattı ile yapılan aktarım durma noktasına gelmiştir (Köprülü, 2015). Yapılan bu saldırılar sonucunda enerji transferi yavaşlamakta ve milyonlarca lira zarar yaşanmaktadır. Ulusal güvenliğimizi tehdit eden bu durum transit ülke konumunda olan Türkiye'nin prestij kaybına sebep olmaktadır. Bu tür saldırılar bazen hırsızlık amacıyla bazen de politik amaçlı olarak yapılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı zamanında Fransız Devlet adamı olan Georges Clemenceou "Bir damla petrolün değeri Fransız askerlerimizin bir damla kanına

eşittir" (Atay, 2002: 108-114) sözü ile petrolün bir ülke için ne kadar önemli olduğuna değinmiştir. Bundan dolayı enerji nakil hatlarının güzergahında olan transit ülke konumunda ki Türkiye önemli bir güç ve itibar kazanmaktadır.

2.1.1.8. Hazar Petrol ve Doğalgazının Piyasaya Sürülmesinde Türkiye'nin Jeopolitiği

Tarihte ülkelerin sınırları ne kadar çoksa, kültürlerini ve dini inançlarını ne kadar çok yaydılarsa, ülkeler o kadar çok gelişmiş sayılıyorlardı. Günümüzde ise ülkelerin gelişmişlik düzeyi, sanayileşmesiyle doğru orantılıdır. Bir ülkenin gelişmişlik durumunu ortaya koyan unsurlar ekonomik anlamda istikrarlı bir gelişme gösterme, teknolojide ilerleme ve nüfus artışıdır. Dünyada her geçen gün nüfus artmakta bu da enerji talebinin artmasını, teknolojik ilerlemeleri ve dolayısıyla da daha çok sanayileşmeyi gerektirir. Dünya üzerinde birçok enerji kaynağı bulunmasına rağmen, sanayileşmedeki enerji ihtiyacının dört milyon tonu petrolden, iki buçuk milyon tonu ise doğalgaz rezervlerinden karşılanmaktadır. Bu durum gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin en önemli enerji kaynağı ihtiyacının petrol ve doğalgaz olduğunun göstergesidir. Elde edilen verilere göre petrol kaynaklarının sayısal verilerle gösterilmesinde 1330 milyar varil petrol olduğu ifade edilir. Bu petrol yataklarından elde edilen petrolün büyük bölümünün Orta Doğu'dan çıkarıldığı görülmektedir. Çıkarılan petrolün çok az kısmının ise Orta ve Güney Amerika'da çıkarıldığı ifade edilmektedir. Hazar bölgesinde 100-200 milyar varil arasında petrol olduğu tahmin edilmektedir. Bu oran 700-900 milyar varil arası rezerve sahip olan Orta Doğu bölgesinden sonra en büyük orandır. Bu tahminlere karşı zıt fikirler de ileri sürülmektedir. ISSS (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü) Başkanı John Chipman, Hazar petrollerinin maliyetinin yüksek, rezervlerinin ise yetersiz olabileceğini savunmaktadır (Aras, 2001: 35-36). Hazarın petrol rezervleri dünyadaki ispatlanmış rezervlerin %1'i civarındadır. Ancak, petrol piyasasının önemli markası durumunda olan İngiliz Brent ve Forties'in sahalarındaki toplam rezerv iki milyar varildir. Hazarın ortalama 30 milyar varil petrolü olduğu düşünülürse toplamın 15'te 1'i oranındadır (Yalçınkaya, 2006: 220). Bu durum Hazar petrollerinin küçümsenecek boyutta olmadığının göstergesidir.

Orta Doğu'da bilinen petrol yataklarının büyük kısmı Suudi Arabistan'dadır. Bu bölgedeki kaynakların ömrünün 120 yıl kadar olduğunu tahmin edilmektedir. Orta Doğu bölgesinde Suudi Arabistan'dan sonra petrol rezervleri açısından zengin olan diğer ülkeler ise İran, Irak ve Kuveyt'tir. Amerika'nın kuzeyinde yer alan Kanada'da da petrol bulunan ülkelerdendir. Ayrıca, Dünya petrol ihtiyacının yarısından fazlasına sahip devletler OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler) çatısı altında birleşerek ortak bir çalışma yürütmektedirler (Gül, 1995: 33-37). Hazar Havzası'nda bulunan zengin petrol rezervleri sebebiyle, burada bulunan devletler önemli birer petrol üreticisi konumundadır. Sanayileşmiş Batılı devletlerin bu yeraltı kaynaklarından yoksun olması, onların dikkatini bu alana çekmiştir. Enerji kaynaklarına ihtiyacı olan Avrupa devletlerine petrol ihraç etmek isteyen Hazar Havzası ülkelerine büyük bir ekonomik gelir getiren bu kaynaklar zaman zaman bu devletleri rekabet ortamına sokmuştur. Bu petrollerin Avrupa pazarlarına aktarılması için birçok alternatif yol mevcuttur. Bu anlamda Türkiye iki kıta arasında köprü konumunda yer almasından dolayı petrol ithal ve ihraç eden ülkeler için en güvenli güzergah olarak görülmektedir. Türkiye'nin petrol ülkelerine olan coğrafi yakınlığı, İstanbul ve Çanakkale boğazı gibi iki önemli boğaza sahip olması ve ülkede bulunan önemli limanları sayesinde Hazar Havzası'nda bulunan petroller güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara aktarılabilmektedir. Türkiye bu açıdan transit bir ülke konumundadır. Türkiye'nin önemli olan bu jeopolitiğinin ayrıntılarına değinmek gerekir.

Enerji kaynaklarının çıkarımı ve enerji talebi bulunan ülkelere ulaşımının sağlanması ile ilgili yapılan araştırmalar enerjinin en uzak noktalara kadar verimli ve hızlı ulaştırılmasını hedeflemektedir. Enerji ulaşımında amaç enerjinin tüketiciye en güvenli yoldan, en düşük ve tutarlı fiyatlarla ulaştırılmasıdır. Örneğin Boğazların ücretsiz ve serbest geçiş sağlaması yatırımcılara cazip gelmektedir. Enerji ihtiyacı olan ülkelere petrol, bazı sevk yolları ile ulaştırılmaktadır. Bunlar petrol boru hatları, kara ve deniz yolları ve demir yolları ile sevk edilmektedir. Bu yollardan bazıları birbirinin tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının ulaştırılmasında en çok boru hatları ile ulaşım tercih edilmektedir (Gül, 1995: 67). Petrol boru hatlarının yapımı zahmetli, bir o kadarda pahalı olmasına karşın, zamanla harcanan maliyet karşılanmakta ve petrol bakımından zengin ülkelere kar sağlamaktadır.

Petrolün sevk edilmesinde bir diğer yol olan demiryolları, boru hatları veya tankerler kadar olmasa da yine de bazı ülkelerce yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu konuya örnek olarak transit taşımacılıkta büyük önem teşkil eden Traceca Projesi verilebilir. Bu proje ile Orta Asya ve Kafkasya'nın Avrupa ile olan demiryolu bağlantısı sağlanmıştır. Transit yolun geçiş güzergahları İstanbul-Sivas-Kars-Gümrü demir yolları ile Tiflis-Bakü koridorunda gerçekleşmektedir. Ayrıca yapımı planlanan Kars-Tiflis güzergahlı demiryolu hattı ile Kafkaslar ile Çin ve Güney Asya ülkelerinin bağlantısı gerçekleştirilecek olup, Türki Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ticari ilişkilerine olumlu katkı sağlanması beklenmektedir (www.traceca.org.tr). Yapımı tamamlandığı takdirde bu proje Türkiye'nin jeopolitiğine olumlu katkılar sağlayacaktır.

İhracat ve ithalat konusunda karayolları çok kullanılsa da karayolları ile taşımacılığın petrol taşımacılığında birçok dezavantajı bulunmaktadır. Petrolün kıtalardan kıtalara geniş çaplı olarak taşınması söz konusu olduğundan karayolları ile taşımacılık maliyetli, zahmetli, zaman alıcı olmasının yanı sıra oluşturabileceği güvenlik riskleri ve felaketler nedeniyle bu taşımacılığın ithalat yapan ülkelerce tercih edilmemesine yol açmaktadır. Ayrıca karayolları ile taşınan petrol miktarı ihtiyacı karşılayabilecek nitelikte değildir. Bu sebeple bu yollar genellikle günümüzde diğer sevk yolları ile bağlantıyı sağlayarak tamamlayıcı olarak işlev görmektedir.

2.1.1.9. Bölgeye Olan Yakınlığı

Türkiye'nin coğrafi olarak petrol ülkelerine olan yakınlığının yanında petrol açısından sınırlı kaynaklara sahip olması, hem petrol talebinin karşılanması hem de bu petrollerin uluslararası pazarlara aktarılması konusunda Türkiye'ye önemli bir avantaj kazandırmaktadır. Türkiye bu petrollerin Avrupa ülkelerine ulaştırılmasında enerji koridoru, iki ayrı kıta arasında bir köprü, ulaşımının güvenliği, uygunluğu bakımından da transit bir ülke konumundadır. Türkiye burada bulunan doğal gaz ve petrolün Avrupa ülkelerine aktarılmasında coğrafi yakınlığı açısından da sahip olduğu avantajı sebebiyle köprü görevi görmektedir (Yüce, 2006: 359-366). Türkiye enerji kaynaklarına olan talebi ve bu bölgeye olan coğrafi yakınlığı sebebiyle önemli bir jeopolitiğe sahiptir.

Hazar Havzası, petrol rezervleri açısından verimli bir alan olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle hem göl tabanında hem de Hazar gölüne kıyısı olan ülkelerde bol miktarda petrol yatakları bulunmaktadır. Hazar Havzasında bulunan petrol rezervleri dünyanın petrol ihtiyacının dörtte birini karşılamaktadır. Ayrıca burada bulunan doğal gaz kaynakları da dünyanın doğal gaz ihtiyacını önemli oranda karşılamaktadır (Qasımlı, 2015; 284)

Ülkelerin gelişip kalkınabilmesi ve dünya ekonomisinde birer güç olabilmeleri için küreselleşme ile birlikte ortaklaşa işbirliğine girme zorunlulukları vardır. Komşu olan ülkeler birbirlerine uzak olan ülkelere göre benzer ve ortak tarihi kültürel yakınlıklarından dolayı birbirlerine daha iyi adapte olabilmektedirler. Günümüzde küresel ticaret ağına bakıldığında da aynı coğrafya üzerinde olup benzer kültürlere sahip komşu ülkelerin daha iyi işbirliği içinde oldukları gözlenmektedir. Ülkelerin gelişip kalkınabilmesi için muhakkak benzer kültürlerini ve ortak tarihini kullanmaları bu iki komşu ülkelere karşılıklı ilişkilerinde olumlu katkılar sağlamaktadır. Örneğin aynı coğrafya üzerinde yer alan ve geçmişe dayanan ortak tarihi ve benzer kültürlere sahip Türkiye-Azerbaycan ilişkileri buna benzer bir özellik gösterir.

2.1.2. İş birliği Çerçevesinde Gerçekleşen ve Düşünülen Bölgesel Boru Hatları

Küresel güce sahip ülkeler Sanayi Devrimi'nden sonra zengin enerji kaynaklarına sahip olabilmek için rekabete dayalı savaşlar çıkarmışlardır. Bu savaşlardan başlıcaları; Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı, Kore Savaşı, Suveyş Krizi, Arap-İsrail Savaşı, Birinci ve İkinci Körfez operasyonları, Irak Savaşıdır (Sevim, 2012: 43-78). Bu savaşların en önemli sebebi enerji kaynaklarına sahip olabilmek ve elde edilen enerjinin güvenliğini sağlayabilmektir.

Uluslararası siyasette önemli bir yere sahip olan enerji; siyasal, ekonomik, askeri ve toplumsal alanda yer alan gelişmeleri yakından etkileyip bu gelişmelere yön vermektedir. Ayrıca küresel enerji talebinin önemli bir kısmı IEA (Uluslararası Enerji Ajansı)'nın verilerine göre petrol ve doğalgaz tarafından karşılanmaktadır. Bu enerjiye sahip olan

Hazar bölgesi ve Orta Asya ülkeleri gibi, enerji sevkiyatı yolunda yer alan Türkiye gibi transit ülkeler de önemini uzun yıllar koruyacaktır (Bayraç, 2009: 115-142). Doğalgaz ve petrol gibi Dünya da talebi gitgide artan bu kaynakların kullanımı ile ilgili tahminler göstermektedir ki bu kaynaklara sahip olan ülkelerin öneminin arttığı gibi enerjiye ihtiyacı olan ülkelere ulaştırılmasını sağlayan transit ülkelerin de önemini arttırmaktadır (Ener, 2007: 117-136). Dünya enerji üretiminin, %87'lik payını petrol ve doğalgazın da içinde yer aldığı fosil yakıtlar, %7'si nükleer enerji ve %6'sı da yenilenebilir kaynaklar tarafından karşılanmaktadır (BP, 2008, Statictical Review of World Energy). Türkiye, Hazar, Orta Asya ve Ortadoğu gibi varlığı bilimsel olarak kanıtlanmış, dünyadaki %72,7'lik petrol ve doğalgaz rezervlerinin içinde yer almaktadır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2008). Türkiye, enerji kaynağına sahip ülkeler ile bu enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkeler arasında bir köprü görevi görmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir ülke konumunda yer aldığı ön plana çıkmaktadır.

Ekonomik yönden gelişmesi ve sanayileşmenin ihtiyaçlarına cevap vermesi adına ülkeler tarafından en çok talep edilen yer altı zenginliği hiç şüphesiz petroldür. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte bağımsızlıkları elde eden Türk Cumhuriyetleri, Hazar'da bulunan zengin doğalgaz ve petrol rezervleri bakımından Hazar, bölge ve dünya ülkelerinin mücadeleye giriştikleri bölge haline gelmiştir. İngiltere ve Rusya arasında, geçen yüzyıllarda yaşanan çekişmeler günümüzde de varlığını arttırarak bölgede sürdürmektedir (Spechler, 2009: 366). Dünya ve bölge ülkeleri Hazar Havzasında bulunan zengin petrol ve doğalgaz rezervini uluslararası piyasalara ulaştırılması doğrultusunda destekledikleri boru hattı projeleri ile hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Petrol rezervleri bulunan ülkelerin bulunduğu Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar, sanayileşmiş batı ülkeleri için hayati önem teşkil etmekte ve bu petrolün de Avrupalı devletlere pazarlanmasında ülkemiz enerji koridoru oluşturmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitiği ve coğrafi konumu ile birlikte petrol ihraç eden Hazar bölgesindeki devletler ile tarihten gelen kültürel birlikteliği doğrultusunda Türkiye'yi de kapsayan bölgede petrol hatlarının çok yakın tarihlerde daha da artacağı tahmin edilmektedir.

2.1.2.1. Petrol Boru Hatları ve Yapılan Projeler

2.1.2.1.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı

Bu proje Azerbaycan petrollerinin Ceyhan'a taşınması ve Ceyhan'dan da tankerlerle enerji talebi bulunan ülkelere ulaştırılması hedeflenen bir projedir. BTC projesi 1992 yılında Azerbaycan petrollerinin dünya pazarlarına ulaştırılması için Türkiye'nin ortaya çıkardığı ve geçiş güzergahı olarak Azerbaycan- İran-Nahçıvan-Türkiye rotalı bir projedir. Ancak ABD ve bazı ülkelerin İran ile olan siyasi gerginlikleri ve uyguladıkları ticari ambargolar sebebiyle BTC projesi hayata geçirilmemiştir. Bunun çözümü için ABD İran'ın rotadan çıkarılıp, hattın Ermenistan'dan geçmesini teklif etmiş fakat bu tekliften de bu sefer Azerbaycan rahatsız olmuştur. Ekim 1995'te Azerbaycan ve Kazakistan petrollerinin ulaştırılmasının sürekliliği için alternatif çözüm olarak Türkiye hattının Gürcistan üzerinden Ceyhan'a taşınması için bir teklif sunulmuştur. Bu teklif uygun bulunmuş. 1998 yılında Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında mutabakat sağlanmıştır (Qasımlı, 2015: 325). Bu bağlamda Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'de 2005 yılında BTC boru hattı devreye sokulmuştur.

Türkiye'nin Doğu-Batı enerji hattında yer almayı istemesi temel hedeflerindendir. Azerbaycan doğalgazını Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırmayı hedeflemiştir. 2002 yılında imzalanmış ve sonrasında 2005 yılında ise petrol bu proje kapsamında aktarılmaya başlamıştır. Bu projenin Türkiye'ye önemli düzeyde ekonomik katkılar sağlayacağı görülmektedir. Petrol boru hattı ile ilgili ilk görüşmeler 1992 yılında başlamış olmasına rağmen proje 2002 yılında imzalanmış 2005 yılında hayata geçirilmiştir. Başlangıcı eskilere dayanan bu projenin gerçekleştirilmesi Türkiye'de AK Parti hükümeti dönemine denk gelmiştir (Kasım, 2005: 127). BTC projesi Türkiye için çok büyük önem teşkil etmekte olup, petrollerin dünya pazarlarına ulaştırılmasıyla Türkiye önemli bir ekonomik gelir elde etmektedir. Bu proje ile Hazar petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılması için transit konumda olan Türkiye'nin jeopolitiğinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

2.1.2.1.2. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumuna artı bir değer daha katacak olan Samsun-Ceyhan boru hattı projesi, projeyi gerçekleştirecek olan petrol şirketi ENİ (Energy Company) ve Çalık Enerji tarafından 22 Haziran 2006 tarihinde İstanbul Hilton Otelinde kamuoyuna tanıtılmıştır (www.calik.com). Bu proje, 550 km'lik bir petrol boru hattı olması hedeflenen ve 60 milyon ton petrolün uluslararası pazarlara taşınması planlanan, Ordu'nun ilçesi Ünye ile Sivas üzerinden Ceyhan limanı bağlantılı bir projedir. Bu projede amaç, yoğun bir şekilde ticaret gemilerinin geçtiği Türk boğazlarının yükünü azaltmak ve Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına alternatif ve paralel bir boru hattı oluşturmaktır. 24 Eylül 2010'da bu petrol boru hattı için görüşmelere başlanmıştır ve hala Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin hükümeti arasındaki müzakereler devam etmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı,2011).

2.1.2.1.3. Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (ITB)

Ankara ve Bağdat arasında 1973 tarihinde imzalanmış olan Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ile 986 km uzunluğa sahip olan Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı 1976 yılında işletmeye alınmış olup, Kerkük başta olmak üzere Irak'ta bulunan petrolü Ceyhan-Yumurtalık terminaline ulaştırmaktadır. İlk petrol sevkiyatı 1977 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. 1987 yılında ek olarak yapılan boru hattı ile Irak-Türkiye petrol boru hattı taşıma kapasitesi yıllık 70,9 milyon tona ulaşmıştır. 2010 yılının Eylül ayında Türkiye ve Irak arasında Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasının yenilenmesi ve 15 yıl uzatılması için anlaşma imzalanmıştır. Boru hattının Türkiye tarafındaki sahibi BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi)'tır (www.enerji.gov.tr).

2.1.2.2. Doğalgaz Boru Hatları ve Yapılan Projeler

2.1.2.2.1. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı

Nabucco doğalgaz boru hattı Türkiye'nin ortaya attığı bir proje olup Hazar Havzasındaki Hazar ve Orta Doğu kaynaklı doğal gazın Azerbaycan'dan Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlamıştır. Projeye adını veren Nabucco ismi 1842 yılında İtalyan bir besteci olan Guiseppe Verdi'nin operasından esinlenerek konulmuştur. Verdi, Nabucco ismini dünyanın yedi harikasından biri olan Babil'in Asma Bahçelerinin yapılmasını sağlayan kral Nabukendnazar'dan etkilenmesi sonucu vermiştir. Ev sahipliğini Türkiye'nin üstlendiği Nabucco projesinin onaylanması için 18 ülkenin cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlarının oluşturduğu topluluk Türkiye'de bir araya gelmiştir. Türkiye'nin o dönemdeki başbakanı, şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barrosa ve Avusturya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan Başbakanları tarafından 13 Temmuz 2009 yılında resmen onaylanmıştır (www.botas-ahk.gov.tr). Nabucco projesi, Orta Doğu doğalgazının da Türkiye üzerinden Hazar havzası doğalgazı ile birlikte taşınmasını hedefleyen bir projedir. BTE hattının devamı olacak olan Nabucco projesi, Erzurum, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya'ya ve Avusturya'dan da Avrupa gaz hattına dahil olacaktır. BTE hattından gelen gaza ek olarak Irak, İran, Mısır, Katar, Türkmenistan gibi ülkelerden gelen gazında Avrupa piyasalarına taşınması hedeflenmiştir. Bu şekilde oluşturulan projeler Rusya'nın çıkarlarına ters düşmüş ve buna bağlı olarak Rusya bu projeleri engellemek adına Avrupa ülkeleri ile bir dizi enerji anlaşmaları yapma yoluna gitmiş fakat sadece yavaşlatabilmiştir. Bu proje hem Rusya'ya karşı enerjiye bağımlılık açısından önemli bir alternatif olacak, hem de AB'ye taşınan enerji bağlamında Türkiye'nin kilit rol üstlenmesini sağlayacaktır. Enerjiye olan bağlılığının sonlandırılması amacıyla bu planda Rusya ve İran'a yer verilmemiştir.

Bu proje kapsamında 2020 yılında taşınacak doğalgazın 31 milyar metreküp olması hedeflenmektedir. Proje için doğalgazın ilk zamanlarda Irak, Azerbaycan ve Türkmenistan'dan alınması, ilerleyen dönemlerde ise diğer ülkelerin kaynakları ile desteklenmesi planlanmaktadır (BOTAŞ, 2012). Rusya'nın çıkarlarıyla bağdaşmayan Nabucco Projesi, Avrupalı devletler tarafından ilgi görmüş ve desteklenmiştir.

2.1.2.2.2. TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Projesi)

TANAP projesinde, doğal gazın Azerbaycan'ın Hazar Havzasında yer alan Şahdeniz bölgesinden karşılanması hedeflenmektedir. Bu bölgeden elde edilen doğalgazın bir bölümünün Türkiye'nin ihtiyacını, bir bölümünün de Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını karşılayacağı düşünülmektedir.

TANAP hattı ile Azerbaycan'ın enerji kaynağı olan doğalgaz Rusya'nın saf dışı bırakılarak Avrupa ülkelerine ulaştırılması açısından çok büyük önem teşkil etmektedir. Azerbaycan, topraklarında barındırdığı zengin enerji kaynaklarını batılı ülkelere güvenli bir şekilde ulaştırma arzını sık sık ifade etmiştir. Bu açıdan TANAP projesi Bakü'ye enerji hedeflerini çeşitlendirmesi için yeni imkanlar sunmaktadır. Bu proje her ne kadar Türkiye'nin enerji talebinin tamamını karşılamaya gücü yetmese de jeopolitik açıdan arttırdığı önem dikkate alındığında TANAP ile Türkiye son zamanlarda bu bölgede aktifliğini zamanla arttırmayı başarmıştır. TANAP projesinin önemli unsurlarından biri de Azerbaycan ile Türkiye yöneticilerinin ve iki ülke vatandaşlarının da ortak iradeleriyle oluşturulmasıdır (Akdemir, 2012: 26). Yani bu proje yalnızca Azerbaycan ve Türkiye sermayesi olmasının yanı sıra her iki ülke açısından ilişkilerinin geldiği noktayı sembolize etmesiyle büyük önem taşır. Bu projeye başka ülkelerin katılımı da açıktır.

Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri tarafından 2011 yılının Ekim ayında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla 2018 yılından itibaren yıllık olarak 6 milyar m3 Azeri doğalgazının sevkiyatı öngörülmüştür. Azerbaycan'dan Türkiye'ye, Türkiye'den de Avrupa'ya yapılacak olan hattın toplam maliyeti 45 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Türkiye Şahdeniz Faz II boru hattında %19, TANAP ta ise %30 hisseye sahiptir. 2015 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Kars'ta temel atma töreni yapılmıştır. Bu proje ile 2018 yılında Türkiye'ye, 2020'de Avrupa'ya gaz sevkiyatının yapılması öngörülmektedir (www.enerji.gov.tr).

2.1.2.2.3. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Enerji kaynaklarının üretiminde tek söz sahibi olmak isteyen Rusya, enerjisini uluslararası pazarlara ulaştırmada kilit ülke konumunda olan Türkiye ile geçmiş yıllarda pek çok anlaşma yapmıştır. İlk olarak 18 Eylül 1984'te doğalgaz anlaşması iki ülke arasında onaylanmış olup bu anlaşma Rusya ile olan ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Bu proje 1992 yılının Aralık ayında BOTAŞ ve Gazprom isimli enerji firması arasında imzalanmış olup, 25 yıllık bir süreyi kapsayan bu anlaşma ile yıllık 16 milyar metreküp doğalgazın Türkiye'ye sevkiyatı öngörülmüştür. Karadeniz tarafındaki kısmı Gazprom (Gaz Endüstrisi), Türkiye tarafındaki kısmı ise BOTAŞ'ın yükümlülüğündedir. Boru hattı 2003 yılında işletmeye alınmış olup 2005 yılının Kasım ayında resmi olarak tören açılışı yapılmıştır. Bu proje 17 Kasım 2005'te devreye girmiştir. Türkiye'nin doğalgaz talebinin bir kısmı Rusya'dan karşılanmakta olup bu miktar BOTAŞ tarafından belirlenmektedir. BOTAŞ kullanılacak olan doğalgaz miktarını belirlerken fabrikaların, elektrik santrallerinin ve bütün evlerde yakıt için doğalgaz kullanılacağını varsayar. Rusya, Türkmenistan gazının Mavi Akımla batı ülkelerine ulaştırabileceğini, Türkiye üzerinden geçmesi planlanan Trans-Hazar hattının işlevine ihtiyaç olmadığını ileri sürmüş ve Mavi Akım hattı ile Trans-Hazar hattı arasında rekabet oluşmasına neden olmuştur (Bilgin, 2005: 312-318). Ancak, Mavi Akım projesinin yapımı daha önce tamamlanıp uygulamaya konulunca Rusya bu rekabetin kazanan tarafı olmuştur. Bunun sonucunda Türkiye, Trans-Hazar projesine değil Mavi Akım projesine destek vermek durumunda kalmıştır. Yaşanan bu olaylar sonucunda kazançlı çıkan taraf Rusya olmuştur. Bu kazanç neticesinde Rusya Türkmenistan'dan Türkiye'ye giden gaz akışının önünü kesmiş ve Türkiye'yi doğalgaz olayında kendisine muhtaç hale getirmiştir.

2.1.2.2.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Doğalgaz Boru Hattı

Gerçekleştirilmeyen Trans-Hazar boru hattına alternatif bir hat olarak Bakü-Tiflis-Erzurum hattı düşünülmüştür. Şahdeniz'in zengin doğalgaz yataklarının bulunmasının ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı'nın birlikte verdikleri karar doğrultusunda doğalgazın Gürcistan'ın başkenti Tiflis üzerinden Erzurum'a ulaşmasını hedefleyen hattır (Aras, 2001: 128-129). 2001

yılının Mart ayında Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri arasında 15 yıl süreli doğalgaz alım satım anlaşması imzalanmıştır. BTC enerji hattının başarılı bir şekilde faaliyete geçirilmesi ve Bakü'de işletilme gücüne sahip Şahdeniz enerji rezervinin keşfinden sonra, bu hatta paralel Erzurum güzergahlı bir proje olan BTE boru hattı projesinin geliştirilmesiyle, BTE doğalgaz hattının yapılma çalışmaları BTC'nin inşa edilmesine bakılarak iki sene gibi çok kısa bir zamanda tamamlanmıştır. Bu projenin 2004-2006 yıllarında yapımı gerçekleştirilmiş 2007 yılında ilk gaz sevkiyatı başlamıştır. BTE hattının 2009'da senelik kapasitesi 6.6 milyar metreküpe ulaşmıştır. BTE'nin Şahdeniz kısmının ikinci aşamasına 2015 yılında başlanmış olup 2018 yılında ilk gaz sevkiyatının yapılması öngörülmektedir. Bu boru hattının uzunluğu 684 km'dir (Gareth, 2004: 30). BTE hattının Türkiye'nin enerji talebini karşılamasının yanında batılı ülkelerin de son derece önem verip desteklediği Nabucco projesinin bir bölümü olarak görülmektedir.

2.1.2.2.5. Trans-Hazar (Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa) Doğalgaz Boru Hattı

Azerbaycan'ın Şahdeniz bölgesinde bulunan zengin doğalgaz rezervleri Azerbaycan ve Türkmenistan'ı doğalgaz ihracatı için karşı karşıya getirmiştir. Ancak iki ülkenin geçiş ücretleri konusunda anlaşmaya varamamış olması Trans-Hazar boru hattı projesinin gerçekleşmesini imkânsız hale getirmiştir. Bu durumdan iki ülke de ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir. Azerbaycan geçiş ücretlerinin getireceği büyük bir gelirden mahrum kalmış, Türkmenistan da doğalgazını uluslararası pazarlara ulaştıramamıştır. İki ülkenin takındığı siyasi gerginlik üzerine devreye Bakü-Tiflis-Erzurum hattı girmiştir. Bu projenin gerçekleşmemesinin en büyük sebebi devam eden Hazar'ın statüsü problemi olmuştur, ancak bu iki ülkenin atacağı olumlu tutumlarla bu proje devreye gireceği düşünülmektedir (Aras, 2001: 122-124). Türkmen gazının Türkiye'ye girmesi konusunda benzer kültürel özellikler ve siyasi ilişkilerin daha iyi olduğu gerçeği göz önüne alındığında Türkmenistan'dan doğalgaz sevk edilmemesi için bir neden bulunmadığı apaçık bir gerçektir. Türkiye Mavi Akım projesine bağımlı konumda bırakıldığı için Trans-Hazar projesi beklemeye alınmıştır.

2.1.2.2.6. Güney Akım ve Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı

Karadeniz'in 2000 metre derinliğinde 900 km uzunluğunda olacak olan Beregovaya'dan Bulgaristan'a ulaşacak olan Güney Akım Projesi, Hazar'dan 63 milyar metreküp doğalgazın Avrupa'ya taşınması için 2015 yılı içinde işletilmesi düşünülen bir proje olma özelliği taşımaktadır. Bulgaristan'a ulaşacak bu doğalgaz boru hattı, kuzey hattı olarak Macaristan, Romanya ve Avusturya'ya ulaşacak, güney hattı olarak da Yunanistan ve İtalya'ya ulaşacaktı (Örmeci, 2012). Enerji arzı konusunda sıkıntı yaşamayan Rusya bu projeyi, projeye destek veren Türkiye ile arasında enerji işbirliği açısından olumlu bulmuştur. Bunun sonucunda Rusya sorunlar yaşadığı Ukrayna'yı saf dışı bırakarak Avrupa'ya olan gaz sevkiyatının daha verimli olabileceğini belirtmiştir. 2014 yılında Ukrayna krizinin oluşması ve bu projeye Avrupa'nın karşı çıkması sonucu Rusya projeden vazgeçmiş ve sevkiyatı Türkiye üzerinden gerçekleştireceğini açıklamıştır. Bunun sonucunda da Türk Akım Projesi ortaya çıkmıştır. Ukrayna ile yaşanan sorunlar nedeniyle Avrupa'ya sevkiyatın Karadeniz ve oradan Türkiye topraklarından Yunanistan'a, oradan da Avrupa'ya taşınmasına karar verilmiştir. dört hattan oluşacak ve her bir hattı 15 milyar 750 milyon metreküp kapasiteli projenin 910 kilometresi Karadeniz'den geçmesi planlanmıştır. Türkiye'deki kara bölümünün uzunluğunun da 210 kilometre olması düşünülmüştür. Yılda 64 milyar metreküp taşıma kapasitesi olacağı düşünülen hattan, Türkiye'nin yılda 14 milyar metreküp doğalgaz alacağı ve bunun geri kalan 49 milyar metreküpün ise Avrupa'ya ihraç edileceği düşünülmüştür. Bu proje Türkiye ve Rusya tarafını temsilen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından 10 Ekim 2016 yılında İstanbul'da imzalanmıştır. 2016 yılında başlanan hattın Karadeniz kısmını Gazprom şirketi, Türkiye kara topraklarından geçecek olan kısmının ise ortaklaşa yapılacağı konusunda anlaşılmaya varılmıştır. Türkiye'ye verilecek olan doğalgaz arzına yönelik ilk hattın ve Avrupa'ya verilecek olan ikinci hattın inşaat çalışmaları devam etmektedir. İşletmeye açılacak tarih olarak ise 2019 yılı öngörülmüştür (NTV, 2011).

2.2. Azerbaycan Açısından Jeopolitik

Kafkaslar, kuzeyi Kafkas dağları, doğusu Hazar Denizi, batısı Kara Deniz ile çevrili, üç yanı çevrelenmiş özgün değerlere sahip bir bölgedir. Güney yanının açık olması sebebiyle tam bir coğrafi bütünlüğe sahip olmamakla beraber diğer üç yanındaki coğrafi şartların sağladığı güvence bölgeyi dış etkilerden bir ölçüde korumuştur. Kafkasların içinde bulunduğu jeopolitik değeri arttıran büyük bir sahaya sahip olmasının yanında, Rusya'nın sıcak denizlere inme yolunda ki tek geçiş yeri olması nedeniyle de Kafkaslar jeopolitik değer taşımaktadır (Elnur, 2015: 2-3). Kafkasların petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarını da elinde bulundurması da önemini arttırmaktadır. Kafkaslar, Kuzey ve Güney arasında bir geçiş güzergahı konumunda olduğu gibi batı ve doğu yani Türkiye ve Orta Asya'nın da geçiş güzergahıdır.

Azerbaycan'ın kara parçasının uzunluğu 2013 km'dir. Azerbaycan'ın %7'lik kısmını verimli tarım arazileri oluşturur. Meyve, tahıl, pamuk, tütün ve çay bu bölgelerde yetiştirilen başlıca ürünlerdir (Açma, 2013: 135). Petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından oldukça zengin yapıya sahip olan Azerbaycan'da Bakü ve yöresi petrolün ilk üretim yeri olarak bilinir.

Azerbaycan, Kafkas jeopolitiğinin oluşmasında jeostratejik öneme sahip olan bölgelerden birisidir. Rusya için Azerbaycan'ı diğer devletlerden ayıran en önemli özellik, Rusya ile Ortadoğu arasındaki tek kara bağlantısı olması durumudur. Ayrıca Azerbaycan'ın sahip olduğu bir diğer jeopolitik değer de Türkiye ile Orta Asya arasında bir köprü görevi görmesidir. Azerbaycan, içinde bulunduğu jeopolitik konumundan ötürü dünyanın siyasal ve iktisadi hayatında büyük rol oynayabilir (Koçuman, 1994: 3). Azerbaycan'ın bu önemli jeopolitiği neticesinde dünya kamuoyu, Azerbaycan'ın Türk devletleriyle olan ilişkileri, Şii toplumları ve İran'la olan yakınlığı, boru hatlarıyla etkin rol oynayan Gürcistan ile olan ilişkileri, balans politikası bağlamında Rusya ile olan politik etkileşimi ve aralarında sürekli bir çatışma ve çekişme olan Ermenistan ilişkileri konusunda dikkat etmektedirler.

Azerbaycan, doğu batı şeklindeki iki kutuplu dünyada Doğu bloğunun önemli bir savunma merkezi ve aynı zamanda Anadolu'ya, Orta Doğuya çıkış yolu üzerinde bulunması ile jeopolitik değer taşımaktadır. Ayrıca, Kara Deniz, Kafkas Dağları ve Hazar Denizi ile Avrupa Rusya'sı için güney bölgesinde önemli bir güvence oluşturmaktadır. Azerbaycan, Ermenistan ile birlikte güneye karşı bir tampon böğle niteliğini taşıması ve bir üs konumunda olması sebebiyle de jeopolitik bir değere sahiptir (Uçar, 2007: 79-82).

Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan ikili sorunları, Rusya Federasyonu tehdidi ve İran'ın Şii propagandası Azerbaycan'ı kıta içinde sıkıntılarla karşı karşıya bırakmaktadır (Cabbarlı, 2014: 13-14). Azerbaycan ile Ermenistan ilişkilerinin uzun süre çözüme kavuşturulamaması bölgede huzur ve güvenliği sağlamayacağından bu durum hayati bir değere sahiptir. Azerbaycan ile Ermenistan ilişkilerinin durumu olumlu ve olumsuz her açıdan domino etkisindedir. İlişkilerin iyi olması hem Azerbaycan hem Türkiye için Orta Asya politikasında etkili olmaktadır.

2.2.1. Azerbaycan Dış Politikasını Etkileyen Temel Ögeler

2.2.1.1. Stratejik Boyut

Azerbaycan, Türkiye'nin doğusunda yer alan, coğrafi açıdan doğusu gibi dağlık ve ulaşımı zorlaştıran çok sayıda vadiden oluşur. Bu durum Azerbaycan'ın en temel jeopolitik özelliğidir. Coğrafi açıdan diğer bir özelliği ise büyük devletle arasında tampon bir ülke olma özelliğini taşımasıdır. Azerbaycan jeopolitik konumu ile komşuları olan Rusya, İran, Türkiye gibi devletlerin yakından ilgilendiği bir devlet konumundadır. Bu nedenle tarihinde çeşitli ülkelerin egemenliğine girmiştir. Azerbaycan'ın kuzey ve güney sınırları coğrafi özellikleri bakımından güvenli sayılamayacak bir bölgededir (Aliyev, 1993: 12). Bu durum Azerbaycan'ın tarihinde hiçbir devletin egemenliğinde kalmayışının bir göstergesi sayılabilir

Azerbaycan'ın jeopolitik yapısına ilişkin diğer bir özelliği ise kuzeyle güneyin doğuyla batının birbirine bağlantısını sağlayan adeta bir köprü vazifesi gören coğrafi konumudur. Azerbaycan önemli ticaret yolları üzerinde bulunan bir ülke olarak zengin petrol yataklarına sahip oluşu nedeniyle önemli bir stratejik konuma sahiptir. Ayrıca Azerbaycan yeraltı ve yer üstü kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği bakımından diğer ülkelerin dikkatini çektiği bir ülkedir (Akman, 2005: 15-16). Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ortak özelliklerinden birisi ise her iki bölgenin de jeopolitik konumlarının stratejik değere sahip olmasıdır. Türkiye Avrupa ile Asya arasında bir köprü niteliği taşırken Azerbaycan bu köprünün Orta Asya bağlantı ayağını oluşturmaktadır. Bunun yanında Azerbaycan kuzey ve güney ülkeleri arasında bir koridor görevi görmektedir.

2.2.1.2. Tarihsel Boyut

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi 17. ve 18. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu yüzyıllarda Rusya, Türkiye'den Kafkasya'ya kadar seferler düzenlemiştir. 1828 yılında Kacar Hanedanlığı ve Rusya arasında Dağlık Karabağ ve Gence sorunu Türkmençay Antlaşması ile son bulmuş ve bu bölgeler; Aras nehrinin kuzeyi Ruslara bırakılmıştır. Azerbaycan topraklarının 2/3 ünü oluşturan ve Aras nehrinin güneyinde kalan bölümü ise Kacar Hanedanlığına bırakılmıştır. Bu antlaşma ile toprakları adeta ikiye bölünmüş, Rusya ve İran'da tam anlamıyla bir güven sorununa neden olmuştur. Bu durum da bu iki devletin Azerbaycan'ın dış politikasını daha fazla önemsemesini gerekli kılmıştır. 18. yüzyıldan sonra Azerbaycan artık Rusya'nın bir parçası olmuştur. Azerbaycan'ın ilk bağımsızlığını elde edişi 1918 yılında Trans Kafkasya devletinin dağılmasından sonra olmuştur. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti olarak kurulmuş, ancak bu bağımsızlığı uzun sürmemiştir. Azerbaycan Devleti 1920'de Sovyet ordusunun işgali ile son bulmuştur. Azerbaycan, bundan sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını alarak SSCB'ye bağlı bir devlet olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla 70 yıl sonra 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 18 Ekim 1991'de ise Azerbaycan parlamentosu Bağımsızlık Kanununu kabul etmiştir (Elnur, 2015: 5-6). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra devletin yapısının oluşturulmasında dış politika en önemli kavram olarak yerini almıştır. Dış politika oluşturulurken Mehmet Emin Resulzade ve Ali Merdan Topçubaşı'nın politika anlayışı ve faaliyetlerinden ayrıca dünya devletlerinin var olan dış

politika anlayışlarından faydalanılmıştır (Qasımlı, 2007: 424-425). Bundan sonra Azerbaycan'ın bu tarihi arka planından sonra tarihteki diplomatik tecrübesi dış politikasını oluşturmasında önemli bir faktör olmuştur.

2.2.1.3. Kültürel Boyut

Azerbaycan'ın tarihte farklı medeniyetlerin egemenliğine girmesinden dolayı çeşitli kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Bunları genel olarak İslam, Asya ve Batı kültürü olarak gruplandırılabilir. Azerbaycan topraklarının büyük bir bölümü Asya'da yer almaktadır. Tarihteki savaşlar ve çekişmeler Azerbaycan'da feodal ve göçebe bir toplum yapısı oluşturmuştur. Azerbaycan'ın iç politikası dikkate alındığında insanların uzlaşmak yerine savaşma ve çatışmayı tercih ettikleri görülmektedir. Azerbaycan'da aile yaşantısından, devlet yapısına kadar halk otoriteye önem vermekte, güçlü olan liderleri desteklemektedirler. Azerbaycan halkının büyük bir kısmı Müslümandır. Müslümanlar da kendi aralarında Şii ve Sünni gibi mezheplere ayrılmıştır. Azerbaycan toplumunun büyük bir çoğunluğu Şii'dir. Azerbaycan Şii'leri, İran Şii'lerinden farklı olarak Türk kültürüne ve Türkiye'ye daha yakındır. Azerbaycan toplumundaki Sünniler Şiiler gibi Türk toplumuna yakın değildi. Azerbaycan'daki Sünniler Vahhabilik temeline dayandığından Suudi Arabistan'a yakın bir kimlik oluşturmuşlardır. Azerbaycan, laik yönetim yapısı anlayışıyla toplumdaki herkesin ve her kesimin inancını özgürce yaşayabilmesine olanak sağlamaktadır. Geçmişten günümüze Hristiyan misyonerler bu durumdan faydalanmış, bölgedeki faaliyetlerini rahatça sürdürme imkanı bulmuşlardır. Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmı Asya da bulunmasına rağmen ülkede Batı kültürünün etkisi dikkat çekmektedir (Fuller, 2000: 105-109). Bu durum bir kısım toprağının Avrupa'da bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca diğer bir nedeni de Türkiye, Almanya, Fransa ve İngiltere ile yakın ilişkilerinin kurmasıdır.

Azerbaycan'ın devlet yapısında Batılı devletlerden izler bulunduğu görülmektedir. Azerbaycan'da 12 Kasım 1995'te referandum yapılmış, devletin demokratik laik, hukuka dayalı ve üniter bir cumhuriyet olduğu kabul edilmiştir.

2.2.1.4. Demografik Boyut

Azerbaycan'ın 2017 yılındaki ülke nüfusu 9 milyon civarındayken 2019 yılında bu nüfus 10 milyonu aşmıştır. Azerbaycan'da 1960 yıllarındaki nüfus artış oranı %2 iken 2000'li yıllarda bu oran %8'lere kadar düşmüştür. Bunun en önemli sebebi de 1990'lı yıllardaki göçlerdir. Azerbaycan'da kilometre kareye 111 kişi düşmektedir. ADİK (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi)'in vermiş olduğu verilere göre şehirde yaşayanların oranı %53.1, kırsalda yaşayanların oranı ise %46.9 dur. Elde edilen rapora göre nüfusun %49.8'ini erkekler, ve %50.2'sini de kadınlar oluşturuyor. Yaş aralıkları ise 0-14 yaş arası %22.4, 15-64 yaş arası %71.6 ve 65 yaş ve üzerinin de %6 şeklindedir. Azerbaycan pek çok etnik grubu barındırıyor olsa da nüfusun %91'ni Azeriler oluşturuyor. Azerilerden sonra Ruslar ve Lezgiler geliyor. Lezgilerin dışında Ermeniler, Abhazlar, Udinler, Yahudiler, Ingloyçlar, Gürcüler, Avarlar, Tsahurlar gibi birçok etnik grubu bulunmaktadır (www.nufusu.com). Yaşanılan Ermenistan Karabağ arasında yaşanılan sorundan dolayı Azerbaycan'da göç dalgası yaşanmıştır.

2.2.1.5. Ekonomik Boyut

Azerbaycan 1980'lerde SSCB'nin etkisiyle ekonomik anlamda birçok girişimlerde bulunmuş ancak bu girişimler Azerbaycan adına başarısızlıkla sonuçlanmıştır. petrolün SSCB döneminde Azerbaycan'ın ekonomik olarak fırsatlarından birisi olan petrolün büyük çoğunluğunun SSCB tarafından kullanılması ekonomik alanda büyük bir gelişme kaydedememesine neden olmuştur. Azerbaycan'ın tamamen bağımsızlığını kazanmasıyla bu sorun, çözüme ulaşmış ve kendi enerji politikalarını oluşturmuşlardır. Azerbaycan dış politikada ABD ve Batılı devletlerden etkilenmiştir. Dağlık Karabağ sorununun çözüme ulaştırılmasında Moskova'nın başarısız olması bunun en temel nedeni olarak gösterilmiştir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik açıdan güçlenmiş ve en büyük yeraltı zenginliği olan petrol ve doğalgazı ihraç etmeye başlamıştır. Ayrıca tarıma elverişli toprakları sanayi tesislerinin kurulmasını sağlamış yabancı yatırımcıları ülkeye çekmiştir. Ekonomideki bu gelişmeler domino taşı etkisi yaratarak taşımacılık ve inşaat sektörlerinin de gelişmesini sağlamıştır. 1991 yılında sanayi sektörünün GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'ye katkısı %23.6 iken 2003 yılında bu oran %37.8'e yükselmiştir (Pala, 2005: 20-

22). Yıllar içerisinde ekonomide tarım sektörünün payı azalmış ve ekonomide enerji ve sanayi sektöründeki payı zamanla artış gösterilmiştir.

2.2.2. Azerbaycan'ın Dış Siyasetteki Hedefleri ve Ulusal Tehlikesizlik Stratejisi

Azerbaycan dış politikasının özü, bağımsızlığını korumak ve bağımsız yaşamayı sağlamaktır. Ülkenin bugün batıya kayması, politikanın yönünü değiştirmiştir. Ülkenin komünist geçmişi ve Rus geçmişine de bağlıdır. Azerbaycan eğitim politikasında Rusya'nın etkin bir rol oynaması ve eğitimde Rusçanın kullanılması bu durumun yaşanmasında etkili olmuştur (Adıgüzel, 2007: 164-170). Azerbaycan'ın kara ve deniz ticareti ve savunma alanında kendine özgü stratejiler geliştirmesi ulusal ve uluslararası güvenlik açısından önem taşımaktadır. Uluslararası arenada Azerbaycan'ın sağlıklı bir güvenlik politikası oluşturmasında önemli etkenlerden biriside Ermenistan ile Karabağ sorununun çözmesi ve işgal altındaki topraklarının kurtarmasıdır. Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemlerinde uygulanan balans politikası gereğince komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurması da dış politikada dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

2.2.2.1. Azerbaycan'ın Dış Politika Hedefleri

Azerbaycan bağımsızlığını 1991 yılında ilan etmesinden sonraki üç yılda siyasi iktidarların sıkça değişmesi nedeniyle sağlam bir dış politika hedefleri oluşturamamıştır. 1993 yılında Haydar Aliyev devlet başkanı olarak Azerbaycan'ın dış politikasında iyileştirmeler yapmıştır. Azerbaycan'ın dış politikasının temelinde ilk olarak ülkenin bağımsızlığı ve dış politikada özgürlük ilk sırada yer almıştır. Dış politikanın şekillenmesinde bağımsızlığın ardında üç önemli etkenden de bahsedilebilir. Bunların birincisi Dağlık Karabağ, ikincisi Hazarın hukuki statü sorunu ve son olarak da Enerji kaynaklarının dış piyasaya taşınması sorunudur. Dağlık Karabağ sorunu AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)'in Lizbon zirvesi ilkelerine dayanarak çözüme ulaştırılmış (Kasım, 2001: 178) gözükse de günümüzde Azerbaycan ve Ermenistan arasında karşılıklı çatışmaların sürdüğü görülmektedir. Üçüncü sorun olan enerji kaynaklarının piyasaya sürülme sorunu Azerbaycan'ın jeopolitiğinin elverişli olmaması, deniz ulaşımına kapalı olması gibi durumlar nedeniyle Gürcistan'ın ve Türkiye'nin jeopolitiğinden faydalanarak

yeraltı zenginliklerini bu sayede uluslararası piyasalara ulaştırılması sağlanarak ekonominin gelişmesi amaçlanmış ve çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir (www. Azerb.com).

Dış politikada ikinci etkense Hazarın hukuki statü problemidir. Azerbaycan Hazar'ın beş devlete bölünmesi gerektiğini savunur (Yanar, 2002: 193-195). SSCB dağıldıktan sonra Hazar Denizi'nin etrafında oluşan bağımsız devletlerden Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Rusya arasında Hazar Denizinde bulunan zengin yeraltı kaynaklarından dolayı her devlet bu alandan faydalanmak istemektedir. Hazar'ın statüsünün göl ya da deniz olup olmadığı ile ilgili tartışmalar sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Okyanus ile bağlantısının olmaması sebebiyle Hazar'ın bir göl olduğu görüşü hakimdir (Karaağaçlı, 2009). Azerbaycan, Bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikada tarihsel tecrübelerinden faydalanma yolunu tercih etmiştir. Bu çerçevede uluslararası hukuk normları göz önünde bulundurularak Türkiye, ABD, İsrail, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa'daki devletlerle, Asya ve Afrika'yla ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla yakınlaşma, Azerbaycan'ın dış politika hedeflerinden biri olmuştur. Bu dış politika hedefleri NATO, AB, Avrupa Konseyi gibi hedeflerdir.

Azerbaycan Anayasasının onuncu maddesi dış politikanın temelini oluşturur. Onuncu maddesi: Uluslararası İlişkilerin Prensipleri, Azerbaycan Cumhuriyeti, diğer devletlerle ilişkilerini, herkesçe kabul edilmiş uluslararası hukuk kurallarının öngördüğü ilkelere uygun olarak gerçekleştirir (www.anayasa.gen.tr). Azerbaycan'ın dış politikadaki hedeflerine ulaşabilmesi diğer devletlerle ilişkileri doğru çözümlemesi ve stratejik konumunu iyi bilmesi önem taşımaktadır.

2.2.2.2. Azerbaycan'ın Ulusal Tehlikesizlik Stratejisi

Bir devletin ulusal güvenlik stratejisi belirlemesi belli bir zamanı kapsar ve stratejisini oluştururken ulusal güvenlik hedeflerini ve tehdit olarak gördüğü konuları çok iyi algılaması önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın jeopolitiği, zengin enerji kaynakları bağımsızlığını sürdürebilmesi için ulusal güvenlik stratejisi belirlemesini zorunlu kılmıştır.

Dış politikanın oluşturulmasında iç ve dış her türlü tehlikelere karşı önlem alması ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesini zaruri kılmıştır. Bunun yolu da ülkede politik istikrarın sağlanmasından geçmektedir. Politik istikrarı bozabilecek unsurlar halkın refah seviyesinin düşmesi, ekonominin gerilemesi, işsizlik, terör faaliyetleri, hükümete darbe girişimleri, iktidar ve muhalefet arasındaki uyumsuzluk, halk içindeki azınlıkların çıkarlarının bozulması olarak gösterilebilir (Toğrul, 2013: 14-51). Bunun için de iç ve dış politikada ulusal çıkarlar dengeli bir biçimde korunmalı, ulusal menfaatler için diğer devletlerle olan ilişkiler geliştirilmeli, barış politikasıyla hareket edilmeli, ülkenin bağımsızlığı korunmalı, ekonomide istikrar sağlanmalı, sağlık alanında yatırımlar yapılmalı ve ülkenin doğal zenginlikleri korunmalıdır.

1993-2008 döneminde Azerbaycan Devlet Başkanlığı idaresi genel sekreteri Ramiz Mehdiyev Azerbaycan dış politikasına yeni boyutlar kazandırmıştır. Ramiz Mehdiyev'e göre ulusal güvenlik stratejisi denge politikası üzerine kurulmalıydı. ABD ve Rusya ile olan dış politika sorunları denge politikası ile çözüme ulaştırılması amaçlanmıştır. Ramiz Mehdiyev tarafından oluşturulan modernleşme politikası da Ulusal güvenlik stratejisinde yerini almıştır. Buna göre, demokratik ve ekonomik reformlar dış politikanın geliştirilmesinde daha dinamik bir etken sağlayacağı düşünülmektedir (Hasanov, 2014: 5-29). Ramiz Mehdiyev bu yönleriyle Azerbaycan dış ilişkilerine farklı boyutlar kazandırmış ve ulusal güvenlik stratejisinin yönünü belirlemiştir.

2.2.2.3. Azerbaycan'daki Politika ve Ekonomik Gelişmeleri

2.2.2.3.1. Ayaz Mutalibov Dönemi (1990 - 1992)

Ayaz Mutalibov, bağımsız Azerbaycan'ın ilk devlet başkanıdır. Onun döneminde dış politikada Dağlık Karabağ soruna yer verilmiştir. Sovyet ordusunun 1990'daki Kara Ocak katliamından sonra Azerbaycan Komünist Partisi genel sekreteri olmuştur. Ayaz Muttalibov, Sovyet rejimiyle uyumlu politikaları benimsemiştir. Ayaz Muttalibov, Komünist partisinin çöküşü üzerine Sovyet ordusunun ülkeden çekilmesini ve sıkıyönetimin kaldırılmasını talep etmiş, ayrıca Mikail Gorbaçov'a yapılan darbe girişimini de desteklemiştir. Darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca SSCB'nin

dağılacağını anlamış ve 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir (Kasım, 2009: 20). Ayaz Muttalibov döneminde dış politikada Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler dikkate değerdir. Dağlık Karabağ sorununda Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer alması ve Azerbaycan'ın toprak kaybının artması, Rus ordusunun Azerbaycan Türklerine yönelik katliamları Ayaz Muttalibov'u zor bir durumun içine sokmuştur. 26 Şubat 1992'de Ermeni ordularının Azerbaycan'ın Hocalı bölgesinde Türkleri katletmesi üzerine Ayaz Muttalibov 6 Mart 1992'de istifa etmiştir (Babayeva, 2013: 18-19).

2.2.2.3.2. Ebülfez Elçibey Dönemi (1992 – 1993)

Ayaz Muttalibov'un istifası üzerine başkanlık seçimlerinden Halk Cephesi lideri Ebülfez Elçibey zaferle çıkmıştır. Ayaz Muttalibov'un başarısız politikaları Ebülfez Elçibey'in iktidara gelmesini kolaylaştırmıştır. Elçibey dış politikada AHC (Azerbaycan Halk Cephesi) Kurultayında yer alan programa göre hareket etmiştir. Halk cephesinin programında İran'da ikamet eden Azerbaycan Türkleri ile ilişkilerini arttırmak, dışa bağımlı olmayan bir Azerbaycan oluşturmak ve bağımsızlığının korunmasını sağlamak yer almaktadır (Hunter, 1994). Elçibey'in ilk başlardan itibaren Türkiye yanlısı bir politika izlediği görülmektedir.

AHC, 1990 yılında, komünist yetkilileri Dağlık Karabağ meselesini ele alış biçimlerinden dolayı eleştirmiş ve Azerbaycan'ın hakkının korunmasını talep etmiştir. Buna cevap olarak Gorbaçov Rus tanklarını Bakü'ye göndermiştir. Bakü'de Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bakü'ye giren Rus birlikleri çok sayıda Azerbaycanlı sivili öldürmüştür. Kara Ocak olarak tarihe geçen bu olay, Azerbaycan'ın yakın siyasi tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sözü edilen teşebbüs grubu, Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosuna başvurarak resmi kaydını talep etmiştir. Aynı yıl Bakü'de AHC'nin kongresi yapılmış ve adını sonradan Ebulfez Elçibey olarak değiştiren Ebulfez Aliyev, AHC İcra Kurulu Başkanı seçilmiştir. Bu dönemde henüz resmi parti statüsünde olmayan AHC'nin Ekim 1990'da yapılan Azerbaycan Yüksek Sovyet seçimlerine katılmasına izin verilmiştir. AHC seçimler sonunda yirmi beş delege çıkarmayı başarmıştır. Komünistler, demokratlar ve İslamcılar olmak üzere değişik kesimlerden gelen grupların bağımsızlık teması etrafında birleşerek

oluşturduğu bir hareket olan AHC hareketinin ilk hedefi Azerbaycan'daki yeniden yapılanma sürecini hızlandırmaktır. Sloganları, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılmadan Azerbaycan'ın bağımsızlığını sağlamaktır. Sovyet iktidarına alternatif olarak bağımsızlık ve ulusal kimlik temalarını dile getirmişlerdir. AHC'nin diğer öncelikli hedefleri arasında hukuk temelli bir devlet kurmak ve etnisite, dil ve din farklarına bakılmaksızın vatandaşlık fikrini geliştirmek bulunmaktadır. Bunların dışındaki hedefler arasında, her tür özgürlüğün ve tüm etnik grupların kültürel haklarının korunması, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, Pazar ekonomisinin kurulması ve çevre koruması bulunmaktadır (Goltz, 1998: 60-62).

1989 ile 1992 yılları arasında AHC içinde bölünmeler baş göstermiştir. Bir grup, Sovyet sistemi içinde kalarak Avrupa modeli temelinde demokratik bir cumhuriyet kurma fikrini savunmuştur. Bu grup, 1990 yılının başında hareketten koparak Sosyal Demokratik grubu kurmuştur. Ulusal Demokratlar olarak bilinen ikinci grup ise Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı ve Kuzey Azerbaycan'la Güney Azerbaycan'ın birleşmesi gerektiğini savunmuştur. 1992'de iktidara gelenler ikinci gruptur. Üçüncü grup dini ya da aşırı sol gruplardan oluşmuş ve stratejik nedenlerle AHC'yi desteklemiştir. Bu bölünmeleri takiben bağımsızlık sonrasında çeşitli siyasi partiler kurulmuştur. Bunların en önemlileri Müsavat Partisi, Azerbaycan Halk Cephesi ve görüş olarak iktidara daha yakın olan Azerbaycan Milli İstiklal Partisidir (Kasım, 2009: 22). Ebulfez Elçibey iktidarı döneminde Türkçülük teması güçlenmiş ve Türkiye yanlısı bir politika izlenmiştir. Bu durum kendisini Türk olarak tanımlamayan belli kesimleri rahatsız etmiştir. Rusya ve İran'a karşı mesafeli davranan Ebulfez Elçibey, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmesi fikrini açıkça savunmuştur. Rusya'nın askeri yardım karşılığında Azerbaycan'ın enerji ihracatını kontrol etmek istemesi, Ebulfez Elçibey hükümetinin daha belirgin Rusya karşıtı bir politika izlemesine neden olmuştur. Ebulfez Elçibey idaresi Batılı petrol şirketleri ile anlaşmayı öncelik belirleyerek Rusya'ya Batılı şirketlerle çalışma konusunda kararlı olduğunu göstermiştir. Ebulfez Elçibey döneminde yeniden Latin alfabesine dönülmüş ve Azerbaycan dili olarak tanımlanan dilin adı Türk dili olarak değiştirilmiştir (Aydıngün, Balım, 2012). Bu dönemde Azerbaycanlılar basında Türkler olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Elçibey Azerbaycan dış politikasında daha çok liberal bir anlayışı benimsemiştir. Bu programın temel sorunlarını barışçıl bir anlayışla çözmek oluşturmuştur. Ayrıca devletin içişlerine karışılmaması, diğer devletlerle doğrudan ilişkiler kurması ve uluslararası kurumlarda temsil edilmesi de amaçlanmıştır. Elçibey dönemi yukarıda da belirtildiği gibi Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin en iyi olduğu, Rusya ve İran ile ilişkilerinin son derece gergin olduğu bir dönem olarak gösterilebilir. Elçibey Türkiye'yle olan ilişkilerine çok önem vermiş ve ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinden taşınmasına büyük önem vermiş bu bağlamda oluşturulan projelere destek vermiştir. Bu dönemde ayrıca diğer devletlerle de ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlarına üyeliği ile ön plana çıkmıştır.

Türkiye ile olumlu ilişkilerin sağlandığı bu dönemde bazı anlaşmazlıklar da ortaya çıkmıştır. Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan'a göre Türkiye tam bir politik destek sağlamasına karşın, askeri alanda sınırlı davranması Ermenistan'a karşı başarısızlık sağlanmasının nedeni olarak gösterilmiştir. Bu konuda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Azerbaycan'a sınırlı sayıda asker desteği vererek savaşı kazanmasını kolaylaştırması ve politik desteğinin sürmesi gerektiğini belirtmiştir. Elçibey dönemi dış politikada Azerbaycan – İran ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemdir. Elçibey'in, İran'ın kuzeyinde yer alan Azerbaycan Türkleri ile birleşmeyi hedeflemiş olması İran ile ilişkilerin gerilemesindeki en temel nedendir. Elçibey, Ayaz Muttalibov gibi Rusya ile yakın ilişkiler kurmamış hatta Rusya'ya karşı mesafeli bir tutum takınmıştır. Ayrıca Elçibey'in Türkiye ile ilişkilerinin artması bölgedeki dengeleri bozmuş bu sebeple de Rusya Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Ermenistan'ın yanında yer almıştır. Ebulfez Elçibey, öncelikli hedefinin Azerbaycan devletinin toprak bütünlüğünün korunması ve Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşması olduğunu belirterek iktidara gelmiştir. Azerbaycan'ın Ermenistan'la girdiği savaşı kaybetmesi ve Nisan 1993'te Ermenilerin Kelbecer'i ele geçirmesi ile birçok kişi Ebulfez Elçibey iktidarının meşruiyetini sorgular hale getirmiştir. Dağlık Karabağ sorunu ve işgal edilen topraklar, Rusya'yı rahatsız eden bir konu olan Azerbaycan petrol kaynaklarının kontrolü meselesi ile birleşince, Haziran 1993'te Ebulfez Elçibey'in iktidarı son bulmuştur. Savaştaki başarısızlıklar üzerine Azerbaycan'da Ebulfez Elçibey'e karşı Rusya'nın da kışkırttığı iddia edilen bir iç isyan başlatıldığı ve Ebulfez Elçibey'in Bakü'den çıkarılarak Nahçıvan'a çekilmek zorunda bırakıldığı da o dönem ki

yerel basında yer almıştır (Babayeva, 2013: 22-26). Bunların yanı sıra Ebulfez Elçibey'in izlediği katı Türkçü politika, balans politikasından uzak bir politika sergilemesi ve genç, deneyimsiz bir kadro ile çalışmasının da iktidarını kaybetmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

2.2.2.3.3. Haydar Aliyev Dönemi (1993 – 2003)

Haydar Aliyev SSCB döneminde 1988'e kadar Moskova'da Başbakan Birinci Yardımcılığı yapmış daha sonra Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyeliğine yükselmiştir. Rus Politikasını çok iyi bilen Haydar Aliyev SSCB döneminin en önemli isimlerinden biri olarak gösterilmektedir. Politik tecrübesi ve Rus politikasını çok iyi bilmesi onun dış politikadaki sorunları çözmesinde etkili olmuştur. Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra da Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgali devam etmiştir. İşgal sonucunda çok sayıda kişi Azerbaycan'a göç etmek zorunda kalmıştır. 1993 yılının sonlarına gelindiğinde Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri Ermenilerin kontrolüne geçmiştir. Bu dönemde Talışlar ve Lezgiler de ayaklanmışlardır. 1993 yılının yaz aylarında Azerbaycan'da tam bir kaos ortamı baş göstermiştir. Haydar Aliyev iktidara geldikten kısa bir süre sonra ülkede düzeni sağlamıştır. Ebulfeyz Elçibey döneminde, 1992 yılında, tüm baskılara rağmen, mecliste süren şiddetli tartışmalar sonucunda Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılmama kararı alınmış, ancak Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra, Eylül 1993'te Azerbaycan'ı BDT'ye üye yapmıştır. Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Yine bu dönemde resmi dilin adı bir kez daha Azerbaycan dili olarak değiştirilmiştir. Haydar Aliyev, İran ve Rusya ile daha yakın ilişkiler geliştirerek Türkiye ile Azerbaycan arasına belli bir mesafe koymuştur. Aliyev'in Rusya'ya yaklaşmasının bir nedeni Dağlık Karabağ konusunda Rusya'nın desteğini almak istemesidir. Haydar Aliyev aynı zamanda Avrupa ve Amerika ile de yakın ticari ilişkiler kurmuştur. Haydar Aliyev'in uzun vadeli stratejisi birden çok ülkenin Azerbaycan petrolü ve doğal gazına yatırım yapmasını sağlayarak ulusal güvenliği sağlamlaştırmaktır. Amerika ve Avrupa şirketleri ile tesis edilen bu yakınlaşma, Azerbaycan yanlısı uluslararası lobilerin oluşumunu harekete geçirmek ve böylece Azerbaycan'ın Minsk Grubu'ndaki konumunu güçlendirmek amacını taşımıştır. Azerbaycan ilk petrol anlaşmasını Haydar Aliyev döneminde, Eylül 1994'te yapmıştır.

Bundan sonra on milyarlarca doları bulan pek çok petrol anlaşması imzalanmıştır (Kasım, 2006: 435-437). Haydar Aliyev'in izlediği petrol politikası, Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki baskısını, Amerika'nın bu bölgeye yönelik politikalarıyla dengeleme esasına dayanmaktadır.

Aliyev başkanlığının ilk dönemlerinde Türkiye'ye karşı biraz daha uzak tutum sergilenmiş, Elçibey döneminin aksine Rusya Federasyonu ve İran'la ilişkileri gerginlikten uzak, ılımlı ve daha yakın tutmaya çalışılmıştır. Geçmişteki Rus politik tecrübesini Ebülfez Elçibey'e göre daha iyi kullanan Haydar Aliyev Rusya Federasyonunun Dışişleri, Enerji ve Savunma Bakanlıklarının arasındaki stratejileri uygulamayı başarmış, Rusya Federasyonu ile dış ilişkilerin gerginleştiği zamanlarda ise ABD, Türkiye ve Avrupa'ya daha yakın bir politika izlemiştir. Bu ülkelerle ilişkileri geliştirmeye önem vermiş ve Şubat 1994'te Türkiye'ye resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyareti esnasında Türkiye – Azerbaycan arasında işbirliği ve dostluk sözleşmesi imzalanmıştır. Bu antlaşmanın içinde askeri yardım ve savunma gibi önem taşıyan konularında yer aldığı 16 protokol daha imzalanmıştır. Ancak Mart 1995'te Türkiye - Azerbaycan ilişkileri yeniden gerginleşmiş, Aliyev yönetimine karşı başlatılan darbe girişiminde bazı Türk vatandaşları da yer almıştır (Oran, 2001: 404-406). Darbe girişimini atlatmayı başaran Haydar Aliyev darbecilerin arasında Türklerin de bulunmasından duyduğu rahatsızlığı Türkiye'ye iletmiştir.

1997 yılında Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununu tekrar gündeme getirerek, ateşkes anlaşmasını ihlal etmiştir. Bunun üzerine Haydar Aliyev 5 – 9 Mayıs 1997'de Türkiye'yi tekrar ziyaret etmiş Türkiye'den Dağlık Karabağ sorununa müdahale etmesini ve ekonomik olarak ülkeye yardımda bulunmasını istemiştir. Türkiye bu olaya etkin bir şekilde müdahale etmiştir. Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ziyareti sırasında üzerinde durduğu en önemli konu olan Rusya'nın Ermenistan Devletine yaptığı silah satışı ve bunun gerginliğe yol açtığını belirtmiştir (Babayeva, 2013: 61-62)

Haydar Aliyev dönemindeki İran'la ilişkiler incelendiğinde İran'ın kuzeyinde yaşayan 20 milyon Azerbaycan Türkü sorununun daha ılımlı bir şekilde çözülmeye çalışıldığı görülmektedir. Haydar Aliyev, Elçibey döneminde Tek Azerbaycan düşüncesi sebebiyle gerginleşen Azerbaycan – İran ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır.

Azerbaycan petrolün işletilmesi ve dış pazarlara sürülmesi ile ilgili BTC'ye tam destek sağlamıştır.

ABD'deki Ermeni lobisinin baskısıyla gerçekleştirilen Azerbaycan'a yardımı engelleyen yasadaki 907 sayılı ek maddenin kaldırılması için 1997 yılında Haydar Aliyev ilk kez ABD'ye resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Azerbaycan kamuoyu o dönemde ABD yönetimine güvensizlik duygusu ile yaklaşmıştır. Bu durumun yaşanmasında ABD'nin Ermenistan'a sağladığı büyük maddi desteği ve 907 sayılı madde ile Azerbaycan'a destek sağlamaması etkili olmuştur. Haydar Aliyev tüm bu sıkıntılarını ABD'ye düzenlediği resmi ziyaret sırasında dile getirmiş ancak net bir çözüme ulaşılamamıştır. Azerbaycan'ın zengin petrol yatakları ve stratejik konumu ABD için önem taşımaktadır. ABD bu sebeplerden dolayı yatırımlarını arttırınca 907 sayılı ek madde olan özgürlükleri destekleme yasasını Ermeni lobisinin baskısına rağmen tekrar gözden geçirmek zorunda kalmış sonuç olarak kongre, Deniz ötesi özel yatırım şirketi aracılığıyla kongrede Azerbaycan yardımın yapılmasına karar verilmiştir (Kasım, 2001: 170-185). Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikada önemli gelişmeler sağlamış ABD ile ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Bunun sonucu olarak Bill Clinton yönetimi Bakü – Tiflis – Ceyhan petrol boru hattına büyük destek sağlamıştır. Ankara'nın 1998'de Türkiye, Azerbaycan, Tacikistan ve Kazakistan ortak imzaladıkları BTC petrol hattı projesinde Clinton ve yönetimi etkili olmuştur.

Haydar Aliyev dönemine kadar Azerbaycan politik ve ekonomik olarak istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Ekonomik dengelerin sağlanamaması reformların gerçekleştirilmesini engellemiştir. Devlet giderlerinin büyük bölümü savaş için ayrılmış, bunun sonucu olarak Azerbaycan göç veren ülke konumuna gelmiştir. Bir milyondan fazla Azerbaycan vatandaşı ülkeden göç etmek durumunda kalmıştır (Efendin, 1999:175-177). Bu ekonomik bunalımdan bir an önce kurtulmak için yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi ve özelleştirmenin sanayiyle tarım sektöründe başlatılması önem arz etmiştir. 1994'de ateşkesin ardından Azerbaycan ekonomisinde önemli gelişmeler sağlanmış, Uluslararası finans kuruluşları, serbest piyasanın belirlediği hukuki dayanakları yerine getirdiği için Azerbaycan'a artık kredi vermeye başlamıştır. Azerbaycan'da ekonomik istikrar sağlanmaya başlayınca ülkenin büyük yeraltı zenginliği olan petrol için büyük

adımlar atılmıştır. Azerbaycan petrolü ilk defa yabancı yatırımcılara 1994 yılında yapılan antlaşma ile sunulmuştur. Bu antlaşma sayesinde Batılı yatırımcılar petrol ve doğalgaz sektörüne milyarlarca dolar sermaye yatırım yapmış ve yine bu anlaşma ile Azerbaycan politik bağımsızlığının yanında ekonomik bağımsızlığını da yakalama şansına erişmiştir. Yabancı yatırımcılar Azerbaycan'ın 1999 yılında 450 milyon dolar bütçesine karşılık yabancı petrol şirketlerinin bu dönemde petrol arama ve işletme hakları için Azerbaycan'a 355 milyon dolar ödeme yapmışlardır (Bayulgen, 2003: 208-210). Bu miktar Azerbaycan için önemli bir kazanç miktarıdır.

Tüm bu uygulanan ekonomik istikrar sonucunda ülkedeki yüksek enflasyon son bulmuş, gitgide küçülen ekonomide büyüme oranları kendini hissettirmeye başlamıştır. Azerbaycan ekonomisinde tek haneli enflasyon hedefine ulaşılarak ekonomide büyük başarı sağlanmıştır. Azerbaycan Manatının düşüşü durdurulmuş ve kişi başına milli gelir 1998 yılında 490 dolara yükselmiştir (Bayulgen, 2003: 212). Mayıs 2003'ten sonra sağlık sorunları yaşayan Aliyev, oğlu ilhan Aliyev'i önererek Azerbaycan'ın yeni başkanı olmasını sağlamıştır.

2.2.2.3.4. İlham Aliyev Dönemi (2003 – 2015)

Azerbaycan'da bugün halen iktidarda olan parti Yeni Azerbaycan Partisidir. Haydar Aliyev'in ölümünden sonra oğlu İlham Aliyev 6 Kasım 2003'te ülke yönetimini %77 oy alarak oy oranı ile almıştır. 2008 yılı seçimlerinde İlhan Aliyev %89'luk oy ile yeniden başkan seçilmiştir. 2013 yılında ise %85'lik oy oranı ile yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Halici, 2013). İlham Aliyev babası Haydar Aliyev'in izlediği politikaya benzer bir politika ile istikrarı korumaya çalışmıştır. Bu politika bölgesel dengeleri gözeten, devlet başkanının manevra alanını genişleterek bağımsız bir dış politika yürütmesine imkan veren çok taraflı politika olarak tanımlanmaktadır. 2009 yılında yapılan mülakatlarda Türkiye-Ermenistan sınırının açılması konusunun gündeme gelmesiyle birlikte İlham Aliyev'in Rusya'ya daha yaklaşacağı ve o oranda Türkiye'den uzaklaşacağı ifade edilmiştir. Genel olarak İlham Aliyev'in Dağlık Karabağ politikası Haydar Aliyev'in izlediği politikadan daha olumlu değerlendirilmektedir. İlham Aliyev'in bu konuda babasından daha kararlı olduğu ve Ermenilere karşı daha sert ve taviz vermeyen bir politika izlediği

düşünülmektedir. Bunun yanı sıra İlham Aliyev'in babası Haydar Aliyev'den inşa süreci büyük ölçüde tamamlanmış bir devlet devraldığı, bu nedenle, ülkeyi daha rahat yönetebilme imkanına sahip olduğu, artan petrol gelirlerinin ve giderek hızlanan ekonomik büyümenin de kendisine daha geniş olanaklar sağladığı belirtilmiştir. İki liderin yönetimine dair önemli bir fark, muhalefetle olan ilişkilerdir. İlham Aliyev döneminde yapılan tüm mülakatlarda muhalefetin son derece zayıfladığı ya da hiçbir etkisinin kalmadığı ifade edilmiştir. 1990'lı yılları tanımlayan güçlü iktidar-muhalefet ayrımı ve çatışması 2000'li yıllarda ortadan kalkmıştır. Muhalefet boşluğu çok çeşitli ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile doldurulmaya çalışılmıştır. Eski muhalefet üyelerinin çoğu bu kuruluşların başında yer almış ve uluslararası ilişki ağlarını mobilize etmeye çalışmışlardır.

İlham Aliyev'in babasından devraldığı ve halen çözüme kavuşmamış olan en önemli sorun ise Dağlık Karabağ sorunudur. Bu noktada Dağlık Karabağ sorununa dair birkaç noktanın belirtilmesinde fayda vardır. Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991'de SSCB'den tam bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından, Eylül 1991'de, Dağlık Karabağ da bağımsızlığını ilan etmiştir. Aralık 1991'de, Azerbaycanlı nüfusun boykot ettiği, yalnız Ermeni nüfusun katıldığı bir halk oylamasıyla Dağlık Karabağ'ın liderliğinin Ermeni tarafı, bağımsız Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni resmen ilan ederek uluslararası camiadan tanınmasını talep etmiştir. Bugün Ermenistan dahil hiçbir ülke ve Birleşmiş Milletler, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanımamaktadır. 27 Temmuz 1994 günü Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalandığında, Azerbaycan sadece Dağlık Karabağ'ın tamamını değil, etrafındaki yedi reyonu (İl) da kaybetmiştir (www.karar.com). Savaş döneminde Ermenistan ve işgal edilen bölgelerden Azerbaycan'a göçen ve sayıları bir milyon civarında olan savaş mağdurları, özellikle işgalden sonraki ilk on on beş yıl içinde Azerbaycan ekonomisi açısından oldukça zorlayıcı bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgaliyle ilgili beş karar almış olmasına rağmen bu kararlar günümüze kadar uygulamaya konulmamıştır. Bu kararlar sırasıyla şu şekildedir: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası hukuka uygun olarak belirlenen sınırlar içinde Azerbaycan'ın egemenliğine saygılıdır; Ermenistan askeri gücünün işgal ettiği topraklardan acilen, tamamıyla ve

şüpheye mahal bırakmayacak şekilde çekilmesini ister; bölgeden göç etmek zorunda kalan Azerbaycan halkının tazminatları ödenerek yeniden topraklarına dönmesi desteklenir; Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlı ve Ermeni halkın güvenliklerinin garanti altına alınmasını destekler; bölgede sorunun çözümü için faaliyette bulunan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu'nun çözüm adına çabalarını artırmasını ister. Ermeniler işgal ettikleri topraklardan çekilmedikleri için bu kararlar hayata geçmemektedir. Böylece 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından bu yana Dağlık Karabağ sorunu sürmektedir. Azerbaycan, Dağlık Karabağ dahil, işgal edilen bütün bölgelerin kendilerine geri verilmesini talep etmekte, bunu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü için vazgeçilmez bir şart olarak görmektedir. Buna karşılık Dağlık Karabağ Ermenileri, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkından hareketle egemenliklerini tartışma konusu yapmayacaklarını söylemektedirler. Ermenistan, Ermenilerin 1920'lerde Nahçıvan'dan çıktıklarını, Azerbaycanlıların da Dağlık Karabağ'dan çıkmaları gerektiğini savunmaktadırlar (Kasım, 2009: 40). Azerbaycan Ermenistan arasında hala çözüm bekleyen en öncelikli konular şu şekildedir: Dağlık Karabağ ve stratejik Laçin koridorunun hukuki statüsü; savaş mağdurlarının eski yaşadıkları yerlere geri dönüşü, her iki ülke üzerindeki ekonomik ambargo konusu.

Dağlık Karabağ sorunun çözüm sürecine ilişkin olarak Azerbaycan, Dağlık Karabağ yönetimini muhatap almamakta, ancak Ermenistan ile müzakere edeceğini söylemektedir. Ermenistan ise bu çatışmaya taraf olmadığını bildirerek Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ yönetimi ile masaya oturması gerektiği fikrini savunmaktadır. Sorunun çözümsüzlüğü sadece Azerbaycan ve Ermenistan'ı değil, Gürcistan, Rusya, Türkiye, İran ve bölgedeki enerji hatlarını da etkilemektedir. Ermeni tarafı çözümsüzlüğü sürdürerek var olan statükoyu normalleştirmeye çalışmakta ve Kosova örneğinde olduğu gibi uluslararası meşruiyet kazanmayı hedeflemektedir. Azerbaycan ise Dağlık Karabağ'ı izole ederek toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamak için uluslararası aktörlerin desteğini almayı istemektedir. Aynı zamanda ordusunu güçlendirerek kaybedilmiş topraklarını geri almak için savaşmaya hazır olduğu mesajını komşu ülkelere iletmektedir.

2.2.2.3.4.1. Haydar Aliye ile İlham Aliyev Döneminin Dış Politikadaki Benzer ve Farklı Yönleri

3 Ekim 1993 tarihinde yapılan Azerbaycan Devlet Başkanı seçimlerinde %100'e yakın bir oy oranıyla Haydar Aliyev Azerbaycan Devleti'nin Devlet Başkanı seçilmiştir. Haydar Aliyev'in göreve geldiği ilk yıllarda Azerbaycan'da düzen kaybolmuş, ülke dış politikada yalnızlaşmış, Azerbaycan halkı savaş psikolojisinden bitkin düşmüş, ülke ekonomisi de olumsuz yönde etkilenmiştir. Haydar Aliyev, göreve geldiği dönemde Azerbaycan'da var olan bu krizi en rasyonel yöntemlerde yönetmiştir. Haydar Aliyev, kendisinden önce yönetimde yer alan Muttalibov ve Elçibey dönemlerinde yönetilen dış politika sonuçlarını çok iyi analiz etmiş ve bu sonuçlardan hareketle de kendine has bir yöntem geliştirerek dış politikasını denge (balans) yöntemi üzerine kurmuştur. İlk olarak, kendinden önceki yönetimlerin uygulamış olduğu politikaları askıya almış ve öncelikli olarak Rusya Federasyonu'nun tepkilerini en aza indirmek için Rusya Federasyonu yanlısı bir dış politika izlemiştir (Yılmaz 2012: 47)

Haydar Aliyev, bölgesel sorunlarda Azerbaycan'ı ilgilendiren birçok stratejik kararlarda baskısını arttıran Rusya Federasyonu'na karşı olarak Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynağı petrol ve doğalgazı kullanarak bölgesel sorunlarda batının desteğine başvurmuştur. Haydar Aliyev her ne kadar batı ile ilişkiler kurmak istese de Rusya Federasyonu'nun baskısının her defasında hissetmiş ve batı ile olan ilişkilerini de Rusya Federasyonu'nun istekleri doğrultusunda şekillendirmiştir. Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu jeopolitiğe bağlı olarak her zaman denge odaklı ve çok yönlü bir dış politika stratejisi izlemiştir ve batılı ülkeler ile enerji ve enerjinin taşınması noktasında Rusya Federasyonu'nu da tedirgin etmemeye çalışmıştır. Bunu da Rusya Federasyonu ile yapılan iki anlaşmalarla ortaya koymuştur. Haydar Aliyev ilk yurt dışı ziyaretini de Rusya Federasyonu'na yaparak komşularıyla olan dengeye dayalı dış politikasını bir kez daha ortaya koymuş ve Azerbaycan Devletinin BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'ye üye olmasını sağlamıştır. Bu süre zarfında Haydar Aliyev, Rusya Federasyonu ile 60 yakın anlaşma imzalamış ve Rusya Federasyonu'na yönelik siyasi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Haydar Aliyev'in uygulamaya koyduğu bu dış politik adımlara rağmen Rusya Federasyonu'nun Karabağ sorununa yönelik Ermenistan yanlısı bir taraf sergilemesi,

yürütülen dengeye dayalı dış politikada değişikliklere gitmesine sebep olmuş ve Haydar Aliyev tarafından, 1998 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu ile Azerbaycan arasında eşit hukuklu iki devlet politikası sürdürülmüştür (www.diplomat.com.tr).

Haydar Aliyev döneminde, Azerbaycan Devletinin Türkiye ile olan ilişkilerinde karşılıklı olarak birbirlerini aynı etnik ve dini kimliğe sahip dost, kardeş olarak tanımlayan ve karşılıklı olarak ilişkilerin duygusal seviyede kaldığı, her iki ülkenin jeopolitiğine bağlı olarak bölgesel güçlerin ilişkileri şekillendirdiği bir dönem görülmektedir. Haydar Aliyev'in göreve geldiği ilk yıllarda Elçibey döneminde Türkiye ile yapılan anlaşmalar askıya alınmış öncelikli olarak ilişkilerde Rusya Federasyonu yanlısı bir politika izlenmesi, Türkiye ile Azerbaycan devletleri arasında ki ilişkilerin bölgesel güçlere bağlı olarak aşamalı şekilde gerçekleştiği görülmektedir (Aslanlı, Hesenov 2005: 173). Haydar Aliyev'in ilk yıllarında uygulamaya koymuş olduğu balans politikasına yönelik olarak Türkiye ile olan ilişkileri Elçibey dönemine nazaran geri planda tutması Türkiye Devleti tarafından endişeyle izlenmesine yol açmıştır. Haydar Aliyev'in Karabağ sorununda Rusya Federasyonu'nun Ermenistan yanlısı tutumu sonucunda Haydar Aliyev Şubat 1994 tarihinden itibaren politikalarını batıya yönelik uygulamaya başlaması iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar gelişmesini sağlamıştır. Haydar Aliyev'in yüzünü batıya çevirmesi sonucunda Türkiye devleti ile girilen ilişkiler sonucunda Türkiye ve Azerbaycan Devletleri arasında siyasi, ekonomik, askeri, eğitim ve kültür alanlarında yeni anlaşmaların imzalanmasını sağlamıştır. Yapılan bu anlaşmaların yanında Türkiye ve Azerbaycan devletleri arasında liderler bazında şahsi ilişkilerde önem kazanmıştır. 1996 tarihinden itibaren Haydar Aliyev ve Süleyman Demirel arasında dostluğa dayalı ilişkilerin hızı artmıştır. Bu ikili ilişkilerde en çok görüşülen konular olarak; Azerbaycan Devletinin bağımsızlığının korunması, Karabağ sorunu ve ikili işbirliğinin geliştirilmesidir. Türkiye'nin yurtdışı platformlarda Azerbaycan lehine diplomatik ve siyasi desteği Azerbaycan'ı mutlu etmektedir. Dönemin başbakanı Mesut Yılmaz, Karabağ'a olan işgal sona erene kadar Ermenistan ile Türkiye arasında yer alan Alican sınır kapısının açılmayacaktır kararı buna bir örnektir. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminden sonra Türkiye Devletinin Cumhurbaşkanı seçilen Ahmet Necdet Sezer'in seçildikten sonra ilk yurt dışı ziyaretini Azerbaycan Devletine yapması Türkiye tarafından Azerbaycan'a verilen önemi bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlara karşılık

olarak Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan sevgisini ve yakınlığını dile getirmek için "Bir Millet İki Devlet" söylemini kullanmıştır. Haydar Aliyev döneminde temeli atılan BTC petrol boru hattı ve BTE doğalgaz boru hattı anlaşmaları her iki taraf açısından önem arz etmektedir (www.diplomat.com.tr). Rusya Federasyonu'nun Karabağ sorunu karşısında Ermenistan yanlısı tutumu sonrasında Haydar Aliyev'in Türkiye ile olan ilişkilerde bundan sonra yapıcı bir durum sergilemesine ve ümit verici adımlar atmasını sağladığı görülmektedir. Haydar Aliyev zor bir dönemde Azerbaycan Devleti'nin başına gelmiş olsa da uygulamaya koyduğu denge (balans) politikaları sayesinde Azerbaycan Devletini on yıl içinde daha iyi bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Babasının vefatından kısa bir süre önce 2003 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde %76'lık oy oranı ile Azerbaycan Devleti Cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev ile özdeşleşen, Haydar Aliyev'in Azerbaycan dış politikasında uygulamış olduğu denge politikasını sürdüreceğini belirtmiştir. İlham Aliyev, Haydar Aliyev döneminde uygulanan denge politikasını geliştirerek çok boyutlu hale getirmiş, niceliksel değişimler sergilemiştir (Yılmaz, Sayın, 2013; 33). Bu niceliksel değişimleri, Azerbaycan Devletinin bölgesel uyumunun yeniden yapılandırılması, karşılıklı olarak uluslararası ilişkilerin arttırılması, uluslararası düzenin geliştirilmesi, etkin olarak çok yönlü uluslararası sisteminin sağlanması, Avrupa ile ilişkilerin uyum içinde yürütülmesi, petrol ve doğalgazın uluslararası piyasalara sürülmesinde karşılıklı ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi olarak özetlemek mümkündür. Niceliksel değişimlere bağlı olarak İlham Aliyev'in Azerbaycan'ın dış politika hedeflerinde küresel ve bölgesel olarak uyuma önem verdiğini, bu uyumu gerçekleştirebilecek, buna yönelik politikalar geliştirecek dış politika uzmanlarının, diplomatlarının yetiştirilmesi için bir proje uygulama fikrini hayata geçirmesinden de anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2012; 52). İlham Aliyev döneminde dış politika iki yönde gelişme göstermiştir. İlk olarak komşu ülkelerle ile olan işbirliğinin geliştirilmesi (Türkiye, Gürcistan, Rusya, İran), ikinci olarak da Avrupa ve NATO ile yakın ilişkiler kurulmasıdır. İlham Aliyev, Avrupa ve NATO ile ilişkilerin karşılıklı olarak geliştirilmesi adına ilk resmi ziyaretini BM Güvenlik Konseyi üyesi Fransa'ya yapmıştır. Daha sonraları ilişkilerin karşılıklı olarak geliştirileceği ülkelere ek olarak Ortadoğu ülkeleri, Japonya, Çin ve Güney Kore'de dahil edilmiştir (Aras-Yılmaz, 2009; 330). İlham Aliyev'in uygulamaya koyduğu bu dış politika ile 2007 tarihinde ilk Milli Güvenlik Belgesi onaylanmış ve

içeriğinde dış politikada iki yönde göstermiş olduğu gelişmeler yer almıştır (www.ekoavrasya.net). İlham Aliyev'in dış politikası, yapmış olduğu gelişmelerle bir taraf olmaktan uzak, ülke çıkarlarının ön planda tutulduğu, küresel ve bölgesel güçler arasında denge kurarak, dış politikada manevra etme şansını yakalayabilmek olarak yorumlanabilir.

İlham Aliyev döneminde Haydar Aliyev döneminde olduğu gibi Azerbaycan Devletinin dış politikasının temel amacı Karabağ probleminin çözülmesi olmuştur. Rusya Federasyonu'nun Ermenistan yanlısı tutumunun devam etmesine karşılık olarak İlham Aliyev, iktidara geldiği dönemde 20 Mart 2003 tarihinde ortaya çıkan Irak savaşı nedeniyle ABD'nin bölgedeki gücünün azalmasını fırsat bilen Aliyev, ABD'ye resmi bir ziyaret düzenleyerek Karabağ problemi karşısında ABD'nin desteğini istemiş ve Türkiye'nin de desteği ile NATO ile ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalar sergilemiştir. 2008 tarihinden itibaren NATO ile uyum kapsamında Azerbaycan ordusunun, Türkiye'nin de desteği ile NATO standartlarına göre yeniden yapılandırılmasına yönelik anlaşmalar gerçekleştirilmiş ve bu doğrultuda ABD tarafından Azerbaycan'a yapılacak askeri yardımın Ermenistan'a yapılacak olan askeri yardımdan yüksek tutulması, ABD'nin 907 nolu ambargo kararını askıya alması, Karabağ problemi karşısında ABD tarafından Azerbaycan Devletinin toprak bütünlüğünü savunan ifadeler kullanmasına ve karşılıklı ziyaretlerin artmasını sağlamıştır (www.ekoavrasya.net).

Türkiye ile ilişkiler noktasında İlham Aliyev babası Haydar Aliyev gibi milli kimliği kullanmayı tercih etmiştir. İki ülke arasında kültürel ve sosyal işbirliği gelişmiş hatta Türkiye Azerbaycan arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Sadece kültürel ve sosyal alanda işbirliği sağlanmamış bunun yanında askeri, ekonomik, eğitim ve sağlık alanında da ciddi adımlar atılmıştır. BTC, BTE, BTK (Bakü Tiflis Kars) demir yolu projelerinin yanında NABUCCO gibi projelerinde yapılacağı açıklanmıştır. 2007-2010 tarihleri arasında Türkiye'nin uygulamaya koyduğu sıfır sorun politikası kapsamında Ermenistan ile ilişkilerin iyileştirmeye doğru gitmesi Azerbaycan'ı tedirgin etmiştir. Ermenistan ile girilen bu yakın ilişkilere tepki gösteren Azerbaycan geri adım atmamış ve İlham Aliyev Ankara'ya gelerek tepkisini dile getirmiştir. Bunun üzerine dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Bakü'yü ziyaret ederek Azerbaycan Milli Meclisinde, Ermenistan'ın Karabağ'a olan işgalini sonlandırmadığı sürece Türkiye

Ermenistan ilişkilerinde iyileştirme olamayacağı gibi sınırların açılmasının da mümkün olmayacağı ile ilgili konuşma yapması Azerbaycan Türkiye arasında ki gerginliği önemli ölçüde azaltmıştır. Azerbaycan tarafından, Avrupa'nın enerji arz güvenliğini sağlamak, Avrupa ülkeleri ve Kafkas ülkeleri üstündeki Rusya Federasyonu baskısını azaltmak adına Türkiye güzergahlı transit boru hatlarının belirlenmesi, karşılıklı askeri ve diplomatik anlamda stratejik ortaklık kurulması özellikle Karabağ probleminin çözümünde uluslararası platformlarda dile getirilip destek alınması için de Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin arttırılarak sürdürülmesi gerekliliğini ortaya konulmaktadır (Yılmaz, 2012; 70). Bu duruma göre Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin dostluk ve kardeşlik söylemlerinden öte jeopolitiğe dayalı stratejik ortaklık seviyesine çıkartılması gerekmektedir.

2.2.3. Türkiye'nin Jeopolitiği Bağlamında Azerbaycan ve Kafkasya Politika Hedefleri

2.2.3.1. Türkiye'nin Karadeniz- Kafkas Politika Hedefleri

Soğuk Savaş döneminden sonra Türkiye'nin Karadeniz ile ilgili politik düşüncesini yönlendiren Montrö Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalandı (Pazarcı, 2014: 160-161). Seksen üç yıldır yürürlükte olun bu sözleşme Türkiye'nin bağımsızlığının kısıtlanmasını ortadan kaldırarak yeni bir rejimin oluşmasına yol açmıştır.

Montrö Boğazlar sözleşmesine kadar Türkiye boğazlar konusunda elde etmek istediği tam hakimiyeti kazanamamıştır. Bu konuda Milletler Cemiyeti etkisiz kalmıştır (Özersoy, 2001: 370). Türkiye boğazlarla ilgili konuda güvenliğini tam olarak sağlamak amacıyla yoğun diplomatik girişimlerle Montrö Boğazlar sözleşmesini taraf olan devletlerle bir araya gelerek imzalamıştır (Sander, 2016: 105-106). Lozan'dan farklı olarak, Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle Türkiye ticaret ve savaş gemileriyle ilgili konularda kendini savaş tehlikesi içinde hissettiğinde boğazlardan geçiş hakkını kendi çıkarlarına uygun şekilde düzenleyebileceğine yönelik maddeler vardır (Özersoy, 2001: 382). Montrö'ye göre savaş tehdidinin varlığında boğazların herhangi bir devlet ayırımı yapmadan kapatılması Türkiye'nin insiyatifine bırakılmıştır.

Montrö Boğazlar sözleşmesi Ankara'nın Karadeniz bölgesiyle ilgili politikaya yön vermesi bakımından önem taşır. Bu sözleşme, Türkiye'ye kıyısı olan ülkeler lehine olmakla beraber bölgenin dışında kalan devletlerin savaş gemilerinin demirlemesi ve tonajını sınırlaması bakımından Avrupa-Atlantik etkileşiminin Karadeniz'e uzanması sebebiyle Rusya Federasyonu için de önem teşkil etmektedir (www.mfa.gov.tr).

Karadeniz bölgesinin kaçakçılık, uyuşturucu, terörizm ve yasadışı göç bakımından bir güzergâh olması sebebiyle, Türkiye söz konusu tehlikelere karşı bölgede bulunan devletlerle iş birliği içerisinde hareket etmek istemektedir. Bu amaçla, bölge devletleri ilk olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) çerçevesinde hareket etmişlerdir. Ayrıca Türkiye KEİÖ haricinde BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) ve KUH (Karadeniz Uyum Harekatı) kurumlarının vasıtasıyla da bölgenin güvenliği için Türkiye'ye kıyısı olan ülkelerle birlikte hareket etmeye yönelmiştir (Oktay, 2007: 235-236). Türkiye Rusya Federasyonu ile birlikte bu kurumlar aracılığıyla Karadeniz'e sahildar tüm ülkelerle birlikte güvenlik alanındaki bu faaliyetlere büyük önem verdiğini göstermiştir.

Türkiye SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya ve Asya devletlerine karşı soydaşlık duygusuyla yaklaşmıştır. Bu dönemde "21.yy Türk yüzyılı" ve " Adriyatik'ten Çin seddine Türk Dünyası" fikirleri tesiri altında kalan Türkiye bu ülkelere model olma tutumu geliştirmiştir (Tellal, 2006: 49). Bu söylemlerde etkisi olan ABD, bu bölgede ortaya çıkan boşluğun İran tarafından doldurulmasından endişe duymuştur (Aydın, 2002: 383-384). ABD bu bölgede Rus etkinliğini önlemeyi amaçlamış ve bu sebeple Türkiye ABD tarafından laik devlet yapısıyla, parlamenter demokrasisi ve ekonomik gücüyle model olarak gösterilmiştir

27 Ocak 1992'de TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) kurularak Türk dilinin konuşulduğu ülkelerle ekonomik, sosyal, ticari, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye kendi ekonomisindeki enflasyon değerlerinin yüksekliğine ve bütçe açığına aldırış etmeden bölge devletlerine sözler vermiş (Aydın, 2002: 382) ve sonuç olarak Türkiye'nin bu sözlerini yerine getirebilecek kaynaklara sahip olmadığı anlaşılmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Azerbaycan-Türkiye ilişkileri her alanda ilerlerken Dağlık Karabağ problemi iki ülke ilişkileri bakımında büyük önem teşkil etmiştir. Bu problemde tarafsızlık ve arabuluculuk politikası yürütmeyi amaçlayan Türkiye 1992'de Hocalı katliamından sonra tarafsızlığını sürdürememiştir. Bu problem için Azerbaycan herhangi bir resmi talepte bulunmadığı için Türkiye de askeri olarak olaya müdahil olmamıştır. Bu soruna barışçıl bir çözümle yaklaşmak isteyen Türkiye AGİT Minsk Grubu'na dahil olmuştur (Cornell, 1998: 61). Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ın yanında yer alan tek ülke Türkiye olmuş, bu sebeple Türkiye Azerbaycan ile hareket ederek Ermenistan'a ambargo uygulamış ve bu ülkenin Azerbaycan topraklarındaki işgalleri devam ettiği müddetçe Ermenistan ile herhangi bir diplomatik girişimde bulunmayacağını vurgulamıştır. Zamanla Türkiye Ermenistan'la ilişkilerini düzeltmeye çalışsa da ülke içerisindeki oluşan tepkilerden ve Azerbaycan'daki tepkilerden dolayı geri adım atmıştır.

Rus–Gürcü çatışmasından etkilenen Ermenistan, Gürcistan'ın sınırları kapatmasıyla sıkışıp kalmış ve böylelikle Türkiye'yle ilişkileri yumuşatmaya çalışan Sarkisyan yönetimi, Türkiye Cumhurbaşkanı Gül ile iki ülke arasındaki milli maç münasebetiyle bir araya gelmiştir. Bölgede yeni bir dönemin başladığına işaret eden bu gelişmeler sebebiyle Ermenistan ile ilişkilerin normale döndürülmesi için harekete geçen Ankara, Dağlık Karabağ sorunun çözüme ulaştırılması için Sarkisyan yönetimine mesajlar göndermiş, bu bağlamda Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan 26 Eylül 2008'de BM Genel Kurulu bünyesinde bir araya gelmiştir (İşyar, 2010: 221-222).

AB ve ABD'nin Türkiye ve Ermenistan'ın ilişkilerinin düzelmesinde etkileri olmuştur. ABD, bu bölgede Ermeni soykırımı iddiasına karşı elini güçlendirmek ve Ermenistan'ı Rusya Federasyonun etkisinden kurtarmak için etkili olmaya çalışmıştır. Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinin normalleşmediği süreçte sınırların kapalı olması ve ambargo sonucu Ermenistan İran ile yakın ilişkiler kurmak zorunda kalmıştır (Kasım, 2011: 86-87). 2009 yılına gelindiğinde İsviçre'nin arabuluculuk çalışmalarıyla Türkiye ve Ermenistan ilişkilerini düzenleyecek bir yol haritası ile iki ülke arasındaki sorunların çözüme kavuşturulduğu açıklanmıştır. Ekim ayında Zürih şehrinde iki ülke arasında bir

protokol imzalanmış (Çelikpala, 2010: 115-116), ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin normale döndürülmesi için Türkiye ve Ermenistan için önem verilen konuların açıkça ortaya konmaması bu protokolün taraflarca farklı yorumlanmasına sebep olmuştur. İlerleyen zamanlarda tekrar düzeltilmeye çalışılan ilişkiler Türkiye'nin ve Ermenistan'ın kendi içinde yaşadığı tartışmalar sonucunda protokollerin onay sürecine zarar vererek iki ülkenin ilişkilerde başa dönmesine neden olmuştur.

Dağlık Karabağ probleminde Azerbaycan'ı destekleyen Türkiye, Moldova'daki Gagavuzların ve Gürcistan da yaşayan Abhazların egemenliği ile ilgili sorunlarına müdahil olmak istememiştir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olan Türkiye Güney Osetya ve Abhazya problemlerine barışçıl yollar arayarak katkı sağlamaya çalışmıştır (Somuncuoğlu, 2004: 273-274). Güney Kafkasya'da istikrar ortamı oluşturulması için Türkiye'nin benzer bir çabası da 2008 yılında Rus-Gürcü geriliminde gündeme gelmiş, dönemin Başbakanı Erdoğan 11 Ağustos'ta Kafkaslar ittifakından bahsederek, Rusya Federasyonu'nun da bu ittifak içerisinde bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan Erdoğan'ın 13 Ağustos Moskova ve 14 Ağustos Tiflis'e yaptığı ziyaretler sonucunda KİİP (Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu) kurulmuştur. AGİT'in prensipleri doğrultusunda Rusya Federasyonu ve Türkiye'yi Güney Kafkasya devletleriyle bir araya getiren KİİP güven ortamının oluşması ve bölgesel istikrarın devam etmesini amaçlamıştır. KİİP'in kurumsallaşması fikriyle İran'ı, bölgesel alanda oluşacak işbirliğiyle AB ve ABD bu bölgeye müdahil edilmemiştir. Bu durum batıyı rahatsız etmekle birlikte Gürcistan'ı da bu oluşuma uzak tutmuştur. KİİP'in işleyiş yöntemi ve kurumsal olarak yapısına yönelik yapılan toplantının ilki 2008'de Helsinki'de diğeri ise 2009'da İstanbul'da yapılmıştır (Çelikpala, 2010: 108-110). Ancak bölgedeki devletlerle olan ikili problemlerin sürmesi KİİP'in faaliyete geçmesini engellemiştir.

Türkiye'nin Kafkasya bölgesinde bulunan diğer ülkelerle ilişkilerindeki diğer bir sorun ise enerji problemidir. 1990'lardan itibaren Türkiye bu bölgelerde bulunan yeraltı kaynaklarının uluslararası pazarlara aktarılması için büyük çabalar sarf etmiştir. Bu bağlamda Türkiye üzerinden geçecek boru hatları aracılığıyla enerji terminali vazifesi görerek jeopolitik önemini arttırmayı amaçlamıştır (Yapıcı, 2004: 235-236). Bu amaç doğrultusunda BTC projesinin hayat bulması Türkiye için son derece önemli bir yer

edinmiştir. Başlangıçta boru hatlarının geçişi konusunda Rusya Federasyonu ile yarış halinde olan Türkiye, Bakü-Novorosisisk boru hattıyla boğazlardan petrol taşıyan tankerleri taşıyan gemilerin geçişi sırasında oluşabilecek can, mal ve çevre güvenliği gerekçesiyle önlemeye çalışmıştır. Bu sebeple 1994'te Boğazlar Tüzüğü uygulamaya konulmuştur. Bu durum Rusya'nın tepkisine neden olmuş, Rusya ve Türkiye arasındaki bu gerilim 1994-1999 yılları arasında yaşanan kazalarda azalma olduğu gerekçesiyle yapılan tüzükteki değişikliklerin ardından son bulmuştur (Sezer, 2002: 142-144). Sonuç olarak bölgesel sorunların çözümü bağlamında Rusya Federasyonu ile işbirliği içinde olmayı tercih eden Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında enerji alanındaki ilişkiler geliştirildi. Bu işbirliği sayesinde BTC projesi hayata geçirilmiştir. 2011'den itibaren Güney Akım ve Mavi Akım'dan sonra Samsun-Ceyhan Projesi ile Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki enerji işbirliği devam etmektedir.

2.2.3.2. Türkiye'nin Azerbaycan Politikası

Azerbaycan ve Türkiye'nin dilsel, kültürel ve etnik yakınlığı ile Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları bakımından, Kafkasya politikasında Türkiye'nin konumu Türkiye'yi merkezi kilit konumuna getirmiştir (Atmaca, 2003: 44-45). Türkiye açısından ise Azerbaycan, Orta Asya'ya açılan bir yol ve enerji kaynaklarının bolluğu, çeşitliliği, devamlılığı ile taşıdığı önem bakımından stratejik konumdaki Türk Cumhuriyeti olması bağlamında değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Kafkasya siyasetinde Azerbaycan Devleti ile olan samimi ilişkisi özellikle enerji kaynakları açısından avantaj iken, Azerbaycan'ın kazandığı bağımsızlık mücadelesinden sonra ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan bir süre istikrarsız olması ve aynı zamanda Dağlık Karabağ problemi Türkiye açısından Kafkasya'da izlenecek politikada bir dezavantaj olmuştur.

Dağlık Karabağ mücadelesi Türkiye'nin bölgesel politikasının sınandığı ilk alan olmuştur. Türkiye Kafkasya'da büyük ve merkezi bir güç olmak istemiş ancak buralarda var olan mücadelelere askeri bakımdan müdahale etmekten kaçınmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan'ı stratejik müttefiki olarak görmesini istemiş ve bu nedenle uluslararası toplumlarla görüşmeler yaparak Ermeni işgalinin kınanması ve kalıcı olmaması

doğrultusunda politik tavır sergilemiş, bu meselenin bir Hristiyan- Müslüman mücadelesi algısı oluşturması Türkiye'nin arzu etmediği bir durum olarak gündeme gelmiştir.

Sovyetler Birliği parçalanmadan önce çatışmaların başlangıcında Türkiye'nin çatışmalar karşısında tavrı, Sovyetler Birliği'nin kendi iç işleri olarak ele almasıdır. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması Türkiye'nin bu konudaki tavrını gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Azerbaycan'la olan tarihi ve kültürel bağları bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin egemenliğini tanıdığı bir devletin toprak bütünlüğünün işgal edildiği algısı ortaya çıkmıştır. Ermeni ordularının Azerbaycan topraklarında hızlı bir şekilde ilerlemesi Türkiye'de dış politika ve kamuoyunda karar veren siyasetçilerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Hocalı katliamının ardından Türkiye'de gösteriler düzenlenmiş, bu gösterileri düzenleyenler Türkiye'nin Azerbaycan'a asker göndermesini istemişlerdir. Muhalefet partileri eleştirileriyle iktidara baskı yapmış, Dönemin başbakanı ise askeri açıdan destek vermeye karşı çıkmakla beraber, Azerbaycan'ın da böyle bir isteği olmadığını dile getirmiştir.

Nahçivan'la olan krizin halledilmesinden sonra da mücadelelerin sürmeye devam etmesi Türkiye açısından devamlı bir problem teşkil etmiştir. Türkiye diplomatik bakımdan Azerbaycan'a büyük destek vermekle birlikte Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tehdidini önleyememiş, bölgesel güç konumunda bulunan Rusya karşısında prestij kaybetmeye başlamıştır. 1994 senesinde Dağlık Karabağ mücadelesinde, ateşkesin öncesinde ve sonrasında Türkiye ortaya koyduğu çözüm önerileriyle ara buluculuk rolü üstlenmeye çalışmıştır. Türkiye AGİT çerçevesinde oluşturulan bir çözümü desteklemiş ve daha önce de bahsedilen koridor teklifini dile getirmiştir (Kasım, 2009: 34-35). Ancak, Dağlık Karabağ probleminin barışa giden sürecinde Ermenistan Türkiye'nin bu konuda tarafsız kalamayacağını belirterek Türkiye'yi arabulucu ülke olarak kabul etmemiş ve bu nedenle de Türkiye'nin barış sürecindeki rolünü reddetmiştir. Türkiye ve Azerbaycan politikasının temel unsurları değişmese de Azerbaycan'da meydana gelen çekişmelere ve iç politikadaki istikrarsızlıklara göre bazı dönemlerde değişimler yaşanmıştır. Mutalibov döneminde herhangi bir değişim oluşmazken, Elçibey döneminden itibaren Azerbaycan dış siyasetinde yeni yönelimler olmuş ve açılımlarla birlikte Azerbaycan-Türkiye ilişkileri etkilenmiştir. Elçibey dönemi Azerbaycan dış politikasında Rusya etkilerinden kurtulma ve

Batı dünyası ile kaynaşmaya çalıştığı daha hür bir dış politika oluşturmaya çabalanan bir dönem olarak ifade edilmiştir. Elçibey, Azerbaycan'ın BDT'ye katılmasını istemeyerek Kiril Alfabesi kullanan Azerbaycan'ın Latin alfabesi kullanması kararını almıştır (Halilova, 2001). Elçibey, stratejik açıdan Türkiye'yi tek ortak olarak benimsemiş, enerji projelerinde Türkiye, Azerbaycan dış siyasetinde merkez konumuna yerleştirilmiştir. Türkiye bu dönemde, Elçibey iktidarına gereken desteği verememiştir. Rusya kendi çıkarları doğrultusunda uygun bulduğu yönetimleri destekleme ve başa getirme konusunda daha kararlı bir tutum içerisindeyken, Türkiye'nin bu bağlamdaki politik tavırları daha zayıf kalmıştır. Elçibey iktidardan Rusya kaynaklı bir darbe ile düşürülmeye çalışılırken, Elçibey'e Türkiye'den gereken yardım yapılmamıştır. Türkiye'deki yöneticilerin Rusya ile siyasi gerginlik yaratacak hamleleri uygulamaktan kaçınma isteği, Aliyev ve Demirel'in arasında var olan dostluk, Elçibey'e yapılan darbe girişiminin önlenmek istenmemesinin sebepleri olarak ortaya konmuştur.

Aliyev, Nahçivan Özerk Cumhuriyeti'nin başkanı konumundayken Türkiye'nin davetini kabul etmiş ve hatta Türkiye Nahçıvan'a 100 milyon dolar destek vermiştir. Haydar Aliyev'in Azerbaycan Başkanı olmasından sonra da Türkiye-Azerbaycan yakın ilişkileri devam etmiştir. Türkiye'de bazı kesimler tarafından, Azerbaycan'ın BDT üyeliği ve Rusya ile ilişkilerinde yakınlaşma politikası Azerbaycan'ın içerisinde bulunduğu zorunlu koşullar nedeniyle atılması gereken adımlar olduğu değerlendirilmiştir. Haydar Aliyev'in Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye ve geliştirmeye yönelen politikası tam olarak Hüseyinov'un tavsiyesinden sonra gerçekleşmiştir. Aliyev'in Devlet başkanlığı zamanında yaptığı Türkiye ziyareti büyük ilgi çekmiş, hatta Aliyev TBMM'de konuşma olanağı bulmuş Türkiye-Azerbaycan arasında protokol ve 16 farklı anlaşma imzalanmıştır. Haydar Aliyev'in ziyaretinin önemli amaçlarından biriside Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattı için Türkiye'nin desteğini almak istemesi olarak değerlendirilmiştir. 1995 senesinde Aliyev'e uygulanmak istenilen darbe girişimi her ne kadar başarısız olsa da bir süreliğine Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin ilerlemesi yavaşlamıştır. Aliyev kendisine yapılan darbe girişiminin ardında Türkiye'den bazı çevrelerin olduğunu öne sürerek Türkiye'yi bu konuda suçlamıştır. 1997 yılının Mayıs ayında Haydar Aliyev resmi olarak Türkiye'ye ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ziyaret esnasında yine Aliyev darbe girişimiyle alakalı

açıklamalar yapmış ve kendisini darbe girişimine karşı tedbirli olması için haberdar eden Demirel'e teşekkürlerini iletmiştir (www.tbmm.gov.tr) .

Türkiye Azerbaycan arasındaki yakın ilişkiler 1996 yılından sonra daha da ilerleme göstermiş, iki ülke arasında askeri antlaşmalar imzalanmış, Aliyev iki ülke arasındaki ilişkilerin önemini dile getirmiştir. Aliyev ülke içindeki konumunu güçlendirdikten sonra Türkiye ile ilişkilerinde daha kolay hareket etme olanağı bulmuştur. Azerbaycan'ın uluslararası ortamdan ve iç büyümede sağladığı başarıdan, dış ilişkiler de etkilenmiştir. ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından Kafkasya'ya yönelen ABD ile bölge ülkeleri arasında bölgesel güvenlik konusunda işbirliği, Türkiye'nin hem Gürcistan'a hem de Azerbaycan'la güvenlik ile ilgili konularda ortaklaşa hareket etmeleri bakımından ABD'nin ilgisini çekmiştir. Dağlık Karabağ probleminin aşılmasından sonra iki ülke arasındaki en önemli konu enerji projeleri olmuştur. BTC petrol boru hattıyla birlikte Türkiye'nin sürdürdüğü Azerbaycan politikası başarılı görülürken Azerbaycan'ın doğalgaz ve petrolünün Türkiye'ye ulaştırılması ve buradan da uluslararası pazarlara iletilmesine önem verilmiştir. Bakü-Tiflis-Erzurum güzergahına yapılan hat ile 2007 yılında Türkiye'ye Azerbaycan'dan enerji akışı başlamıştır. 2008 yılında dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyarette bulunduğu Azerbaycan ile Türkiye aktarılan enerji miktarının artması konusunda anlaşmışlardır. Azerbaycan ve Türkiye arasında enerji akışının sağlanması yönündeki işbirliği, Nabucco projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte daha da gelişme göstereceği düşünülmektedir. İlhan Aliyev'in başkanlığı zamanında Türkiye-Azerbaycan arasındaki ilişkilerinde herhangi bir değişim gerçekleşmemiştir. Kafkasya politikasında Türkiye, Azerbaycan için merkezi durumda bulunan konumunu ve müttefik ülke durumunu sürdürmeye devam edecektir. İlişkilerin hassas noktasını ise Ermenistan meselesi ve Dağlık Karabağ sorunu oluşturmaktadır (Görgülü, 2008: 8-18). Ermenistan-Türkiye arasındaki ilişkilerinin gelişmesi Azerbaycan- Türkiye ilişkilerini etkilemiştir.

Ermenistan-Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilme çabaları 2008 Eylülünde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün iki ülke arasında oynanan milli futbol müsabakasını izlemek için Erivan'a gitmesi kardeş ülke konumundaki Azerbaycan'da rahatsızlık yaratmıştır. Azerbaycan'ın yaklaşık %20'sini işgal eden Ermenistan ile Dağlık Karabağ meselesi çözüme ulaştırılmadan Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin düzelmemesi ve özellikle

de Ermenistan-Türkiye kara sınırının kapalı tutulması Azerbaycan için önemlidir. Ayrıca dönemin Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun politikası da komşu olan Ermenistan ile sorunların sıfıra çekileceği anlamına gelmesi (Yılmaz, 2012: 15-16) Azerbaycan'ı aynı diğer konular gibi rahatsız etmiştir. Bu sebeple Türkiye Cumhurbaşkan'ın Ermenistan ziyareti de Azerbaycan'da bazı çevrelerin tepkisini çekmiştir. Aliyev, Türkiye-Ermenistan arasında ilişkiler açısından yaşanan gelişmeler üzerine çizilen yol haritasında Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ probleminin bu konudaki etkisini merak ettiğini dile getirmiştir. İstanbul'da yapılan Medeniyetler İttifakı zirvesine Azerbaycan Devlet Başkanının katılmaması tüm bu yaşanan politik gelişmelere tepki olarak değerlendirilmiştir.

Dağlık Karabağ meselesi çözüme ulaştırılmadan Türkiye'nin Ermenistan sınırının kapalı kalması yönündeki tutumunu koruyup koruyamayacağı Azerbaycan'da pek çok kesim tarafından merak edilmiştir. Bu konuya 2009 Mayıs ayında Recep Tayyip Erdoğan'ın Azerbaycan'a düzenlediği ziyaret açıklık getirmiş, en yetkili kişi olarak Dağlık Karabağ meselesi çözüme ulaşmadan Ermenistan ile olan sınırımızın asla açılmayacağı belirtilmiş Azerbaycan Türkiye arasındaki gerilim yumuşatılmıştır (Athanasios, 2015). Türkiye-Ermenistan arasındaki olumlu ilişkilerin dünya kamuoyuna açıklanmaması ve soydaşlık bağı ile bağlı olunan Azerbaycan'a bu konuda gerekli bilgilendirmelerin yapılmaması Azerbaycan Türkiye arasındaki gerilimin bir nedeni olarak gösterilebilir.

2.2.3.3. Yukarı Karabağ Sorunu ile ilgili Türkiye'nin Politikası

Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan çatışmalardan en çok dikkat çekeni Yukarı Karabağ problemi olmuştur. Yukarı Karabağ probleminin en çok dikkat çeken problemlerden biri olmasının bir çok sebebi vardır. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ciddi anlaşmazlığa neden olan bu mesele, dinler arasındaki çatışmalardan başlayıp, Ermeni-Türk bağımsızlık mücadelesine kadar farklı yönlere saptırılmak istenmiştir. Daha sonraları işin içine diaspora, petrol gerek bölgesel gerekse de uluslararası dış güçler de girince dengeler ve ilişkiler daha da hassas bir durum almıştır.

1987 Ekim'inde ortaya çıkan bölgesel çapta yaşanan bu kriz farklı boyutlara ulaşmıştır. Ermenistan 1 Aralık 1989'da Yukarı Karabağ'ı ülkesine bağladığını dünyaya açıklamıştır. 2 Eylül 1989 yılında Yukarı Karabağ egemenliğini ilan etmiştir. 27 Kasım 1991'de Azerbaycan Karabağ'ın özerklik konumuna son vermiştir. 1992-1993 yılları arasında yaşanan çok şiddetli savaşın ardından ateşkes imzalanmıştır. Konu BM'de ele alınmış, AGİT MİNSK Grubu oluşturulmuş böylece her iki ülke arasındaki görüşmelerin devamlılığı sağlanarak, barışın sağlanması hedeflenmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasında 12 Şubat 2006 yılında Paris'te yapılan ve bir sonuca varılamayan bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı sonrasında Libertartion Gazetesinde Aliyev "Hiçbir zaman Yukarı Karabağ'ın Ermenistan topraklarına bırakılmayacağını" ifade etmesinin ardından Yukarı Karabağ Yüksek Öğretiminin Rektörü Gamlet Grigorian "nefes almaya devam ettiğimiz sürece Yukarı Karabağ Azerbaycan topraklarına dahil olmayacaktır" ifadesinde bulunmuştur (Millot, 2006). 9 Haziran 2007'de son olarak St. Petersburg'da Koçaryan ile Aliyev yine başarılı bir sonuca varamadıkları bir toplantı düzenlemişlerdir. KEİ'nin 25 Haziran 2007'de İstanbul zirvesinde tarafların temsilcilerinin bir arada buluşamamasıyla, ilgili fikirlerini açıkça dile getirmişlerdir. Ermenistan Dışişleri Bakanı Oskanya Azerbaycan'ı eleştirerek Ermenilerin Karabağ'da yaşama hakkına izin verilmediğini belirterek bu nedenle onlarında kaderini kendilerinin belirleme haklarının bulunduğunu dile getirmiştir. Bu açıklamaların karşılığında Aliyev savaşın henüz sonuçlanmadığını birinci bölümünün bittiğini söylemiştir (Veliev, 2007: 22). Kafkasya bölgesinde yaşanan gerginlik ve çatışma konularıyla ilgili olan bu meselenin ne zaman nasıl hangi şartlarda çözüme kavuşturulması zaman alacaktır.

2.2.3.4. Kafkasya Bölgesinde Yaşanan Krizler

Sorunlar, bir merkez konumunda olan Kafkasya'da yaşanan krizleri farklı bölümlere ayırarak incelemek mümkündür. Yaşanan krizlerden ilkini etnik sorunlar oluşturmaktadır. Etnik sorunların en fazla hissedildiği yerler Kuzey bölümünde Kafkas ve Türk milletleri arasında yaşanan yerler olmakla beraber, bu çatışmaların daha geniş bir alana ulaşması ve bölgesel düzeye erişmesi ciddi anlamda değerlendirilmesi gereken bir konudur. Ayrıca etnik açıdan bakıldığında Dağıstan bölgesi gergin bir ortam özelliği taşımaktadır. Bu bölgede etnik kökeni farklı birçok milletin oluşturduğu denge en küçük

bir saldırıya karşı dahil ülkedeki düzenin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu durum önüne geçilemeyecek ciddi sonuçlar doğurabilir.

Bölgenin güneyinde yer alan Gürcistan, içinde barındırdığı farklı gruplar nedeniyle en sorunlu ülke konumundadır. Gürcistan'da yaşayan Acarlar Türkiye açısından hassas bir öneme sahip olmakla birlikte özellikle Şevardnadze'den sonra merkezi yönetimle gergin bir süreç yaşamışlardır. Bu gergin durum, bugün için çözülmüş görünse de gelecek açısından ortaya çıkabilecek kaygılar taşımaktadır. Gürcistan'da potansiyel sorun teşkil edebilecek bir başka sorun da Ermeni vatandaşların yoğun olarak yaşadığı ve Gürcistan-Ermenistan sınırındaki Javakheti'dir. Tarihte, bu bölgelerde Ahıska Türkleri varlıklarını sürdürmüş, günümüz de ise nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu ayrılıkçı hareketlerin merkezi olarak görülmektedir (Darchiashvili, 2000: 42-53). 2006'da bölgeden gruplar, Ermeni, Gürcü ve Batılı temsilciler görüşmelerde bulunmak için bir araya gelmişlerdir. BTC ve Kars-Bitlis yolu bu bölgeden geçmektedir. Javakheti'de yaşayan Ermeniler özerklik talebinde bulunmaya başlamışlardır. Ancak bu bölgeye Mesket Türklerini yerleştirme planı gerginlik ve hatta savaş nedeni sayılabilir. Rusya Krasnodar'da yaşayan 15000 Mesket Türküne vatandaşlık hakkı vermemektedir. 10000 Mesket 2004 te ABD tarafından göçmen statüsünde kabul edilmiştir (Alptekin, 2013: 23-29). Günümüzde bu sorun hala gerginliğini korumaktadır. Gürcistan'ın Azerbaycancan'la olan sınırında ise Azeri nüfus varlığını sürdürmektedir.

Azerbaycan'da da etnik kökenli sorunlar ciddi bir boyuttadır. Dağıstan ile olan ilişkilerdeki gerginlik hala hassasiyetini devam ettirmektedir. Elçibey döneminde Lezgiler tarafından ayrılıkçı hareketler başlatılmış, bu sorun Aliyev iktidarıyla birlikte bastırılmıştır (Mamedov, 2000: 2-38). Azerbaycan toprakları içinde yer alan Karabağ'ın 1991 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmesi ve Karabağ'da yaşayan Azerbaycan vatandaşlarının göç etmek zorunda bırakılması Kafkaslardaki önemli sorunlardan biridir (Alıjarly, 1996: 112-132). Potansiyel sorunlardan birisi de ekonomik alandaki gerginliklerdir. Bölgenin en önemli ekonomik unsuru olan petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkartılması ve ulaştırılması büyük sorunlara sebep olmaktadır. Bu aşamada öne çıkan yer, Hazar Havzası'dır. Bu alanda var olan ülkeler için yer altı kaynakları zorunlu olarak işbirliğini gerektirse de enerji kaynakları rekabet unsuru yaratmaktadır. Kafkasya bölgesinde ise

Azerbaycan devletinin dışında zengin enerji kaynaklarının bulunmamasından dolayı bu kaynakların taşınması problemi ortaya çıkmıştır. Boru hatlarıyla ilgili rekabet bundan sonra da hızlanarak artacağı ve farklı dengeleri beraberinde getireceği düşünülmektedir. Enerji politikalarına yönelik ilişkiler bu bölgede baskın durumdadır. Bölge halkını aktif hale getirecek en önemli unsurlar ekonomik refah ya da sıkıntılar olması sebebiyle hükümetlerin bu konudaki çalışmaları büyük öneme sahiptir.

Sınır komşuları ve bu bölgeyle ilgili meselelerde ortaya çıkan uluslararası dış güçlerin neden olabileceği gerginlikler, yolsuzluk ve ekonomik sorunlar gibi iç problemler bir diğer riski oluşturmaktadır. Günümüzde hala bu bölgede bulunan birçok ülkede Sovyet döneminde görev yapmış kimseler iktidarda görevlerini sürdürmektedir. Mafya temelli ilişkiler, yolsuzluk, meşruiyet problemi ve özellikle de demokrasi arayışının yarattığı sorunlar en belirgin konular olarak tartışılmaya devam etmektedir. Günümüzde bunun en güncel örneği Gürcistan'daki iktidar değişimleri sürecinde ortaya çıkmıştır.

2.2.3.5. Ermenistan Devletinin öncelikli Politikası

Ermenistan'ın dış politikasında ki ilk önceliği kendi güvenliğini sağlayabilmek, topraklarını koruyabilmektir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş hali sonlanmış değildir. Geçici bir süreliğine 1994'te imzalanan ateşkes ile savaş durumu sadece askıya alınmıştır (Sieft: 1997). Türkiye ile Ermenistan arasında da ciddi boyutlarda sorunlar bulunmaktadır. Ermenistan toprak bütünlüğünü Türkiye'ye karşı da savunma gereği duymaktadır. Ermenistan kendi güvenliği için şu yolları takip etmektedir: Rusya ile savunma dahil her aşamada yakın işbirlikçi ilişkiler gütmek ve tamamlayıcılık politikası bunların en belirginidir. Ermeni-Rus işbirliğinin çok eski bir geçmişi vardır. Emperyalist ideolojilerini gerçekleştirmek isteyen Çarlık Rusya geçmiş dönemde dağınık bir biçimde bulunan Ermenileri Erivan ve çevresinde yaşayan Azerileri bölgeden çıkararak buraya getirmiş Ermeni Devleti'nin zemini oluşturmuştur. Daha sonra da Osmanlı İmparatorluğuna karşı Ermenileri kışkırtmıştır. Ermeniler Rusların bu politikasından çok zarar görmelerine rağmen Ermeni-Rus işbirliğini sürdürmekten vazgeçmemişlerdir.

Ermenilerle Azerbaycan arasında yaşanan Karabağ sorununda Rusya'nın büyük bir katkısı vardır. Rusya Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesi için yardımlarda bulunmuş ve bunun karşılığında ise Ermenistan topraklarında askeri bir üs elde etme imkanı bulmuştur. Ermenistan sınırları Rus birliklerinin korumasına bırakılmıştır. Rusya aynı zamanda Ermenistan'da ekonomik imtiyazlar kazanmıştır (Kasım, 2009: 50). Günümüzde Ermenistan'da birçok enerji ve sanayi tesisinin sermayesi Ruslar tarafından karşılanmaktadır. Tamamlayıcılık politikasının temelinde AB ve ABD ile ileri seviyede ve iyi düzeyde ilişkileri bulunmakla birlikte bu ilişkilerin Rusya ile kurdukları bağa zarar vermeyecek dengede yürütülmesi öngörülmektedir (Demirtepe, 2008: 120-145). Yürütülen bu politikayla Ermeniler, Ermeni diaspora'sının sağladığı yardımla Ermenistan ve ABD arasında her alanda iş birliği fırsatını elde etmişlerdir. Bu bağlamda ABD Ermenistan'a hem ekonomik hem de askeri destek sağlamaktadır.

Ermenistan'ın Azerbaycan siyasetine bakıldığında 20. yüzyılın başlarından itibaren Ermeniler büyük devletlerin desteği sayesinde Azerbaycan topraklarında devlet kurmak için fırsat kollamış ve bu niyetlerini 1918 yılında hayata geçirmişlerdir. 1918-1920 yılları arasında Ermenistan Respublikasının Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı sahiplenmeleri üzerine Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ile silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Ancak 1920 yılı sonunda Azerbaycan ve Ermenistan Rusya tarafından işgal edildikten sonra 1980'li yıllara kadar iki taraf arasında ciddi problemler yaşanmamıştır. Rusya tarafından sürekli desteklenen Ermenistan Azerbaycan ve Gürcistan devletini siyasi bakımdan sürekli baskı altına almıştır. Daha çok Azerbaycan devletine olan saldırıları 1906-1920 yılları arasında başlamış, o dönemde bugünkü Ermenistan sınırında yaşayan 575 bin Azerbaycan'lının 565 bini öldürülmüş veya zorla İran ve Osmanlı Devletine sürülmüştür. 1988 yılının Mayıs ayında Ermenistan devleti tarafından Karabağ sorunu ile ilgili Ermenistan'da yaşayan 214 Azerbaycanlı vatandaşın öldürülmesi ile 1920 yılında durulmuş olan kanlı çatışmalar tekrar ortaya çıkmıştır. Çatışmaların devam etmesinin üzerine 1990 yılının Ağustos ayında Gorbaçov hadiselerin daha da büyümemesi için Bakü ve diğer illerde çatışmaları sonlandırmak için Sovyet ordusunu Bakü'ye göndermiş ve bunun sonucunda 130 Azerbaycan vatandaşı öldürülmüş ve yüzlerce insan yaralanmıştır (Cabbarlı, 2014: 138-155).

2.2.3.6. Rusya'nın Karadeniz- Kafkasya Politikası

Soğuk Savaş döneminin ardından Rusya Federasyonu "çok kutuplu bir dünya anlayışını" benimsemiş ve bu bağlamda BM'nin uluslararası ilişkilerde büyük önem taşıyan Güvenlik Konseyi'ndeki veto etme hakkına dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu sebeple Rusya Federasyonu AB'nin yada NATO'nun BM'nin yerine geçmesine, NATO'nun "küresel işlevler" vazifesi görmesine ve birlikteliğin Rusya Federasyonu'nun sınırlarına kadar yayılmasına karşı çıkmıştır (en.kremlin.ru). Böylelikle Rusya Federasyonu çok kutuplu dünya anlayışını benimseyerek ABD'nin kendisi üzerindeki siyasi ve ekonomik baskısına karşı çıkmıştır. Dış siyasette ise tamamen eski Sovyet coğrafyasını ön planda tutmuştur. Moskova Karadeniz'e yaşamsal çıkar alanı olarak bakmakta ve buralardaki Batı egemenliğini sınırlama yönünde bir strateji takip etmektedir.

Rusya Federasyonu, bağımsızlığını elde ettikten sonra iç politikada serbest pazar ekonomisine ve demokrasiye, dış politikada ise Batı ülkeleriyle beraber hareket etmeye yönelmiştir. Batılı devletlerin Rusya Federasyonu için ideal bir model ve ortak olması bunun nedenidir (Tellal, 2002: 543-544). Bu bağlamda Rusya, BDT içinde lider görüntüsünden kaçınması ve Batılı ülkelerle işbirliğine önem vermesi bir gereklilik olarak görülmüştür. Ekonomik yavaşlamanın önüne geçmek ve yeni reformlarla ekonomik hızlanma hedefi gerçekleştirmek bu duruma neden olarak gösterilebilir Dış politikada izlenen bu yol zamanla ülke içinde eleştirilere neden olmuştur. SSCB'nin dağılmasından rahatsız olan muhafazakâr komünistlerin ve Slav-Ortodoks iş birliğini benimseyen aşırı milliyetçilerin görüşleri ve eleştirileri doğrultusunda "Avrasyacılık" yaklaşımı dış politikaya yön vermeye başlamıştır (Donaldson 2002: 124).

1992'nin sonuna gelindiğinde eski Sovyet devletleri dış siyasette Rusya Federasyonu'nun politikasında büyük öneme sahip olmuş ve bu Avrasyacı yaklaşımın yakın çevre anlayışı Batı tarafları, grup tarafından da kabul gören bir görüş olarak Rusya Federasyonu'nun dış siyasetine yön vermiştir. Nisan 1993'te Yeltsin'in onayladığı bu konsept bölgede güven ortamının oluşturulmasında ve istikrarın sağlanmasında Moskova'yı sorumlu tutmuştur.

Rusya Federasyonu'nun 1993'te BDT ülkeleri önceliği askeri doktrine de yansımıştır. Bu bölgeyle Moskova Nükleer güce ilk başvuran taraf olmaktan vazgeçtiğini belirterek yakın çevresine yönelebilecek dış tehditlerin müdahalelerinde caydırıcı etkiye sahip olmayı hedeflemiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu, bu belgeyle ülkesinin çıkarlarını tehlike de hissettiğinde yakın çevresine askeri müdahalede bulunma hakkını elde etmiştir (Tuncer, 2000: 438-444). Böylece Rusya bölgedeki boşluğu yalnızca kendisinin doldurabileceğini bütün dünyaya özellikle de İran ve Türkiye'ye ilan etmiştir.

2.2.4. Türkiye'nin Sahip Olduğu Jeopolitiğin Kısa Ekonomi Politiği

"Her devlet kendi coğrafyasının siyasetini yapar" (Bonaparte Napoleon)

Kavramlar, içinde bulunduğu dönemden bağımsız ortaya çıkmazlar. Bundan dolayı kavramsal bir harita çıkarmak istemek dönemin hâkim dilinin portresini çizmeyi gerektirir. Bu bölümde Turgut Özal, Süleyman Demirel, Koalisyonlar ve Recep Tayyip Erdoğan-AK Parti döneminde jeopolitik ve diğer unsurların etkisinde TDP'de nasıl bir politik dil kullanıldığı ve politikanın nasıl uygulanmaya konulduğuna bakılacaktır.

2.2.4.1. Turgut Özal ve Koalisyon Dönemi (1991-1993)

Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ndeki otonom cumhuriyetlere ilişkin ayrı bir dış politikası olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılma işaretleri gösterdiği 1980'lerin son yıllarında dahi Türkiye bu politikasını değiştirmemiş ve bu dönemde başlayan Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gerginliklere Moskova'nın iç politikasını ilgilendiren mesele olduğu gerekçesiyle müdahil olmamıştır.

SSCB'nin 1991 yılının Aralık ayında parçalanmasıyla beraber Orta Asya ve Kafkasya'da 8 yeni ülke (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) bağımsızlığını elde etmiştir. Sonraki süreçte bu ülkelere yönelik uluslararası ilginin giderek arttığı görülmüştür. Bu artan ilginin önemli bir bölümü stratejik ve ekonomik sebeplere dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Gerek bu alandaki mevcut doğal kaynaklar, gerekse bu alanın Ortadoğu'ya yakınlığı ve Asya ile Avrupa

arasındaki stratejik konumu bu ülkelere yönelik büyük devletlerin yanı sıra Pakistan, İran, Türkiye ve İsrail gibi birçok bölgesel gücün de ilgisini çekmeyi başarmıştır (Azerbaycan Serhad Mühafizesi, 2009: 3).

SSCB'nin dağılmasıyla birçok devletin bağımsızlığını kazanmasının uluslararası düzeyde yarattığı değişimlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaşın bitmesi üzerine AB devletleri üzerindeki Sovyet baskısının sona ermesiyle birlikte Türkiye'nin AB desteğinden eskisi kadar yararlanamaması da etkili olmuştur. Soğuk Savaşın ardından, bağımsızlığını kazanan ülkelerin altısının Müslüman beşinin ise Türk devleti olması dini kimlik ve milli kimlik beraberliği yönünden düşünüldüğünde Türkiye'de büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanmıştır (Hale, 2003: 307). Durum bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin önünde psikolojik, politik ve ekonomik faydalar sağlayacak tarihi bir avantajın oluştuğu söylenebilir.

Türkiye tarihsel süreçte SSCB ile olan ilişkilerini çeşitli zorlamalardan doğan bazı ayrılıklar dışında (Kıbrıs, Batı Trakya, Bulgaristan'daki Türkler) Soğuk Savaş süresince Dış Türkler Sorununa karşı mesafeli bir dış siyaset takip etmeyi tercih etmiştir. SSCB'nin hızlı bir şekilde parçalanmasının temelde Türkiye'nin dış politikası açısından beklendik bir gelişme olmadığını söylemem mümkündür. Nitekim 1990 yılının Ocak ayında AHC'nin bağımsızlık mücadelesine karşı Sovyetler tarafından güç kullanarak bastırılması ve yüzlerce insanın ölümüne sebebiyet verilmesi üzerine dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal dengeli ve ölçülü siyaseti sürdürerek meselenin SSCB'nin iç sorunu olduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin itidal sahibi bu davranış tarzı Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991 yılındaki egemenlik ilanının sonrasında 31 Ağustos'ta Dış İşleri Müsteşarı Özdem Şanberk'in medyaya verdiği beyanatta da açık bir şekilde görülmüştür. Türkiye ilk aşamalarda meydana gelen gelişmeleri Moskova ağırlıklı izlemeyi sürdürmüştür. Moskova-Ankara ilişkileri, Ankara ile Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerden daha önemlidir. SSCB'nin parçalanmasıyla birlikte Türkiye'nin tutumunda önemli değişiklikler görülmeye başlanmış ve bağımsızlığını ilan eden Müslüman Türk cumhuriyetlerinin egemenlikleri tanınarak bu ülkelere açık destek verme yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin değişen tutumunu gösteren önemli gelişmelerden birisi de yine Turgut Özal tarafından

1991 yılının Eylül ayında TBMM'de yaptığı açılış konuşmasında verdiği mesajlarla görülmektedir. Özal, Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin parçalanmasının Türklere bölge önderi olabilmeleri çerçevesinde tarihi bir imkan hazırladığını ve 400 yıldan bu yana ilk defa meydana gelen bu imkanın kaçırılmaması gerektiğini ifade etmiştir (Cangar, 1991).

Türkiye'nin bağımsızlığını kazanan ülkelere yönelik geliştirdiği yeni tutum umutları ve beklentileri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin uzun yıllar devam eden yalnızlığı sonlanarak Orta Asya-Kafkasya bölgesinde egemenliklerini yeni kazanan ülkelerin büyük bölümüyle ortak kültürel, dinsel ve dilsel ilişkileri ile yeniden gelişip güçlenmesi yoluyla Türkiye'yi daha güçlü bir konuma getirebilecektir. Öte yandan, Orta Asya ve Kafkasya'da egemenliklerini yeni kazanmış Müslüman-Türk ülkeleri, bu egemenliklerini sağlamlaştırabilmek, uluslararası düzeyde statü kazanmak ve toplumsal değişimlerini ortaya koyabilmek için Türkiye'den destek ve yarar görmek istemişlerdir (İşyar, 2009: 512).

Türkiye bir yandan Orta Asya ve Kafkasya toplumlarıyla ilişkilerini geliştirmeye odaklanırken öte yandan Sovyetler ile olan menfaat ve mesuliyet ilişkileri arasında akılcı bir istikrar kurmaya çalışmak üzere yollar aramaya daha önceden başlamıştır. Bu doğrultuda, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri daha süratli ve sağlıklı biçimde değerlendirebilmek ve daha hakikatli kararlar ortaya çıkarabilmek için Eylül 1991'de Türkiye bölgede araştırmalar yapmak üzere kurullar oluşturmuştur. Kurullardan biri Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ı, diğeri ise Moldova, Ermenistan, Ukrayna ve Gürcistan'ı ziyaret ederek bu devletlere Türkiye'nin yakın alakasını aktaracak ve geçiş döneminde Türkiye'den umduklarını saptamayı amaçlamıştır. 12-17 Eylül 1991 tarihlerinde sırasıyla Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı ziyaret ederek Türkiye'nin geleceğe yönelik olumlu temennilerini iletmişlerdir. Yapılan ziyaretlerde Türk heyetine verilen mesajlar Türk Cumhuriyetlerinin egemenliklerini tanıyan ilk ülkenin Türkiye olmasının arzulandığı, personel ve öğrenci eğitimi için ekonomik yatırımlar, ortak işbirliği ve karşılıklı ticaretin yaygınlaştırılmasına yönelik istekleri yansıttığı görülmüştür. Azerbaycan Meclisi 29 Ekim 1991'de aldığı bir kararla egemenliğinin tanınması için dünya devletlerine çağrıda bulunmuştur. Dönemin Azerbaycan Başbakanı Hasan Hasanov ise İtalya'ya düzenlediği geziden dönerken 3-4

Kasım 1991 tarihlerinde Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşmüş, İtalya'nın Azerbaycan'ı tanımaya olumlu baktığını ancak Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk kabul etmesi gereken devletin Türkiye olmasını istediklerini dile getirmiştir. Türkiye SSCB'ye karşı temkinli bir yaklaşım sürdürmesine karşın rağmen 9 Kasım 1991'de Azerbaycan'ın egemenliğini tanımıştır. Ancak Türkiye itidalli yaklaşımını sürdürmeye devam etmiştir. 21 Aralıkta egemenliğini elde eden Türkmenistan'ın ilk resmi gezisinin Cumhurbaşkanı bünyesinde Türkiye'ye gerçekleştirmesi ve Türkiye'den egemenliğinin tanınması isteği karşısında olumsuz yanıt alması bunun bir örneğidir. Türkiye, 8 Aralık 1991'de Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya arasında imzalanan anlaşma ile SSCB'nin resmen dağılmasını müteakip 16 Aralık 1991 tarihinde 15 devletin egemenliklerini tanımıştır (Cangar, 1991). Böylelikle Türkiye Kafkas ve Orta Asya cumhuriyetlerini tanıyan ilk devlet olmuştur.

Türkiye yeni oluşan bağımsız devletlerle ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirmeye çalışmıştır. 26 Şubat - 6 Mart 1992 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Ukrayna'ya ve bütün Türk Cumhuriyetlerine gezi düzenlemiştir. Bu gezilerden iki ay sonra Başbakan Demirel'in Orta Asya ziyaretleriyle diplomasi trafiği iyice hareketlenmiştir. 1993'e kadar olan dönemde 140'tan fazla ikili sözleşme imzalanmıştır. Türkiye'nin bölgedeki etkinliklerinde en azından kültürel sahada Türkçü imgeler kullanılmaya başlanmıştır. Henüz birkaç sene öncelerine kadar Dış Türklerden konuşmak ırkçı eğilimlerin işareti olarak anlaşılırken 1991-1993 yılları arasında Dış Türkler mevzusunda giderek artan ilgi, bilinç ve beraberlik duyguları daha fazla görünür hale gelmiştir (Cabbarlı, Aslanlı, 2003: 42).

Sovyetler sonrası bağımsızlık kazanan ülkelere karşı Türkiye'nin sergilediği olumlu tutumlara karşın bazı olumsuz gelişmelerin de yaşandığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda Türkiye'nin dış ilişkilerinde en fazla sorun yaşadığı ülkelerden biri Ermenistan olmuştur. 28 Mart 1993'te Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a yönelik geniş ölçekli saldırı başlatması üzerine Türkiye bu ülkeyle olan ticari ilişkilerini askıya almış ve sınırı kapattığını açıklamıştır. Bu gerilimin yanı sıra Ermenistan'ın Türkiye ile mevcut sınırını belirleyen 1921 Kars ve Gümrü Anlaşmalarını kabul etmediğini açıklaması ve soykırım iddialarını uluslararası platformlara taşıma politikası ilişkilerin daha da bozulmasına neden

olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal'ın Ermenistan'ın Azerbaycan'da gerçekleştirdiği katliamlara seyirci kalınamayacağını belirterek askeri müdahale talebinde bulunması, daha sonra Eylül 1993'te Üçüncü Ordu birliklerinin Ermenistan sınırına kaydırılması ve dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in bölgeye asker göndermek için meclisten yetki alınmasını önermesi iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiştir (Balcı, 2011: 317-318). 12 Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes anlaşması imzalanması Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik savaş tehditlerini sona erdirse de Dağlık Karabağ meselesinin çözülmemiş olması iki ülke ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemeye devam etmiştir.

Soğuk Savaşın ardından Sovyet bloğunun çökmesiyle uluslararası dengeler değişmiş ve ortaya çıkan durum Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. Dönemin Başbakanı Demirel'in anlatımıyla Türkiye'nin kendine has coğrafi, tarihsel ve kültürel pozisyonuyla yeni oluşan iktisadi ve politik yapının içinde bölgesel bir güç olarak varlığını kabul ettirebilmek için uluslararası ve bölgesel mesuliyetleri yerine getirmekten kaçınamayacağı ortaya çıkmıştır. Demirel'in Türkiye'nin mesuliyetlerinden kastı yeni egemenliklerini elde etmiş bölge ülkelerinin dünyayla irtibat kurmalarında Türkiye'nin etkin bir rol oynaması ve onlara kimliklerini ararken yardım etmesi gerektiğidir. Bu bağlamda ECO ve KEİB'in kurulmasının hızlandırılmasına önem verilmiştir (Kut, 1995: 95-99). Ayrıca bölge ülkelerine yapılan yardımları düzenlemek amacıyla 1992 Ocak ayında Ankara'da TİKA kurulmuştur (Gönlübol, 1996: 700).

Başbakan Demirel'in Türk cumhuriyetlerine 27 Nisan - 3 Mayıs 1992 tarihlerinde yaptığı ziyaretler kapsamında bu ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi yönelik adım atmak üzere Türkiye'nin ekonomik kapasitesini zorlayacak ölçüde 1.2 Milyar dolarlık ithalat kredisi ve dış yardım sözü verilmiştir (Acar, 1993: 72). Aynı zamanda çeşitli ekonomik ve kültürel işbirliği sözleşmeleri imzalanmıştır. Ayrıca Demirel Orta Asya Cumhuriyetlerinin Ruble bölgesinden ayrılmalarının kendileri için daha hayırlı olacağını ifade ederek açıkça ilk kez Rusya'nın bölgedeki menfaatlerine meydan okumuştur. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine askeri eğitim sunması ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatlarıyla Türkiye güzergahından ulaştırılmasının gündeme getirilmesi de gündeme gelmiştir. Ülkeler arası iletişimin sağlanması için PTT aracılığıyla bölgede telefon ve uydu yer

terminalleri kurularak bu devletlerin Türkiye ve Dünya ile iletişim altyapılarının kurulması sağlanmıştır. Bölge ülkelerinin merkezleriyle Ankara ve İstanbul arasında 1992 Mayıs ayından bu yana doğrudan uçak seferleri hizmete sunulmuştur. Ayrıca pek çok bölgede Milli Eğitim Bakanlığı eliyle Türk okulları ve Türk Kültür Merkezleri açılarak kültürel bağlar güçlendirilmeye çalışılmıştır. 27 Nisan 1992 yılından bu yana TRT Avrasya Televizyonu (sonraki adı: TRT Türk) uydu bağlantısıyla sahada yayına başlamıştır. Ayrıca Türk Diyanet Vakfı aracılığıyla bu devletlerde birçok cami onarımı ve yapımı gerçekleştirilmiştir (Şimşir, 1993: 62-64).

Batılı ülkeler SSCB'nin otoritesinin sona ermesiyle birlikte Orta Asya ve Kafkasya'da İran dayanaklı siyasi İslam'ın etkin hale gelmesinden kaçındıkları için Batı yanlısı Müslüman ancak demokratik ve laik bir oluşumu simgeleyen Türkiye'ye destek vermişlerdir. Demirel'in de ifade ettiği gibi Türkiye; "İslam, demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisinin yan yana uyum içerisinde yaşayabileceğini kanıtlayan bir örnektir". Türkiye'nin Batıdan aldığı artan politik desteğe dayalı özgüveni ile beraber 1991 yılının bitiminde kendini Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni ülkelerin sunduğu siyasi ve iktisadi imkanları değerlendirmeye hazır bir konuma geldiği değerlendirilmektedir. Batılı ülkelerin bu süreçte Türkiye'ye karşı nispeten olumlu tutumuna karşın özellikle Rusya Türkiye'nin bağımsızlığını kazanan yeni ülkelerle geliştirdiği ilişkilere yönelik rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Demirel'in The Economist'te yayınlanan bir yazıdan ilham alarak Şubat 1992'de SSCB'nin dağılmasıyla "Adriyatik'ten Çin Seddine" kadar uzanan büyük bir Türk dünyasının yerleşmekte olduğunu söylemesi Rus yetkililer gözünde Türkiye'nin yeni bir imparatorluk kurma yolunda olduğu suçlamalarına sebep olmuştur. Demirel'in yine 1992'de Türk cumhuriyetlerine yaptığı ziyaretlerde Türk Birliği kurulması mevzusunu sık sık ifade eden Alparslan Türkeş'i de heyete dahil etmesi, özgür Türk cumhuriyetleri birliğinin oluşturulması fikrini güçlendiren bir unsur olarak görülmüştür (Sözmezoğlu, 2006: 733)

30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da bir araya gelen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinde Cumhurbaşkanı Özal'ın 21. yüzyılın Türklerin çağı olacağına yönelik söylemleri, bir Türk Ortak Pazarı ile Kalkınma ve Yatırım Bankasının kurulmasının gerekli olduğu yönündeki görüşleri Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Ortaya

atılan görüşlerin etnik ya da dinsel temele dayanıyor olması Rusya'yı rahatsız ettiği kadar içinde kalabalık Rus nüfusu barındıran Türk cumhuriyetlerinin de çekinceler göstermesine neden olmuştur. Yalnızca Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey bu tepkilere karşı herhangi bir çekince yaşamadıklarını dile getirmiştir. Ancak Rus nüfusun yoğun olduğu Kazakistan'da Cumhurbaşkanı Nazarbayev etnik yapıya dayanan sözleşmelere karşı çıkacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. Ülkesinde bulunan Rus nüfusuyla sorun yaşamaktan kaygılandığı için KKTC'nin egemen bir ülke olarak tanınmasını dolaylı bir biçimde açıklamayı da kabul etmemiştir (Winrow, 1997: 110). Azerbaycan'ın Elçibey dönemindeki tutumu ise 1993'te ülkenin başına geçen Haydar Aliyev döneminde değişerek Rusya ile Türkiye arasında denge kurmayı amaçlayan bir politikaya dönüşmüştür. Bu doğrultuda, Elçibey zamanında Türkiye ile imzalanan sözleşmeler Rusya'nın tepkilerine yönelik kaygılardan dolayı askıya alınmıştır. Ayrıca Azerbaycan'da görev yapan 1600 Türk askerinin vazifesine son verilmiş, Türk yurttaşları için vize şartı devreye sokulmuştur (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 148).

2.2.4.2. Süleyman Demirel ve Koalisyonlar Dönemi (1993-2002)

1993 yılında Cumhurbaşkanı Özal'ın vefatının ardından Türkiye siyasetinde çalkantılı bir döneme girilmiştir. 1993-2001 yılları arasında yedi farklı hükümet kurulmuş ve dokuz farklı dışişleri bakanı görev yapmış, hatta 1994-1996 gibi görece kısa bir dönemde yedi kez dışişleri bakanı değişmiştir. Altı yıl gibi kısa sürede siyaset alanında yaşanan bu hızlı dönemde Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Süleyman Demirel'in gerekli ön hazırlıklar yapılmadan acele bir şekilde Türk Devletleri başkanlar zirvesini toplaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine de Türkiye bölgeye olan alakasını sürdürmeye devam etmiş ve 1994 senesinde Türkmenistan'ın egemenliğinin üçüncü senesinde Türkmen gazını İran ve Türkiye güzergahından Avrupa'ya iletecek olan boru hattının temel atma töreninde bulunmak için Türkmenistan'a gitmiştir (Aras, 2002: 9-10).

Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin tekrar düzelmesi 19 Eylül 1993 yılında Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Bakü gezisi ile gerçekleşmiştir. Aliyev bu ziyaret esnasında Azerbaycan'ın petrolünü AB ülkelerine ulaştırmak için Türkiye güzergahını kullanacağını ve Türkiye'nin Azeri askerlerine eğitim vermeyi sürdüreceğini ifade ederek ilişkilerin düzelmesine katkı sağlama çabası içine girmiştir. Bunun ardından Aliyev'in

1994 Ocak ayında Ankara'ya gezi düzenlemesi ve Cumhurbaşkanı Demirel ile oluşturduğu yakın münasebetten sonra Azerbaycan ve Türkiye'nin "Tek Millet İki Devlet" söylemini dile getirmesi iki devlet arasında oluşan gerginliğin bittiğini gösteren bir diğer önemli gelişme olmuştur (Eliyev, 1994: 366).

1996 yılının bahar aylarında Başbakanlık görevinde bulunan Mesut Yılmaz Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözüme ulaştırılmasında uygulanacak prensipler mevzusunda anlaşma sağlanabilirse Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınırını tekrardan açabileceğini dile getirmiştir. Ancak Azerbaycan'dan ve Türk vatandaşlarından gelen tepkiler üzerine Yılmaz bu siyasetten vazgeçmek durumunda kalmıştır. Kısa bir zaman sonra ANAP-DYP koalisyon hükümetinin yerine göreve gelen Erbakan önderliğindeki Refahyol hükümeti ile beraber Ermenistan ile ilişkiler konusunda Türkiye'nin herhangi bir girişimde bulunması ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu sırada Kafkasya'da günden güne yalnız kalan Ermenistan'ın Rusya'yla yakın ilişki içine girmesi ve bölgede Ermenistan-İran-Rusya çizgisinin oluşmaya başlaması, boru hatları politikası bağlamında Rusya ve İran ile yarışa girmiş olan Türkiye'yle arasının daha da açılmasına neden olmuştur. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin şekillenmesinde Rusya'nın tutumunun da belirleyici olduğu görülmektedir. 1998 yılında Rusya Ermenistan'a bir MİG-29 Filosu konuşlandırmış ve 1999 Şubat ayı sonrasında da Gümrü askeri üssüne S-300 Zenith hava savunma sistemleri yollamaya başlamıştır. 1998 senesinde Robert Koçaryan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle beraber Ermenistan'ın diasporayla ilişkisini sağlayan en önemli teşkilat olan Taşnak'ın önceki hükümet döneminde konulan yasakları kaldırmasının ardından bu örgütlenme aracılığı ile Hollanda'dan İsveç'e, Avustralya'dan ABD'ye kadar soykırım savlarını destekleyici etkinlikler üzerinde yoğun bir çaba gösterilmiş ve Fransa'da Ermeni soykırımını kabul eden bir yasa çıkartılmıştır (Mürsel, 2016: 69-74). Dolayısıyla Rusya bağımsızlığını kazanan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönelik çaba harcayarak Türkiye'ye karşı bir tutum sergileme yoluna girmiştir.

SSCB'nin parçalanmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan ve Hazar Havzasına kıyısı olan devletler (Kazakistan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran) sahip oldukları doğalgaz ve petrol kaynaklarını değerlendirmek ve uluslararası piyasalara sürmek için anlaşmalar yapmak ve bu rezervleri uluslararası pazarlara aktaracak boru

güzergahlarının kendi ülkelerinden geçmesini sağlamak için kıyasıya bir rekabete girmişlerdir. Yapılacak ilk boru hattı uzun bir zaman boyunca ana ihraç hattı şeklinde kalacağı için tasarlanan altı farklı proje üzerinden çalışmalar sürdürülmekte iken iki hat zamanla diğerlerinden daha öne çıkmıştır. Bunlar Bakü-Novorossik ve Bakü-Ceyhan hatlarıdır. Bu iki hat içerisinde özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının hizmete alınmasında Rusya'ya bağımlı olmaktan kurtulmayı hedefleyen Türkiye ve AB ülkelerinin ihtiyaç duyduğu gaz ve petrolün temin edilmesinde Ceyhan terminalinin genişliği, büyük tankerlere sahip olması, mevsim şartlarının uygun olmasının boşaltma-yükleme işlemlerini aksatmaması ve Ceyhan'dan dünya ülkelerinin pazarlarına kadar uzanan tanker hattının bütün Karadeniz limanlarından mesafe olarak kısa olması gibi üstünlükleri belirleyici olmuştur. Ancak yalnızca Azeri gazı ve petrolünün bu güzergah üzerinden aktarımı maliyet açısından dezavantaj yaratacağı için Kazak ve Türkmen gazının ve petrolünün de bu güzergah üzerinden aktarımının sağlanması amaçlanmıştır. 9 Aralık 1998 tarihinde Türkmenistan ve 18 Kasım 1999 tarihinde Kazakistan ile yapılan sözleşmeler neticesinde Hazar gazının ve petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden aktarılmasıyla ilgili gerekli adımlar atılmıştır. Bu sözleşmeler paketi 2000 yılının Mayıs ayında Gürcistan ve Azerbaycan meclislerinde, 22 Haziran 2000 tarihinde de TBMM'de onaylanmıştır (eliyev, 2000: 172-173).

2.2.4.3. Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti Dönemi (2002-2015)

11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırılarının hemen ardından ABD'nin Afganistan'a yaptığı operasyonlar için askeri personel ve lojistik desteği sağlamak üzere Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'da üsler oluşturması ABD'nin bu bölgede hakimiyet gösterme çabalarının bir göstergesi şeklinde değerlendirilmiştir. Karadeniz coğrafyası, 11 Eylül'den sonra ABD'nin bu sahaya yakından alaka göstermesi üzerine 2000'li yıllar boyunca milletlerarası gündemde yerini almıştır. Bu süreç 2005-2007 yılları arasında Türkiye'nin dış siyaset uzmanlarını da fazlasıyla meşgul etmiştir. 1990'lı yılların başlarında bölgeye yoğun bir ilgi gösteren ve KEİ'ye liderlik eden ancak ilerleyen süreçte bu ilgisinde azalma görülen Türkiye 2000'li yılların ikinci bölümünde Karadeniz'de yürüttüğü faaliyetlere yönelik çeşitli tehditlerin ortaya çıkmasıyla bölgedeki kritik rolünü yeniden ortaya koymaya yönelmiştir (Qasımlı, 2015: 507). Türkiye'nin öncelikle 1990'lı yılların başında KOA (Kafkasya-Orta Asya) yönelik siyasetini planlayarak işleme koyan

bürokratik-siyasi kadronun 2002 Kasım genel seçimlerinden sonraki aylarda yavaş yavaş geri planda kalması bu konuda yeni yaklaşımların ortaya çıkmasının bir işareti olmuştur. İktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) uyguladığı dış siyaset anlayışında KOA misyonuna yönelik önceliklerin ikincil plana alınması zaten bu bölgede büyük oranda etkisini yitirmeye başlamış olan Türkiye'nin bu sahadan daha fazla uzaklaşmasına zemin hazırlamıştır (Sapmaz, 2002).

Henüz başbakan seçilmeden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın Ak Parti Genel Başkanı sıfatıyla Ocak 2003'te Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'a yaptığı ziyaretler yeni yönetimin bu ülkelere alaka gösterdiği biçiminde yorumlansa da AK Partinin benimsediği liberal muhafazakar yaklaşıma dayalı olarak bölgedeki Türk devletleriyle münasebetlerinde tarihsel-kültürel bağlardan ziyade Ortadoğu ve Müslüman coğrafyasıyla ekonomik münasebetlere odaklanması zamanla dış siyasette etkisini önemli derecede göstermiştir. AK Partinin bu dönemde Türk coğrafyası ile ilgili üzerinde durduğu temel konu, bu sahalardaki enerji kaynaklarının Türkiye'den geçip Avrupa'ya iletilmesiyle şekillenmiştir. Böylelikle Türkiye'nin bölgenin enerji merkezi haline gelmesi amaçlanmıştır (Senedler Mecmuesi, 2003: 3-5).

1990 yılında Türkiye dış siyasetinde etkili olan KOA'ya örnek olma ve lider olma çabalarının yönetim üzerindeki baskısı 2000'lerden itibaren yerini Türk cumhuriyetleri ile ilişkileri daha rasyonel biçimde sürdürmeye yönelik bir bakış açısının oluşmasını sağlamıştır. 1990'lı yılların başında bir Türk Birliği meydana getirme tartışmaları 2000'li yılların sonunda daha realist temeller üzerine oturtularak Türk Dili Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi-TDİK) ismiyle kurumsallaştırılmıştır. Konseyin kurulmasına Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan öncülük etmiştir. Konseyin sekreterya görevini Türkiye'nin üstlenmesine, merkezinin İstanbul'da olmasına ve genel sekreterliğin üye devletler içinden 3 yıllık devrelerde el değiştirmesine karar verilmiştir (Deşilmek, 2015).

1990'lı yıllarda siyasi iktidarda yer alan önemli aktörlerin (örn. Turgut Özal, Süleyman Demirel, Hikmet Çetin) bölge devletleriyle oluşturdukları kişisel yakınlıklara dayanan siyasi ilişkiler 2001-2010 yılları arasında durağanlaşmıştır. 16 Mayıs 2000 yılında Cumhurbaşkanı görevini üstlenen Ahmet Necdet Sezer'in dış siyasette aktif bir yönelim

sergilememesi, 1997-2002 yılları arasında bakanlık görevi yapan İsmail Cem'in önceliği Avrupa'yla ve özellikle Yunanistan'a vermesi Orta Asya'da devletleriyle ilişkilere yönelik gereken önemin verilmemesinde pay sahibi olmuştur. Haydar Aliyev'in 1997'de Türkiye'yi ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan stratejik ortaklık sözleşmesine dayalı olarak 2000 yılında görev başlayan Cumhurbaşkanı Sezer ilk yurtdışı seyahatini verilen değerin bir işareti olarak Azerbaycan'a gerçekleştirmiştir. Ancak Haydar Aliyev-Süleyman Demirel arasındaki güçlü bağa benzer bir ilişki 2000 yılından sonraki süreçte kurulamamıştır.

İsmail Cem (2002)'e göre artık askeri gücün ülkelerin uluslararası konumunun temel belirleyicisi olduğu bir dünya artık söz konusu değildir. Yeni paradigma yeni tarz bir güç anlayışını beraberinde getirmiştir ve bu güç ekonomik etkinliğe ve bunun sürdürülebilirliğine dayanmaktadır. Dünya bütünüyle küresel bir pazara dönüşürken, tarihsel, kültürel ve politik değerlerle desteklenen ekonomik unsurlar yeni binyılda ülkelerin üsteleneceği rolleri şekillendirecektir. Böylesi bir gücü hayata geçirmenin yolu ise yine İsmail Cem'e göre, Türkiye'yi Avrupalı, Akdenizli, Balkan, Kafkasyalı ve Ortadoğulu kimliklerin ya da Balkanlardan Orta Asya'ya yayılan geniş tarihi ve kültürel coğrafyanın buluşma noktasına dönüştürmektir (Oran, 2004: 835). Kısacası Türkiye, içinde bulunduğu coğrafyanın ekonomik merkezine dönüşmeyi hedeflemekte ve bunun ön koşulu olarak komşuları ile mevcut problemlerini çözmeyi öncelikli dış politika hedefi haline getirmektedir. Bütün bunlar bölgeyle kurulan münasebetlerde liderlerden daha çok Dışişleri Bakanlığı'nın öne çıkmasını sağlamıştır.

2003 Ağustos'ta Azerbaycan'da babadan oğula yönetimin uygulanmasının önünü açan yasal düzenlemelerin oluşturulmasının ve başbakan olarak göreve başlamasının ardından İlham Aliyev 2003 Eylül'ünde ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Ziyaretin ardından Türkiye ve ABD'nin desteğini alarak Ekim 2003'te İlham Aliyev görevi Cumhurbaşkanı olan babası Haydar Aliyev'den devralmıştır. Cumhurbaşkanı olarak ilk olarak yurtdışı resmi gezisini 2004 Nisan'da yine Türkiye'ye yapmıştır (Kalaycı, 2013: 27-56). Ziyaretin ardından yayınlanan bildiride iki devlet arasındaki stratejik birlikteliğin geliştirilmesi ve Dağlık Karabağ probleminin milletlerarası hukuka uygun biçimde barışçıl yollarla çözüme ulaştırılmasında iki devletin kararlılığı ifade edilmiştir.

2005 Haziran'da Başbakan Erdoğan Azerbaycan'a resmi bir gezi düzenlemiş ve daha sonrasında 2005 Temmuz'da Azerbaycan'dan KKTC'ye charter uçuşları başlatılmıştır. Bir süre sonra Azerbaycan uçuşların yeterli rağbet görmediğini bahane ederek uçuşları durdurmuştur. 2006 Nisan'da Cumhurbaşkanı Sezer'in gezisi sırasında BTE, BTC boru hatları, Tiflis-Kars-Bakü demiryolu, Kıbrıs ve Dağlık Karabağ mevzularında görüşmeler gerçekleştirilmiş ancak herhangi bir protokol veya anlaşmaya imza atılmamıştır (www.dw.com). İlham Aliyev'de çeşitli nedenlerle birçok kez Türkiye'yi ziyaret etmiş ancak bu durum basın-yayın organlarında ve kamuoyunda fazla rağbet görmemiştir. Bu da Azerbaycan-Türkiye münasebetlerinin 1990'lardaki gibi ilgi uyandırıcı etkisini kaybettiği biçiminde kamuoyunda yorumlanmasına neden olmuştur.

İlham Aliyev'in 8 Kasım 2006 tarihinde katıldığı bir davet ile Türkiye'nin Hazar Bölgesi'nden gelen doğalgazı Avrupa'ya aktaracak olan Yunanistan-Türkiye doğalgaz boru hattının açılısı gerçekleştirilmiştir. 2008 yılının Kasım ayında ise Bakü'de gerçekleştirilen enerji zirvesine iştirak eden Cumhurbaşkanı Gül, hem Hazar enerji zenginliğinin Avrupa devletlerine güvenli ulaşımı hem de bölgedeki anlaşmazlıkların olumsuz etkileri üzerinde durarak Türkiye'nin KİİP teklifine destek aramıştır. Bu bağlamda, başlamış olan Ermenistan-Türkiye ikili görüşmelerinden rahatsız olan Azerbaycan devletine süreçle ilgili bilgi verilmiştir (6 Eylül 2008'de Ermenistan-Türkiye futbol milli takımları arasında oynanacak olan maçı birlikte izlemek üzere Cumhurbaşkanı Gül, Erivan'a gitmesi (Milliyet, 07.09.2008) ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın da Türkiye-Ermenistan maçının rövanşı için Cumhurbaşkanı Gül tarafından Bursa'ya davet edilmesi (Radikal, 16.10.2009).

2009 yılının Nisan ayında Ermenistan ile Türkiye'nin ilişkileri normalleştirme yönünde karşılıklı görüşmeler yaptıklarını kamuoyuna ilan edilmesinin ardından Azerbaycan'ın duruma sert bir şekilde tepki göstermesi Azerbaycan'ın bu konuda yeterince ikna olmadığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeye bağlı olarak 6 Nisan 2009 tarihinde Türkiye'de düzenlenen Medeniyetler İttifakı toplantısına Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev katılmamıştır. Toplantıya katılmayan Aliyev, Azerbaycan Milli Güvenlik kurulunda tepkisini *"Yeni duruma ilişkin kendi siyasetimizi belirlemek hakkımızdır ve bu hakkı herhangi bir şekilde kullanacağız"* şeklinde dile getirmiştir.

*(*Hürriyet, 22.04.2009). Bunu Azerbaycan medyasında çıkan ve Türkiye'yi uyaran çeşitli yazılar ile 16-17 Nisan 2009'da Aliyev'in Moskova'ya yaptığı ziyaret ile Rusya'yla stratejik seviyede ortaklık kurma isteği duyduğuna yönelik açıklamaları izlemiştir (Milliyet, 19.04.2009). Bu sırada 15 Nisan'da Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen 4 kadın milletvekili Dağlık Karabağ'dan olduğunu öne sürdükleri bir avuç toprakla yaptıkları protesto kamuoyunda yankı bulunca Başbakan Erdoğan'ın sert tepkisiyle karşı karşıya kalmışlardır (Hürriyet, 22.05.2009).

Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği 'komşularla sıfır sorun' politikası çerçevesinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiyi daha iyi bir seviyeye getirmek için ortak bir bakış açısı geliştirmeye yönelik adım atmaları ve bu doğrultuda protokol yapmaya hazırlandıkları resmi olarak kamuoyuna yansıyınca Azerbaycan'ın sert bir biçimde tepki göstermesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Azerbaycan medyasında Türkiye'yi ihanetle suçlayıcı ifadelere varan yorumlar ve haberler yayınlanmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da Türkiye'ye duyulan tepki ve güvensizlik öylesine yoğun bir hal almıştır ki Başbakan Erdoğan'ın Bakü'ye 13 Mayıs'ta giderek Azerbaycan meclisinde yaptığı konuşmada *"Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan sınırı açılmaz"* (Radikal, 13.05.2009) ifadesi dahi durumu yumuşatmaya yetmemiştir. Tepki olarak, BTC'den hemen sonra Azerbaycan açısından son derece önem teşkil eden Nabucco Anlaşmasının 13 Temmuz 2009'da Türkiye'de düzenlenen imza törenine İlham Aliyev katılmamıştır. Öte yandan, Azerbaycan Türkiye'nin BTC boru hattından satın aldığı petrol ile BTE'den satın aldığı gaza ödediği miktar konusunu dile getirmiştir. Türkiye'ye uzun senelerden beri dünyaya sattıkları fiyatın üçte birine doğalgaz sattıklarını öne süren Aliyev; *"Hangi ülke buna razı olabilir, bu hiçbir mantığa sığmayan bir meseledir"* (Milliyet, 17.10.2009) diyerek duyduğu rahatsızlığı belirtirken Türkiye ile yapılan görüşmelerin Azerbaycan'ın AB devletlerine doğalgaz ihraç etmesinin önündeki engel olduğunu da dile getirmiştir. Aliyev; *"Bizim imkanlarımız tükendi, bize verilen teklif Azerbaycan tarafından hiçbir zaman kabul edilmeyecek. Böyle bir durumda alternatif yollar araştırmaya çalışmalıyız. Bu yollarda var"* (Milliyet, 17.10.2009) ifadeleriyle Rusya'yı işaret etmiştir. Türkiye'nin Rus gazını 280 dolardan ihraç etmesine karşın Azerbaycan gazını ise 120-130 dolardan satın alması Ermenistan ile kurulmaya çalışılan

ilişkiler sonucunda Azerbaycan'ın huzursuzluğunu arttırarak fiyat artışı yönünde düzenleme yapılması gerektiği düşüncesini doğurmuştur.

Başbakan Erdoğan'ın girişimleri ve atılan adımlar neticesinde 2010 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki doğalgaz ücretleri bağlamında oluşan kriz yapılan anlaşmayla çözüme kavuşturulmuştur. İstanbul'da gerçekleştirilen CICA (Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı)'ya (www.abdullahgul.gen.tr) iştirak eden Cumhurbaşkanı Aliyev ile Başbakan Erdoğan arasında gerçekleştirilen anlaşma ile fiyat yüzünden ortaya çıkan sorunlar böylece sonlandırılmıştır. Ayrıca bu görüşmede Azerbaycan ile Türkiye arasında 2016-2017 den sonra devreye girmesi düşünülen Şahdeniz 2 projesine ait miktar ve fiyat konusunda görüşmeler yapılarak ön anlaşmalar sağlanmıştır.

Ücret krizinin hallolmasından sonra Şahdeniz gazını Türkiye'den Avrupa'ya ulaştırma amaçlı Trans-Anadolu doğalgaz (TANAP) boru hattı müzakereleri hızlandırılmış olup 25 Ekim 2011'de Türkiye üzerinden Azeri doğalgazının ulaştırılmasına olanak sağlayan devletlerarası protokol imzalanmıştır. (Erdoğan, 2017: 10-26) 26Aralık 2011'de sağlanan bu anlaşmayla transferin Trans Anadolu ismi verilen ayrılmış bir boru hattı üstünden yapılmasına ve bu hattın ilk bölümünün SOCAR (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi), BOTAŞ ve TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) önderliğinde oluşturulacak bir konsorsiyum tarafından oluşturulmasına, ilerleyen zamanda diğer milletlerarası doğalgaz ve petrol şirketlerinin de konsorsiyuma katılabileceklerine karar verilmiştir.

Hazar denizinde bulunan zengin hidrokarbon yataklarındaki rezervlerin milletlerarası piyasalara iletilmesi sorunu 1991'den beri Türkiye ve dünya kamuoyunun yakınan ilgilendiği önemli bir gündem maddesi olmuştur. 1990 yılının başlarında bu alandaki kaynakların milletlerarası piyasalara ulaştırılıp ulaştırılmayacağı henüz netlik kazanmamışken erken petrol kavramıyla ismini duyuran bölgeyle alakalı ilk ciddi proje Azerbaycan petrollerinin milletlerarası piyasalara ulaşmasını amaçlayan BTC olmuştur. 2000 yılının Ekim ayında TPAO ile yedi milletlerarası şirket ortaklaşa hareket ederek Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile ev sahibi devlet anlaşmaları imzalayarak yapım sürecini başlatmışlardır. Bu projeler sayesinde, Ağustos 2006 itibariyle Türkiye'yi temsilen

%6.53'lük hisseye sahip olacak olan TPAO'nun 300 milyon dolar civarına çıkan miktarlarda yıllık gelir elde etmesi beklenmiştir. Ayrıca bu projelerin yapım aşamasında yaklaşık 21000 kişiye istihdam sağlanmıştır. Ceyhan terminali sayesinde oluşan hareketlilikle İskenderun ve Mersin limanlarının ticaret hacmi de artmaya başlamıştır. Doğu-Batı enerji koridorunun en önemli ayağını oluşturan bu tasarının hayata geçirilmesi, en çok enerji ithal eden AB'nin enerjiye olan ihtiyacının 2030 yılı itibariyle %80'lere varacağı (Pala, 2003: 1-5) düşünülürse Türkiye'nin jeopolitik açıdan önemini arttırmıştır. Ayrıca 2011'in sonunda Azerbaycan ile Türkiye arasında TANAP sözleşmesinin imzalanması ile Doğu tarafındaki devletlerden transfer edilecek doğalgazın Ceyhan Limanı ve Balkanlar üzerinden Avrupa'daki ithal eden ülkelere ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu sayede, Avrupa devletlerinin Rusya'yla izlemiş oldukları ve orta vadede bitebilecek sözleşmeler çerçevesinde satın aldıkları gazın en azından bir bölümünü Türkiye üzerinden geçirerek temin etmesi Türkiye lehine yeni fırsatlara kapı aralamıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin hem son derece önemli bir güzergah ülke haline gelmesi hem de sözleşmelere eklenmesi düşünülen yeniden ihraç (re-export) seçenekleri yoluyla sözleşmeleri kapsamındaki artan gazı pazarlayarak alanında önemli bir enerji merkezi haline gelmesi mümkün kılınmıştır.

3.BÖLÜM

METODOLOJİ, ALAN ARAŞTIRMASI VE VERİLERİN YORUMLANMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı bulunduğu jeopolitiğin Türkiye'nin dış siyasetine ve kimliğe olan etkisinin sosyolojik bir perspektiften incelenmesidir. Türkiye'nin jeopolitiğinin çoğunlukla uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, coğrafya, tarih ve ekonomi gibi bilimlere konu olmakla birlikte beşeri boyutlarının daha az ele alındığını görmek mümkündür. Türkiye'de jeopolitiğe yönelik sosyolojik yaklaşıma dayalı çalışmaların oldukça sınırlı olması bu araştırmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu araştırma, söz konusu alandaki literatürün zenginleştirilmesine yönelik bir çabayı ortaya koymaktadır.

Jeopolitik genellikle uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve coğrafya biliminin konusu olarak ele alınmaktadır. Siyaset sosyolojisinin jeopolitikle ile olan ilişkisi ise toplumda meydana gelen siyasal süreçlerle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Suat İlhan'ın yapmış olduğu tanımda jeopolitik şöyle ifade edilmiştir: "Politikanın belirlenmesi amacıyla ülkelere ve bölgelere ait jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarını dikkate alıp değerlendiren, o günkü etkisinde kaldığı dünya güçleri ve bölgesel güçleri inceleyen bilime jeopolitik denir." Dolayısıyla jeopolitika dünyayı evrensel değerleri ve coğrafi yapısı ile inceleyerek, ülke ve bölgeler çapında politik seviyede alan araştırmaları yapmaktadır (İlhan, 1989: 14-15). Jeopolitik, sosyolojik bir bakış açısına tabi tutan bir yaklaşım olarak, sosyoloji ve uluslararası ilişkileri teorilerinden beslenerek, jeopolitiğin ve bunun yanında kimlik, soy bağı, kültür, millet gibi ögelerin bir ülkenin dış siyasetine etkileri ile ilgili çalışmalara katkıda bulunur.

Ele alınan bu çerçeve bağlamında, bu araştırma kapsamında Türkiye'nin jeopolitiğinin dış siyasetine etkilerini özelde Azerbaycan üzerindeki etkilerini, tarihsel arka planda kimlik, kültür, millet ve soy bağı gibi ögelerin dış siyasete etkileri, ikili ilişkilerin liderler bazında dış siyasete etkileri, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin dönem dönem incelenmesi, Türkiye'nin jeopolitiğinden kaynaklı karşılıklı petrol ve doğalgaz boru hatları

anlaşmaları, geçmişten günümüze uluslararası ilişkiler ve jeopolitik teorilerinin bu bölge coğrafyasının önemi ile ilgili yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma niteliksel bir araştırmadır. Niteliksel yöntemde değişkenlerle ya da hipotezlerle araştırma tasarımı yapmak son derece sınırlı olup araştırmacının sosyal yaşamı istatistiksel rakamlara dönüştürme kaygısı yoktur. Bunun yerine çeşitli düşüncelerin derinlikli bir şekilde ortaya çıkartılması söz konusudur (Tuncay, 2009, s. 45). Neuman (2012)'ın da belirttiği üzere nicel araştırmacı, daha önce geliştirdikleri hipotezleri test ederken, nitel araştırmacı ise yeni kavramlar yaratma ve kuramsal yorumların inşasını vurgulamakla ilgilenir. Dolayısıyla da bu araştırmada da buna benzer bir yöntem kullanılarak nitel araştırma sürecinin adımları izlenmiştir.

Nitel araştırmada asıl amaç, araştırılan konu ile ilgili okuyuculara betimsel ve gerçekçi veriler ortaya koymaktır. Bunu sağlamak için toplanan verilerin ayrıntılı ve derinlemesine olması; araştırmaya konu olan bireylerin görüş ve deneyimlerinin mümkün olduğu ölçüde doğrudan sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 43). Bu amaç doğrultusunda görüşme sürecinde Azerbaycan kanaat önderleri açısından Türkiye'nin jeopolitiği üzerine anlamın belirlenmesine yönelik ihtiyaç duyulan bilgileri toplamak için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır.

Derinlemesine görüşme, açık uçlu ve keşif odaklı bir metottur. Derinlemesine yürütülen bir görüşmenin amacı, görüşülen kişinin duygularını, bakış açısını ve perspektifini ayrıntılı keşfetmektir. Bu nedenle özellikle belirli aktörlerin görüşlerinin önem kazandığı konularda derinlemesine görüşme kullanılır (Baş ve Akturan, 2008: 111). Bu araştırmada Azerbaycan kanaat önderleri açısından Türkiye'nin jeopolitiği üzerine anlamın belirlenmesine yönelik akademisyen, siyasetçi ve araştırmacıların görüşleri ve deneyimleri derinlemesine görüşme yoluyla araştırmaya kazandırılmıştır.

Bu araştırma hem teorik hem de uygulamalı bir özelliğe sahiptir. Teorik bölümlerde jeopolitik konum ve teorileri, Türkiye ve Azerbaycan'ın dış siyasetini etkileyen politik ve ekonomik gelişmeler geçmişten günümüze sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmada dış siyaset ve jeopolitiğin bir taraftan ülkeler için taşıdığı önem ve dış siyasette millet, kimlik, soy bağı, kültür ve liderlik kavramlarının ne ifade ettiği ve nasıl bir işleve sahip olduğu değerlendirilirken diğer taraftan Türkiye jeopolitiğinin Azerbaycan tarafından nasıl algılandığı, dolayısıyla jeopolitik, kimlik, kültür, soy bağı ve liderlik gibi ögelerin dış siyasette nasıl rol oynadığı incelenmiştir. Bunların yanı sıra özelikle Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye'nin jeopoliğinin dış siyasete etkileri ne dair söylemlerin nasıl kurulduğuna odaklanılmış ve bu söylemler, söylem analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın saha kısmında öncelikle genel olarak Türkiye'nin jeopolitiği tarihsel açıdan ele alınmış, daha sonra Azerbaycan özelinde jeopolitik, kültür, kimlik, millet, soy bağının dış siyasete olan etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırmanın asıl uygulama kısmı ise Bakü şehrinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha kısmında özellikle Azerbaycan'ın Türkiye'nin jeopolitiğini nasıl değerlendirdiği ve buna bağlı olarak komşu ülkelere uyguladığı dış siyasetin etkileri ve bağlayıcı ögeleri üzerinde durulmuştur.

Bu araştırmaya başlanırken öncelikle literatür okunmuş, ardından araştırma sahası belirlenmiş ve araştırma sahasına gidilmiştir. Bu aşamadan sonra sahadaki uzman katılımcılarla iletişime geçilerek dinleme ve not alma suretiyle nitel veriler toplanmaya çalışılmıştır. Son olarak veriler analiz edilerek, taslak hipotezler üretilmiş ve sosyo-kültürel yapı ile jeopolitiğin dış siyasete etkileri uzamın belli yönlerine odaklanılmış ve analiz tamamlanmıştır. Bu bağlamda araştırma siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınmakla birlikte jeopolitik teorilerden de yararlanılmıştır.

3.2.1. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Yarı yapılandırılmış Görüşme Formu: Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın amaçlarına uygun olarak

Azerbaycan'ın dış siyaset unsurları, jeopolitik konum, kimlik, kültür, dış siyasette öncelikli gündem maddeleri, Türkiye'nin dış siyasetteki etkileri ve sıfır sorun politikası gibi konulara yönelik sorular yer almaktadır. Görüşme formunun oluşturulmasında akademisyen görüşleri, literatür taraması ve daha önce yapılmış araştırmalarla ortaya konulan önerilerden yararlanılmıştır.

Dış politika ve Jeopolitika ile ilgili konularda akademik çalışmalarda bulunan ve Türkiye - Azerbaycan dış politikasına hakim olan siyasetçi, akademisyen ve araştırmacılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmanın verilerinin elde edilmesinde önemli bir kaynağı teşkil etmektedir.

3.2.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırmanın örneklemi genel anlamda Orta Asya ile Kafkasya, özel de Azerbaycan Devletidir. İlkin genel olarak geçmişten günümüze Türkiye'nin jeopolitiğinin Azerbaycan ile ilişkisine odaklanılmıştır. Bu çerçevede geçmişten günümüze Azerbaycan tarafıyla ne tür ilişkilerin kurulduğu ve bunların nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır. Bu bağlamda jeopolitikten, ekonomi ve sosyo-kültürel yapıya kadar birçok konuda görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan görüşmeler özellikle Bakü merkezde gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili olarak 2014-2016 yılları olmak üzere 2 yıl Azerbaycan'ın başkenti Bakü şehrine gidilmiştir. Bu araştırmanın tez önerisinin 10.06.2014 tarihinde kabul edilmesinin ardından 2014 yılı Temmuz ayında araştırmanın amaçları doğrultusunda yetkin bilgiler verebilecek milletvekili, bürokrat ve akademisyenlerin kimler olabileceği ile ilgili Prof. Dr. Vagif ATAMOV ve Dr. Öğretim Üyesi Seven ERDOĞAN ile görüşülerek önerilerinden yararlanılmıştır. Öneriler doğrultusunda belirlenen kişilere e-posta yoluyla ulaşılarak araştırma hakkında bilgi verilmiş ve kendileri ile yüz yüze görüşme yapılmak istendiği iletilmiştir. Görüşmeye katılmayı kabul eden alanında uzman akademisyen, siyasetçi ve bürokratlar ile uygun zaman ve mekan belirlenerek gizlilik çerçevesinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 30 Kasım 2014–05 Nisan 2017 tarihleri arasındaki zaman diliminde tamamlanmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirildiği süreçte katılımcıların mesleklerinin farklılığından dolayı (bürokrat, akademisyen, siyasetçi, Araştırmacı (strateji uzmanı)) ortak bir zaman diliminin ve uygun görüşme yerinin

belirlenmesinin zorlukları nedeniyle veri toplama sürecinin geniş bir zaman dilimine yayılması araştırmacıyı maddi olanaklar ve zaman kullanımı bakımından olumsuz yönde etkilemiştir.

Araştırmada görüşülen bireyler siyasetçi, bürokrat, araştırmacı ve akademisyen gibi çeşitlilik gösteren insanlarla yapılmıştır. Araştırmada toplam 11 kişi ile görüşülmüştür. Araştırmada jeopolitik kavramının anlamı ve jeopolitiğin Türkiye-Azerbaycan arasında ki siyasi-ekonomik ilişkiyi nasıl etkilediği, jeopolitiğin dışında kimlik, kültür, millet, soy bağı ve liderlerin dış siyasete olan etkileri, Türkiye'nin jeopolitiğinin dünya ülkeleri tarafından nasıl bir jeopolitik duyarlılık oluşturduğu, geçmişten günümüze Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine yön veren ekonomik ve sosyo-kültürel ögelerin etkilerine, her iki devletin uygulamış olduğu dış siyasetin etkileri dönem dönem tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2.2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Türkiye'nin jeopolitiğinin dış siyasetine etkisini analiz etmeye yönelik elde edilecek verilerin, farklı disiplinlerden ve farklı uzmanlardan toplanmasının gereği açıktır. Bu bağlamda çok boyutlu bir veri toplama süreci planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde veri toplama süreci aşağıda verilmiştir. Araştırmacı bu süreçte katılımcı ile birlikte üretici rolünü üstlenerek katılımcılarla birlikte derin bilgi paylaşımının olduğu bir serüvene bizzat ortak olmuştur.

Jeopolitik ve dış siyasetin etkileri alanında bilimsel çalışmaları olan, faaliyetler yürüten ve doğrudan uygulamanın içinde olan uzmanlarla derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür.

Araştırma konusu ile ilgili uzmanların seçimi, nitel araştırma yönteminin amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örneklemeyi ve kartopu örneklemeyi çok kısa tanımlamak gerekirse; amaçlı örneklem türünde araştırmacı, çalışılan konunun en kapsamlı nasıl incelenebileceğini hesaba katarak gözlemleri sonucu bir örneklem oluşturur Kartopu örnekleme tekniğiyle de araştırmacının bir katılımcı ile

başlayıp daha sonrasında araştırmada yer alabilecek diğer örnek bireylerin bilgilerini alarak yeni katılımcılara ulaşma yolu ile örneklem grubunu genişletir (Rubin ve Babbie, 2001: 401). Kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan katılımcılar aracılığı ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Ulaşılan katılımcılardan sözlü onam alınmış ve araştırmaya gönüllü olanlar araştırma grubuna dahil edilmiştir. Amaçsal örnekleme yöntemine bağlı olarak ulaşılan katılımcılardan jeopolitik konum ve dış siyaset alanında en az üç yıl deneyimi olan katılımcılar araştırmaya dahil edilmiş üç yıldan az deneyimi olanlar araştırma grubundan çıkarılmıştır.

Öte yandan araştırma sonlanmadan bazı katılımcıların (özellikle kamu temsilcisi olanlar) unvanları ve var olan görevleri değişmiş ancak görüşme tarihindeki unvanları çalışmada korunmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmeler çoğunlukla katılımcıların çalışma yerlerinde gerçekleştirilmiş olup ortalama bir saat sürmüştür. Katılımcılar çalışma yerlerinde görüşme yapılması bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Katılımcıların mekanlarında yapılan görüşmelerde çoğunlukla katılımcılar kendi masalarda oturmuş; araştırmacı öznenin baş hizasından aşağıda oturmak durumunda kalmıştır. Bu durum, göz temasını kısmen etkilemiştir. Ayrıca katılımcıların telefonları sıklıkla çalmış ve araştırmacı ses kayıt cihazını kapatıp açmak zorunda kalmıştır.

3.2.2.1.1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler

K1: (E60) Avrasya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve Azerbaycan eski Milletvekilidir. 35 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K1 ile 22.03.2016 tarihinde Trabzon'da görüşülmüştür.

K2: (E59) Azerbaycan Milletvekili ve Akademisyendir. 33 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K2 ile 04.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K3: (E35) Azerbaycan Üniversitesi Ekonomi bölümünde öğretim üyesidir. 12 Yıllık Ekonomi alanında çalışan K4 ile 03.02.2016 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K4: (E61) Avrasya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü öğretim üyesidir. 38 Yıllık Dış siyaset alanında çalışan K5 ile 22.03.2016 tarihinde Trabzon'da görüşülmüştür.

K5: (E40) Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi İktisat ve İşletme bölümü öğretim üyesidir. Ayrıca Kafkasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (QAFSAM) Başkanıdır. 15 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K7 ile 03.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K6: (E41) Azerbaycan İktisat Üniversitesi Türk Dış Politikası bölümü öğretim üyesidir. 16 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K8 ile 02.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K7: (E41) Türkiye Azerbaycan Konsolosluğunda bürokrattır. 15 Yıllık siyaset bilimi alanında çalışan K10 ile 23.08.2017 tahinide Ankara'da görüşülmüştür.

K8: (E43) Azerbaycan Harici Siyaset Meselelerinin Tahlili Şube Müdürüdür. 15 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K11 ile 02.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K9: (E46) Azerbaycan Milli Meclisi Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkan Yardımcılığı Müşaviridir. 20 Yıllık dış siyaset alanında çalışan K12 ile 03.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K10: (E75) Azerbaycan Devleti Cumhurbaşkanı Başdanışmanıdır. 40 Yıllık siyaset bilimi alanında çalışan K14 ile 05.12.2014 tarihinde Bakü'de görüşülmüştür.

K11: (E70) Azerbaycan Devleti Enerji Bakanıdır. 40 Yıllık enerji – dış siyaset alanında çalışan K15 ile 05.04.2017 tarihinde İstanbul'da görüşülmüştür.

3.3. Azerbaycan'ın Kimlik Yapısı

Bugünkü Azerbaycan'ın siyasi coğrafyası Kafkasya'nın güney-doğusunda yerleşen 86.6 bin km2 alanı kapsamaktadır. Kuzeyde Rusya (390 km), güneyde İran (765 km), batıda Ermenistan (1007 km) ve kuzeybatıda Gürcistan (480 km), güneybatıda ise Türkiye (15 km), doğuda Hazar Denizi aracılığıyla (391 km) Kazakistan ve Türkmenistan'la ortak sınıra sahiptir (www.eco.gov.az).

Bu sınırlar içerisinde nüfusun % 91,6'sı Azerbaycanlı, %2'si Lezgi, %1.3'ü Ermeni, %1.3'ü Rus, %1.3'ü Talış ve %2.5'u diğer kimliklere sahiptir (www.aa.com.tr). Coğrafi olarak sınırları bu şekildeyken Azerbaycan'ın kimlik yapısını milli ve dini kimlik olarak ele almak mümkündür. Bu temel kimlik öğelerine dair genel bir çerçeve oluşturmak yararlı olacaktır.

3.3.1. Milli Kimliği

Azerbaycan'ın jeopolitik konumu milli/etnik ve dini etkenler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu konum milli açıdan Azerbaycan'ın Türk uygarlığının bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Tarihsel süreçte Balkanlardan Çin Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyaya yayılarak medeniyet kuran Türk milletinin son bir yıldaki ana eksenini Anadolu ve Orta Asya'nın yanı sıra, Azerbaycan Türkleri de oluşturmuştur. Rusya'nın 19. yüzyılda bölgeye girişine kadar Kafkasya'da esas güç konumundaki Azerbaycan Türkleri, Derbent (Dağıstan-Rusya), Borçalı (Gürcistan), İrevan ve Zengezur (Ermenistan), Erzurum ve Kars (Türkiye) ve Güney Azerbaycan (İran) bölgelerinde etnik mevcudiyetleri nedeniyle doğal bir etkinlik alanına sahiptirler (Abbasov, 1990).

Azerbaycan sınırları dışında yaşayan Azeri Türklerinin varlığı diğer ülkelerle ilişkilerinde de rol oynamaktadır. Örneğin Rusya sınırındaki Derbent'te yaşayan Azerbaycanlılar Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasya eksenindeki etkinliğinin yeniden inşası bağlamında önem arz etmektedir. Borçalı'daki yaklaşık 500 bin kişilik etnik nüfus Azerbaycan-Gürcistan stratejik işbirliğine uygun temel oluşturmanın yanısıra, Azerbaycan'a Gürcistan'da etkinlik alanı kurma imkanı sağlamaktadır (Ağacan, 2001: 319). Güney Azerbaycan'daki sayılar kimi tahminlere göre, 30 milyonu bulan nüfus İran'la ilişkilerin perde arkasındaki temel unsurlardan birini oluştururken, uzun vadede bölgesel

etkinliğin güçlendirilmesi bağlamında hayati öneme sahiptir. Iğdır-Erzurum-Kars-Van hattındaki Azerbaycan Türkleri ise Türkiye ve Azerbaycan arasında ilişkileri güçlendiren ve "bir millet iki devlet" anlayışının derinleşmesine stratejik katkı yapan unsur niteliğindedir. Ermenistan'daki Azeri varlığı ise uzun yıllar boyunca uygulanan baskı ve göç politikaları nedeniyle büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır (Şimşir, 1999).

3.3.2. Dini Kimliği

Azerbaycan nüfusunun dini kimliğini büyük ölçüde Müslümanlar oluşturmaktadır (Yunusov, 2004: 364). Nüfusun %93,4'ünün Müslüman olduğu Azerbaycan'da, %3,1 Hristiyan, %3 inançsız, %0,5 diğer olarak yer almaktadır (www.aa.com.tr-).

Azerbaycan'ın dini kimliğinin tarihsel gelişimine bakıldığında 7'inci yüzyıldan itibaren İslam dünyasının bir parçasına dönüşen Azerbaycan'ın, 16. Yüzyıldan itibaren bu dinin Şii geleneğinin temsilcisi olduğu görülmektedir. Şii mezhebi, 16. Yüzyılda Safavi devleti ile dinin başta siyaset kurumu olmak üzere toplumun bütün alanlarında egemenlik kurması geleneğini oluştururken, Çarlık Rusya'sında bu etki daha çok sosyal alanla sınırlanmıştır (Veliev ve Aslanlı, 2011: 27).

SSCB döneminin başında dinin toplum hayatından çıkarılması ve dini temelden uzak bir toplum oluşturulması konsepti çerçevesinde Azerbaycan'da da İslam dini saf dışı edilmeye çalışılmıştır. Fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet yönetimin kendi Müslüman nüfuzunu motive etmek için İslam'dan istifade çabası ve Stalin'in ölümünden sonra yeni Sovyet lideri Nikita Kruşev'in sistemi yumuşatma çerçevesinde dinin toplumsal yaşamda sınırlı da olsa yer almasına izin vermesinden ülkedeki Müslümanlar da yararlanmıştır. Ancak Sovyet dönemi boyunca İslam dininin ülke çapında, bu çerçevede Azerbaycan'da, esasen cenaze törenleri ritüelleri ile varlığını sürdürmesine olanak tanımıştır. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da İslam dinine yönelim konusunda belirgin bir canlanmanın yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte bireysel inanç ihtiyacı, toplumsal sosyo-ekonomik sorunlar karşısında tutunma gereksinimi, başta İran olmakla bir takım dış aktörlerin Azerbaycan'da etkinlik kurma için dini kullanma çabalarının özel yeri var. Bunun dışında Çeçen direnişinin İslam temelleri üzerine oturması ve Azerbaycan'ın da sınır komşusu olarak bu amaçla Çeçenistan'a giden savaşçıların geçiş bölgesinde bulunması bir başka önemli etkendir. Son dönemlerde Karabağ savaşı nedeniyle İslam'da

önemli bir müessese olan şehitlik olgusunu güçlendirme çabası da ülkede İslam duyarlılığını arttıran bir süreç olmuştur (Veliev ve Aslanlı, 2011: 27).

Azerbaycan Devleti laik bir devlettir. %95'i Müslüman olan nüfusun %85'i Şii Müslamanlardan, %15'ide Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır (www.files.preslib.az). Şii kimliği dolayısıyla İran ile ilişkiler içinde olan Azerbaycan Devleti, Sünni ve Türk kimliğine sahip Türkiye ile olan ilişkileri İran'a göre daha yakın olması Azerbaycan tarafı açısından Milli kimliğin dini kimliğe göre daha etkin olduğunu gösteren durumlardan biridir.

3.3.3. Jeopolitik ve Kimlik

Azerbaycan'ın doğu-batı ve güney-kuzey arasındaki geçiş bölgesi konumundaki Kafkasya'da bulunması ülkenin stratejik kaderini etkileyen önemli bir coğrafi etken olmuştur. Bu durum Azerbaycan için hem fırsat, hem de tehlikeleri beraberinde getirmiştir. Geçiş noktasında bulunmak tarihi İpek Yolu veya günümüzdeki enerji ve ulaşım koridoru bağlamında fırsat yaratırken, aynı zamanda Moğolların doğudan batıya ya da Rusların kuzeyden güneye yayılma stratejisi örneğinde olduğu gibi ülkeyi dış güçlerin hedefi haline getirmiştir.

Azerbaycan, jeopolitik konumu ile Kafkasya coğrafyasında bir kavşak noktası ve geçiş bölgesi özelliği taşımaktadır. Bu konumundan dolayı geçmişten bugüne hemen her zaman bölgesel ve küresel güçlerin çatışma alanlarından birisi olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, gerek nüfus yapısındaki etnik çeşitlilik gerekse dış etkilere açık olan coğrafi yapısı nedeniyle, bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren sosyal, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyet sonrası dönemde bölgede yeni kurulmakta olan ülkelerin ve bölgeye yönelik küresel güçlerin çıkar çatışmaları bu istikrarsızlıkların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle petrol ve doğalgaz sahibi ülkeler ile bu kaynaklara sahip olmayan ancak bu kaynakların bölge dışı pazarlara ulaşım yolu üzerinde bulunan ülkeler arasında önemli ekonomik çıkar çatışmaları ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı Azerbaycan Kafkasya'nın sorunlu ve hala içerisinde çözümlenmemiş, dondurulmuş olarak bekleyen birçok sorunu bulunmaktadır (Öztürk, 2009: 6).

Azerbaycan devletinin önemli jeopolitik konumu nedeniyle dış tehditlerle karşı karşıya kalması bu coğrafyada kimliklerin sürekli olarak değişmesine sebep olmuştur. Bu durum jeopolitiğin kimliğin değişmesinde etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan, modern dünyada, etnik, siyasal ve stratejik sebeplere dayanan ve çıkar çatışmalarının yaşandığı bir ülke olarak görülmeye devam etmektedir.

3.4. Araştırma Bulguları ve Yorumu

3.4.1. Jeopolitik ve Bölgesel Manevra

Coğrafya ile politikanın karşılıklı olarak etkileşimine ve uyumuna dayalı bir bileşimi arayan jeopolitik, politikayı etkileyen coğrafi faktörleri incelemektedir. Güç ve hedef gibi iki önemli öğeyi içinde barındıran politikayı coğrafi açıdan inceleyen jeopolitika, ülke problemlerinde faydalanılması gereken önemli konulardan biridir. Bu doğrultuda araştırmanın katılımcılarıyla yapılan görüşmeler yoluyla anlaşılmak istenen önemli konulardan biri dış politika açısından jeopolitiğin öncelikli bir faktör olup olmadığıdır. Bu konuda görüşülen katılımcıların önemli bir çoğunluğu jeopolitik konumun bir ülkenin dış politikasına etkisini öncelikli bir konu olarak değerlendirmiştir:

> *Kesinlikle etkisi vardır. Jeopolitik konumunuz durduk yere sizi kimseyle doğrudan çatışmaya veya dostluğa dayalı bir ilişkiye zorlamıyorsa çatışmaya giremezsiniz ya da doğrudan dostane ilişkiler kuramazsınız. Örneğin Yeni Zelanda durduk yere ben Amerika ile işimi şu zemin üzerine oturtayım diye düşünmez. Mutlaka aralarında bir ilişki olmalıdır. (K10)*

> *Jeopolitik konumun devletlerin politikasına etkisi muhakkak vardır. Bugün Azerbaycan'ın jeopolitik konumu her ülkenin konumundan farklıdır. Azerbaycan uluslararası sulara çıkışı olmayan bir devlettir. Bu nedenle komşu devletlere daha çok ihtiyacı vardır. Rusya ve İran ile komşu olan bir ülkenin ona göre politika geliştirmesi lazımdır. Bu da onun jeopolitik konumundan kaynaklanır. İngiltere ve ABD sular ile çevrildiği için güvenlik açısından kendilerini daha rahat hissetmektedirler. Oysa Türkiye bu kadar rahat değildir.(K8)*

Jeopolitik konum bir ülkenin dış politikasını etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Türkiye Jeopolitik konumu sebebiyle kıtadan kenar devletler için önem arz etmektedir. Çünkü Ortadoğu ve Orta Asya'ya hakim durumdadır. Güvenlik, ekonomik ve sosyal alanda da jeopolitik konum etkilidir. Denizlere, boğazlara çıkışı varsa ekonomisi kalkınmış olur, dış ticarette daha etkin bir duruma gelmesini sağlar (K9)

Jeopolitik konumun bir ülkenin dış politikasına etkisi vardır. Jeopolitik konum olarak iyi bir yerde olan ülkenin manevra etme şansı vardır. Fakat bütün ülkelerin gözü o ülke üzerinde olur. Avrupa ile Asya, Avrupa ile Afrika arasında olması dış politikayı etkiler. (K2)

Jeopolitik konum bir ülkenin dış siyasetinde oldukça etkilidir. Jeopolitika ülkelerin hem iç hem dış siyasetinin belirlenmesi için önemli faktörlerden biridir. Bir ülkenin çevresindeki devletlerin kimler olduğu, okyanusla bağlantısının olup olmadığı çok önemlidir. Okyanusla bağlantısı yoksa komşu devletlerle çok iyi anlaşması gerekmektedir. Kendisinin ve komşu devletlerin etnik yapısına ve siyasi yapısına bakarak iç ve dış siyasetini hazırlar. (K4)

Katılımcıların görüşleriyle ortaya çıkan ortak düşünce jeopolitiğin bir ülkenin dış politikası üzerinde kesin ve önemli bir etkisi olduğu yönündedir. Türkiye'nin konum olarak Asya ve Avrupa'yı bağlayan bir köprü oluşu, ılık denizlere inecek güçleri durduracak tek engel olan boğazlara sahip olması ve dünyanın petrol hazineleri kabul edilen Ortadoğu'ya ve Hazar havzasına inen istikametlerin üstünde bulunması, Türkiye'ye ayrı bir değer katmaktadır. Bu değer ayrıca dünya ülkelerinin gözünün Türkiye üzerinde olmasına sebep olmaktadır. Katılımcılardan alınan görüşler doğrultusunda Türkiye'nin bu bilinçle komşu devletleri ile olan ilişkilerini ve dış politikasını belirlemesi gerektiğini belirtmektedirler.

Jeopolitik konum hem o ülkenin dış politika çizgisini, hem de diğer ülkelerin o ülkeye yönelik dış politikasını önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, Türkiye'nin jeopolitik konumunu belirleyen temel etkenlere bakıldığında, ülkenin bulunduğu coğrafyanın, Avrupa, Ortadoğu ve Kafkasya'nın ortasında

yer alması, Hazar-Karadeniz bölgesi açısından önem taşıması, Hazar'dan Avrupa'ya ulaşımda önemli bir noktada olması gibi sebeplerden dolayı Türkiye'nin jeopolitik konumu Azerbaycan içinde ayrıca önemlidir. (K5)

Jeopolitik konumun dış siyasete etkisi olduğu kesindir. Örneğin; kendi çıkarlarını düşünen ulus devletler için ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarını ön plana çıkarmalarında jeopolitik konumun etkisi yadsınamaz. (K7)

Türkiye, sahip olduğu jeopolitiği itibariyle büyük bir jeopolitik öneme sahiptir. Jeopolitik durumunun Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü teşkil etmesi, petrol kaynaklarına yakınlığı, önemli limanlara ve boğazlara sahip olması, petrol ihraç eden ve ithal eden ülkelerin arasında yer alması Türkiye'nin komşu devletler açısından önemli bir ülke konumuna getirmektedir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara bakıldığında, petrol ve doğalgaz ihraç eden ülke konumunda olan Azerbaycan'ın elinde bulundurduğu yer altı zenginliği petrol ve doğalgazı uluslararası piyasalara ulaştırarak ekonomik yönden kalkınabilmesi için Türkiye'ye olan ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Jeopolitik konumun bir ülkenin dış siyasetine etkisi muhakkak vardır. Yüzyıllardır jeopolitiği bir bilim gibi öğreniyoruz. Avrupa'da Amerika'ya kıyasla jeopolitiğe daha çok önem veriyorlar. Çünkü coğrafyaları çok farklıdır. Jeopolitiğin pratikte de çok önemi var. Özellikle de askerler bunu çok severler. Bunda Coğrafyanın büyük bir önemi vardır ve bunu değiştirmek bizim elimizde değildir. Avantaj ve dezavantajları içinde barındırır. (K1)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde jeopolitiği askeriye ve bünyesinde çalışan askerlerin daha çok önemsediği ve bu konuya ayrı bir önem verdikleri görüşü ortaya çıkmıştır. Jeopolitiği özellikle de askerlerin önemsemesini bir örnekle, 1964'te Silahlı Kuvvetler Dergisi'nde yayınlanan Harp Akademileri Komutanlığı imzalı bir yazı ile jeopolitiği: ülkeyi kargaşanın eşiğine getirmiş siyasi aktörlerin hatalarını engelleyecek bir bilim olarak tanıtır (Yeşiltaş, 2012; 151). Böylelikle, TSK (Türk Silahlı

Kuvvetleri)'da jeopolitik söylem ve dış politikanın ülkenin içinde bulunduğu jeopolitiği de göz ardı etmeden uygulanması gerektiği düşüncesi hakimdir.

Dış politika üzerinde jeopolitiğin önemli bir etki sahibi olduğunu kabul etmekle birlikte öncelik bakımından farklı etmenleri vurgulayan katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

> *Hiç kuşkusuz bir ülkenin dış politikasını etkileyen yapısal faktörlerinden bahsederken jeopolitiği göz ardı etmek söz konusu olamaz. Jeopolitiğin etkisi eskiye nazaran biraz daha azaldı. Eskiden en önemli belirleyici unsurların başında jeopolitik konum geliyordu. Ekonomi, küreselleşme, teknolojinin gelişmesi gibi etmenler jeopolitiği biraz daha aşağı itti. Eskiden Napolyon demiştir ki: "Coğrafya ülkelerin kaderlerini, milletlerin kaderlerini belirler". 50 sene öncesi düşünüldüğünde jeopolitik konumun o kadar etkili olmadığını ama bunun yine de ülkelerin bulunduğu yere göre değiştiğini görebiliriz. Örneğin; Orta Doğu gibi bir bölge de iseniz harp coğrafyasında yaşanan olumsuz etkileri hissederiz. (K6)*

Katılımcılardan elde edilen bilgiler ve dile getirilen bu ifadelerden anlaşıldığı üzere jeopolitik konum bir ülkenin dış politikasında tek başına belirleyici bir faktör değildir. Jeopolitiğin yanında kültür, kimlik, demografi, eğitim, ekoloji ve ekonomi gibi faktörlerinde dış politikada etkisi oldukça önemli bir yere sahiptir.

Genel anlamda, katılımcıların görüşleriyle ortaya çıkan ortak düşünce ise jeopolitiğin bir ülkenin dış politikası üzerinde kesin ve önemli bir etkisi olduğu yönündedir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle dış politikada jeopolitiğin öncelikli etmen olmasını sağlayan nedenleri Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri üzerinden anlamak da olanaklı hale gelmiştir. Katılımcıların ifadeleri hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın jeopolitik konumunu oldukça iyi bir şekilde değerlendirmekle birlikte Asya ile Avrupa arasında yer alan, Orta Doğu'ya komşu bir ülke olan Türkiye ile Rusya ve İran arasında sıkışmış bir Azerbaycan'ın jeopolitik konumlarının bu ülkelerin dış politikaları üzerindeki etkilerini farklı örneklerle yansıtmıştır.

3.4.2. Petrol Sevkiyatı ve Ekonomik Döngü

Jeopolitik bir devletin dünya üzerinde edindiği yer dolayısıyla diğer devletlere göre sahip olduğu özel konumu ve bunun etkisiyle ortaya çıkan özellikleri barındırmaktadır. Bunlar devletlerin iklimi, bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri, komşuları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, tarihsel birikimi, kültürel yapısı, ekonomisi, denizlere yakınlığı, uzaklığı gibi özellikleri açısından siyasi stratejilerini belirlemede yol gösterici özellikler olmaktadır. Geçmişten günümüze insan gruplarının kendilerine uygun yaşayacakları yeri belirlerken o yerin jeopolitiğine önem verdiklerini görmekteyiz. Benzer şekilde devlet kurma konusunda da jeopolitik konum tarihsel süreçte oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü bir devletin jeopolitik konumu ne denli yaşamaya elverişli ise bu hem birey hem de devlet açısından imkanlar bakımından büyük bir zenginliktir. Coğrafi konum, bir ülkenin gelişmesinde kendisinin sahip olduğu potansiyellerin farkına varmasında ve bunu etkin bir biçimde kullanmasında çok büyük öneme sahiptir (Üstel, 2002: 192). Örneğin Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi gören Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz'e kıyısı olan bir yarımada ülkesidir. İstanbul ve Çanakkale gibi önemli boğazlara sahiptir.

Jeopolitiğin Türkiye'ye sağlayacağı avantajları anlayabilmek adına katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar doğrultusunda Türkiye'nin önemli bir jeopolitik konumda bulunduğu ve bunun Azerbaycan üzerinde de çeşitli etkilere sahip olduğu değerlendirilmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> *Türkiye bizim için kardeş bir ülkedir. Strateji partnerimizdir. Strateji partnerimiz derken zaten Türkiye'nin jeopolitik konumunun bizim için önemini de belirtmiş oluyorum. Petrol ve doğalgazı Avrupa'ya ulaştırmamızda Türkiye bizim için önemli bir konuma sahiptir. (K11)*

> *Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya batıya pazarlanmasında Türkiye'nin jeopolitik konumu çok önemli. Gürcistan üzerinden Türkiye üzerinden batıya çıkmak Azerbaycan için çok büyük bir ehemmiyete sahiptir. Çünkü petrolün satılmasını Azerbaycan'ın bağımsızlığı açısından tartışılmaz bir yeri vardı. (K6)*

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, yani Avrupa, Orta Doğu ve Kafkasya`nın ortasında yer alması, Hazar- Karadeniz bölgesi açısından önem taşıması Hazar`dan Avrupa`ya ulaşım açısından önemli olması vb. etkenlerden dolayı Azerbaycan açısından önemlidir. (K5)

Güney Kafkasya, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'de yepyeni bir fırsatın, kapının ve bölgenin adı şeklinde karşılık bulmuştur. Türk dış politikası açısından bu yeni bölge ile birlikte petrol ve doğalgaz kaynaklarının kullanılması, işletilmesi ve taşınması gibi değişkenleri beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin, Güney Kafkasya'ya yönelik politikalar açısından ekonomik boyut daha açık ifadeyle enerji kaynaklarının varlığı, çıkartılması, işletilmesi ve taşınması son derece ilgi çekmiştir. Türkiye ile birlikte uluslararası birçok aktör petrol ve doğalgaz nedeniyle bölgeye yakın durmakta ve gelişmeleri takip etmektedir. Petrol ve doğalgazın Azerbaycan dış politikasındaki yeri çok açıktır. Dış politikayı bir anlamda petropolitik şekillendirmektedir. Aynı şekilde petrolün ve doğalgazın boru hatlarıyla ithalatçı konumda olan Avrupa'ya taşınmasında Türkiye önemli bir geçiş güzergahında bulunmaktadır. Jeopolitik konuma paralel olarak ve iç içe olan milliyetçilik, etnik ve dinsel köprüler sayesinde Türkiye Kafkas ülkeleri ile ilk ilişkilerini gerçekleştirmiştir. Türkiye, tarihi dostluk ve kardeşlik bağları çerçevesinde Azerbaycan dış politikası bağlamında önem arz etmektedir. Azerbaycan jeopolitiğinin petrol ve doğalgazı uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda başka devletlere ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Katılımcıların görüşleri Türkiye'nin jeopolitiğinin oldukça önemli olduğu yönünde birleşmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin jeopolitiğinin Azerbaycan için önemi ortaya konularak Azerbaycan'ın Hazar'da bulunan petrol ve doğalgazının uluslararası piyasalara sürülmesinde üç tarafı denizlerle çevrili olan ve önemli boğazlara sahip olan Türkiye'nin jeopolitiğinden yararlandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla bunun Azerbaycan devleti için vazgeçilemez bir öneme sahip olduğu değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin jeopolitik konumunun Azerbaycan için önemi hem dost ülke olması hem de stratejik konuma sahip bir devlet olma açısından önemlidir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye-Azerbaycan arasına kurulan boru hattı Azerbaycan için bir güvenlik ve güven duygusu sebebiydi. Aynı şekilde

Azerbaycan demiryollarının batıya yönelmesi ve Azerbaycan'ın batıya enerji satması bunun ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Diğer yandan Türkiye'de istikrarın olması Azerbaycan için projelerin güvenliği açısından önemlidir. (K8)

Türkiye'nin jeopolitik konumunun Azerbaycan için önemi çok fazladır. Kültür gibi motive eden diğer faktörler de vardır. Türkiye ve Gürcistan bizim için dünyaya bir kapıdır. Petrol bizim için çok önemlidir. Petrol Azerbaycan'ın hem ekonomisini, hem hem politikasını hem sosyolojisini kısacası her şeyini etkiler. Bağımsızlığımızı ilan ettikten sonra petrolün üzerine yatırım yaptık. Azerbaycan'da petrol 19. Yüzyıldan itibaren vardı. Ama biz hep petrolümüzü Rusya üzerinden taşırdık. Ancak, Rusya iki ülke arasında sıkıntı olduğu zaman petrolümüzü kapatırdı. Örneğin Çeçen savaşı gibi durumlarda kapalı olurdu. Fiyatları da Rusya belirlerdi. Onun için Türkiye ve Gürcistan bizim için ayrıca önemlidir. Daha önce Rusya dışında bir politika üretemez bir haldeydik ve elimiz kolumuz ona bağlı durumdaydı fakat durum şuan öyle değil çünkü Türkiye ve Gürcistan istikrarlı ülkeler olduğu için petrolümüz kapanmıyor ve fiyatları da biz belirliyoruz. (K7)

Azerbaycan açısından Türkiye'nin jeopolitik konumu önem arz ediyor. Bunda Türkiye'nin boğazlara sahip olması, Nahçivan üzerinden Azerbaycan ile sınırının olması etkilidir. Türkiye'nin konumu Azerbaycan petrol boru hatlarının güvenli bir şekilde dünya pazarlarına çıkarması açısından önem arz ediyor. (K9)

Türkiye ile komşu olmak bizim için çok önemlidir. Eğer böyle olmasaydı Anadolu'da bir Yunanistan devleti olsaydı Azerbaycan ve diğer Türk Devletlerinin işi çok zor olurdu. Bu coğrafyada kardeş bir millet ile komşu olmak bizim için çok önemli. Zaten bu Azerbaycan'ın güvenliği ilgilendiren bir konudur. Ayrıca Azerbaycan petrollerinin piyasaya sürülmesinde de güvenli ve istikrarlı bir ülke olan Türkiye'nin konumu bizim için çok önemlidir. (K1)

Petrol pazarlanmasının güvenli bir şekilde iletilmesinde Türkiye'nin jeopolitik konumu Azerbaycan için çok önemlidir. (K3)

Azerbaycan'ın bölge ve dünya ülkeleriyle tesis ettiği jeopolitik ilişkilerin, ulusal kalkınma ve güvenlik alanında izlediği stratejinin temel görevlerinden bir tanesini Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev: "bağımsızlığın pekiştirilmesi, sürekli kalkınmanın ve devletin egemenlik haklarının temsil edilmesi, uluslararası ilişkilerin pek çok öznesiyle karşılıklı çıkarlara dayalı verimli ilişkilerin kurulması ve ulusal çıkarların azami düzeyde korunması" şeklinde ifade etmiştir (http://president.az). Çıkarılan petrolün ve doğalgazın uluslararası piyasalara ulaştırılması, ihracatın yapılması için güvenli ve verimli taşıma araçlarının ve boru hatlarının seçilmesi, güvenli güzergahların tercih edilmesi ve benzeri konular gerek enerji kaynaklarını üreten, gerek transit ülkeler, gerekse kendi enerji güvenliğini bölgenin petrol ve doğalgaz kaynaklarına bağlayan tüketiciler açısından stratejik önem arz etmekte, hayati ve küresel bir anlam taşımaktadır. Zengin enerji kaynakları rezervlerine sahip ülkeler kendi ürünlerini kimseye bağımlı olmadan, mümkün olan en elverişli güzergahları kullanarak, en güvenli boru hatları üzerinden uluslararası piyasalara taşımak istemektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda Azerbaycan açısından bu güvenilir güzergah, aynı etnik ve dini kimliğe sahip olmanın bir gereği olarak, Türkiye olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin jeopolitik konumunun Azerbaycan için önemi: 1813 yılında Rusya savaşı ile büyük Azerbaycan'ın büyük bir kısmı İran'ın içinde kalır. Nüfusun büyük çoğunluğu İran'dadır. Dünyada Azerbaycan nüfusu toplam 50 milyondur. Bu nüfusunun 30 milyonu İran'da yaşamaktadır. Kalan 20 milyonluk nüfustan 10 milyonu Azerbaycan'da, diğer 10 milyon ise Gürcistan ve Rusya'da yaşamaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sınır Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal etmesiyle irtibat kesildi. Bu sebeple Türkiye ile sınır komşuluğumuz kalmamıştır. Bu Azerbaycan'ın jeopolitik konumunu zora sokar çünkü Türkiye'nin desteği olmadan Azerbaycan'ın ayakta kalması zordur. (K4)

Türkiye'nin güçlü olması bizim faydamızadır. Türkiye ne kadar güçlü ise Azerbaycan o kadar güçlüdür. Soğuk savaş sonrası birçok Türk Cumhuriyetinin meydana gelmesi Türkiye'nin gücünü gösterir. Biz kendi problemlerimizi hallederiz. Rusya Türkiye üzerinden boru hatlarının gitmesini istemezdi fakat haydar Aliyev buna rağmen BTC üzerinden petrol hattını inşa etti. Türkiye hiçbir zaman boru hatlarını Azerbaycan'a karşı kullanmaz. Kuzeyden geçen boru hattı patlatılabilir, güneydeki boru hatları kapatılabilir fakat Türkiye bunların hiçbirini yapmaz. (K2)

Türkiye Azerbaycan ilişkileri üç ana sütun üzerine yerleşmiştir. Bunlar; Dağlık Karabağ, enerji politikaları ve son olarak da Türk Dünyası oluşturma hedefidir. Azerbaycan Dağlık Karabağ konusunda Türkiye'nin desteği ve katsını her aşamada önemsemektedir. Azeri petrolü ve doğalgazının güvenli bir şekilde uluslararası piyasalara ulaştırılması konusunda Türkiye'ye olan ihtiyacı da gözardı edilmemektedir. Türkiye'nin tarihsel anlamdaki Türk coğrafyası ve yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri ile ilişkileri açısından Azerbaycan hem bir ortak hem bir köprü konumundadır. İkili ilişkilerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde her iki ülke için ülke çıkarları ön planda olduğu gibi "Tek Millet İki Devlet" vurgusu da yapılmaktadır. Bu sözün geçerliliğini katılımcılarla yapılan görüşmelerde görülmektedir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplarda kardeş ülke Türkiye'nin varlığının Azerbaycan için önemine vurgu yapılmış ve Azerbaycan petrol ve doğalgazın uluslararası piyasalara sürülmesinde hiçbir zaman Azerbaycan'a bir engel oluşturmayacağı kanaati ortaya çıkmıştır.

3.4.3. Politik Balansın Korunması

Azerbaycan; Rusya Federasyonu, Gürcistan, Ermenistan ve İran ile sınır komşusudur. Azerbaycan'ın jeopolitik konumu düşünüldüğünde; Azerbaycan Anadolu ve Orta Doğu'nun arasında bir köprü olması bakımından Doğu Blok'unda savunma açısından çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca çevresinde bulunan Kara Deniz, Kafkas Dağları ve Hazar Denizi ile Rusya'nın güney bölgesinde güvenli bir tampon bölge görevi görmektedir. Bu görevi tarih boyunca yerine getirmiştir: Soğuk savaş öncesi SSCB'nin de

coğrafi bütünlüğüne katkıda bulunmuştur. Ermenistan ile birlikte güneye karşı tampon oluşturmasının yanında Rusya için acil çıkış üssü olma değeri taşımaktadır (Uçar, 2007: 79-82). Coğrafi konum ve jeopolitik bakımından önemli bir yere sahip olan Azerbaycan politik istikrarı korumaya çalışmaktadır. Bu politika, bölgesel dengeleri gözeten, devlet başkanının yetki alanını genişleterek bağımsız bir dış politika yürütmesine imkan sağlayan "çok taraflı politika" olarak tanımlanmaktadır.

Katılımcılara Azerbaycan'ın dış politikadaki siyaseti hakkında çeşitli sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplarda Azerbaycan devletinin coğrafi konumu ve jeopolitiği dikkate alınarak Azerbaycan Devletinin dış politikada öncelikli olarak "balans" üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların verdiği cevaplar şu şekildedir:

Öncelikli gündem maddesi olarak herkes Karabağ der, fakat çözümlenmesi için henüz hiçbir adım atılmamıştır. 1993 yılından itibaren iktidarın yapmış olduğu tek şey balanslaşmış bir politika izlemek olmuştur. (K1)

Azerbaycan devletinin dış siyasetinde öncelikli gündem maddesi balanslaşmış bir siyaset izlemektir. Dengeli bir siyaset nedir? Rusya, İran ve Türkiye ile ilişkilerini normal tutmak demektir. Bu dengeli siyasetin bir sürü nedeni var. Bunlardan birisi Rusya ve İran arasında sıkışmış olmasıdır. Batı yanlısı olsa Rusya ve İran'ın tepkisini çekecektir. Azerbaycan bunun sonucunda yeni topraklar kaybedebilir. Azerbaycan'ın ekonomisi zayıflar. Bu yüzden İran ve Rusya ile iyi ilişkiler içinde olmak zorundadır. Demokratik bir cumhuriyet olan Azerbaycan Avrupa şurasının üyesidir ve NATO ile işbirliğinde bulunmaktadır. Çok yönlü bir politika izlemektedir. Buna rağmen yine de Azerbaycan çoğunlukla batıya yönelmiştir. Petrol boru hatlarına bakarsanız bu boru hatları genelde batıya yönelmiştir. (K4)

Azerbaycan siyasetinde öncelikli gündem maddesi yerleştiği coğrafi konum itibari ile politik balansın korunup saklanmasıdır. Bunda Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafyanın etkisi ile Rusya ve İran ile komşu olması etkindir. Bu güçler arasında sağlam bir balans oluşturma önemlidir. Aynı şeyi Türkiye için

söyleyemeyiz. Jeopolitik güçler arasında bu politika Azerbaycan için çok önemlidir. (K10)

Bu üç katılımcının vermiş olduğu cevaplara bakıldığında Azerbaycan'ın dış politikadaki öncelikli gündem maddesinin bulunduğu jeopolitik konumdan dolayı komşu ülkeleri ile denge politikasını sağlamak ve güvenliğini korumak olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, alınan cevaplar politik balansa verilen önceliğin ile ülke güvenliğinden ziyade politik geleceğin korunmasından ileri geldiğini düşündürür niteliktedir.

Araştırmanın katılımcıları Azerbaycan Devletinin ulusal güvenliği açısından öncelikli gündem maddeleri arasında Karabağ sorununun olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki görüşlerini yansıtan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

Azerbaycan dış politikasının öncelikli gündem maddesi Karabağ sorunudur. Yani Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorunu. Temel amacı işgali sona erdirmek ve bu işgalin olumsuz sonuçlarını mümkün olduğunca gidermek. Tabii ki, enerji de Azerbaycan dış politikasının temel konuları arasındadır. Bu konuların her ikisi bağımsızlığın güçlendirilmesi ve genel güvenliğin sağlanması bakımından da önemlidir.(K5)

Azerbaycan siyasetin öncelikli gündem maddesi ve tek bir problemi Dağlık Karabağ sorunudur. Millet olarak devlet olarak, bizim problemimiz budur. Kars konferansında bile Karabağ konuşuldu. Güney Kafkasya'dan, Türkiye'nin Orta Asya'ya girmesini engellemek için Ruslar Ermenileri devreye soktu. Ayrıca S.S.C.B.'nin dağılmasının ardından Rusya bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ileride birleşip Türk Birliğini kurmamaları için Ermenileri o bölgeye yerleştirdi. Daha sonrasında da Rusya Ermenilere destek vererek Ermenilerin Karabağ'ı işgal etmesine müsaade gösterdi. Sonuç olarak da Azerbaycan ve Türkiye arasındaki sınır Nahçıvan'daki 9 km'lik bir alandan ibaret kaldı. (K2)

Azerbaycan Devletinin öncelikli gündem maddesi olarak Karabağ sorunu ortak bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların görüşleri meselenin önemi hakkında bir fikir birliği oluşturmakla birlikte bazı bakış açısı farklılıklarını da göstermektedir. Katılımcı K2'nin vermiş olduğu açıklama ile Rusya'nın 500 yıldır devam eden Akdeniz'de hakimiyet sağlama politikalarının başarısız olması endişesiyle Karabağ sorununun çıkartıldığı tezi doğru olabilir. Nitekim, Türkiye'nin jeopolitiğinden ötürü Boğazlara sahip olması Rusya'nın bu düşüncesinin gerçekleşmesine engel olduğu belirtilmektedir.

Yakın bir tarihte Türkiye'nin Rusya ile yaşadığı krizde Azerbaycan'ın yaptığı yardım gibi Türkiye de kardeş Azerbaycan için elinden geleni yapmaktadır. Karabağ sorununun ortaya çıktığı dönemde, Türkiye Ermenistan'a işgali durdurmadığı takdirde sınırların kapanacağı ve yaptırım uygulanacağını belirtmiş ve o tarihten itibaren de bu tutumunu sürdürmüştür. Ayrıca 2010 yılında Ermenistan ile Türkiye arasında imzalanması düşünülen protokolde, Ermenistan Mahkemesinin Karabağ'dan ve Ermeni soykırımı iddialarından vazgeçmeyeceğini söylemesi üzerine protokolü iptal edilmiştir. Bu da Türkiye'nin bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca katılımcı K1'in ifadelerinde belirttiği "Türkiye ile komşu olmak ve aynı milletten olmak bizim için bir lütuftur" sözünü de bunun bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

3.4.4. Ülkeler Arası İlişkiler ve Temsiliyet

Bir ülkenin dış politikası etnik kimlik, din ve ortak kültür üzerinden gerçekleştirildiğinde diğer komşu ülkeler ya da stratejik müttefikler ile olan ilişkilerin bundan olumsuz etkilenme riski söz konusudur. 2002 yılında muhafazakâr kimliği ile yönetime gelen AK Parti hükümetinin izleyeceği dış politika yönelimi merak konusu olmuştur. AK Partinin gelişen süreçte ortaya koyduğu dış politika yönelimini Azerbaycan ile olan ilişkiler bağlamında değerlendiren katılımcıların vermiş olduğu cevaplar şu şekildedir:

> *AK Parti dış politikada Neo liberal bir dış politika anlayışı benimsemiş oldu. Önce kendi sınırlarının güvenliğini sağladı. Sonra biraz daha yayılmacı politikası izleyerek ekonomik ve ticaret alanında yumuşak bir güç uygulamaya*

çalıştı. Vizelerin kaldırılması, TV dizilerinin çevre ülkelerde etkili olması gibi bir yayılma. Dış politika da bir sorun yoktu ama çevre ülkelerde bir sorun vardı. Kıbrıs ile ilgili Türkiye'ye Annan planı doğrultusunda söz verildi fakat bu söz tutulmadı. Ermenistan konusunda olumlu adımlar atmasına rağmen Türkiye bunu taviz olarak algıladı o da başarılı olmadı. Bence dış politikada siyasiler ön plana çıktı, bürokratların düşüncelerine daha az önem verildi. Mesleğini bilen insanların bilgisine önem vermediler gibi. Dış politikada başaralı olduğunu söyleyen çok az insan bulursunuz onlar da ona yakın olanlardır. Bunların çok da başarılı olduğu söylenemez. Azerbaycan da genel olarak bu böyle düşünülür. Siyasetçiler (Siyasiler) genel olarak Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasını fazla tanımıyorlar. Suriye ve Mısır konusunda bir taraf tutma politikası var gibi görünüyor. Bu da belki müttefiklerinin baskısı dolayısıyla dolaylı olarak olmuş olabilir ama bunun çok da başarılı bir politika sağladığını düşünmüyorum. Sanki Azerbaycan Karabağ ile bir şey yapmıyor onun için biz sınırları açalım demeleri de bu coğrafyayı ve sanki Türk ülkelerini tanımadığını gösteriyor. (K8)

Bürokratlar ve diplomatlar bu coğrafyayı tanımak zorundadır, çünkü Azerbaycan bir köprüdür. Bu Turanın kapısında bir delikanlı var, onunla anlaşmazlık çıkarırsan o kapıyı geçemezsin. İşte bu kapı ve delikanlı Azerbaycan'dır. Diplomatlar ve stratejistler bence bu coğrafyayı tanımıyorlar. Azerbaycan, sadece zor durumda kalınca akla gelmemeli. Azerbaycan'da o kadar ucuz gaz var iken neden Rusya'dan doğalgaz ve petrol alımı yapılsın. Atatürk'ün sözü gibi Türk birliğine, Türkistan birliğine ihtiyaç vardır. Dış politikada bir eksen kayması oldu. 2003'ten önce Türk Dünyası ile ilgili gereken önemi vermediler. Güvenlik meselesinden dolayı sadece bir devlete yönelmesini ben de doğru bulmuyorum. Mesela Petrol ve doğalgazın %60 lık kısmının Azerbaycan'dan da alsa ben karşıyım. Tabi ki birkaç devletten alacak ama neden şuan Rusya'dan alınıyor. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerinin bence limiti yok. İlişkiler o kadar gelişmeli ki bu, sadece kişiler üzerinden yöneticiler üzerinden yürümemeli kamuoyu da devreye girmelidir. Türkiye milli takımı maçı aldığında Azerbaycanlılar bayram ettiler. Yaşlı insanlar bile yollara döküldüler. Türkiye ve Azerbaycan insanı çok sıcak kanlıdırlar ve

birbirlerine olan yakınlıkları çok fazladır. Bizim sıkıntımız her iki tarafta olan yöneticilerden kaynaklanmaktadır. (K1)

Türkiye'nin Kafkasya'da bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ilk karşılaştığı sorun, komşu olduğu ve birçok açıdan köklü ilişkilere sahip olduğu bölgeyi yeterince tanımadığı gerçeğidir. Kardeş olarak tanıdığımız Azeriler kimlerdi? Abhazlar, Acarlar, Lazlar Gürcü müydü? Gürcistan nasıl bir ülkeydi? Ermenistan ile nasıl bir ilişki zemini kurulacaktı? Bu soruları artırmak mümkündür. Kısaca Soğuk savaş sonrası ilk yıllar Türkiye'nin Kafkasya'yı keşfetme dönemidir. İkili ilişkiler aslında bölgeyi tanıma ve kendini tanıtma sürecinin bir parçasıydı. Türkiye bir yandan bölgeyi tanımaya çalışırken, kendini ve politikalarını da göstermek ve destek alma çabası içindedir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar da ilk yıllarda Türkiye'nin Kafkasya coğrafyasını tanımadığını göstermektedir. Katılımcılardan tarafından ifade edildiği üzere Azerbaycan'a gelen Türk bürokratların yetkinliği konusunda gereken önemin verilmediği ve ehil olmayan kişilerin görevlendirildiği değerlendirilmiştir. Bu hususta ortaya çıkan temel görüşlerden biri atanan büyükelçilik görevlilerinin görevlendirdikleri coğrafyayı tanımamalarının önemli bir dezavantaj yaratmasıdır.

Türkiye tek partili hükümetler döneminde çok kalkınmış. Azerbaycan devleti için de durum böyledir. Koalisyonlar hiçbir zaman fayda vermez. Batı ülkelerinde de böyledir. Kalkınma faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem Ak Parti dönemidir. Bu dönemde Türkiye, 2012 ye kadar dış borçlarını kapatmış, ülkede refah yükselmiş, dış ticaret kalkınmış, G20 ye dahil olmuştur fakat ordunun gözden düşürülmesi yanlıştır. Ordu vatanı, milleti koruyor. Bir komutan yanlışlık yapıyorsa bunun faturası orduya kesilmemeli. Ergenekon'u yanlış buluyorum. Batı, güçlü Türk ordusunu istemediği için bu Ergenekon çıkartılmıştır. Asker emri yerini getirir bunun için hepsini hapse atmak yanlıştır. Açılım politikası da yanlıştı. Açılımlar bence kökünden yanlıştır. Türkiye'yi zayıflatmak için yaptırılmıştır. Kültürünü, toprağını vb. başka şeylerin istemesine vesile olacaksın. Türkiye de herkes Türk'tür. Ayırmak yanlıştır. Mezhepçilik yanlıştır. Laik bir devlet olarak din devletten ayrıdır. Alevi Bektaşi Caferi ayrımlarına girmemek gerekir. Hepsine aynı şekilde yanaşacaksın. (K2)

Türkiye'nin başarılı, kısmen başarılı ve başarısız bulduğum yönleri var. Özellikle Orta Doğu politikasının ilk dönemi başarılı, son dönemi başarısızdır. Ermenistan ile ilişkilerde bir dönem başarısızlık yaşandı ve bu sadece Ermenistan ile sınırlı kalmadı, neredeyse Azerbaycan ile ilişkilerini de etkileyecekti. (K5)

Ak Parti hükümeti 2008 yılına kadar çok başarılı bir politika sergiliyordu diyebilirdim. 2008'de küçük de olsa karşılıklı sorunlar yaşanmış, 2011 yılında Orta Doğu politikasında sıkıntılar çıkmıştır. Suriye, İran, ırak gibi ülkelerin sorunlarında uygulanan politikaların başarılı olup olmadığı ortada. Muhacirlerle ilgili de son zamanlarda Batı dünyası ile ilgili yaşanan sıkıntıları da sayabiliriz. Rusya ilişkilerindeki sorunlar ortada. ABD ile PYD terör örgütü ile ilgili yaşanan sıkıntılar politikanın durumunu göstermektedir. İçerde de sıkıntılar fazla. Türkiye'nin Doğu sorunu gibi büyük bir sorun var. Hata yaptığın zaman dönmesini ve kabul etmesini bilmelisiniz bunu yapmazsanız sonucu ağır olabilir. Rusya ile olan kriz mesela geliyorum diyen bir krizdi. Rusya'nın Türkiye'nin uyarılarına rağmen sınırı ihlal etmesi sonucunda Rusya uçağı düşürüldü. Türkiye PKK ile yanlış bir şekilde masaya oturdu. Adam silah ile masaya oturuyor. Çözüm sürecinin şimdiki geldiği noktayı görüyorsunuz. Görüşmenin de bir adabı usulü vardır. Ergenekon ile birlikte Generallerin cezaevine atılması, polislerin çözüm süreci adına etkisizleştirilmesi gibi nedenler Orta Doğu da yanlış bir algı oluşturdu. (K6)

Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ortadoğu ülkelerine nazaran Türk Cumhuriyetlerine yeteri kadar önem verilmemesi Türk Cumhuriyetleri arasındaki tarihsel arka planda yer alan birliği derinden sarsmıştır. Buna rağmen soydaşlık bağının bir sonucu olarak Rusya-Türkiye krizinde Azerbaycan Türkiye'ye olan desteğini sürdürmüştür. Tarih boyunca Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye olan desteği sürekliliğini korumuştur. Katılımcıların ifadelerinde yer alan "Türkiyesiz biz, bizsiz Türkiye olmaz" sözü bunu açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcılardan bazılarının ifadelerinde "Türkiye'nin varlığı bizim için çok önemli, Türkiye'ye en ufak bir müdahale bize yapılmış bir müdahaledir ve ne olursa olsun Türkiye'nin yanında

oluruz" sözleri de bu durumu destekler niteliktedir. Katılımcılardan K2 ile yapılan görüşmede katılımcı Rusya krizi sonrası Rusya Federasyonu içinde bulunan Yakutistan devlet başkanına Putin'in Türkiye aleyhine sözler söylemesini istediğinde "Türkiye benim kardeşimdir, bizler aynı milletin evlatlarıyız ve ben bunu yapamam" ifadelerine yer vermiş ve Türkiye desteğini sürdürmüştür. Aynı destek Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden ve Azerbaycan'dan da gelmiştir.

> *Ak Parti döneminin dış politikasını başarısız buluyorum. Yunanistan ile sorunlar hala devam etmektedir. Kıbrıs sorunu da devam etmekte olup açılım ile birlikte Türkiye PKK karşısında taviz vermiştir. Ermenistan karşısında verdiği taviz, soykırıma sesiz kalması 2009 protokollerinin imzalanması, protokolde Ermenistan'ın soykırım iddiasını durduracağı ile ilgili maddenin yer almaması dış politikanın başarısız olduğunu gösteriyor. Suriye politikasında da durum böyle. (K9)*

> *Ak Parti hükümeti ile Türkiye bir çıkış yakaladı ama aynı şeyi dış siyasette söylemek mümkün değildir. Ak Parti iç siyasette birçok mübadelelerde umut kaynağı olmuştur. Fakat dış politikada örneğin Sayın Davutoğlu'nun politikalarına baktığınız zaman, stratejik derinliği politikaya uygulama sahası yakalandı fakat bana göre başarısız oldu. (K4)*

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda AK Partinin muhafazakâr bir siyasi eğilime sahip olması hükümetin dış politikada yönünü çoğunlukla Ortadoğu İslam coğrafyasına çevirmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Arap Baharına kadar gelişen süreçte izlenen "sıfır sorun" yaklaşımına dayalı dış politikadan elde edilen sonuçlar olumlu karşılanmış iken Arap Baharından sonra Ortadoğu'da dengelerin değişmeye başlamasıyla bölgede söz sahibi olmayan çalışan dünya devletlerinin dikkatleri yeniden Ortadoğu'ya yönelmiştir. Daha önce bölgesel güç konumunda bulunmayı hedefleyen Türkiye zamanla dış siyasette etkisi azalmaya başlayan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu durumun oluşmasında bölge siyasetine hakim olmak isteyen Rusya, Amerika ve Avrupa devletlerinin etkili olduğu görülmektedir.

3.4.5. Yumuşak Güç (Soft Power) mü? Sert Güç (Hard Power) mü?

Dış politikanın diplomasi, kültür, diyalog, işbirliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve tarihsel birikim gibi unsurlar üzerine dayandığı bir anlayışa işaret etmektedir (Kalın, 2011). Sert gücü (hard power) bütünüyle göz ardı etmeyen ve daha çok bir "denge" üzerine kurulan bu yaklaşım, ağırlıklı olarak Türkiye'nin Ortadoğu ve yakın coğrafyasındaki politikaların şekillenmesindeki etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır (Davutoğlu, 2008: 86). Bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağlantılar, demokratik gelenek ve kurumlar ve gelişen serbest piyasa ekonomisi gibi üç temel üzerine inşa edilen yumuşak güç kavramı, önceki yıllarda sıklıkla ifade edilen askeri güç söyleminin arka plana itilmesini gerekli kılan bir diplomasi yöntemi olarak görülmüştür. Uluslararası ilişkilerde kullanıldığı şekliyle kavram "istediğinizi elde etmek için karşınızdakini ikna" etmek olarak tanımlanırken, Türkiye'nin dış politika perspektifinde adil, akıllı ve inandırıcı politikaları takip ederek diğer ülkeleri "ikna" etmek şeklinde kullanılmaktadır (Kalın, 2009).

Yapılan görüşmelerde katılımcılara Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitiği doğrultusunda komşu ülkeleriyle sıfır sorun politikasını yönetip yönetemeyeceği ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Dönemin Dış İşleri Bakanı ve sıfır sorun politikasının yürütücüsü konumunda olan Ahmet Davutoğlu'nun politikasını değerlendirmeye yönelik sorulan sorulara verilen cevaplar şu şekildedir:

> *Dış politikada bir sorun yoktu, ama çevre ülkelerde bir sorun vardı. Türkiye'ye, Annan planı doğrultusunda bir söz verildi, ama bu söz tutulmadı. Ermenistan konusunda olumlu adımlar atılmasına rağmen Türkiye bunu taviz olarak algıladı bu yüzden başarılı olmadı. Sonuç olarak Sıfır sorun politikası ile istediği sonucu alamadı. Böyle olması sadece Türkiye'den kaynaklanmadı. Kanaatimce bu politika, alt yapısı hazırlanmadığı için başarılı olamamıştır. (K8)*

Ahmet Davutoğlu'nun "Sıfır Sorun" politikasını idealistçe, ama gerçekleşmesi çok zor bir hedef olarak değerlendiriyorum. Türk dış politikası açısından bu politikanın söylemsel bazda kazanımları olmuştur. Türk dış politikasının imajına da katkılar yapmıştır. Fakat gerçekçilik payı az olduğu için tam başarı sağlayamamıştır. Çünkü "sıfır soruna" ulaşmak sadece Türkiye`nin niyetlerine ya da politikalarına bağlı bir konu değil. Karşı tarafların da aynı iyi niyeti sergilemesi gerekiyor. Ama öyle olmadığını biliyoruz. (K5)

Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun şu sözleri dikkate değerdir: "Kendisine, tarihine güvenmeyen herhangi bir devletin, herhangi bir tarihi rol üstlenmesi mümkün değildir. Bir tarafla dış politika müzakeresine başladığınızda eğer o tarafı 'belirleyen', kendinizi de o talepleri 'karşılayan' taraf kabul ederek masaya oturuyorsanız, ne karar alınırsa alınsın ya kaybetmiş ya da onursuz olarak o masadan kalkarsınız. Eşitler arası müzakere olmalı, Türkiye bu özgüveni yakaladı" (www.haber7.com) sözünün yanında, "Komşu ülkeler ile sıfır problem noktasına geldiğimiz zaman dış politika yapım anlamında olağanüstü bir manevra alanı kazanacağız" (CNN Türk, 2004) sözü ile masada oturan her iki tarafında bu düşünce ile oturması gerektiğini, tarihsel arka planda yer alan problemlerin sonlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre sıfır sorun politikasının alt yapısından kaynaklı problemlerle birlikte doğduğunu, söylemsel bazda ülke prestiji açısından kazanımları olduğunu fakat tarihsel arka planda devam eden sorunların çözümü konusunda sadece Türkiye'nin adım atmasının yeterli olamayacağı bunun yanında karşı tarafında muhakkak çözüm odaklı sonuçlar geliştirmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Sıfır sorun politikasını anlayamıyorum. Çünkü, bu politikaya göre ya karşı tarafın şartlarını kabul ediyorsundur ya da hiç sorunun yoktur demektir ki Türkiye için bu durum söz konusu değildir. Orta Doğu örneğinde sıfır sorunu anlamak biraz zor. (K9)

Savaşların olduğu böyle bir jeopolitik konumda sıfır sorun politikası bir hoşgörü politikasıdır. Barış süreci çözüm süreci de öyledir. Eğer bunları sergilemeseydi Diyarbakır ve diğer illerde yapılan operasyonların batı

tarafından geri dönüşü daha sert olabilirdi. Sıfır sorun politikasının yurt içinde bir hayrı oldu. Orta Doğu dünyanın merkezidir her ülkenin orada bir gözü vardır. Orta Doğu'ya hakim olan Avrasya'ya hakim olur, Avrasya'ya hakim olan tüm dünyaya hakim olur denilir. Tabi böyle bir jeopolitik konumda sıfır sorun politikasını devam ettirmek çok zor olacaktır. Orta Doğu'ya yakın olan bir ülke için bu imkansız gibidir. Komşusu olan Suriye topraklarında böyle ciddi büyük bir savaş varken Türkiye'nin hiçbir şey yapmaması beklenemezdi. Çünkü sınır komşusudur. Suriye savaşında Suriye'nin yeniden yapılanmasında rol alması gerekir. (K4)

Aksoy ve Çemrek (2010), Adalet ve Kalkınma Partisinin dış politika ilkeleri çeperinde TDP'nin "caydırıcı sert güç ile diplomatik yumuşak gücün dengesi" özünde cereyan eden bir felsefe temelinde inşa edildiğini/edileceğini savunmaktadırlar. Ancak onlara göre bu sert ve yumuşak güç dengesinde yükselecek dış politika, ülkenin kapasitesi ve uluslararası sistemin yapısıyla da alakalıdır.

"Komşularla Sıfır Sorun Politikası", görüleceği üzere Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi TDP'nin özünü oluşturan, yegâne ögeleri bünyesinde barındırmaktadır. Ancak son yıllarda Ortadoğu'da Arap coğrafyası sarmış olan Arap Baharı ateşi, söz konusu politikanın da farklı kesimlerden eleştirilere hedef olmasına neden olmuştur. Joost Lagendijk, 2008 tarihinde CEPS'te yayınlanan "Zero Neighbors Without Problems" başlıklı yazısında, son dönem TDP'ye hâkim olan ögelerin temeli olan "Sıfır Sorun" ilkesi ile ilgili olarak; Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun çabalarının "Sıfır Sorunlu Komşu" yerine "Sorunsuz Sıfır Komşu" oluşturduğunu vurgulamaktadır. Lagendijk (2008) yazısında; AB ile müzakere sürecinin tıkanma noktasına geldiğini ve Kıbrıs ile olan ilişkilerin hala kötü olduğunu, Ermenistan ile 2009'da imza edilen protokol ile ilerleme gösteren ilişkilerin kötüye gitmeye başladığını ve Ermenistan kartını oynayarak Türkiye'nin Bakü'deki "kardeşleri" ile arasına nifak soktuğunu, İran'ın nükleer programı hususunda İran'ın Batı ile olan ilişkilerinde arabuluculuk yapan Türkiye'nin NATO ile arasının açılması gibi birçok sorunun devam ettiğini belirtmiştir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen düşünceler doğrultusunda katılımcıların hemen hepsinin sıfır sorun politikasına yönelik olumsuz bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Bu politikanın temelde yanlış bir yönelime sahip olduğunu belirten katılımcılar bu düşüncelerinin nedenini Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konumun ve tarihsel arka planda devam eden sözde ermeni soykırımı, Kıbrıs sorunu ve Suriye sorununun bir yansıması olarak ifade etmektedirler. Katılımcılara göre bu sorunlara sahip olan bir ülkenin sıfır sorun politikasında başarılı olması mümkün görünmemektedir.

Sıfır sorun politikasını mesleğimizden biri nasıl izleyecek diye çok merak ediyorduk. Sıfır sorun politikası Türkiye'nin bölgesine uygun değildir. Bölgenin dengelerini bilen biri bu politikayı öne sürmezdi. Kendisi ile buraya geldiğinde görüşmüştük. Kendisi de biliyor ki, bu bölgede sorun az olmadığı için sıfır sorun politikası başarılı olmaz. Sen sorunu çözmek istesen de karşındaki sorunu çözmez ise sorun sona ermiş sayılmaz denilemez. Örneğin Ermenistan diyecek ki soykırımı onayla. Onaylamadan bu sorun çözülmeyeceği için bu buna örnektir. Ayrıca, Türkiye her yönden hassas bir bölgede yer alır. (K10)

Sıfır sorun politikasına baktığınız zaman sol tarafına ne kadar sıfır koyduğunuz zaman o kadar da sıkıntılar oluştu. Komşu ülkeler ile olan ilişkilere baktığınız zaman da bunu rahatlıkla görebilirsiniz. Sıfır sorun politikası Türkiye için rasyonel olmayan bir politikadır. (K1)

Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali devam ediyorken, soykırım iddialarını sürdürüyorken ve bunu Ermeni diasporası ile tüm dünyaya kabul ettirmeye çalışıyorken bundan bir adım bile geri adım atmıyorken sizce sıfır sorun politikası uygulanabilir mi? Dışişlerinin görevi sorunları halletmek ve ülke çıkarları doğrultusunda komşu ülkelerle ikili ilişkiler kurmaktır. (K2)

Sıfır sorun politikası, bir sorun var ki bunu sıfıra dönüştürme düşüncesi vardır. Çevre ülkelerde yaşanan sorunların sıfıra dönüştürülmesi hastalıktan kurtulması için ameliyat geçirmesi anlamına geliyor. Ameliyat var olan sorunu

ortadan kaldırmak için bir aşamadır denilse yeridir. Sıfır Sorun politikası başarılı olmadı gibi gözüküyor. Belki bu ameliyatın ilk aşamasıdır şuan için bir şey söylemek zordur. Ermenistan ile ilgili yaşanan sorunda da yapılan girişimler sonucunda sorunun Ermenistan'dan kaynaklandığı görüldü aynı bunun gibi. (K6)

Dışişleri Bakanı Davutoğlu: "Musul, Diyarbakır'a her zaman Basra'dan daha yakın olmuştur. Biz Musul'a Diyarbakır arasındaki ekonomik, kültürel köprüleri bir tehdit gibi değil karşılıklı bağımlılık ilişkisi şeklinde kurmalıyız. Aynen Gümülcine'yle Edirne'yi, Batum'la Hopa'yı, Nahçıvan'la Iğdır'ı böyle düşünmemiz gerektiği gibi. Bu hem etrafımızda bir güvenlik halkası oluşturacak hem de Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki risk alanlarını minimize edip bizim o alanlara nüfuz etmemizi sağlayacaktır (NTV, 2004) sözü içerik ve söylemsel olarak doğruları barındırırken, Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitiğe baktığımızda tarihsel süreçte Türkiye ile çeşitli sorunlar yaşayan Yunanistan ve Ermenistan gibi ülkeler kendi siyasetleri açısından taviz vermemeye yönelik bir tutum sergilerken Türkiye'nin tek taraflı olarak iyi niyet temelli bir dış politika izlemesinin etkin olmayacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda, Karadağ sorunu, sözde Ermeni soykırımı, Kıbrıs sorunu gibi Türkiye'nin taviz veremeyeceği konular sıfır sorun politikasının bir ütopya düzeyinden öteye geçememesinin nedeni olarak gösterilmektedir.

3.4.6. Dış Politikada Dış Türkler Etkisi

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin (Azerbaycan, Türkiye, Türkmenistan, KKTC, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan) vatandaşları ortak dil, din, tarih, sanat vb. değerlere sahip olan güçlü kültür çevrelerine sahip bir yapısı vardır. Kültür bir bölgede coğrafi gücün dışında olan diğer güçlere şeklini ve ruhunu veren ortamı hazırlar (İlhan, 1999: 97-101). Türk kimliğinin ve kültürünün milli kimlik inşasında etkili olan özelliği, dış politikadaki söylemleridir. SSCB'nin dağılması ile birlikte bu milli kimlik ve kültür söylemini kullanan Türkiye'nin, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile kısa bir zaman diliminde yakın ilişkiler kurabilmesi mümkün olmuştur. Katılımcıların ulus aşırı siyasette kültür ve kimliğin etkisinin nasıl ortaya çıktığına ilişkin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Dış politikada kültür ve kimlik ögelerinin önemli rol oynamaktadır, fakat devlet kendinin ne derece haklı olduğunu anlatabilmesi de önemlidir. Rasyonel bir politika izlerlerse daha farklı bir sonuç alınabilir. Buna sadece devlet olarak bakmamak lazım çünkü toplumun da hükümet, devlet üzerinde bir baskısı vardır. Toplumların yakınlaşması da politikaları etkiler. Bunun yanı sıra Türklük kimliği de bunda çok etkilidir (K8)

Dış politikada kültür, kimlik tabi ki etkilidir. Dış politikalarının da birbirine benzemesi lazım. Çin Hong Kong' ta bir millet iki rejim olmasına rağmen şeklinde birleşti. (K7)

Dış siyasette kültür ve kimlik gibi ögelerin etkisi vardır. Milli kimliğin, yani bize göre Türk kimliğinin dış siyasetteki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. (K6)

Biz tarihte bir anneden bir babadan olmuş iki milletiz. Kültürümüz, dilimiz, tarihimiz bizi birbirimize bağlayan en büyük etmenlerdir. Petrol falan değil. Petrol biter, ama bu bağlarımız her zaman devam edecektir. Birinci etken bağdır. Amerika'nın yanında neden İngiltere, Avustralya vardır? Çünkü hepsi Anglosaksondur. O halde biz neden korkuyoruz ki? Bizim de etnik olarak Türklük duygusu ile yakınlığımız vardır. Turancılıktan rahatsız olacaklarsa olsunlar. Bilhassa Ruslar bundan rahatsız olacaklarsa olsunlar. Tataristan cumhurbaşkanı Rusya ile dostuz fakat Türkiye bizim kardeşimizdir. Yakutistan da Türkiye bizim kardeşimizdir diyerek aynı şekilde cevap verdi. Rus krizinde eğitim alanında ortak Türk eğitim sistemi kurulsa ne güzel olur. (K1)

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1995 yılında Azerbaycan'a yaptığı ilk resmi ziyaretinde Gülistan Sarayında verilen akşam yemeğinde Haydar Aliyev : "Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin kurulduğu ilk günden bugüne kadar geçen dört yıllık zaman içinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti

arasında olan dostluk, kardeşlik ilişkileri günden güne gelişmekte, güçlenmekte ve kuvvetlenmektedir. Bu ilişkiler, halklarımız arasında olan tarihi köklerin üzerine kurulmuştur ve geçmiş tarihimizin bir devamıdır. Asırlar boyu, bizim halklarımız bir kökten olarak, bir köke mensup olarak, bir dile bir dine mensup olarak birbirlerine yardım etmişler, birbirlerine destek olmuşlar ve kendi tarihlerini yapmışlardır. Halklarımızın adet ve ananelerinin birbirine benzerliği, aynılığı, kültürümüzün, ilmimizin birbirine sıkı bağlı olması, bizi her zaman beraber yapmıştır. Azerbaycan halkı, kendi tarihinin en zor dönemlerinde, Türkiye'nin desteğini almış, Türk halkının yardımını hissetmiş, Türk halkının Azerbaycan halkı ile kardeşliğini her zaman duymuştur. Bizim geçmişimiz, tarihi ilişkilerimiz çok zengindir" (Adıgüzel, 2007: 219-220) sözleriyle de ortak kültür ve tarihi geçmişe bağlı olduğumuzu göstermektedir.

Ulus aşırı siyasette kültür ve kimliğin etkisinin olduğunu kabul etmekle birlikte bazı katılımcıların Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine kıyasla Ortadoğu'ya verdiği önemin daha fazla olduğunu ve bunun yarattığı rahatsızlıkları vurgulayan ifadeleri şu şekildedir:

> *Dış politikada etnik ve dini kimliğin çok önemli bir ağırlığı vardır. Türkiye'nin dış siyasette ağırlığı olan bir etnik yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin tarihten gelen bir misyonu vardır fakat Türkiye buna sahip çıkmamıştır. Dış sorunların temelinde de etnik dini ögeler ağırlıktadır. Kürt sorunu gibi, Ermeni sorunu gibi. Karabağ ve Hocalı soykırımında Türkiye beklenen tepkiyi verememiş fakat Filistin'de öyle değildir. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde, Türklük dini ögeden daha önce gelmektedir. İslam'ın bu ilişkilerde yerinin adı konmamış ve bunla da açılmamış. Türkiye sünni modeli ile Azerbaycan ise Şii modeli ile ön plana çıkmaktadır. Azerbaycan da İran'ın ağırlığı vardır, ama Türklük ögesini yani kimlik ögesi daha ağır basmaktadır. Şu iki konu Azeri Türklerinin en hassas iki noktasıdır: Bayrak ve din. Bu iki hassas noktaya dokunduğunuz zaman iki ülkeyi birbirine kırdırabilirsiniz. Tarihte bunu da gördük. (K4)*

Ulus aşırı siyasette kültür ve kimlik ögelerinin etkili olduğunu ifade eden ancak, öncelikli olarak devletin çıkarlarının önemli olduğunu belirten katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> *Dış politika uluslararası hukukla kurulur. Din, etnik kimlik ve kültür dış politikaya tesir etmemelidir. Devletlerin menfaatleri her şeyin üstündedir. ABD İslamiyet'in aleyhinedir derler ama çıkarları uğruna Sırpları bombalayıp Bosna'yı savunmuştur. Neden? Çünkü, Balkanlara hakim olan Avrupa'ya sahip olur. Buradan görülüyor ki çıkarlar ön plandadır. Kültür etnik yapının dinin de etkisi vardır tabi. Biz mesela nerde Türkiye ile ilgili bir şey görsek ilk dikkatimizi de çeken bunlardır. Buradan da etnik kimliğin etkisi olduğunu görüyoruz. (K2)*

> *Kültür ve kimlik ülkeler açısından dış politikada az ya da çok etkilidir. Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yere sahip olan kültür ve kimliğin Azerbaycan'ın dış politikasında göreceli olarak daha geri planda olduğu söylenebilir. Azerbaycan dış politikası daha pragmatik dış politika izlemektedir. Yine de bu olguyu tamamen göz ardı etmek mümkün değildir. (K5)*

Katılımcıların bu ifadeleri göz önüne alındığında Türkiye ve Azerbaycan'ın kardeş ülkeler olarak "bir millet iki devlet" anlayışı ile ilişkilerini sürdürdüğü ancak ülke çıkarları gündeme geldiğinde her iki devletin de kendi önceliklerini ön plana aldığı katılımcılar tarafından vurgulandığı görülmektedir.

3.4.7. Liderler ve Devletlerin Kaderi

Rosenau (1980), dış politika analizcisini bir coğrafya uzmanına benzetmektedir. Ona göre *"bir ülkenin coğrafi yapısının bütünüyle haritaya aktarılabilmesi için ülkenin doğal boyutlarına eşit bir harita hazırlanması gerekeceği gibi, dış politikanın bütün boyutlarıyla analiz edilebilmesi de imkansız denilebilecek kadar zor bir iştir".*

Dış politikada etkili olan unsurların daha iyi anlaşılması için dış politikanın derinlemesine ele alınması gerekmektedir. Dış politikanın anlaşılmasında önemli olan unsurlardan bir diğeri ise liderlik konusudur. Liderlerin dış politika üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır ve bu etkiler ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Mevcut küreselleşen dünyada bir ülke için ayakta kalmanın en uygun yolu bölgesel iş birliğinin arttırılması, karşılıklı yararlılık prensibi temelinde yeni politik ve ekonomik ilişkilerin kurulmasıdır.

Ülkeler arası siyasi ilişkilerde liderlerin etkinliğine yönelik görüşlerinin alınması için katılımcılara Türkiye-Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin yoğun olduğu dönem hakkındaki düşünceleri sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir:

> *Hem Özal hem de Demirel dönemi Türkiye-Azerbaycan ilişkileri için ümit verici bir dönemdi maalesef devam etmedi. (K1)*

Soğuk Savaş sonrası döneme gelindiğinde onlarca yılın ihmali nedeniyle Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını oluşturması çok da kolay olmamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız olmalarına karşın Azerbaycan ile birlikte diğer Kafkas ülkelerin iç sorunlarının devam etmesi ve ekonomilerinin kötü durumda olması söz konusu ülkelerin Rusya'ya olan siyasi ve iktisadi bağımlılıklarını devam ettirmiştir. Türkiye, diğer bölge ülkeleri gibi Azerbaycan ile ilişkilerini Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar Soğuk Savaş ortamında, oldukça sınırlı bir biçimde Sovyetler Birliği ekseninde sürdürmüştür. Dağlık Karabağ sorununa yönelik Ocak 1990'da (Kara Ocak) Sovyet askerlerinin Azerbaycan Halk Cephesi taraftarlarını güç kullanarak bastırmasına Türkiye, Sovyetlerin iç mesele şeklinde bakarak sessiz kalmıştır. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından bağımsızlıklarını kazanan Türki cumhuriyetleriyle temsil düzeyi düşük delegasyonlar ile ziyaretler başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin Rusya'nın tepkisinden çekindiğinin ve dengeli bir politika izlediği sonucunu vermektedir. Özal döneminin kısa sürmesi (1991-1993), ancak Türkiye ve Azerbaycan devletleri arasında politik, ekonomik ve kültürel bağların geliştirmeye

yönelik müzakerelerin başlamasıyla sonuçlanan bir politika yaşanabilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar değerlendirildiğinde Turgut Özal'ın yanında muhakkak Süleyman Demirel'i de belirtmeleri Turgut Özal döneminde fazla bir ilişkinin yaşanmadığını da göstermektedir.

> *1992-1993'te yönetimi devralan Elçibey tecrübesiz olsa da, Türkiye'ye bağlı bir iktidardı. Azerbaycanlılar desteğinden dolayı Çiller'i çok severler. İki ülkenin en samimi dönemleri bence bu yıllardı. Bir millet, iki devlet anlayışının söylenildiği zamanlar oldu. Zaten Elçibey' den itibaren hiçbir zaman ilişkiler kesilmedi. Elçibey'den sonra gelen iktidarlar da Türkiye'ye arka çevirmediler, zaten çevirmemeliydiler yoksa büyük sıkıntılar oluşabilir ve Azerbaycan halkını da karşılarına almış olurlardı. Çiller döneminde bir takım sıkıntılar olmuş olsa da bunun somut bir delili yoktu. Velhasıl bence siyasi ilişkilerinin iyi olduğu dönem Demirel ve Çiller dönemidir. (K4)*

> *Devletler arası münasebetlerde liderlerin etkisi vardır. Örneğin; Haydar Aliyev büyük bir liderdi Azerbaycan'a çok yönlü bir politika getirdi. Süleyman Demirel döneminde de çok yönlü dış politika izlendi. Liderlerin dünyayı, bulundukları çevreyi ve bölgeyi tanımaları, hal ve hareketleri çok önemlidir. Ekonomik, askeri ve halk gücü olmazsa lider de yalnız kalabilir. (K2)*

> *Süleyman Demirel döneminde Aliyev ile olan eskiye dayalı ilişkilerinden dolayı kurulan ilişkilerin daha başarılı olduğunu düşünüyorum. Asıl iyi ilişkiler Özal döneminde başladı diyebiliriz, bu ilişkilerin sağlam bir zemine oturması için Özal dönemi kısa sürdüğü için Süleyman Demirel dönemi diyebilirim. Erdoğan döneminde ise gelgitler çok fazla. İnişli çıkışlı bir devir. Olumlu ve olumsuz neticeler oldu. (K3)*

Katılımcıların verdiği cevaplar değerlendirildiğinde liderlerin karşılıklı diyalogları hem siyasetin işleyişini olumlu etkilemiş hem de iki ülkenin toplumlarını birbirine yaklaştırmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye Azerbaycan arasındaki en yakın ilişkilerin Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde

gerçekleştiğini belirtmesi Süleyman Demirel ve Haydar Aliyev arasındaki eskiye dayalı ilişkilerin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti Azerbaycan ile ekonomik, eğitim, siyasi ilişkilerini geliştirmeye ve uluslararası arenada Azerbaycan'a destek olmaya devam etmiştir. Ayrıca, bu dönemde her ne kadar Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik atılan adımlar (sıfır sorun politikası ekseninde) Türkiye ile Azerbaycan arasında sorunlara yol açmışsa da taraflar sorununun aşılması yönünde çaba göstermiştir. 2007-2010 yılları arasında devam eden gergin ortam 16 Ağustos 2010 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan ziyareti ile birlikte aşılmış ve ilişkiler her alanda gelişmeye başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak katılımcılardan bir kişi Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin en iyi olduğu dönem olarak AK Parti dönemi cevabını vermiştir.

Ülkeler arası siyasi ilişkilerde liderlerin etkinliğine yönelik görüşlerinin alınması için katılımcılara Türkiye-Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin yoğun olduğu dönem hakkındaki düşünceleri sorulduğunda bazı katılımcılar bu konudaki kararsızlıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

> *Siyasi ilişkileri, döneme göre değerlendirmek gerekli. Önceki dönemler için ilişkiler kötüydü diyemeyiz çünkü yönetimlerden kaynaklanan bir durum değildi. Her dönem kendine göre iyiydi. Demirel döneminde sıkıntılar yaşandı, fakat bu sıkıntılar hükümetten ya da yönetimden kaynaklı değil bazı gruplardan kaynaklanıyordu. Siyasi mesafeler kondu, ama hükümetler düzeyine baktığımız zaman kıyaslama yapamam. Her dönemde ufak sıkıntılar yaşandı. Siyasi ve ekonomik ilişkiler olarak karşılıklı imza atılan projelerin gerçekleştirilmesi çok önemli. Ayrıca iki ülkeyi bağlayan devlet olan Gürcistan ile olan ilişkileri daha da geliştirmeleri gerekmektedir ve onu güçlendirmelidirler veya Gürcistan'ın konumunu pekiştirmeliler. Bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeleri gerekiyor. Orta Asya devletleri ile ilişkilerini biraz daha fazla arttırmaları gerekmektedir. Demirel dönemi Aliyev ile olan kişisel münasebetinden dolayı daha iyiydi. (K8)*

Türkiye-Azerbaycan İlişkilerin başladığı dönem Demirel ile Aliyev'in ilişkilerine dayanan dönemdir. Bu dönemde çok önemli adımlar atıldı. İlhan Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan dönemi ise ilişkilerin devam ettiği dönemdir. İlişki sürecini iyi ve kötü değil de başlayan ve devam eden diye ayırabiliriz. (K7)

İki ülke arasındaki ilişkiler şu hükümet döneminde iyidir, bu hükümet döneminde kötüdür diye ayırmak zordur. Karşılıklı ne kadar sorunlar yaşansa da halk nezdinde bunlar uzun süreli olamazdı. Onun için ben şu yada bu dönem de iyiydi demek istemiyorum. Bütün hükümetler döneminde anlaşmalarımız ve ilişkilerimiz olmuştur. (K9)

Azerbaycan Türkiye ilişkileri Türkiye'nin dış politikasında bence iktidarlara bağlı olarak gelişen bir süreç değil, devlet çıkarlarına hizmet eden bir stratejik konumdur. Kasıtlı olarak hiçbir iktidar bu çıkarlardan kaçınmadı ve bu süreci sekteye uğratan bir hükümet olduğunu düşünmüyorum. Süreç öncekine göre daha iyi işliyor diyebiliriz. Öne çıkan şu hükümet, bu hükümet diyemeyiz. Biz toplum olarak iktidarda olan kişileri liderleri çok önemsiyoruz ve biz böyle toplumlarız. Bu bizim psikolojik ve sosyolojik durumumuzdur. Milletimizin liderlere bağlanmış olması buna dayanmaktadır. Başarı liderlerindir diyebiliriz. Aynı durum ABD ve Avrupa da olmuyor. Bizde ise falan devlet başkanın döneminde oldu diyoruz. ABD ve Avrupa'da lider tek belirleyici unsur değildir. (K6)

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren siyasi ilişkilerde dönemler arasında çok fark göremiyorum. Turgut Özal dönemi çok kısa bir dönemdi. Azerbaycan ile ilişkilerde uzun bir tarihsel dönem yoktu. Bu yüzden esas büyük dönem Süleyman Demirel dönemidir. O dönemde atılan kişisel siyasi ilişkiye dayalı siyaset şimdilerde İlhan Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan tarafından sürdürülüyor. Liderler toplumun gidişatında önemli bir role sahiptir. İşine kişisel duygularını katan devlet adamı olmaz. Bir devleti, devlet olabilmesi lider ve bürokrasinin iyi anlaşması ile gerçekleşir. ABD'nin süper güç olması

başkanlarından ötürü değildir. Başkanlarının bürokrasi ile koordineli çalışmaları ve anlaşmalarından dolayıdır. (K10)

Her dönemin kendisine göre üstünlükleri, sunduğu fırsatlar, riskleri, engelleri ve sorunları mevcut olduğundan iyi dönem, kötü dönem şeklinde bir kıyaslama yapmak zor. Ama Turgut Özal dönemi biraz daha uzun sürseydi, daha ciddi başarılar elde edilebilirdi, denebilir. Süleyman Demirel temkin ve dostlukla ilişkileri sürdürmeye çalıştı. AK Parti iktidarının bir döneminde Orta Doğu`ya yönelme ve Ermenistan ile protokoller Azerbaycan`ın göz ardı edildiğine ilişkin kaygılar uyandırsa da imzalanan stratejik iş birliği anlaşması ve oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi ile ilişkiler önemli bir mesafe kat etti ve yeni bir düzeye yükselmiş oldu. (K5)

Türkiye ve Azerbaycan'ın birbirlerine bakış açılarını ve aralarındaki ilişkilerini sadece siyasetçiler, hükümetler üzerinden değil de dönemsel olarak da bakmak ilişkilerin seyrini daha iyi anlamlandırmak açısından yararlı olacaktır. İki ülke ilişkileri, özellikle Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra, bölgede görülen veya mevcut gelişmelerden bağımsız olarak seyir izlememiş; Rusya'nın ve diğer dış güçlerin bölge üzerindeki politikaları, ülkede mevcut siyasi yapı ile devlet başkanlarının politik duruşları, etnik çeşitlilik ile komşu ülkelerle devam eden toprak uyuşmazlıkları ve bölgede görülen siyasi gelişmeler Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin gelişimini yakından etkilemiştir. Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında herhangi bir dönemde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler daha iyiydi denmesinin mümkün olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca K10'un bu konudaki görüşleri genel olarak değerlendirildiğinde toplumların istikrarı üzerinde liderliğin oldukça önemli bir etken olduğu, liderlik ve devlet adamlığı rolünün kişisel çabalardan ziyade kurumsal yönetim yapısı ve işbirliği ile güçleneceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla liderlerin bürokrasi ile uyum içinde çalışmasının ve iyi ilişkiler kurmasının önemi vurgulanmaktadır.

3.4.8. Türkiye İle Komşu Olmak

Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan'ın denizlere kapalı kara ülkeleri olmalarından dolayı en önemli ekonomik kaynakları olan petrol ve doğalgazın uluslararası piyasalara sürülmesi komşu ülkelerle işbirliği olanaklarının geliştirilmesine bağlıdır. Bu ülkelerle aynı tarihi, kültürel ve milli kimliğe sahip olan Türkiye'nin jeopolitiğinin de etkisi ile bu devletlerde enerji işbirliği konusunda çalışmaya istekli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye enerji sevkiyatı bakımından güvenli bir ülke konumundadır. Türkiye'nin NATO ülkesi olması, AB ve ABD ile enerji sevkiyatı konusunda uzun bir süredir işbirliği içinde bulunması bunun en temel göstergeleri arasında sayılabilir.

Katılımcıların Azerbaycan Devletinin Türkiye ile komşuluğunun politik, ekonomik ve siyasi yönden algılarının düzeyini belirlemeye yönelik yöneltilen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir:

> *Türkiye ile komşu olduğumuz için çok şanslıyız. Eğer Anadolu'da bir Yunanistan devleti olsaydı halimiz ne olurdu? Bu coğrafyada kardeş bir millet ile komşu olmak bizim için çok önemli. Zaten bu Azerbaycan'ın güvenliğini ilgilendiren bir konudur. (K1)*

> *Türkiye ile özel ilişkilere sahip bir ülkeyiz. 2010 yılında stratejik işbirliği anlaşmasıyla da stratejik ortaklık da resmi bir nitelik kazanmıştır. Güvenlik riskleri karşısında coğrafi olarak yakın kardeş ülke olması da bizim açımızdan önemlidir. Türkiye'nin varlığı Rusya, Ermenistan ve İran gibi komşu ülkelere sahip olan bir ülke konumundaki Azerbaycan'a güvenlik desteği ile rahatlık sağlamaktadır. (K5)*

> *Türkiye ile Azerbaycan'ın karadan ve denizden komşuluğu kalmamıştır. Fakat, Türkiye'nin desteği olmadan Azerbaycan'ın ayakta kalması zordur. Şimdiye kadar Türkiye, Azerbaycan devleti için ekonomik, siyasal ve askeri yönden hiçbir zaman desteğini esirgemedi. (K4)*

Türkiye'nin güçlü olması bizim faydamızadır. Türkiye ne kadar güçlü ise Azerbaycan o kadar güçlüdür. Soğuk savaş sonrası birçok Türk Cumhuriyetinin meydana gelmesi Türkiye'nin gücünü gösterir. Türkiye bizi ilk tanıyan ülkedir. Bizim kardeş ülkemizdir. Tarihimiz, kültürümüz, kimliğimiz, dinimiz birdir. Türkiye'nin ayağına ufacık bir taşın takılmasını istemeyiz. Üzülmesini istemeyiz. Eğer Türkiye devleti olmasaydı bizi burada ezerlerdi. Bağımsızlığımızın ilk yıllarında Türkiye belki buna hazır değildi herhangi bir hazırlık yapmamıştı fakat tez zamanda kendini toparladı ve Azerbaycan'ın gelişmesi için her şeyi yaptı. Türk ordusu yetkilileri göndererek Azerbaycan ordusunu eğitti ve bu orduyu bir devlet ordusu haline getirdi. Türkiye, ekonomik yönden de Azerbaycan petrolünün Avrupa pazarlarına sevkiyatında önemli bir rol almaktadır. (K2)

Güvenlik, ekonomik ve sosyal alanda Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteği çok önemlidir. Ayrıca en önemli ihraç ürünü olan petrol ve doğal gazın sevkiyatında Rusya'ya bağımlı olmaktan Azerbaycan'ı kurtaran yine Türkiye'dir. Türkiye kendimiz gibi gördüğümüz bir ülkedir. Bağımsızlığımızı ilk tanıyan ülkedir. Azerbaycan ordusunun gelişmesinde büyük rol almıştır. Ülke çıkarları bakımından Azerbaycan için Türkiye'nin önemi tartışılmazdır. Azerbaycan'ın Orta Doğu politikası Türkiye üzerinden gerçekleşiyor. Nahçivan'ın garantörlük durumu Türkiye üzerinden gerçekleşiyor. Türkiye'nin varlığı bizim için her açıdan önemlidir. (K9)

Türkiye'den bizi uzaklaştırmak için çok şeyler yaptılar. 1936 yılına kadar milletin ismi Türk, dili de Türkçeydi. Daha sonra milletin ismi Azerbaycanlı dili de Azerbaycan dili oldu. Yeni bir kimlik ve millet oluşturmaya çalıştılar. Yine de halkların birlikteliğini, kardeşliğini yok edemediler. Türkiye bizim için her yönden çok önemlidir. Çünkü Türkiye'yi kendimizle her konuda bir görmüşüz. (K7)

Türkiye ile Azerbaycan bir mekânda yaşıyorlar. Anadolu coğrafyası ile Azerbaycan devletinin adını aldığı Azerbaycan toprakları iç içe geçmiş mekanlardır. Milliyetçiliğin de etkisiyle her iki toplumun da eskiye dayalı din üzerinden mezhep çatışmasına dayalı ilişkilerinin bir millete bir kökene ait olmaya dayalı dostluk kardeşlik ilişkilerine dönüştüğünü görüyoruz. Osmanlı yıkılmakla birlikte buradaki toplumun Hristiyan, ermeni tasarrufundan kurtulması için önemli çabalar sarf etmiştir, Türkiye dışındaki Türkler tarafından, bunlardan en çok bilineni bir Kırgızistan ve Kazakistan'a göre önce Azerbaycan olmuştur. Diğer Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra da bu durum değişmemiştir. İki ülke arasında siyasi, askeri ilişkiler gün geçtikçe artmıştır. Ekonomik olarak ülkenin petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması dost, kardeş ülke olan Türkiye üzerinden olmuştur. (K14)

Azerbaycan devletinin uluslararası sulara çıkışı olmadığı için Türkiye gibi uluslararası sulara çıkışı olan bir ülkenin komşusu olmak bizim için çok önemlidir. Ayrıca Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke olması da bizim için önemlidir. Azerbaycan ordusunun eğitilmesinde Türk komutanlarının etkisi çok fazladır. Karabağ ile ilgili sorunumuzda askeri anlamda kimseye muhtaç olmayacak duruma gelen bir orduya sahibiz. Türkiye her durumda Azerbaycan devleti için çok önemlidir hem dost hem de stratejik komşumuzdur. (K8)

Azerbaycan'da ve Türkiye'de yaşayan akrabaların ortak bir ilişkisi Selçuklular döneminde ortak bir alanı paylaşmış olmalarıdır. 16.yüzyıldan itibaren giderek azalan bir işbirliği ilişkisi söz konusudur. Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde ettiği ilk yıllar olan 1918-1920 yıllarında Türkiye'nin desteği söz konusu olmuştur. Hatta daha sonra SSCB'nin işgali ile yönetim sürgün olarak Türkiye'ye gelmişlerdir. Daha sonra 1991 yılındaki bağımsızlık yıllarında da Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olması, ordunun geliştirilmesinde önemli adımlar atması gibi bir ilişki söz konusudur. Ekonomik yönden de Azerbaycan petrolünün Avrupa ve dünya pazarlarına açılmasında Türkiye yine devreye girmektedir. Türkiye, Azerbaycan için her zaman önem arz etmiş ve etmektedir. (K6)

Türkiye'nin Azerbaycan için etkisi Azerbaycan'ın dış politikada başarılı olabilmesi için doğrudan karasal olarak Avrupa'ya çıkışını sağlayabilmektedir. Ayrıca Azerbaycan ordusunun gelişiminde Türkiye'nin önemi büyüktür. Ekonomik anlamda ise Azerbaycan'daki petrolün pazar yeri oluşturması açısından da Türkiye önem arz etmektedir. (K11)

Azerbaycan devleti için Türkiye bir rol model görevi üstlenmekte. Bağımsızlığını ilk kazandığı yıllardan itibaren Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği sürdü. Uluslararası camialarda Karabağ sorununu dile getirerek sorunun çözümünde önemli kilit rol aldı. (K3)

Öncelikli olarak iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde tarihsel yakınlık ve aynı milli değerlere sahip olmak ilişkilerdeki ilk unsuru oluşturmaktadır. Bu durum iki ülke arasında, askeri, ekonomi ve ticari ilişkilerde de önemli gelişmeler yaşanmasını, bu konuda çok sayıda anlaşma imzalanarak somut adımlar atılmasını sağlamıştır. Ekonomik ve özellikle de enerji güvenliği açısından iki ülkeye de büyük avantajlar sağlayacak enerjiye yönelik önemli projeler hayata geçirilmiştir. Uluslararası ilişkilerde de iki ülke ortak hareket etmiş, özellikle Azerbaycan Ermenistan ile uyuşmazlık halinde olduğu ve günümüze kadar devam eden Karabağ sorununa her zaman Türkiye'nin desteğini görmüştür.

İki ülke halkları, iki ülkeyi yakından tanımasa da, birbirlerine karşı yakın sevgi hissetmekte, Azerbaycan'da yapılan kamuoyu yoklamasında halkın %88'e yakını Türkiye'yi dost olarak görmekte (Oğuz, 2010; 99) bu durum olumsuz olaylar karşısında iki tarafta duygusal reaksiyonlara neden olarak anlık duygusal tepkilerin verilmesine neden olmaktadır. Bu şekilde ilişkilerde teorik çerçevede ve söylem düzeyinde kalmakta; ilişkilerin dostluk ve kardeşlik temalarıyla duygusallaştırılması ilişkileri daha da hassaslaştırmakta, ilişkilerin gerçekçi ve sağduyulu boyuttan uzaklaşmasına yol açmaktadır.

Katılımcıların tamamı Türkiye'ye komşu olmanın Azerbaycan Devleti için önemli olduğunu belirtmekte, Azerbaycan Devletinin bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Türkiye'nin vermiş olduğu desteğin yadsınamaz bir gerçek olduğuna vurgu

yapmaktadırlar. Türkiye Azerbaycan'a askeri alanda ordunun geliştirilmesine, ekonomik yönden petrol ve doğalgazın uluslararası piyasalara sürülmesine ve siyasi yönden uluslararası alanda sahip olduğu nüfuzu Azerbaycan lehine kullanarak her alanda destek olmaktadır. Nitekim Azerbaycan'ın Ermenistan ile ihtilafı nedeniyle Türkiye Ermenistan ile olan tüm siyasi bağını koparmış ve Ermenistan'a halen ekonomik ambargo uygulamaktadır. Bazı katılımcılar Azerbaycan'ın siyasi arenada Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu belirterek Türkiye'nin Azerbaycan'ın varlığının devam etmesinde büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu ilişki ülkeler arasında karşılıklı bir ilişki olma özelliğini taşımaktadır. Katılımcıların bu görüşleri doğrultusunda Azerbaycan'ın Türkiye'ye verdiği önemin Türk siyasetinde de hak ettiği karşılığı bulması gerektiği yorumlanabilir. Diğer Türk Cumhuriyetleri içinde bu durumun geçerliği olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeplerden dolayı Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslardaki etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar geliştirmesi ve üretmesi gerekmektedir.

3.4.9. Milliyetçiliğin Kaynakları

Milliyetçiliğin kaynakları öncelikle seçkinlerin hayallerinde ve icatlarında değil, ama halkın duyarlılıklarında ve kültüründe aranır. Türk Milliyetçiliğinde soy bağı iktidarların politikalarından daha önce gelir. İktidarların oluşturduğu politikaların şekillenmesinde milli iradenin etkisi önemli bir yere sahiptir. Bunların örneğini Turgut Özal ve Abdullah Gül dönemlerinde yaşanan siyasi olaylarda görmek mümkündür. Karabağ problemi ilk ortaya çıktığında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal meselenin Azerbaycan'ın iç meselesi olduğunu açıklamış ancak bu açıklama Türk kamuoyundan tepki görmüştür ve geri adım atarak Azerbaycan'a destek vermiştir. Benzer örneği Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik çabaların Azerbaycan'da tepki ile karşılanması üzerine geri adım atılmasıdır.

Katılımcılara Milliyetçiliğin kaynağının Milli irade ile ilişkisini anlamaya yönelik olarak sorulan sorulara alınan yanıtlar şu şekildedir:

2009 krizi esnasında Türkiye Azerbaycan ilişkileri gerilmişti. Medya organları bu krizi tırmandırmıştı. Fakat halk nezdinde durum böyle değildi. Azeri halkının Azerbaycan'da yaşayan ve ticaret yapan Türk kardeşlerimizi üzeriz incitiriz diye çok tedirginlik yaşamaları ve hatta önünden geçtikleri Türk ticarethanelerine girip merhabalar dileyerek sohbet etmeleri, bir sıkıntılarının olup olmadığını sormaları bu iki devletin aslında bir millet etrafında cereyan ettiğini bize bir kez daha göstermiştir. Kardeşlik ilişkisi sıkıntılı bir ilişkidir ve bir tarafın eksiğini diğer taraf kapatmalıdır ama tahakküm olmamalıdır. (K10)

Osmanlı zamanından itibaren biz millet olarak hep birbirimizi destekledik. Milliyetçiliğin de etkisi ile Türk milliyetçiliği ortaya çıktı ve mezhepçilik etkisini yitirdi. Milliyetçilik halk nezdinde çok kuvvetliydi. Çünkü, halkların kardeşliği söz konusuydu. Örneğin milliyetçiliğin etkisiyle Türkiye Dünya kupasında 3.olduğu zamanlar Bakü sokaklarında adım atacak yer bulamazdınız. Herkes dışarda kutlamalar yapıyordu. Türkiye uçağı Kore'den gelirken Azerbaycan hava sahasına girdiği zaman havai fişekler atıldı kutlamalar tüm coşkusuyla devam etti. Biz Türkiye ile böyle bir kardeşiz ki sevinci sevincimiz, üzüntüsü üzüntümüzdür. (K7)

Milli kimlik, Türk kimliği ve milliyetçiliğin etkilerini halkların karşılıklı ilişkilerinde görmekteyiz. Yönetimler ne kadar birbirine cephe alsa da halk bundan uzak kalmakta hatta bazen yönetime baskı yapmaktadır. Türk halkı Azerbaycan halkı birdir, aynı millettendir. Eurovizyon veya futbol müsabakalarında karşılıklı olarak elde edilen başarılar her ikimizindir. (K9)

Ülkeler kardeş olmaz, ama halklar kardeş olur. Bizim halklarımız kardeştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki en önemli ögeler aynı kültürün yaşanması, aynı dilin konuşulması, aynı milletten olunmasıdır. Azerbaycan Türkiye ilişkilerinde Türklük, dini ögeden daha önce gelmektedir. . Türkiye sünni bir model iken Azerbaycan ise Şii bir modeldir. Onun içinde Türklük ögesi yani kimlik ögesi daha ağır basmaktadır. (K4)

Biz tarihte aynı anadan aynı babadan doğmuş iki milletiz. ABD ve İngiltere Anglosaksondur ve bunu her yerde dillendirirler ve bundan bir çekinceleri yoktur. Bizde de Türklük duygusuna yakınlığımız vardır. Başkaları Turancılıktan rahatsız olucaksa olsunlar. En zor şartlarda aynı milletten olan bu devletler birbirlerine yardım etmişler edeceklerdir de. Örneğin dünya kupasında Türkiye'nin dünya 3.sü olması bizi o kadar mutlu etmiştir ki, Bakü'de sabaha kadar korna çalınmış ve insanlarımız bunu kutlamışlardır. (K1)

Dini ve mezhep kimliğinden önce Türk kimliğini öne çıkaran iki toplum olarak Türkiye ve Azerbaycan her zaman birbirinin yanında yer almıştır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin en temel kaynağının soy bağı olduğu ve bu doğrultuda Türkiye'yi her zaman bir kardeş ülke olarak görmek istedikleri anlaşılmaktadır. Türkiye'nin zaman zaman Azerbaycan halkının benimsemeyeceği tutumlar sergilemesi ya da otoriter büyük kardeş rolüne bürünmesi Azerbaycan'da hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca Azerbaycan savaşta ve barışta Türkiye'nin yanında bir kardeş gibi yer almıştır. Bu kardeşliğin geliştirilmesinde Türkiye'nin daha fazla sorumluluk almasına yönelik katılımcıların bir görüş birliği içinde oldukları görülmektedir.

3.4.10. Türk Birliği Mi? İslam Birliği Mi?

Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri, Asya Coğrafyasını ve jeopolitik yapısını, aynı zamanda Ortadoğu jeopolitiğini büyük ölçekte etkileyecek niteliktedir. Türk Cumhuriyetlerin gerçekleştirecekleri federasyon ve konfederasyon şeklindeki bir birlik önemli ve jeopolitik düzeyde etkisi olan yeni bir durum oluşturacak, bütün Asya için dikkate alınması gereken bir bölge gücü teşekkül etmiş olacaktır. Orta Asya jeopolitiğini etkileyen bir bölge devleti olacak Türk Dünyası Birliği ile Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üzerinde etkili bir konumda olan Türkiye ile kurulacak olan Birlik tüm dünyayı ilgilendirecek bir gelişme doğuracaktır. Bu durum Türkiye'nin dış siyasetinde Türk Cumhuriyetlerine olan siyasi yakınlaşmasına da bağlıdır. AK Parti hükümetinin muhafazakâr kimliği nedeniyle Orta Doğu ülkelerine verdiği politik ağırlık Türk Cumhuriyetlerine aynı düzeyde sağlanmamaktadır. Öte yandan 2010 Arap Baharına kadar olan süreçte Orta Doğu Türkiye ilişkileri gelişme göstermekteyken Arap Baharından sonra Türkiye beklediği siyasi gelişmeleri gerçekleştirememiştir. 2011 yılında beri devam eden

Suriye meselesi de Türkiye'yi bölgede en çok zorlayan sorun olarak güncelliğini korumaktadır.

Katılımcılara Türkiye'nin Orta Doğu ve Suriye politikalarını nasıl değerlendirdiklerini anlamaya yönelik sorulan sorulara verilen cevaplar şu şekildedir:

> *Türkiye'nin Suriye savaşında izlediği politikada son 5 yılda en çok emek harcanan meselelerden biridir ama sonu hiç de iyiye gitmiyor. Türkiye'nin Suriye politikasını başarısız buluyorum. Keşke iş bu noktalara kadar gelmeseydi. Kısa sürede bitecek denildi fakat Suriye'deki Esed güçleri hala varlığını devam ettirmekte. Türkiye Arap ülkelerini tanımıyormuş gibi bu ortaya çıktı. Orta Asya ülkelerine keşke Orta Doğu Arap ülkelerine uyguladığı süreklilik arz eden politikasını uygulasaydı. (K5)*

> *Suriye ile ilgili sıkıntılar daha farklı bir şekilde çözülebilirdi. NATO tabi ki de Türkiye'yi kendi sınırları içinde korur. Suriye'de Türkiye'nin çıkarlarını koruyor mu tabi ki de korumuyor. Örneğin stratejik müttefiki olan ABD, terör örgütü PKK'nın uzantısı olan PYD güçleri ile birlikte aynı safta yer almaktalar öyle ki ne kadar Türk tarafı baskı kursa da bu böyle devam etmektedir. (K8)*

> *Türkiye Suriye konusunda hesap hatası yaptı. Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki hassasiyeti, hızlı bir geçiş süreci konusundaki arzusunda haksız değildi, ama dengeler buna ne kadar müsaitti, doğru hesaplayamadı. Tabii ki, sadece rakiplerinin değil, müttefiki olarak gördüğü devletlerin güçlerini ve stratejilerini de doğru okuyamadı ve haliyle zor durumda kaldı. (K2)*

> *Türkiye'nin Suriye politikasını genel olarak Orta Doğu politikası olarak değerlendirmek daha mantıklıdır. Orta Doğu politikası beni tatmin etmiyor. Libya'da değişimlerin yaşandığı gibi, devlet politikasının Orta Doğu'nun genelinde de bu yaşandı. Her şey ABD'ye göre şekilleniyor gibi. Türkiye Orta Doğuda kendi çıkarlarını koruyamadı. PYD, İŞİD güçlendi. Suriye'de Rusya'nın*

ne kadar ciddi bir rakip olduğunun farkında değil. Uçak krizinde ise Türkiye Suriye gibi bir ülke olmadığını göstermiş oldu. (K9)

Türkiye'nin İran ve Suriye politikası yanlıştır. Rus-Türk ilişkisi iyidir fakat fazla yaklaşmamalıdırlar. Çünkü iki ülke arasındaki yaklaşma AB ve ABD'nin tepkisini çeker. Rus uçağı senin sınırını geçtiyse vurman doğrudur. Ama Türk bürokratlarının açıklamaları net ve kesin değildi. Bu da bazı soru işaretlerine sebep oldu. (K2)

Suriye politikası çok yanlış bir politikadır. Türkiye'nin Mültecilerle karşı karşıya kalması büyük bir sorun teşkil etmektedir. Rasyonel olarak baktığımız zaman bu ülkenin görünümünü değiştirir. Bu sorun hiç bitecek gibi görünmüyor. Türkiye, Rusya ile meydana gelen krizde 40 milyarlık bir pazarı da kaybetmiştir. Yöneticilerin karşılıklı hataları sonucunda ülkelerin ekonomik çıkarları tehlikeye girmektedir. (K3)

Katılımcıların vermiş oldukları görüşlerin çoğunluğu Türkiye'nin Suriye politikasında geç kalındığı, beklenmedik sonuçların doğduğu ve Türkiye için de ilerleyen zamanlarda çok sıkıntılar doğuracağı yönündedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti devletleri olarak Türkiye'nin içine gireceği en ufak sorunda yanında yer alacağı düşüncesi katılımcıların ortak görüşünü yansıtmaktadır.

2008-2010 yılları arası Türkiye güneydeki komşularıyla bağlarını güçlendirmiş ve bu ülkelerle daha iyi siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmak için çok çaba sarf etmiştir. Bu süreçte batılı devletler ve Avrupa Türkiye'nin dış politikasını tamamen Orta Doğuya yönelik planladığını düşünmüştür. Türkiye bölgesel güç olma isteği rolünü yerine getirmek için Orta Doğuda etkin bir politika izlemeyi sürdürmüştür. Türkiye için Ortadoğu yönelimli politikalar önemli maliyetler doğurmuş ve küresel güçlerle arasında yeni ihtilafların doğmasına sebep olmuştur. Küresel güçlerin de etkisiyle, stabil durumda olan Orta Doğu ülkeleri Arap Baharı ile birlikte politikalarını değiştirme yoluna gitmişlerdir. Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan demokrasi hareketleri sonucunda Suriye de bu süreçten etkilenmiş ve iç savaşa gitmiştir.

Komşularla sıfır sorun inancıyla uygulamaya konulan dış politika gerçekçi ve tutarlı bir temel üzerine inşa edilmediği için Türkiye'yi sadece kendi bölgesinde yalnızlığa değil, aynı zamanda sınır komşuları olan İran, Irak, Suriye ve Rusya Federasyonu'yla da tırmanan gerginliklere ve sonu belirsizliklerle dolu bir sürece sürüklemiştir. Gelinen nokta itibariyle Türkiye'nin Suriye dış politikası çökmüş olup, AK Parti iktidarı tarafından üç ay ömür biçilen Esad rejimi de aradan 8 yıl geçmesine rağmen varlığını devam ettirebilmiş ve sorunun çözümü için Esad'lı bir yol haritasıyla Suriye'nin geleceği arayışları uluslararası alanda ağır basmaya başlamıştır.

2011 yılından itibaren Suriye de devam eden iç savaş, Türkiye'nin bölgedeki menfaatleri açısından ve bu savaştan kaçan sığınmacıların ülkeye maliyetinin çok yüksek olacağı konusunda büyük problem oluşturmaktadır. Başlangıçta 100 bin olarak hesaplanan sığınmacı sayısının milyonları bulması ve bu konuda hazırlıksız olunması, Suriye sınırındaki iller başta olmak üzere ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca sığınmacılar ile birlikte ülke sınırından içeriye terör odaklı gruplarında sızması ve Türkiye'de eylemler yapması, ülkede yaşayan insanların can güvenliği başta olmak üzere, turizm gibi gelirlerini de büyük ölçüde sekteye uğradığının göstergesidir.

> *Türkiye'nin dış politikasının yanlış olduğunu düşünenler oldukça fazladır. Türkiye Orta Doğu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunu yanlış ve doğru olarak cevaplamayalım isterseniz. Orta Doğu da emelleri olan ülkeleri Türkiye karşısına alabilmeli. Türkiye tabi ki de zayıf bir devlet değildir. Türkiye'nin Orta Doğu ile temasını kesme düşüncesi vardır. Haritaya bakarsanız kara komşuları ile arası iyi değildir. Eğer bu devam ederse bütün ilişkilerini su üzerinden yapmak zorunda kalacaktır. Dış politikasında bence de yanlışlıklar vardır. Örneğin İslam devletlerine aşırı bir yönelme var. Osmanlı nasıl Orta Doğu'dan dağıldı ve dağılmasında ne çeşit aktörler kullanıldı ise Türkiye'ye karşı da Orta Doğu ülkeleri tekrar İngilizler tarafından kullanabilir. İkincisi İsrail ile ilişkilerin kesilmiş olmasıydı. İsrail ve en büyük dostu ABD, Türkiye'nin yanında değil karşısında oldular. ABD'nin müttefiki olmasına rağmen Orta Doğu'ya baktığınızda sanki ABD - Rusya birlikteliğini görür gibiyiz. Bunların Türkiye'nin yanında yer almadıklarını görüyoruz. Rusya, İran*

ve ABD çıkarları doğrultusunda birlikte hareket edebiliyorlar. Örneğin Rusya bilerek uçak krizi oluşturup Türkiye'nin Suriye'ye girmesini engellemiş oldu ve sanki biraz Orta Doğu'dan uzaklaştırmak için Rusya'yı buraya getirdiler. Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren İslam dünyasına biraz fazla odaklanıp Türk dünyasını unuttuğunu düşünüyorum. Bunun yanı sıra son zamanlarda Türkiye'deki birçok bürokratın Türk Cumhuriyetlerine ziyaretleri güzel bir şeydir. Türkiye, Rusya krizinde İslam dünyasından hiçbir destek alamazken Türk dünyasından destek görmüştür. Bir savaş çıksa İran ve Irak Türkiye'nin karşısında yer alacaktır. Ama Türk dünyasından böyle bir karşıtlık göremez, Türk Cumhuriyetleri Türkiye'nin yanında yer alacaklardır. Bu Türkiye için bir sınav oldu, kimin dostu kimin düşmanı olduğunu gördü. Türkün Türk'ten başka samimi bir dostu yoktur. Türk dünyası devletleri birbirlerini kollamalıdır. Türkiye Rusya ile savaşa girse Azerbaycan insanın %70 gönüllü olarak savaşa girerler, Tatarlar, Türkmenler de aynı şekilde Türkiye'nin yanında yer alırlar. Ama Orta Doğu ülkelerinden hiçbir desteği göremezsiniz. Birinci dünya savaşında Türk Cumhuriyetlerinden birçok kişi Çanakkale savaşlarına gelmiştir. Araplar eskisi gibi İngiliz'in, Rusya'nın, Fransa'nın yanında yer alacaktır. (K4)

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkileri ve girilen kriz, Azerbaycan için denge unsurudur. Bu güçler arasında ilişkilerin normal olması iyi gitmiş olması bu dengeyi iyi sağlamış demektir. Bu güçler arasında iyi ilişkilerin olması Azerbaycan'ı tabi ki de rahatlatır. Rusya ile baş gösteren kriz ise Azerbaycan Türkiye ilişkilerini de olumsuz etkileyebilir. (K10)

Katılımcılardan elde edilen bilgiler Yurt dışında Türkiye'nin Orta Doğu ve Suriye politikası ile ilgili görüşlerin doğrulunu destekler niteliktedir. Katılımcıların bazıları Türkiye'nin Rusya ile yaşadığı uçak krizi sonucunda Türk Cumhuriyetlerinin Rusya'nın baskısıyla karşı karşıya kaldığını fakat buna rağmen kardeş Türkiye'ye karşı cephe almadıklarını ifade etmişlerdir. Buna örnek olarak Türk kamyonlarına kapatılan sınıra alternatif olarak Nahçivan tarafında bulunan 9 km'lik sınırdan Azerbaycan'a bağlayan yolu Azerbaycan devletinin Rusya'nın tüm baskılarına rağmen açması ve Türk

Cumhuriyetlerinin bu krizde Türkiye'nin yanında durması gösterilebilir. Azerbaycan'ın %85'i Şii olmasına rağmen milli kimliğinin dini kimliğine oranla daha fazla dış politikada etkin olduğunu İran'la olan dış politikadan daha çok dış politikada Türkiye'ye yer verildiğinden anlaşılmaktadır. Katılımcılar Türkiye'nin karşı karşıya kalacağı herhangi bir tehlikede Türkiye Cumhuriyetlerinin desteğini her şartta alabilecekken Ortadoğu Arap ülkelerinin bu desteği göstermeyeceği yönündeki düşünceleri bu konudaki temel endişeleri arasında yer almaktadır.

3.4.11. Bir Millet İki Devlet

Millet, devlet gibi üzerinde mutabakata varılan bir tarifi bulunmayan, müşterek tarihi köken temelinde kendisi hakkında bir bilince sahip, siyasi irade topluluğu haline gelen toplumdur. Müşterek coğrafya, kültür, kader önemli bir rol oynamakla birlikte, irade kavramında işaret ettiği gibi siyasi bir bağ olmaksızın anlaşılamaz. Bir kültür topluluğu, bir tarihi, siyasi kader birliği olarak millet insanları entegre eder, ayrışan insanlığa bir vatan, bir dayanak noktası sunar. Milletler belli bir toprağa, vatana bağlıdır. En önemli hedefleri de kendi milli devletlerini kurmaktır. Millet, devlete sahip olan halktır. Milletler sadece devlet kurma kabiliyeti olan topluluklar tarafından oluşturulabilir (Koçdemir, 2004: 48-52). Millet, uzun zaman içerisinde çeşitli süreçlerden geçerek oluşur. O süreç içindeki olaylar, olayların sebep ve sonuç ilişkileri, milletin geleceği açısından büyük önem taşır. Geçmişteki olaylar, olayların sebep sonuç ilişkileri, geleceğe yönelme milleti ve milletin tarihini bilmekle mümkün olur.

> *Max Weber'e göre ise millet, kuşkusuz her şeyden önce, belli bir grup insanda başka gruplara karşı belirli bir dayanışma duygusunun harekete geçirilebileceği anlamına gelir. Bu demektir ki millet kavramı değerler alemine ait bir kavramdır. Günlük dilde millet, bir devletin halkı yani belli siyasal topluluğun üyeleri ile özdeş değildir. Bir sürü siyasi topluluk vardır ki içlerindeki bazı gruplar kendi milletlerinin bağımsızlığını öteki gruplara karşı ısrarla ileri sürerler ya da çeşitli grupların bazı üyeleri içinde bulundukları siyasal topluluğun tek bir türdeş millet olduğunu ilan ederler. Millet, aynı dili konuşan bir toplulukla da özdeş değildir. Başka bir deyişle, bu milletin tanımı için yeterli değildir. Sırplar ve Hırvatların, İrdandalı ve İngilizlerin*

tek bir millet gibi hareket etmeleri, ortak bir dilin millet için gerekli olmadığının açık örneğidir. Aynı dili konuşan kişiler arasında milli dayanışma olup olmadığı tartışmaya açık bir noktadır. Buna karşılık dayanışma, kitlelerin öbür kültür değerleri arasındaki farklılıklara yani Sırplar ve Hırvatlarda olduğu gibi dini inançlara bağlanabilir (Yakıt, 2018).

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine yönelik olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci bizim sevincimiz, kederi bizim kederimizdir" diyerek özetlediği kardeşlik vurgusu yıllar sonra Haydar Aliyev'in "Biz bir millet, iki devletiz" şeklindeki sözleri ile tüm Türk Dünyası'na yayılmıştır. Haydar Aliyev'in Devlet Başkanlığı döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri karşılıklı fayda temelinde ekonomik neticeler vermeye başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı başta olmak üzere enerji ve ulaştırma alanında farklı projelerin temelleri atılmıştır. Bu projelerin önemli bir kısmı mevcut Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in sahiplenmesiyle faaliyete geçirilmiştir. Haydar Aliyev, bir yandan Türkiye ile ticari ve ekonomik ilişkiler kurarken diğer yandan Türkiye ile Azerbaycan arasında bilim, kültür ve sanat alanında köprülerin geliştirilmesine önderlik etmeye çalışmıştır (Soydan, 2008). Aliyev'in yaklaşık 10 yıl süren cumhurbaşkanlığı görevi 12 Aralık 2003'te vefatıyla birlikte son bulmuş olsa da halkına açtığı yol ve öncü fikirleri, ülkenin Türk Dünyası ülkeleri ile birleştirici unsuru olmayı sürdürmektedir. Bu söylemlerden yola çıkarak katılımcıların bir millet iki devlet ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Bir millet iki devlet sözünün slogan olarak çok yerinde bir söz olduğunu kabul ediyorum. Ama bu söz sadece siyasi bir düzlemde kalmıştır. Bu sözün üzerine gidilmemiş ve tarihi nedenleri üzerinde çalışılmamış olmasını da üzüntü ile karşılıyorum. Bu sözün manasının şu an Türkiye'yi ilgilendirdiğini sanmıyorum. (K3)

Türkiye ve Azerbaycan dostluktan, kardeşlikten öte gerçekten tek bir millettir. Kültür ve kimlik gibi ortak ögelerimiz, ortak bir tarihimiz vardır. Dili aynı, dini aynı, milli kimliği aynı olan iki devletiz. (K11)

Biz ve Türkiye, imzalanan anlaşmalar, ilişkilerin seyri, önemli konulardaki tutumlar, yapılan açıklamalar itibariyle bir millet iki devletiz. Biraz ideolojik bir söylem ama dünyadaki benzerleri içerisinde bir millet iki devlet söylemini en iyi karşılayan örnek Azerbaycan-Türkiye ilişkileridir. Tarihe baktığınızda iki devletin bir millet olduğunu rahatlıkla görebilirsiniz. Azerbaycan ve Türkiye Çanakkale savaşı, Karabağ sorunu gibi iki devlet için önem arz eden konularda birlik olup, mücadele etmişlerdir. (K5)

Bir Millet İki Devlet sözüyle anlatılmak istenen: Biz bir milletiz, ama iki devletiz. Her devletin kendi çıkarları var. Devletleri ayakta tutan bu çıkarlardır. Mesela biz Azerbaycan olarak, Ermenistan, Gürcistan, İran, Rusya konusunda çıkarlarımız aynı olduğu için birbirimize yakınlaşıyoruz. (K8)

Aynı etnik kökene, ortak tarihi geçmişe ve milli kültürel ananelere sahip olan Türk halkları, tarih sahnesine çıktığı günden bu yana yüzyıllar boyu insani kültürlerin doğudan batıya, batıdan doğuya taşıyıcısı olmuş, dünya tarihinde örneği olmayan bir rol oynamış, şerefli sayfalar yazmıştır. Haydar Aliyev, Türk Cumhuriyetleri ile kurulacak ilişkilerde daima, etnik kökeni, ortak tarihi, ortak dili ve milli ortak ananeleri dile getirmekte, bunları, ilişkilerin sağlam zemini olarak göstermekte ve Türk halklarının ilişkilerinin sıkılaştırılması ile birliğe doğru gidileceğinin mesajını vermeye çalışmaktadır. Haydar Aliyev, birlik sözünü hiçbir zaman, ortak devlet, ya da Turan anlamında kullanmamıştır. Onun birlik ile anlatmak istediği dilde, fikirde, işte birliktir bunu da bazı katılımcıların ifadeleri destekler niteliktedir. Her halkın kendi devleti olmalı ve bu devletler, ekonomik, sosyal ve siyasi alanda ortak hareket etmelidir. Katılımcılar da bu doğrultuda "Bir Millet İki Devlet" sözü ile ifade edildiği gibi devletlerin değil milletlerin aynı kökenden geldiği fikrini vurgulamıştır. Kısacası devletler sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirirken etnik köken, ortak tarih ve ortak dil temelinden yararlanır. Günümüz şartları içerisinde de, bu düşünceyi gerçekleştirmek, ortak devlet, ortak bayrak, ortak egemenlik idealine dayalı ilişkiler geliştirmek tek devlet Turan fikrinden çok daha kolaydır.

Özetle, katılımcıların yansıttığı düşünceler Azerbaycan ve Türkiye'nin milli kimlik olarak bir olduğu ancak devlet çıkarları söz konusu olduğunda her iki devletin de kendi önceliklerine önem verdiği anlaşılmaktadır. Koçdemir (2004)'in de belirttiği gibi milletlerin en önemli hedefleri kendi milli devletlerini kurmaktır.

3.4.12. Coğrafya ve İktidar

Türkiye'nin jeopolitiğinden ileri gelen özellikleri pek çok konuda dünya güçlerinin bölgeye ilişkin niyet ve amaçlarının önünde durmaktadır. Netice itibarıyla Türkiye Avrupa'dan Orta Doğu'ya ve Rusya'ya uzanan istikamette oldukça etkili bir coğrafi konuma sahiptir. Dünya adasının (Asya, Avrupa, Afrika) ortasındaki iki önemli denizi (Akdeniz, Karadeniz) birbirine bağlayan Türkiye bu konumunun getirdiği avantajları ekonomik, sosyal, politik ve askeri güçle destekleyerek etkinlik kazanabileceği gibi aynı unsurlarda ortaya çıkacak eksiklikler ve zaaflar ise Türkiye aleyhine önemli riskler barındırabilmektedir. Türkiye coğrafyası, her dönemde ve her durumda teşekkül edecek evrensel güç odaklarının ilgi alanı olmaya devam edecektir. Türklerin tarihsel süreçte savaşçı kimliklerinin ön plana çıkmış olması da bu coğrafyada yaşamanın güçlüklerinin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Katılımcılara jeopolitik duyarlılığın AB üyelik sürecindeki etkilerine yönelik düşünceleri sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir:

> *Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konumundan kaynaklanan duyarlılık tabi ki de dünya ülkelerinin dikkatini çekmektedir. AB petrol ve doğalgaz ihtiyacını Türkiye üzerinden sağlamaktadır. Bu güzergahı kaybetmek istemez ama Türkiye'yi de AB'ye almaz. Süreci uzatır ama almaz. Türkiye'nin AB'ye üye olması bizim için ne gibi faydalar sağlar derseniz, bu üyelik durumu Azerbaycan devletine demokratikleşme sürecinde örnek bir model olur. (K10)*

> *Türkiye jeopolitik konumundan dolayı gözde olan bir ülkedir. 3 kıtaya hakim bir konumda yer almaktadır. Türkiye AB'ye üye olmalıdır. Bu Azerbaycan için de iyi olacaktır. Çünkü Azerbaycan'ın birinci sorunu demokrasi sorunudur ve*

bundan dolayı örnek olacağı bir ülke olmalıdır. Bize Rusya ve İran devletleri örnek olamaz. Bize örnek olacak yer batıdır. Türkiye bize bu konuda gerçekten örnek olabilir. (K7)

Türkiye jeopolitik konumu itibariyle dünya ülkelerinin ve AB ülkelerinin bu coğrafyaya özenle yaklaşmasına sebep olmaktadır. Fakat nedendir bilinmez Türkiye'yi AB'ye almazlar. Yıllardır oyalamaya devam ediyorlar ve Türkiye yaklaşık 60 yıldır kapıda bekletiliyor. Ondan sonra başvuranlar üye oldular. Avrupa resmen oyalıyor. Avrupa bu şekilde Türkiye'nin iç politikasına müdahale etme şansı da yakalıyor. Bence Türkiye, AB üyelerine göre daha demokratik bir ülkedir. Türkiye'nin AB üyeliğinin bizim için önemi ise uluslararası camiada Azerbaycan üzerindeki haksız baskılarının azaltılmasına sebep olma durumudur. Örneğin Dağlık Karabağ sorunumuz gibi. (K9)

Türkiye'nin AB'ye üye olması bizim için Orta Doğu, Asya ve Kafkaslar ile bağlantımızı sağlayan bir stratejik ortağa sahip olmak demektir. Türkiye açısından da AB'ye üyelik sürecinin önemli kazanımları olduğu düşüncesindeyim ama Türkiye daha gerçekleştirilebilir hedeflere odaklanabilir. Ayrıca Türkiye bu üyelik gerçekleşirse, Türk Cumhuriyetleri için de AB üyeliğinde rol model olabilir. (K5)

Yapmış olduğumuz petrol ve doğalgaz sevkiyatımız ile zaten AB ülkelerine Türkiye coğrafyasının ne kadar değerli olduğunu göstermiş oluyoruz. AB'ye katılması Türkiye'nin lehinedir. Bunun gerçekleşmesi iyi olur ama AB ikna olacak gibi gözükmüyor. Hele de son zamanlarda yaşanan sorunlardan sonra (mülteci, insan hakları) bunun daha da zor olacağı gözüküyor. (K3)

Türkiye'nin coğrafi konumu, nüfus, ordu anlamında büyüklüğü, tarıma hakim olması gibi etkenleri düşünürseniz Türkiye'yi AB'ye almak AB'nin işine gelmez. Çünkü; bu durumda Türkiye'nin AB'ye alınması, AB'de söz sahibi olması anlamına gelir, AB bunu istemez. Temel ilkeleri de zaten bu konumda olan bir

ülkeyi küstürmeyelim ama almayalım şeklindedir. Teşbihte hata olmaz fakat Türkiye için sürekli evleneceğim ayağına kandırılan bir kız görünümü söz konusu. (K6)

Türkiye'nin jeopolitik konumu AB üyeliğinde etkilidir. Fakat, "AB Türkiye'yi üye olarak almalı mıdır?" Bu ucu açık bir sorudur. Türkiye hangi şartlarda üye olacaktır? AB'nin Türkiye'den talepleri bazen çok aşırıya kaçıyor. Bugün Türkiye NATO üyesi olarak nasıl kendini güvende hissediyorsa, yarın da AB'ye üye olmasıyla, AB ülkelerinin desteğini alacağı için kendini güvende hissedecektir. Yalnız Türkiye diğer AB ülkeleri gibi olmaz. Çünkü, toplumları vb. arkasından sürükleyebilecek kuvvete sahiptir. AB üyeleri ekonomik, demografik, askeri alanda güçlü olan Türkiye'nin söz sahibi olmasını istemiyorlar ve onun için de bu konuda küstürmeden süre uzatımına gidiliyor ve taleplerde bulunuluyor. (K8)

Jeopolitik duyarlılık AB üyelik sürecinde etkilidir. Türkiye AB'ye girme çabalarını devam ettirmelidir ama Türkiye'yi AB'ye kabul etmezler. 1950'lerden beri Türkiye'nin müracatını Ermeni soykırımı iddiasıyla oyalayıp durdular. Türkiye AB'ye üye olursa ziraat mahsulü Avrupa pazarlarına gider, tekstili Avrupa pazarına gider. Türkiye bu pazarları canlı tutar ve nüfusundan dolayı parlamentoya seçilirler ve etkin rol alırlar. Komisyonlarda Türklerin nüfusu artar. Türkiye'nin içinde yer alan terör vizenin kaldırılmasıyla Avrupa'ya gider ve bunu da Avrupa istemez. Ama AB petrol ve doğalgaz sevkiyatının sağlandığı bir ülkeyi de karşısına almaz. Onun için sürekli olarak 1950'den beri olduğu gibi oyalarlar. (K2)

Avrupa Birliği coğrafi açıdan ortak kaderi paylaşan ülkelerin ekonomik ve sosyal şartlar dolayısıyla bir araya geldiği yapıyı oluşturmaktadır. AB ülkelerinin ortaklığında coğrafya, tarihsel arka plan ve ortak sosyal değerlerin önemli bir yeri olmuştur. Avrupa Birliği bu özellikleriyle tam bir jeopolitik olgudur. Günümüzde AB büyük ölçüde eşit şartlarda ve eşit düzeylerde bulunan ülkelerin oluşturduğu bir birlik görünümündedir.

Avrupa ülkelerinin bir birlik oluşturmak yoluyla kendini koruması ve gelişmesi için böyle bir girişimde bulunması bir tercih olmanın ötesinde çeşitli faktörlerden doğan bir zorunluluk olarak görünmektedir.

Türkiye'nin de uzun bir süredir üyesi olmak için çaba gösterdiği AB'ye tam katılımın gerçekleşmesi durumunda Türkiye'yi ne gibi değişimlerin veya risklerin beklediğinin çok iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Nitekim böyle bir mesele siyasi tercihlerle açıklanabilecek düzeyde basite indirgenemez. Bu nedenle, Avrupa Birliğinin Türkiye ile ilişkisinin avantajlarını ve dezavantajlarını belirleme noktasında cevap verebilecek birincil bilim dalı jeopolitiktir. Avrupa Birliğine katılmak veya katılmamak, kabul etmek veya etmemek siyasi iradenin vereceği bir karar olmakla birlikte bu kararın jeopolitik verilerle desteklenen araştırma sonuçlarına dayandırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin AB'ye katılması konusundaki düşüncelerini paylaşan katılımcıların bir kısmı NATO üyesi olan Türkiye'nin aynı zamanda bir AB üyesi konumuna gelmesinin güvenlik açısından Türkiye'ye önemli katkılar sağlayacağını belirtirken diğer kısmı ise AB üyeliğinin Türkiye'ye daha çok demokrasi anlamında katkı sağlayacağını vurgulayarak Türkiye'de gelişen demokrasinin Türk Cumhuriyetlerine de örnek olacağını belirtmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların ortak fikri AB'nin uzun bir süredir tam üyelik müzakerelerini uzatarak Türkiye'ye zaman kaybettirdiği ve asıl amacının Türkiye'nin birliğe alınmaması olduğu kanaatini yansıtmaktadır. AB'nin bu tutumunun arkasında Türkiye'nin NATO üyeleri arasında ikinci, dünya ülkeleri arasında ise dördüncü büyük askeri güce sahip olması, 80 milyonu aşkın bir nüfusa sahip olması ve büyüyen ekonomilerden biri olması gibi etkenler dolayısıyla AB içinde önemli bir güce sahip olacak Türkiye'nin bir risk olarak algılanmasıdır. Bu nedenle, Türkiye'yle ilişkileri belirli bir düzeyde tutmak yoluyla Türkiye'nin üyeliğine yönelik süreci geçiştirme yoluna gitmektedir.

> *Türkiye'nin AB standartına geçmiş olması çok önemlidir. Türk dünyası da bu standartlara ulaşmak için çalışmalıdır. Örneğin demokrasi, sosyal adalet AB nezdinde çok önemlidir. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin bir birlik*

kurması bu üç devletin AB'ye girmesini kolaylaştırırdı. Ama Azerbaycan uzak durdu çünkü Rusya korkusu var. Gürcülerin Avrupa'daki etkinliği çok fazladır ve Gürcistan'ın Rusya karşıtı bir ülke olması ve din ögesi AB'ye girmesinde etkili olabilir. Türkiye ve Gürcistan tek başına koridor oluşturmaz, ikisinin de aynı anda hareket etmesi lazımdır. Onun için Rusya'ya karşı da birlik olmalılardır. (K1)

Türkiye'nin bulunduğu konum itibari ile AB'ye girmesi Orta Doğu'nun ve Orta Asya'nın çıkarlarına olumsuz etki etmeyecekse AB üyeliğini devam ettirmelidir. AB bu coğrafyada bir ülkeyi kaybetmek istemez. (K4)

K1 adlı katılımcı kimlikler üzerinden hareketle Gürcistan ve AB ülkeleri arasındaki dini kimliğin etkisiyle ve Gürcistan'ın Türkiye'ye olan bu konudaki desteği ve Hazar petrol ve doğalgazının AB ülkelerine olan sevkiyat üzerinde yer alan önemli iki ülke olması sayesinde Türkiye'nin AB'ye üyelik konusunda yardımcı olabileceğini ifade etmektedir. K4 adlı katılımcının ifadelerinden hareketle üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konumunun farkına vararak temelde AB'nin Türkiye'ye olan ihtiyacının Türkiye'nin AB'ye olan ihtiyacından daha fazla olduğu düşüncesi ile politika geliştirmesi gerektiğinin savunulmasıdır. Ayrıca AB'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacını Türkiye üzerinden sağlayarak Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak istemesi Türkiye'ye olan ihtiyacının en büyük göstergelerinden biridir.

SONUÇ

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitiğin dış siyasete ve kimliğe olan etkisinin; tarihsel gelişimi, sosyolojik dinamikleri ve politik sonuçlarının ele alındığı bu çalışma, başlıca üç soruya cevap bulmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki jeopolitiğin bir ülkenin dış siyasetine olan etkisinin irdelenmesi ve Türkiye'nin jeopolitiğinin Azerbaycan Devleti için önemidir. İkinci soru, Türkiye'nin son döneminde gerçekleşen politik ve ekonomik gelişmeler çerçevesinde liberal ve muhafazakâr anlayışı temsil eden siyasi partilerin sahip olunan jeopolitiği nasıl algıladıkları ve bu doğrultuda özellikle dış siyaset bağlamında nasıl bir tutum geliştirdikleri ile ilgilidir. Üçüncü soru ise, birinci ve ikinci soruyla bağlantılı olarak, Türkiye'de jeopolitiğin 1991 sonrası liberal ve muhafazakar partilerin dış siyasete yönelik milli ve dini kimlikler temelinde nasıl bir değişim ve gelişme gösterdiğini içermektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası süreçte sınırların değişmesiyle birlikte Türkiye-Azerbaycan ilişkilerin gelişimi ve şekillenmesinde Türkiye'nin jeopolitiğinin etkilerinin değerlendirilmesi önemli görülmüştür. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı Türkiye'nin jeopolitik önemini vurgulamanın ötesinde jeopolitik konumun Türkiye'nin dış siyasetinde yarattığı etkilerin ve sonuçların değerlendirilmesine yönelik bir bakış açısı ortaya koymaktır.

Ülkelerin jeopolitiği ele alındığında jeopolitik ele alınan ülkenin dış politika uygulamalarının genel hatlarını oluşturur. Örneğin ABD, İngiltere ve birçok Avrupa ülkesinin dış politikalarının şekillenmesinde coğrafi koşullar ve çevresel faktörlerin etkilerinin olduğu söylenebilir. Her iki ülkenin de coğrafi konumunun bir getirisi olarak denizlere ve okyanuslara erişiminden ileri gelen avantajları bu ülkelerin jeopolitik konumunu güçlendirmiş ve diğer ülkelere göre daha fazla nüfuz elde etme olanağı sağlamıştır. Bu avantajların onların soğukkanlı ve uzun erimli politikalarının temelinde yatan coğrafi koşullardan ileri geldiği düşünülebilir. Diğer taraftan Rusya ve Almanya gibi doğal savunma yapısına sahip olmayan devletler geçmişten günümüze iç ve dış güvenliklerini karar vermede hızlılık ve disiplin gibi temel ilkeler üzerine şekillendirmişlerdir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda yürütülen veri toplama sürecinde katılımcılardan elde edilen görüş ve düşünceler değerlendirildiğinde jeopolitiğin bir ülkenin dış politikasına etkisinin oldukça yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar aynı zamanda farklı dış politika kültürleri ile çevrelenen Türkiye için diğer devletlerde olduğu gibi tipik bir dış politika profili tanımlamanın kolay olmadığına vurgu yapmıştır. Şimdiye kadar yapılmış araştırmaların çoğunda en çok dikkat çeken noktalardan birisi Türkiye'nin eşsiz jeopolitik konumunun, yani dünya politikasındaki en istikrarsız bölgeler olan Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanların tam ortasında yer almasının dış politikaya olan etkisinin yeterince irdelenmemiş olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında Azerbaycan özelinde, ülkenin dış siyasetinde söz sahibi olan ya da dış siyaset konusunda uzman olan bürokrat, milletvekili, araştırmacı ve akademisyenlerle görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler ve söylemler ülkelerin dış siyasetini belirlemede ve siyasete yön vermede önemli bir yere sahiptir.

Araştırmanın katılımcılarının görüşlerinden de anlaşılacağı üzere jeopolitik bir ülkenin dış politikasında tek başına belirleyici bir faktör değildir. Jeopolitiğin yanında kültür, kimlik, din, demografi, eğitim ve ekonomi gibi faktörlerinde dış politika da etkisinin olduğu sonucu çıkmaktadır. Dış siyasetin yapısını oluşturan örneklerin birçoğu Soğuk savaş yılları ve öncesine ait genellemelerden oluşmaktadır. Soğuk savaş sonrasında dünya ülkeleri kendi dış politika kültürlerini ve kimliklerini tekrardan ele almış ve tanımlamak zorunda kalmışlardır ancak Soğuk savaş sonrası belirsizlikte Türkiye uluslararası politikada kendisini yeniden konumlandırma konusunda arada kalmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde en köklü değişime uğrayan yerler Türkiye'nin çevresindeki bölgeler olmuştur. Bu bağlamda bu dönemde en çok dikkat çeken konu yeni bir dış politika siyaseti oluşturmaya yönelik çalışmalar olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde hızlı değişime ayak uyduramayan Türkiye, uluslararası arenada birçok siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlere örnek olarak Yunanistan'la yaşanan Kardak krizi, 1991 yılında yaşanan Körfez krizi, Suriye ile yaşanan Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesi ve PKK krizi, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusu hakkında AB ile yaşanan kriz ve ABD ile yaşanan ikinci Körfez krizi bunlardan sadece birkaçıdır. Soğuk savaş sonrası SSCB'nin dağılması ve yeni ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile birlikte Türkiye'nin

jeopolitiğinde yaşanan değişiklikler yeni dış politika arayışına girmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu yeni jeopolitiğin belirsizliği bu arayışları olumsuz yönde etkilemiş ve Türk dış siyasetinde oluşan sorunların çözümlenmesini daha da zorlaştırmıştır.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süre içerisinde Türk dış politikasının içerde ve dışarda barışı sağlama adına komşu ülkelerle uyum içinde ve ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesine bağlı olarak ele alındığı söylenebilir. Geçmişten günümüze Türkiye bu politika doğrultusunda sürekli bir çaba harcamıştır. Ancak cumhuriyet döneminde benimsenmiş olan barışçıl dış politika çabasına rağmen Türkiye'nin sınır komşuları ile uzun süreli, sorunsuz bir dış politika yürüttüğü bir ülkeye rastlamak mümkün değildir. Bu durama örnek olarak Suriye ile PKK, İran'la mezhep kökenli meseleler ve PKK, Yunanistan'la Ege kıta sahanlığı, Kıbrıs ve Batı Trakya ve Ermenistan'la soykırım iddiaları gösterilebilir. Dış siyasette sıfır sorun politikasını benimsemiş bir ülkenin komşularıyla bu kadar krizi bir arada yaşaması dış politikada yeni bakış açılarının kazandırılmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin batısında birleşme, bütünleşme ve işbirliğine dayalı bir dış politika kültürü hakimdir. Batıda işbirliği üzerine dayalı bir politika izleniyorken doğuda ise güvenlik sorunları nedeniyle çatışma temeline dayanan bir politika hakimdir. Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitiği itibariyle batıda ve doğuda birbiriyle çelişen iki farklı durumun ortaya çıkması Türk dış politikasında çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin doğusunda Türkiye tarafından istenmeyen bir PKK varlığı önemli bir dış politika sorunudur. Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri açısından PKK güvenlik ve terör sorunuyken AB ülkelerine göre ise bir özgürlük sorunu olarak ele alınmaktadır. Doğu ve batının aynı konuyu farklı şekillerde ele alıyor olması ve kendi bakış açılarına göre politikalar önermesi Türkiye için yeni sorunların ortaya çıkmasına ve güvenlik zafiyetlerinin oluşmasına neden olmaktadır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte komşularla barışçıl ilişkiler geliştirmeye yönelik çabalar çeşitli açılardan sonuçsuz kalmakla birlikte muhafazakar kimliğe sahip AK Parti hükümetinin iktidara gelmesinin ardından komşu ülkelerle ilişkilerin yeniden dizayn edilmesine yönelik çabaların artış gösterdiği görülmektedir. Bu çabalar genel bir başlık

altında özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun daha önceden teorik çerçevesini çizdiği 'Sıfır Sorun Politikası' olarak adlandırılan ve Türk dış politikasını 21. yüzyılın küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerine uyumlu hale getirmeyi amaçlayan politikalarla uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gibi bulunduğu coğrafyada "bölgesel lider" veya "oyun kurucu" bir rol üstlenmesini sağlama uğraşısı içine girilmiştir. Komşularla sorun yaşamamaya dayalı stratejileri dış politikanın merkezine koyarak, Türkiye'nin yakın komşuları ve diğer bölgesel aktörlerle giderek daha çok bütünleşen bir ekonomi politikası içine girmesini, vizelerin karşılıklı olarak kaldırılarak ticaret hacminin artmasını, kültürel değerlerin dış kamuoyunda daha baskın şekilde kullanılarak ülkenin bu bölgede bir "yumuşak güç" merkezine dönüşmesi hedeflenmiştir. AK Parti 2009 sonrasında, özellikle komşu coğrafyalardaki sorunlara zamanında ilgi gösteren ve yeri geldiğinde müdahale yapmaktan çekinmeyen proaktif bir politika izleme amacı gütmüş, bu strateji Türk dış politikasını mevcut tüm zeminlere yayarak gelişen olayların gerisinde sessizce kalmaktan ziyade, hareketli ve ritmik bir diplomasi anlayışının sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye, etrafındaki ülkelere karşı ihtiyatlı, tepkisel ve zaman zaman şüpheli bir tutum takınmak yerine, sorunların çözülmesi ve işbirliğinin geliştirilmesi için pragmatik bir yaklaşımın benimsenmesini amaçlamış, bu doğrultuda Ortadoğu başta olmak üzere Avrupa, Balkanlar ve Kafkasya'da yeni adımlar atmıştır. Davutoğlu'nun geliştirdiği bu proaktif dış politikaya binaen Türkiye, bölgesel güç olma isteği rolünü yerine getirmek için Ortadoğu'da etkin bir politika izleme yoluna gitmiştir.

Araştırma sürecinde katılımcılarla yürütülen görüşmelerden elde edilen görüşler doğrultusunda, 2002 yılında ülke yönetimine gelen AK Parti iktidarının muhafazakar kimliğinden dolayı Ortadoğu'ya yöneldiğini ve Türk Cumhuriyetlerine gereken önemin verilmediği sonucu ortaya çıkmıştır. 2009'dan sonra Türkiye dış politikasında Ortadoğu coğrafyasındaki tarihsel süreçte sorunlar yaşanan ülkelerin totaliter rejimlerinin ile yakın ilişkiler geliştirmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu ilişkiler çerçevesinde Suriye lideri Beşer Esad "aile dostu" olarak görülmüş ve bu ülkeyle vizeler kaldırılmış, Hamas ve İsrail arasındaki gerginliğin azaltılması için arabuluculuk rolü üstlenilmiş, İran'a uygulanan nükleer yaptırımlara karşı çıkılarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin azaltılması yönünde İran ile karşılıklı antlaşmalar yapılmış, Kuzey Irak'taki Kürdistan

Bölgesel Yönetimi desteklenmiş, futbol maçı izlemek için dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Ermenistan ziyaret edilmiş ve sınırların açılması için Türkiye-Ermenistan arasında İsviçre'nin Zürih kentinde protokol düzenlenmiştir. Ayrıca Ortadoğu'da Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ile de dengeli bir ilişki benimsenirken, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Bahreyn ile de daha çok körfez sermayesi odaklı ekonomik bazlı ilişkiler yürütülmeye başlanmıştır.

2009 sonrası Türk dış politikasının odak noktasını oluşturan sıfır sorun söyleminin temelinde farklı gerekçelere yer verildiği görülmektedir. Bu temellerden ilki, komşularla ortak kültür ve medeniyet unsurları barındırılması ve geçmişten gelen tarihi bağlardır. Türkiye'nin komşu ülkelerle olan arasındaki mesafenin değişmemesine rağmen, komşu ülkeler ile arasındaki ortak bağ ve geçmişin farkında olarak, bu coğrafyadaki ülkelerle ilgili yeni algılama biçimlerinin gelişebileceğine inanılmış, bunun için de komşuları ile ilgili tüm sorunlarının çözülmesinin zaruri olduğu düşüncesi benimsenmiştir. Konuyla bağlantılı olarak Davutoğlu "Stratejik Derinlik" kitabında Kudüs sorununa dair bölümde "Bölgedeki hiç bir siyasi sorun Osmanlı arşivleri olmadan çözülemez" diyerek Osmanlı tarihine, dolayısıyla Türkiye'ye Ortadoğu'daki barış sürecinin yürütülmesi için ciddi bir rol atfetmiştir. Davutoğlu'nun stratejik derinlik kitabında ele aldığı bu dış politika stratejisi tarih, coğrafya, din ve kültür gibi etkenler üzerine kurulu bir uygarlık ortaklığını temel almasına rağmen, esas hedef, Avrasya ile Ortadoğu'nun kesiştiği noktada Türkiye'nin bölgesel lider veya dengeleyici güç haline geldiği bir düzlem yaratmaktır. Fakat, Davutoğlu'nun ilk dönemlerinin aksine uluslararası arenada vuku bulan bazı durumlar, Türk dış politikasının işbirlikçi ve uzlaşmacı liberal politikalardan çatışmacı ve çıkar odaklı realist politikalara doğru kaymasına sebep olmuştur. Bu çerçevede Davos Krizi ve Mavi Marmara ile başlayan tutum değişikliği, Arap Baharı'nın başlaması ile de tırmanmış, komşularla sorunların derinleştiği kaotik bir ortam yaratmıştır.

2009 sonrasında politikasını "komşularla sıfır sorun" söylemi etrafında şekillendiren Türkiye, gerek ortak tarih ve medeniyet ilişkilerine, gerekse ekonomik çıkarlarına dayalı olarak komşuları ile iyi ilişkiler geliştirilmesini, geçmişten gelen sorunların diplomatik yollarla çözülmesini, bölgesel düzlemde proaktif bir dış politika izlenmesini, hatta harekât alanını genişleterek aralarında uyuşmazlıklar olan devletler arasında uluslararası arenada

arabuluculuk rolünün üstlenilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin hâlihazırda arasında tarihsel veya siyasal/hukuki anlamda çeşitli sorunlar yaşadığı ülkelerle bu sorunlarını tamamen diplomatik bir zemine oturtarak çözmeyi amaçlaması bazı haklarından ve savunduğu doğrulardan feragat ederek karşı tarafın görüşlerini kabul etmesini gerektirebilmektedir. Örneğin, Ermenistan'ın ziyaret edilmesi ve sınırların açılması ile ilgili olarak protokol düzenlenmesi, diğer taraftan Azerbaycan devletini rahatsız etmiştir. Davutoğlu'nun ilk Dışişleri Bakanlığı dönemlerinde Türk dış politikasının ısrarla üzerinde durduğu "sıfır sorun" söylemi, bölgesel dış dinamiklerin hesaba katılmaması ve bu dinamiklerin Türkiye'yi de etkileyebileceğine ihtimal verilmemesi sebebiyle zaman içerisinde etkisini yitirmiş, uzun vadeli bir dış politika stratejisine dönüşememiştir.

Araştırma kapsamında katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere sıfır sorun politikasının yanlış bir politika olduğunu değerlendirdikleri ve bunu da Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitiğin ve tarihsel arka planda devam eden sorunlara bağladıklarını görmek mümkündür. Azerbaycan halkı ekonomik, entelektüel, politik, kültürel kazanımlarını kullanarak ve Soğuk savaş sonrası SSCB'nin dağılması sonucunda oluşan tarihî fırsatı değerlendirerek 1991 yılında millî irade anlayışı ve bağımsız bir devlet kimliği ile BM üyesi ülkelerin safına katılmıştır. Avrupa'yla Asya arasında ulaşım ve iletişim hatlarının kesişme noktasında, jeopolitik, jeoekonomik ve askerî-jeostratejik açılardan büyük önemi haiz, zengin enerji rezervlerine sahip bulunan bir coğrafyada yer alması Azerbaycan'ın ulusal, bölgesel ve küresel ölçekli çıkarlarının ana istikamet ve mekanizmalarının şekillenmesi üzerinde belirleyici ölçüde tesire sahiptir.

Azerbaycan'ın jeopolitik çıkarları çizgisinde hem dünya ülkeleri hem de bölge ülkeleriyle ilişkilerini bilinçli, dengeli, faydacı ve planlı politik stratejisini Haydar Aliyev'in uygulamaya koyduğu iç ve dış politikalar şekillendirmiştir. Temelleri 1994 yılında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından atılan yeni petrol stratejisi, enerji, ulaşım ve iletişim alanındaki diğer uluslararası projeler Azerbaycan'ı jeoekonomik açıdan dünyanın önde gelen ülkeleri ve şirketleri için cazip bir ortağa dönüştürmüştür. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karşılıklı ilişkilerin hukuki temellerinin oluşturulması, uluslararası, bölgesel ve ikili çerçevede stratejik dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin tesis edilmesi gibi

önemli gelişmeler Haydar Aliyev'in 1993 yılında Azerbaycan'da iktidara dönüşünün ardından yaşanmıştır. İki ülke arasındaki ilişkileri "Bir millet, iki devlet" formülü temelinde yeniden şekillendirmeye başlayan Haydar Aliyev Azerbaycan'da ulusal devletin yapılandırılması ve geliştirilmesi çalışmalarında, politik, ekonomik, sosyal ve manevi çıkarların gerçekleştirilmesinde, uluslararası süreçlere entegrasyonda, Güney Kafkasya ve Hazar havzasının bölgesel güvenliğinin sağlanması ve diğer stratejik konularda dost ve kardeş ülke Türkiye'nin olanaklarından faydalanmaya, her alanda Türkiye ile ortak hareket etmeye başlamıştır.

NATO'nun etkin bir üyesi konumunda bulunan Türkiye'nin, Asya ve Hazar havzasında bulunan petrol ve doğalgazına, jeopolitik açıdan önemli olan coğrafyasına, Türk ülkelerine ve vatandaşlarına sanayi ürünleri için ihtiyaç duyulan büyük pazarlara, Asya ile olan kara bağlantısına güvenli bir şekilde ulaşımı öncelikli olarak Azerbaycan'ın da içinde bulunduğu coğrafya üzerinden sağlamaktadır. Türkiye'nin bir yılda ihtiyaç duyduğu yaklaşık 60 milyar metreküp doğalgaz ve 60 milyon tonluk petrol ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayabilecek olan Hazar havzası, diğer yandan doğalgaz ve petrol nakil hatlarının geçtiği bir ülke konumuna dönüşen Türkiye'ye jeoekonomik ve büyük maddi kazanımlar sağlayabilecek bir bölgedir. Azerbaycan ve diğer Kafkas ülkeleri için de Türkiye'nin, Asya ile Avrupa arasında bir köprü konumunda olması, ithal ve ihraç eden ülkeler için en güvenli güzergah olarak görülmesi, İstanbul ve Çanakkale gibi iki önemli boğaza ve önemli limanlara sahip olması Hazar havzasında bulunan petrol ve doğalgazın güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara aktarılmasını sağlamaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular bu olguyu destekleyerek Türkiye'ye komşu olmanın Azerbaycan Devleti için önemli olduğunu belirtmekte, Azerbaycan devletinin en önemli ihraç kaynağı olan petrol ve doğalgazın Avrupa ve dünya pazarlarına açılmasında önemli bir güzergah sağladığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Diğer yandan Türkiye, Azerbaycan'ın öncülüğünde gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, TAP, TANAP, "Şahdeniz 2" vb. projelerini her açıdan destekleyerek hayata geçirilmesini sağlamış hem de Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya bağımlılıktan, Azerbaycan'ın ise enerji ihracatı ve naklinde Rusya'nın baskısından kurtulmasına olanak

tanımıştır. Bu çokuluslu projeler Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'ın enerji, ulaşım ve iletişim koridoru ihtiyaçlarını karşılamanın dışında küresel ölçekte enerji ve ulaşım güzergâhlarına dönüşerek üç ülkenin de jeopolitik ve jeoekonomik nüfuzunu arttırmış, Avrasya'nın enerji güvenliği noktasındaki rolünü ve önemini pekiştirmiştir. Aynı projeler Türkiye'nin bölgede lider ülke statüsünü de pekiştirmiş, Azerbaycan ve Gürcistan'la stratejik ortaklık ilişkilerini güçlendirmiştir. Günümüzde, Türkiye bahsedilen petrol, doğalgaz boru hattı ve enerji koridoru projelerinden mümkün olduğu en üst düzeyde faydalanmak için Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammadde, mal ve uluslararası enerji pazarının batı-doğu transit ulaşım sistemlerinin önemli aktörüne, bölgenin ulaşım, lojistik ve enerji merkezine gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye Asya ve Hazar havzasının enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara taşınmasında merkezi konumunu sağlamlaştırmak suretiyle AB'ye girme ihtimalini arttırmaya yönelik çaba sarf etmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında 2009 yılında yaşanan Zürih Protokolü krizinin ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Ankara ziyaretiyle tüm alanlarda ikili ilişkilerin yeni bir evreye geçtiği görülmektedir. 2009 yılında Azerbaycan Milli Meclis'inde bir konuşma yapan dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, bu bağlamda ülkesinin tavrına bir kez daha açıklık kazandırarak Türkiye-Ermenistan sınırının, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin ardından kapatıldığını anımsatmış, sınırların açılması ihtimalinin de yalnızca işgal durumu ortadan kalktıktan sonra mümkün olabileceğinin altını çizmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili stratejik ortaklık ilişkilerinin bugünkü düzeye ulaşmasında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın büyük katkılarıyla, Cumhurbaşkanları İlham Aliyev ve Abdullah Gül'ün 16 Ağustos 2009 tarihinde Bakü'de imzaladıkları anlaşmanın da önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'na göre taraflar, her iki ülkenin bağımsızlığının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, sınır dokunulmazlığının temin edilmesi konusunda sıkı bir işbirliği gerçekleştirecek, tehdit ve tehlikelerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler hususunda birbirlerine danışacaklardır. Taraflardan herhangi birinin başka bir ülke ya da ülkeler tarafından silahlı müdahale ya da askerî saldırıya maruz kalması durumunda karşılıklı yardımlaşmanın öngörüldüğü bu anlaşma, Türkiye ile Azerbaycan'ın benzer durumlarda ortak hareket edebilmesi için gereken yasal

dayanağı da oluşturmaktadır. Bu değişikliklerin etkisiyle 2010 yılında taraflar arasında, aslında uzun zamandan beri gereksinim duyulan ve beklenen Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına ilişkin mutabakat sağlanmış ve bu konudaki anlaşma 15 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından imzalanmıştır. Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi ikili ilişkilerin her alanında mevcut olan sorunların görüşüleceği ve ortak çözümlerin aranacağı, üst düzey yetkilerle donatılmış olan bir kurumdur. Buna göre, Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi ikili ilişkilerde o tarihe kadar gözlemlenen koordinasyon eksikliğinin en aza indirilmesi ve bütünüyle ortadan kaldırılması olanağını doğurmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 12-13 Kasım 2013 tarihlerinde gerçekleştirdiği Ankara ziyareti de Azerbaycan'la Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi sürecinde özel bir yere sahiptir. İki ülke arasında dostluk, stratejik ortaklık ve müttefiklik ilişkilerinin hem bölgesel, hem de küresel ölçekte ikili ve çoklu çerçevede başarılı bir şekilde geliştiğinin altını çizen Cumhurbaşkanı Aliyev, Türkiye'nin gitgide güçlenerek ciddi anlamda bölgesel güç odağına dönüşmesinden Türk halkıyla beraber Azerbaycan halkının da gurur duyduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev konuşmasında şu ifadelere yer vermiş ve bu durumu desteklemiştir: "Türkiye ne kadar güçlü olursa, Azerbaycan da o kadar güçlü olacaktır. Azerbaycan için Türkiye en yakın dost, kardeş ve müttefik ülkedir."

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğu, liderlerin toplumun gidişatında önemli bir role sahip olduğunu ve liderlerin karşılıklı diyaloglarının hem siyasetin işleyişine hem de o ülkelerin halklarının daha fazla yakınlaşmasına katkı sağladığını vurgulamaktadır. Ayrıca, yapılan görüşmeler sonucunda "Bir Millet İki Devlet" sözünde devletlerin aynı olduğundan değil milletlerin aynı etnik kökenden gelebileceği belirtilmiştir. Haydar Aliyev, Türk Cumhuriyetleri ile kurulacak ilişkilerde daima etnik kökeni, ortak tarihi, ortak dili dile getirmekte, bunları ilişkilerin sağlam zemini olarak göstermekte ve Türk halklarının ilişkilerinin sıkılaştırılması ile birliğe doğru gidileceğinin mesajını vermeye çalışmaktadır. Haydar Aliyev, birlik sözünü hiçbir zaman, ortak devlet ya da Turan anlamında kullanmamıştır. Onun birlikten anladığı ve kastettiği dilde, fikirde, işte birliktir. Bu düşüncenin araştırmanın katılımcıları tarafından da desteklendiği ve benimsendiği görülmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda etnik köken olarak Türkiye ve Azerbaycan halklarının bir olduğu ama devletlerin çıkarları söz konusu

olduğunda her iki devletin de kendi önceliklerine yönelmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun örneğini de sıfır sorun politikası neticesinde yaşanılan 2009 yılındaki Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasında görmek mümkün olmuştur.

Sonuç olarak, jeopolitiğin bir ülkenin dış siyaseti üzerinde kesin ve önemli bir etkisi olduğu fakat tek başına belirleyici bir faktör olmadığı, jeopolitiğin yanında milli kimlik, kültür gibi faktörlerinde dış siyasette etkisinin oldukça önemli bir yere sahip olduğu düşüncesi bu araştırma bulgularıyla da desteklenmiştir. Dış siyasetin anlaşılmasında önemli olan unsurlardan biri olan liderlerin karşılıklı diyalogları hem siyasetin işleyişini olumlu etkilemiş hem de iki ülkenin toplumlarını birbirine yaklaştırmıştır. Dolayısıyla da liderlerin bürokrasi ile uyum içinde çalışmasının ve iyi ilişkiler kurmasının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, iktidarda bulunan partinin kimliğinin de dış siyasetin yönünün belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Avrupa'dan Ortadoğu'ya ve Rusya'ya uzanan istikamette oldukça etkili bir jeopolitik konuma sahip Türkiye'nin, Avrupa Birliğine katılmak veya katılmamak, konusunda vereceği kararın da jeopolitik verilerle desteklenen araştırma sonuçlarına göre belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda katılımcılar Türkiye'nin AB üyesi konumuna gelmesinin güvenlik ve demokrasi anlamında katkı sağlayacağını ve Türkiye'de gelişen demokrasinin Türk Cumhuriyetlerine de örnek olacağı fikrini benimsemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin bulunduğu jeopolitiğin farkına vararak temelde AB'nin Türkiye'ye olan ihtiyacının Türkiye'nin AB'ye olan ihtiyacından fazla olduğu düşüncesi ile politika geliştirmesi gerektiği öne sürülebilir.

EK1: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

1- Sizce, Bir devletin diğer devletler karşısında güçlü olduğunu ifade etmek için o devletin, ulusun unsurlarından olan coğrafyası, doğal kaynaklar, ekonomik kapasitesi, nüfusu, askeri kapasitesi, ulusun karakteri, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği gibi hangi unsurların iyi olması gerektiğini gösterir.

2- Sizce, Uluslararası Petrol ve Doğalgaz ulaşım ağlarının oluşturulmasında, Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi koşullarının yanı sıra, enerji ihraç eden ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağları olması Türkiye için avantaj mıdır?

3- Sizce, Jeopolitik bir ülkenin dış siyasetine etkisi var mıdır? Türkiye'nin jeopolitik konumunun Azerbaycan Devleti için önemi sizce nedir? Açıklar mısınız?

4- Uluslararası siyasette, dış politika da kültür ve kimlik gibi ögelerin etkisi var mıdır? Sizce Türkiye ile Azerbaycan Devletlerini birlikte Siyaset yapmaya iten en önemli ögeler nelerdir?

5- Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan dönemlerinin hangisinde Jeopolitik, kimlik ve kültür kavramlarının etkisi vardır? Açıklayınız.

6- Bonaparte Napoleon'un "her toplum kendi coğrafyasının siyasetini yapar" sözüne, Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitiğini düşünerek katılıp katılmadığınızı açıklayınız.

7- Sizce Türkiye AB'ye üye olmalı mıdır? AB'ye üye olması Türkiye ile Azerbaycan arasında devam eden enerji anlaşmaları doğrultusunda yeni pazarlar oluşturmasında katkı sağlar mı?

8- Ak Parti Hükümeti döneminde uygulanmaya çalışılan dış politikanın beş temel prensiplerinden biri olan proaktif diplomasi ile Türkiye baştan yakın coğrafi havzasında ortaya çıkan siyasal krizleri önlemeyi ve bunların çözümünde etkin rol almayı hedefleyen

bir dış politika benimsemiştir. Bunu Merkez Ülke olma konumu gereği nasıl değerlendiriyorsunuz?

9- Merkez ülke olma düşüncesinde jeopolitiğin etkisi var mıdır?

10- Bir dış politikanın ne kadar kusursuz çizilmiş ve uygulanmış, ne kadar kusursuz yönetilmiş, ne kadar zengin kaynaklara dayanmış olursa olsun temelinde iyi bir yönetim, nitelikli bir hükümet olmadığı takdirde hiçbir işe yaramayabilir. Buna göre 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren Azerbaycan devletinin Türkiye devleti ile hangi hükümet döneminde (Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan Dönemi) siyasi ilişkileri diğerlerine göre daha iyiydi? Açıklar mısınız?

11- Türkiye'nin bilinen ve bilinmeyen yeraltı zenginliklerinin ortasında olması, doğu ile batı arasında enerji koridoru konumunda olması Türkiye'ye avantaj sağladığı gibi dezavantajlarda sağlamaktadır. Enerji koridoru olmasının yanında o ülkenin istikrarlı bir ülke olması da önemlidir buna katılıyor musunuz?

12- Azerbaycan Devletinin Dış Siyasetinde öncelikli gündem maddesi sizce nedir? Bu gündem maddesinin içinde Türkiye'nin rolü var mıdır?

13- Azerbaycan Devletinin farklı hükümet dönemlerinde değişmeyen temel ilkeleri bulunmaktadır. Bu temel ilkeler ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması, Dağlık Karabağ sorunun çözümlenmesi, uluslararası kurumlarla entegrasyon sağlanması ve Pazar ekonomisine geçişin düzenlenmesi olduğu görülmektedir. Sizce Türkiye hangi konularda Azerbaycan Devletinin yanında yer almaktadır.

14- Azerbaycan ile Ermenistan devleti arasında olan savaşta NATO üyesi olan Türkiye'nin nasıl bir dış politika izlemesini isterdiniz? Sayın Ahmet Davutoğlu'nun "Sıfır Sorun" politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

15- Sizce Azerbaycan Devletinin en yakın dostu hangi ülkedir? Tek Millet İki Devlet sözünü gerçekçi buluyor musunuz?

EK2: ONAM FORMU

ULUSAŞIRI SİYASET VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLOTİK KONUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (ALGILAR, BEKLENTİLER VE GELECEK TASAVVURU)

AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

(Personel Görüşmesi İçin)

Ben Salih Emir MUTLUER, 2012 yılından itibaren Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktayım.

Doktora tez çalışmam kapsamında yürüttüğüm bir araştırma için sizinle görüşme yapmayı rica ediyorum. Karar vermeden önce araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını anlamanız çok önemlidir. Lütfen biraz zaman ayırınız ve aşağıdaki bilgileri dikkatlice okuyunuz/dinleyiniz. Açık olmayan bir bölüm varsa ya da daha ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyuyorsanız lütfen sorunuz.

Bu araştırma bir doktora tez çalışmasıdır. Araştırmanın adı; *"**ULUSAŞIRI SİYASET VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLOTİK KONUMU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (ALGILAR, BEKLENTİLER VE GELECEK TASAVVURU)**'*dır. Araştırmanın amacı; Türkiye'nin Jeopolitiğinin Örneklem aldığım Azerbaycan Devleti için önemi ve Dış siyasete etkisinin incelenmesi. Bu kapsamda yapılacak alan araştırması için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden 30 Kasım 2014-07 Aralık 2014 ve 8-12 Şubat 2016 tarihleri arasında görevlendirme alınmıştır

Araştırma kapsamında görüşme yapılması planlanan görevliler çalışma alanları esas alınarak seçilmiştir. Araştırma kapsamında size bazı sorular yöneltilecektir. Bu sorulara içtenlikle cevap vermeniz beklenmektedir. Çalışmaya katılımınız tamamen isteğe bağlıdır. Görüşme sürecinde sizden alınacak bilgiler isminiz, adres bilgileriniz gizlenerek ve kişilik haklarınız gözetilerek sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır. Yaptığımız araştırma size herhangi bir risk getirmeyecektir.

Görüşmenin yaklaşık bir saat sürmesi beklenmektedir. Eğer izin verirseniz yapacağımız görüşmede ses kayıt cihazı kullanmayı planlamaktayım. Yazıya aktarıldıktan sonra ses kaydınız silinecektir. Katılımınız gönüllü olduğu için araştırma sırasında istediğiniz soruya cevap verme ve görüşmeyi kesme hakkınız saklıdır. Bu durumda herhangi bir olumsuz sonuç doğmayacaktır.

Bana anlatılanları ve yukarıda yazılanları anladım. Bu formun bir kopyasını aldım.

Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı Adı-Soyadı:…… Görüşmeci Adı-Soyadı:

İmzası: …… İmzası:

Tarih:...../...../.....

Not: Görüşme sonrasında araştırmaya ilişkin herhangi bir konuda iletişim kurmak istediğinizde aşağıdaki iletişim bilgilerinden araştırmacıya ulaşabilirsiniz.

Öğr. Gör. Salih Emir MUTLUER / Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. Fener Mah. RİZE

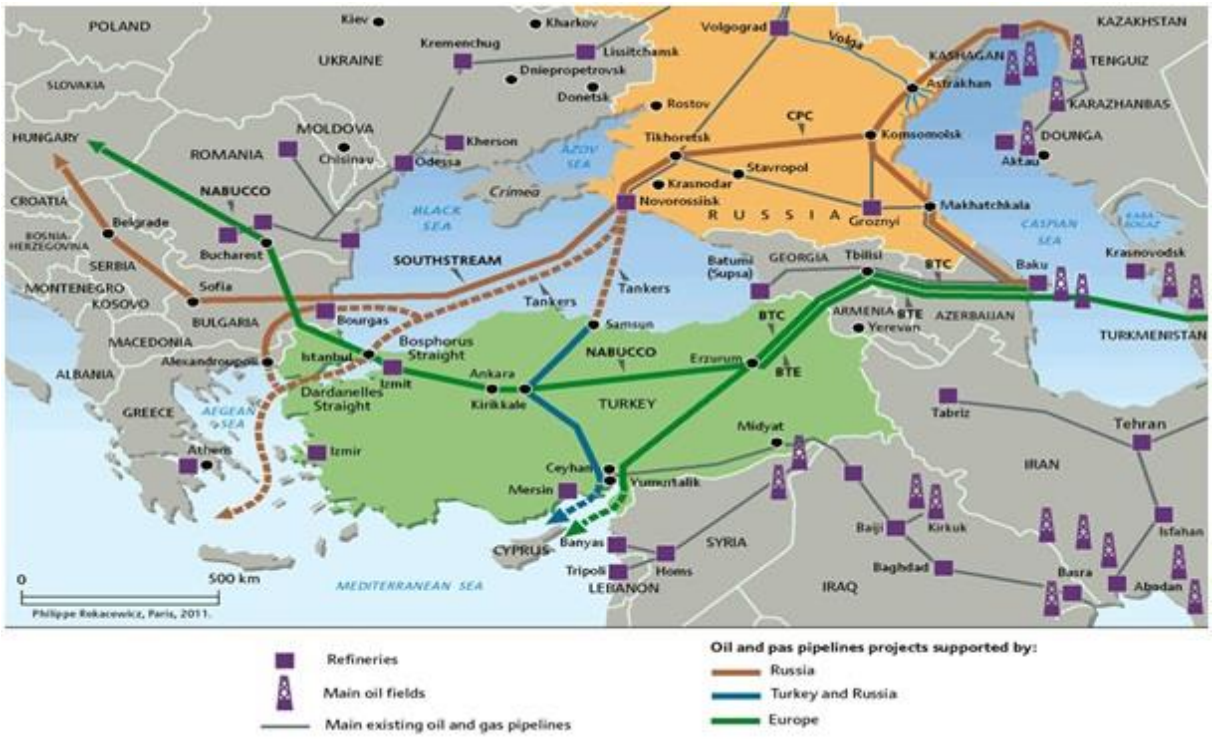
Tel: 0.546 273 5345

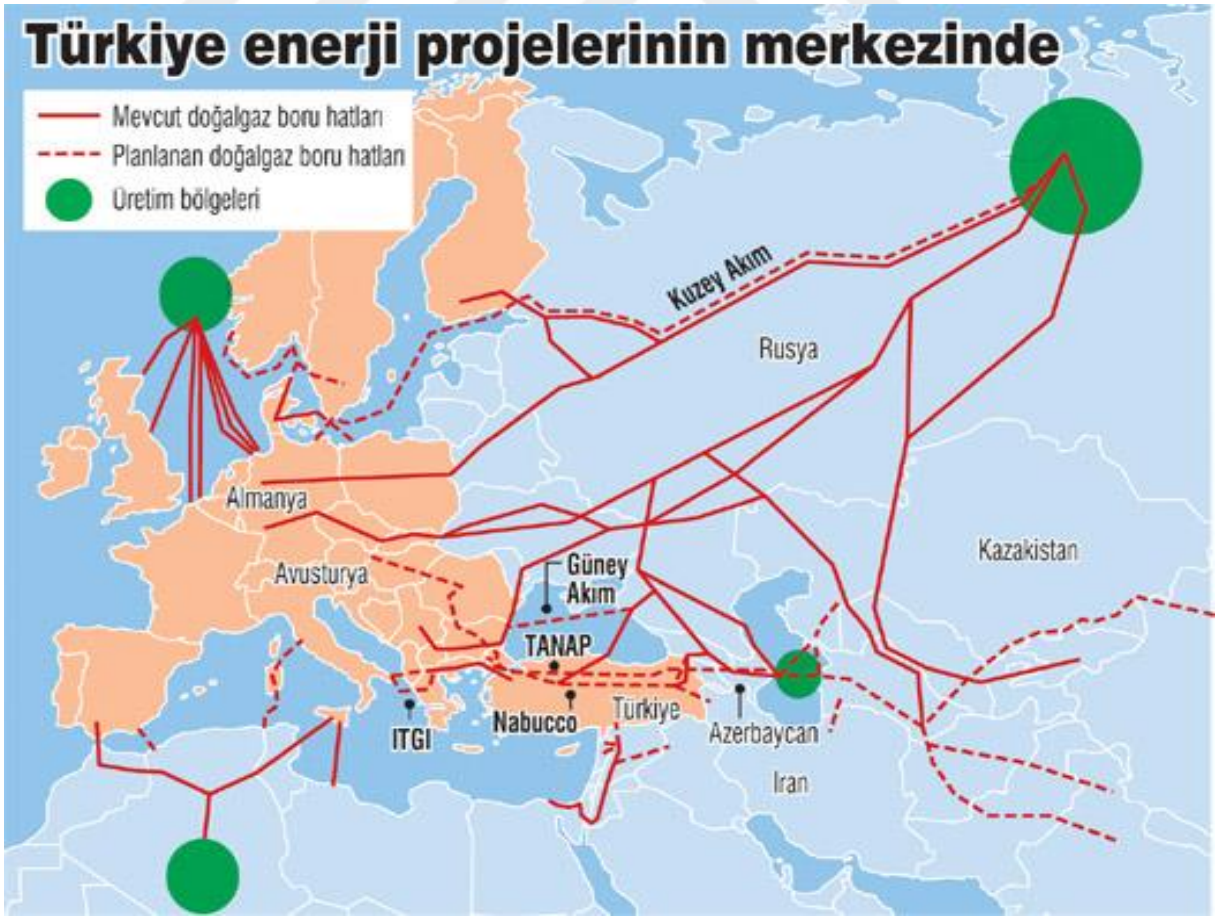
E-Posta:salihemirmutluer@gmail.com/salihemir.mutluer@erdogan.edu.tr

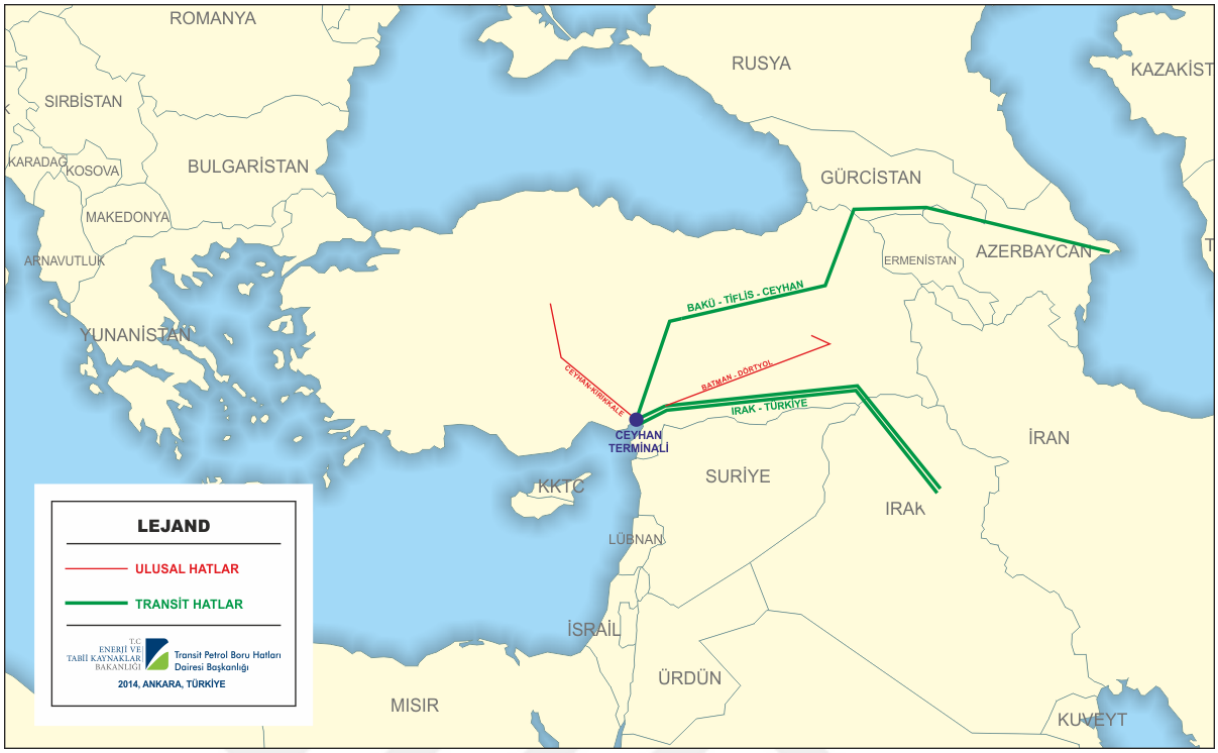
EK 3. HARİTALAR

POLAND
Kiev
Kharkov
Volgograd
KAZAKHSTAN
Kremenchug
Lisitchansk
Volga
UKRAINE
KASHAGAN
TENGUIZ
SLOVAKIA
Dniepropetrovsk
Astrakhan
Donetsk
Rostov
KARAZHANBAS
CPC
HUNGARY
MOLDOVA
Kherson
Tikhoretsk
Komsomolsk
DOUNGA
ROMANIA
Chisinau
Odessa
AZOV SEA
Aktau
Stavropol
NABUCCO
Krasnodar
CROATIA
Crimea
Novorossiisk
Makhatchkala
BLACK SEA
R U S S I A
Grozny
CASPIAN SEA
Belgrade
BOSNIA-HERZEGOVINA
Bucharest
SOUTHSTREAM
Batumi (Supsa)
GEORGIA
Tbilisi
BTC
Baku
Krasnovodsk
SERBIA
Tankers
Tankers
MONTENEGRO
Sofia
KOSOVO
BULGARIA
Bourgas
Samsun
BTC
ARMENIA
BTE
AZERBAIJAN
Yerevan
TURKMENISTAN
MACEDONIA
Bosphorus Straight
NABUCCO
Erzurum
Alexandroupolis
Istanbul
BTE
ALBANIA
Izmit
Ankara
Dardanelles Straight
Kirikkale
TURKEY
Tabriz
GREECE
AEGEAN SEA
Midyat
Tehran
Athens
Izmir
IRAN
Ceyhan
Mersin
Yumurtalik
Baiji
Kirkuk
Isfahan
CYPRUS
Banyas
SYRIA
Tripoli
Homs
Baghdad
Basra
Abadan
0
500 km
MEDITERRANEAN SEA
LEBANON
IRAQ
Philippe Rekacewicz, Paris, 2011.
Refineries
Main oil fields
Main existing oil and gas pipelines
Oil and pas pipelines projects supported by:
Russia
Turkey and Russia
Europe

Türkiye enerji projelerinin merkezinde
Mevcut doğalgaz boru hatları
Planlanan doğalgaz boru hatları
Üretim bölgeleri
Kuzey Akım
Rusya
Almanya
Avusturya
Güney Akım
TANAP
Nabucco
ITGI
Türkiye
Azerbaycan
Iran
Kazakistan

ROMANYA
SIRBİSTAN
KARADAĞ
KOSOVA
BULGARİSTAN
MAKEDONYA
ARNAVUTLUK
YUNANİSTAN
RUSYA
KAZAKİST
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
BAKÜ - TİFLİS - CEYHAN
BATMAN - DÖRTYOL
CEYHAN-KIRIKKALE
IRAK - TÜRKİYE
CEYHAN TERMİNALİ
İRAN
SURİYE
IRAk
KKTC
LÜBNAN
İSRAİL
ÜRDÜN
MISIR
KUVEYT
LEJAND
ULUSAL HATLAR
TRANSİT HATLAR
T.C. ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
Transit Petrol Boru Hatları Dairesi Başkanlığı
2014, ANKARA, TÜRKİYE

SAMSUN - CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI PROJESİ
BAKÜ - TİFLİS - CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI
IRAK - TÜRKİYE HAM PETROL BORU HATTI
CEYHAN ENERJİ MERKEZİ
201
MİLYON TON
HAM PETROL
GEORGIA
ARMENIA
AZERBAIJAN
T U R K E Y
S Y R I A
I R A Q
Caspian Sea

KAYNAKÇA

Abbasov, A.A. (1990). Azerbaydjantsı: İstoriko-Etnogarafişeskiy Oçerk, Bakı.

Acar, İrfan C. (1993). Dış Politika, Ankara, Sevinç Matbaası, s. 72.

Adıgüzel, Hüseyin (2007). Zirve: Haydar Aliyev'in Hayatı, İstanbul, İleri Yayınları.

Ağacan, Kamil (2001). Kaderdaş Devletler: "Azerbaycan-Gürcistan İlişkileri", Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel, Cilt 7, Sayı 1, s. 319.

Akdemir, İlhan Oğuz (2012). Küresel Enerji Eksenleri ve Türkiye'nin Coğrafi Konumu, Temmuz, Marmara Coğrafya Dergisi.

Akengin, Hamza (2013). Siyasi Coğrafya, İnsan ve Mekan Yönetimi, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, s. 35-36.

Akman, Aslıhan (2005). Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi, Azerbaycan, İstanbul, İlke Yayıncılık.

Aktel, Mehmet (2003). Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi, Ankara, Asil Yayın Dağıtım.

Aksoy, Metin ve Çemrek, Murat (2010). Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı (Der: Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil), Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Ankara, Nobel Yayın, s.151-169.

Alıjarly, S. (1996). The republic of Azerbaijan: notes on the state borders in the Past and Present (Ed: Wright, john), London.

Aliyev, H.A (1993). Azerbaycan Respublikası Milli Meclisinin İclasında Çıxış. 15 iyun, müstegilliyimiz abadidir.

Alptekin, M. Yavuz (2013), ABD-Colarado'da Yaşayan Ahıskalı Türk Topluluğunda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayat, Sosyoloji Konferansları, No:47, s.23-29.

Altai, Efendin (1999). Azerbaijan: Enormous Patential and Challenging Economic Opportunities, European Business Journal.

Althusser, L. (1989). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Çev: Y. Alp, M. Özışık), İstanbul, İletişim Yayınları.

Aras, Bülent (2002). The New Geopolittics of Eurasia and Turkey's Position, London, s. 9-10.

Aras B. ve Yılmaz R. (2009). "Azerbaijan's Far Eastern Orientation and South Korea", Korean Journal of Defence Analysis , Sayı: 21/ 3.

Aras, Osman Nuri (2001). Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, İstanbul, Der Yayınları.

Aron, Raymond (1986). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri (Çev: Korkmaz Alemdar), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 78

Arı, Tayyar (2007). Irak, İran, ABD ve Petrol, İstanbul, Alfa Yayınları.

Arıdemir, Hakan (2016). Karadeniz'de Kıyıdaş Devletler Açısından Montrö Sözleşmesinin Sağladığı Denge Rejimi, Aralık, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afrika-Avrasya Özel Sayısı.

Armaoğlu, Fahir (1983). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Arslan, Yasin (2005). Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye, Ankara, Berikan Yayınevi.

Aslanlı A. ve Hesenov İ. (2005). Haydar Aliyev Dönemi: Azerbaycan Dış Politikası (1993-2001), Ankara, Platin Yayınları, s.148.

Aslanlı, Araz (2011). İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası, http://ekoavrasya.net/ duyuru, 09.09.2011

Atalay, İ. (2004). Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, İzmir, Ege Üniversitesi.

Atay, Mehmet (2002). ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Satranç, Jeopolitik Dergisi, sayı:1.

Atmaca, Tayfun (2003). Küreselleşme Çağında Türkiye Azerbaycan, Ankara, USAM Yayınları Başkent Matbaacılık.

Babayeva, Vefa (2013). Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Balcı, Ali (2011). 1990'lar Basınında Ermenistan Tehdidinin İnşası: Milliyet Gazetesi Örneği, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, s.317-318.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Kitabevi.

Bauman, Zygmunt (2012). Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Bayraç, H.Naci. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, Eskişehir, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Dergisi, Sayı:10.

Bayram, Mürsel (2016). Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz, Ali Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 69-74.

Bilgin, M. (2005). Avrasya Enerji Savaşları, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

BOTAŞ (2012). 2011 Yılı Sektör Raporu, s. 9.

Bourdieu, Pierre (2003). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar (Çev: Nazlı Ökten), İstanbul, İletişim Yayınları, s.41-45.

Brubaker Roger and Frederick Cooper (2000). "Beyond 'Identity'", Theory and Society, February, Vol: 29, No: 1, pp. 1-47.

Brzezinski, Zbigniew (1988). Büyük Satranç Tahtası (Çev: E. Dikbaş, E. Kocabıyık), Sabah Kitapları, s. 46.

**********(1998). Büyük Satranç Tahtası (Çev: Ergun Kocabıyık), Sabah Kitapları, s.26.

********** (2005) Büyük Satranç Tahtası (Çev: Yelda Türedi), İstanbul, İnkılap Kitapevi.

********** (2012). Stratejik Vizyon, Amerika ve Küresel Güç Buhranı, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 43.

Bülent, Açma (2013). Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü için Politika ve Stratejiler, Manisa, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2.

Cabbarlı, Hatem ve Aslanlı, Araz (2003). Türkiye Ermenistan sınır kapısı: Amaç mı Araç mı? Stratejik Analiz, Ekim, Cilt: 4, s. 42.

Cabbarlı, Hatem (2014). Ermenistan Xarici Siyaseti, Bakı, Avrasya Tehlükesizlik ve Strateji Araşdırmalar Merkezi, s.13-14.

Cangar, Yasemin (1991). Ankara'nın Kaygısı, Cumhuriyet gazetesi, 12 Eylül 1991.

Castells, Manuel (2004). The Power of Identity, Blackwell, Oxford, p. 7.

Cem, İsmail (2002). Turkish Foreign Policy: Opening New Horizans for Turkey at the Beginning of a New Millennium, Turkish Policy Quarterly, Cilt:1, No:1, s.1-2.

Cornell, Svante E. (1998). Turkey and The Conflict in Nagorno Karabankh: A Delicate Balance, Middle Eastern Studies, Ocak, Cilt: 34, Sayı: 1.

Cömert, Servet (2001). Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, İstanbul, Harp Akademileri Yayını, s. 11.

Çağla, Cengiz (2010). Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi, İstanbul, Berdan Matbaası, s. 11-36

Çağrı, Kürşat Yüce (2006). Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Çelikpala, Mitat (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye geçiş, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Bahar, Cilt: 7, Sayı: 25.

Çınar, Yusuf. (2011). Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasında Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi, Kırgızistan, Akademik Barış Dergisi, Sayı:26.

Çolak, A. Batur (2010). Enerji Koridoru ve Terminal Olarak Türkiye'nin Rolü, 16. Uluslararası Enerji ve Küresel Gelişmeler ve Enerji Sempozyumu Bildiri Kitabı.

Darchiashvili D. (2000). Ethnic Relations as Security Factor in Southern Georgia, Central Asia and Caucasus Number: 1.

Davutoğlu, Ahmet (2013). Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları.

Demirtepe, M. Turgut (2008). Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası, Ankara, USAK Yayınları.

Deşilmek, Enes (2015). Entegrasyon Teorileri Bağlamında Türkiye'nin Orta Asya Politikası, www.academia.edu.

Doğan, Ali Ekber (2002). Birikim Hamalları, Ankara, Donkişot Yayınları.

Donaldson, Robert H. ve Nadkarnı, Vıdya (2002). The Foreign Policy Of Russia, London, Routledge.

Drache, Daniel (1999). Globalization: Is There Anything to Fear? York University, February, CSGR Working Paper No. 23/99.

Dugin, Aleksandr (2005). Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşımı, (Çev: Vügar İmanov), İstanbul, Küre Yayınları, 4. Basım.

Duran, Faik Sabri (1938). Türkiye Coğrafyası, İstanbul, Kanaat Kitapevi.

Eliyev, H. (1994). Türkiye Millet Meclisinde, 9 fevral, Müstegilliyimiz Ebedidir, 1.kitip, s. 366.

******** (2000). Türkiye Cumhuriyetlerinin Prezidenti Süleyman Demirel İla Görüşde Söhbet. 9 yanvar, Müstegilliyimiz Ebedidir. XXIV kitap, s.172-173.

Elnur, Hasan Mikail (2015). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri ile Siyasi-İktisadi-Kültürel İlişkileri, İstanbul, Derin Yayınları.

Ener, Meliha (2007). Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. , 2. Ulusal İktisat Kongresi.

Erdoğan, Nuray (2017). TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi, Ömer Halis Demir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 10, s: 10-26.

Featherstone, Mike (1993). Global Culture: An Introduction, London, Global Culture Journal, Volume 7, issues 2-3, Page: 9-10.

Forbes, R. J. (1972). "Studies in Early Petroleum History" (Çev: Nurettin Türsan), "Orta Doğu ve Petrol", İstanbul, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Cilt: 10, Sayı:56.

Fuller, Graham E. (2000). Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu (Çev: Meral Gönenç), İstanbul, Alfa Yayınları.

Giddens, Anthony (2008), Ulus Devlet ve Şiddet (Çev: Cumhur Atay), İstanbul, Kalkedon yayınları.

Giddens, Anthony (1984). The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration, United States by the University of California Press, Polity Press.

********** (2000). Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi (Çev: M. Özay), İstanbul, Birey Yayıncılık.

Gleason, Philip (1983). "Identifying Identity: A Semantic History", The Journal of American History, Vol: 69, No. 4, March, pp. 910-931.

Günel, Kamil (2002). Coğrafyanın Siyasal Gücü, İstanbul, Çantay Kitapevi, s.5.

Goltz, Thomas (1998). Azerbaijan Diery; A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-rich, War-torn, Post-Soviet Republic, London

Gökalp, Emre (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1.

Gönlübol, Mehmet (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Ankara, Siyasal Kitapevi, s. 700.

Görgülü, Aybars (2008). Türkiye Ermenistan İlişkileri Bir Kısır Döngü, İstanbul, Dış Politika Analiz Serisi, Tesev Yayınları.

Göze, Ayferi (2015). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, Beta Yayınları, s. 258.

Gül, Atakan ve Ayfer Yazgan Gül (1995). Avrasya Boru Hatları ve Türkiye, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Güngör, Ersin (2003). Türkiye'nin Coğrafyası, Ankara, Asıl Yayın Dağıtım.

Habermas, Jurgen (2002). Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbetleri (Çev: Medeni Beyaztaş), İstanbul, Bakış Yayınları.

Hacısalihoğlu, İ.Yaşar (2001). Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye-Jeopolitik Analiz, İstanbul, Çantay Kitabevi.

Haldun, İbni (1968). Mukaddime (Çev: Zakir Kadiri Ugan), İstanbul, MEB.

Hale, William (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000, İstanbul, Mozaik-Arkeoloji Sanat Yayınevi, s. 307.

Hasanov, Ali (2014). Azerbaycan Cumhuriyet'inin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası, İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Held, David and McGrew Anthony (1999). Global Transformations: Politics, Economics and Culture, Stanford University Press, California. Politics at the Edge Journal, pp 14-28.

Holger, H.H.(2003). Jeopolitik: Hitler, Houshofer ve Lebensraum, (Çev: Tuğrul Karabacak) Jeopolitik Strateji ve Coğrafya, Ankara, ASAM, s. 304

Hopf, Ted (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", International Security, Vol: 23, No.1, 171-200.

Hunter, S.T. (1994). The Transcaucasus in Transition: Nation Building and Canflict. Washington: Center for Strategic and İnternational Studies

İlhan, Suat (1999). Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

********** (2006). Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Ankara, Bilgi Yayınevi.

İlgürel, Mücteba (1993). Çaka Bey, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 8, s. 186.

İşyar, Ömer Göksel (2009). Karşılaştırmalı Dış Politika, Bursa, Dora Yayıncılık, s. 512.

İşyar, Ömer Göksel (2010). Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözümsüzlük (Der: Tayyar Arı) Orta Asya ve Kafkasya, Bursa, MKM Yayıncılık.

İzzetullah, İzzeti (2005). İran ve Bölge Jeopolitiği, İstanbul, Küre Yayınları.

Kalaycı, İrfan (2013). Kafdağı'nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Ekonomi, Avrasya Etüdleri, Sayı: 2, s. 27-56.

Karabağ, Servet (2002). Küreselleşme Ulus-Devlete Karşı Mı?, İstanbul, Jeopolitik Dergisi.

Kasım, Kamer (2001). The Nogorna-Karabach confict: from its icnception to the peace process Armenian stuies, Caucasus İnternational Journal.

********** (2006). Azerbaycanla Dış Politika (Der: Emine Gürsoy ve Erdal Şahin) Bağımsızlıkların 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, SOTA, Hollanda

********** (2008). Asrın Projesi, Türkiye'nin Başarısı (Der: M. Turgut Demirtepe) Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Göstergesi, Ankara, USAK Yayınları.

********** (2008). ABD'nin Kafkasya Politikası (Der: M. Turgut Demirtepe) Orta Asya ve Kafkasya Göç Politikası, Ankara, USAK Yayınları.

********** (2009). Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya, Ankara, USAK yayınları.

********** (2011). Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Protokollere Giden Süreç ve Sonrası, Ermeni Araştırmaları Dergisi, 10. Yıl Özel Sayısı.

Kaya A. Vahap. (2013). Karizmatik Liderlik ve Toplumsal Değişim, Atatürk-Hitler Humeyni, İstanbul, Hemen kitap yayıncılık.

Kazgan, Gülten (2005). Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keith Michael ve Steve Pile (1996). "The Place of Politics", Place and the Politics of Identity, journal of the university of arizona , 1-40, pp. 27-28.

Kennedy Paul (1993). Preparing For The Twenty-First Century, New York: Random House, page:53-54

Keyman, Fuat (1998). Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Ankara, Vadi Yayınları.

Kışlalı, Ahmet Taner (1999). Siyaset Bilimi, Ankara, İmge Kitapevi, s. 15-25

Koçdemir, Kadir. (2004). Milli Devlet ve Küreselleşme, İstanbul, Ötüken neşriyat.

Koçuman, Asaf. (1994). Azerbaycan Coğrafyası, İzmir, Ege Üniversitesi yayınları.

Konak, Nahide (2011). Ekonomik Küreselleşme ve Ulus Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1.

Kongar, Emre (2001). Küreselleşme Bağlamında Türkiye, İzmir, Ege Üniversitesi, 26 Nisan 2001 (www.kongar.org/makaleler/Izmir_konusmasi).

Koray, Meryem (2008). Küreselleşme Süreci ve Ulus Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları (http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.htm).

Kut Şule (1995). Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin Boyutları, Strateji, Sayı:3, S.95-99.

Lagendijk (2008). "Zero Neighbors Without Problems" www.ceps.eu, 16 Mayıs 2008

Le Billon Philippe (2005). Geopolitics of resource wars: resource dependence, governance and violence, Numéro spécial de Geopolitics, London, 277 p.

Levent, Yılmaz (2008). Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:23, Sayı:2.

Mamedov, Aliaga (2000). Aspect of the Contemporary Ethnic Situaion in Azerbaijan, Central Asia and Caucasus, No. 1

Maalouf, Amin (2000). Ölümcül Kimlikler (Çev. Aysel Bora), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 18.

Machiavelli, N. (1996). Hükümdar (Çev: Y. Türk), İstanbul, Düşünen Adam Yayınları.

Mcluhan, Marshall (1996). Understanding Media: The Extension of Man, New York, The MIT Press.

McWhirter, Ellen Hawley (1991). Empowerment in Counseling. Journal of Counseling & Development (https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1991.tb01491.x)

Mercer Jonathan (1995). "Anarchy and Identity", International Organization, (https://doi.org/10.1017/S0020818300028381)

Millot Lorraine. (2006) Haut-Karabakh, un pays qui fait mine d'etre independant, Liberation, 10 fevrier, (www.liberation.fr).

Montesquieu (2017), Kanunların Ruhu Üzerine (Çev: Berna Günen), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

Neuman, W.Lawrence (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Çev: Sedef Özge), İstanbul, Yayın Odası Yayıncılık.

Neumann Iver (1999). "Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağıntısı" (Çev: İsa Afacan), Avrasya Dosyası, Kış, Avrupa Birliği Özel, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 19.

Oğuz, Cem (2010). Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü, Ankara, YT yayıncılık.

Oksan, Bayulgen (2003). Facing the Dilemma of Global Capitalism: the Case of Azerbaijan, Central Asian Survey, June/September, Cilt:22, Sayı: 2/3.

Oktay, Emel G. (2007). Türkiye'nin Avrasya da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: KEİO (Der: Mustafa Aydın) Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006, Ankara, Nobel Yayınları.

Okur, Mehmet (2016). Trabzon Limanı ve Avrupa-Türkiye-İran Ticari İlişkileri Açısından Önemi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Sonbahar, Cilt: 8, Sayı:15, s. 237 - 260

Oran, Baskın (2001). Türk Dış Politikası 1980-2001, Cilt:2, İstanbul, İletişim Yayınları.

**********(2004). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, Cilt: 1, Baskı:6, İletişim Yayınları, s. 835.

Özalp, Osman N. (2013). Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar, İstanbul, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Mart, No: 48.

Özersoy, Kudret (2001). Montreux Boğazlar Sözleşmesi (Der: Baskın Oran) Türk Dış Politikası, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt: 1.

Özey, Ramazan (2001). Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, İstanbul, Aktif Yayınevi.

**********(2002). Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, İstanbul, Aktif Yayınevi, s. 215.

**********(2004). Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya, İstanbul, Aktif Yayınları, s. 80.

Öztürk, Ahmet (2009). Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, C.4, Sayı:7, s.6

Özyakışır, Deniz (2006). Ulus Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi, İstanbul, Jeopolitik Dergisi, Ağustos Sayısı, Yıl: 5, Sayı: 31.

Pala, Cenk (2003). 21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye, Avrasya Dosyası, Cilt: 9, Sayı: 1.

Pala, Cenk ve Hasan Kanbolat (2005). Bakü-Tiflis-Ceyhan 21. Yüzyılın İpek Yolu, İstanbul, Stratejik Analiz, Haziran, Cil: 6, Sayı: 62.

Pazarcı, Hüseyin (2014). Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap, Ankara, Turhan kitapevi.

Peçevi, İbrahim Efendi (1992). Peçevi Tarihi, Kültür Bakanlığı, Cilt:1, s.330.

Reus-Smit, Christian (2005). "Constructivism", Theories of International Relations, Pelgrave Macmillan, New York, 188-212, pp.199-201.

Robertson, Ronald (1999). Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür (Çev: Ü.H. Yolsal), İstanbul, Bilim Sanat Yayınları.

Rosenau, James N. (1980). The Scientific Study of Foreign Policy, New York: Nichals Pub. Co.

Rubin, A. and Babbie, E. (2010). Research Methods for Social Work. USA: Wadsworth Publications,7 edition

Saltıkgil, Haluk V. (1970). Dünya'da, Türkiye'de Petrol: Ateşe Tapanlardan Petrole Tapanlara, İstanbul, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.

Sander, Oral (2016). Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, İmge Yayınları.

Sapmaz, İrfan (2002). Acilen Erdoğan Kafkasya'ya Gitmelidir, Star Gazetesi, İstanbul, 8 Kasım.

Saray, Mehmet (1993). Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul, Nesil Yayıncılık, s. 115.

**********(2010). Türkiye ve Yakın Komşuları, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

Senedler, Mecmuesi (2003). Azerbaycan'ın Xarici Siyaseti: Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Heyder Eliyev'in Türkiye'nin Edalet ve İnkişaf Partiyasının Sedri Receb Tayyib Erdoğan ile Tekbetek Görüşü, Bakü, Garisma Neşriyyatı, 1.Hisse, s.3-5.

Sevim, Cenk (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, İzmir, Journal of Yasar University, Sayı: 26.

Sezen, Seziye (1999). Türkiye'de Planlama, Ankara, TODAİE Yayınları, Yayın No: 293.

Sezer, Duygu Bozoğlu (2002). Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan Fiili Yakınlaşmaya, (Der: Alan Makovisky ve Sabri Sayarı) Türkiye'nin Yeni Dünyası, İstanbul, Alfa Yayınları.

Sezgin, Emin ve Selahattin Yılmaz (1965). Jeopolitik Esaslar, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, s. 39.

Shain, Y. and Barth, A. (2003). Diasporas and İnternational Relations Theory, İnternational Organization, Summer, Skin: 57, Number: 3.

Sieft, Martin, (1997). Armenia Armed by Russia for Battles Writh Azerbaijan, The Washington Times, 10 April.

Somuncuoğlu, Anar (2004). Moldova'da Sessiz Devrim (Der: Sinan Oğan), Turuncu Devrimler, Ankara, Birharf Yayınları.

Sözmezoğlu, Faruk (2006). 2. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul, Der yayınevi, s. 733.

Spechler, Dina Rome (2009). Uzbekistan among the Great Powers, Communist andCommunist Studies (doı: 10.1016/j.postcomstud.2009.07.006).

Stern, Andy (2007). Petrol Savaşını Kim Kazanacak, İstanbul, Neden Yayınevi.

Şahin, Cemalettin ve Hayati, Doğanay (2000). Türkiye Coğrafyası, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şarika, Gedikli Berber (2009). Türk Boğazlarındaki Hakimiyetin Tescili: Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Erzurum, Ekev Akademi Dergisi, Yaz, Sayı:40.

Şimşir, Bilal N.(1993). Türkiye'de Türk Cumhuriyetleri Arasında Çalışmalar 1990-1992, Ankara, Türkiye Borsalar Birliği Yayınevi, Cilt:1, s. 62-64.

Şimşir, Sebahattin (1999), Azerbaycanlıların Türkiye'de Siyasi ve Kültürel Faaliyetleri (1920-1991), Ankara, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

Tellal, Erel (2002). Rusya'yla İlişkiler (Der: Baskın, Oran) Türk Dış Politikası, Cilt: 2, 3. B, İstanbul, İletişim Yayınları.

******** (2006). Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri (Der: Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan) Beş Deniz Havzasında Türkiye, Ankara, Siyasal Yayınları.

Tezkan, Yılmaz(2013). Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye, İstanbul, Ülke Yayınları, s. 228.

Thaddeus, Jackson Patrcik (2004). "Is the State a Person? Why Should We Care?", Review of International Studies, Vol: 30, No. 2, pp. 255-316.

Thomson, David (1997). Siyasi Düşünce Tarihi (Çev: Ali Yaşar Aydoğan), İstanbul, Şule Yayınları, s. 198

Toğrul, İsmayıl (2013). Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi ve Türkiye, Ankara, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim, Sayı: 54.

Tuncay, T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi: Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Tuncer, İdil (2000). Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktirini: Yakın Çevre ve Türkiye (Der: Gencer Özcan ve Şule Kut) En Uzun On Yıl, 2. Bölüm, İstanbul, Büke Yayınları.

Turan, Osman (1979). Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, Nakışlar Yayınevi, s.168.

Uçar, Fuat (2007). Dış Türkler, İstanbul, Fark Yayınları.

Uluğbay, Hikmet (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Petrol Kaynaklarının Paylaşım Kavgası. https://hikmetulugbay.wordpress.com,

Uluşahin, Adem (2009). Enerji Gereksiniminde Bazı Gerçekler, Jeotermal Enerji ve Yasal Durum, Diyarbakır, V. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, s.1.

Uslubaş, Fevzi (2007). Kaos İmparatorluğu ve Türkiye, Afganistan ve Irak'tan Sonra Sıra İran'da mı? İstanbul, Kum saati yayınları, s.412.

Uyar, Hande (2011). Siyasi Partilerin Turizm Sektörüne Yönelik Rekabet Stratejileri, 12. Ulusal Turizm Kongresi, Düzce, s. 342.

Üstel, Füsun (2002). Coğrafya, İstanbul, TÜSİAD.

Veliev, Cavid. (2007). Azerbaycan ile Ermenistan Arasında Karabağ'a Taktik Girişim, Cumhuriyet Strateji, Temmuz, Sayı: 159.

Veliev, Cavid ve Aslanlı, Araz (2011). Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Berikan Matbaacılık, Ankara.

Yakıt, İsmail (2018). Millet Kavramı ve İslamiyet, Ankara, MDM – Milli Strateji Araştırma Kurulu.

Yalçınkaya, Alaeddin (2006). Kafkasya'da Siyasi Çekişmeler, Ankara, Lalezar Kitapevi.

Yamak, Oygur (1998). Kalite Odaklı Yönetim, İstanbul, Panel Matbaacılık.

Yanar, Savaş (2002). Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Yapıcı, Utku (2004). Orta Asya ve Kafkasya, İstanbul, Otopsi Yayınları.

Yayla, Atilla (2013). Siyaset Teorisine Giriş, Ankara, Liberte Yayınları.

********** (2014). Siyaset Teorisine Giriş, İstanbul, Kesit Yayınları.

Yeldan, Erinç (2001) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul, İletişim Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınevi.

Yılmaz, Reha (2012). Azerbaycan Dış Politiği ve Türkiye, Çankırı, Çavsam yayınları.

Yılmaz, R. ve Sayın, F. M. (2013). "Azerbaycan Dış politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları", Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4/1, s. 23-42.

Yunusov, Arif (2004). Azerbaycan'da İslam, Bakü. (http://sirnak.edu.tr/fakulte/ilahiyat/dosya/belgeler/193-198-cengiz-murselov--tanitim.pdf)

Wendt A.E. (1994). "Collective Identity Formation and the International State", American Political Science Review, June, Vol: 88, No. 2, 384-397, p.385.

********** (1999). Social Theory Of İnternational Politics, Cambridge University Press.

********** (2004). "The State as Person in International Relations Theory", Review of International Studies, Vol: 30, No. 2, pp. 289-316.

Weber, Max (1998). Sosyoloji Yazıları (Çev: Taha Parla), İstanbul, İletişim Yayınları, s.300

Winrow, Gareth (1997). "Turkish Policy in Central Asia" (Ed: Mehdi Mozaffar) security Politics in thi Commanwealth: The Southern Belt, London: Macmillan, s. 110.

**********(2007). Turkey and the East-West Gas Transportation Corridor, Turkish Studies, (https://doi.org/10.1080/14683840420002285 85).

Wirtschaft and Geselleschaft (2014). Max Weber Oxford University Press (Çev: H. Bahadır Akın) Bürokrasi ve Otorite, Ankara, Adres Yayınları.

Qasımlı, Musa (2015). Azerbaycan Respublikasının Harici Siyaseti 1991-2003, Bakü, Mütercim

Qasımlı, Musa (2015). Azerbaycan Respublikasının Diplomatiya Tarixi 1991-2003, Bakı, s.507

http://www.oncevatan.com.tr/makale. Erişim Tarihi. 25 Aralık 2018

http://www.calik.com/tr/BasinBultenleri2006/2010/10/25/caik_enerji_ve_eni_sa msunceyhan_projesini_tanitti. Erişim Tarihi. 18 Şubat 2017

https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararasi-Boru-Hatlari-ve-Boru-Hatti-Projeleri. Erişim Tarihi. 17 Temmuz 2017

http://www.botos.gov.tr/icerik/tur/projeler/yurtdisi.asp. Erişim Tarihi 20 Haziran 2017

http://www.haber7.com/hukuk/haber/744096-davutoglunun-istedigi-yeni-anayasa. Erişim Tarihi. 15 Mart 2017

http://www.yenimesaj.com.tr/?artikel,12002293/guney-akim-projesi-ve-suriye-hengamesi/mehmet-emin-koc. Erişim Tarihi. 17 Mart 2017

https://www.nufusu.com/ulke/azerbeycan-nufusu Erişim Tarihi. 07 Nisan 2018

http://eqanun.az/files/framework/data/7/f_7961.htm, İsmail Aydıngün, Çiğdem Balım, 2012. Erişim Tarihi. 11 Mart 2017

http://www.karar.com/dunya-haberleri/azerbaycan-ermenistan-catismasi-ve-daglik-karabag-sorununun-tarihcesi- Erişim Tarihi. 16 Nisan 2016

http://www.mfa.gov.tr. Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında ki İlişkilere İlişkin Ortak Deklarasyon, 27.02.2012, Moskova. Erişim Tarihi. 11 Mayıs 2016

https://www.turkocaklari.org.tr/iz-birakanlar/turklugun-unutulmaz-askeri-ebulfez-elcibey-3551 Hanım Halilova, 2001. Erişim Tarihi. 10 Nisan 2016

https://www.tbmm.gov.tr/develop//-istatistik, Aralık 2014. Erişim Tarihi. 20 Nisan 2017

https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/azerbaycan/901996#targetText. Erişim Tarihi. 21 Mayıs 2018

http://www.abdullahgul.gen.tr/sayfa/ziyaretler/cica-ozel. Erişim Tarihi. Nisan 2018

http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi19/sayfalar.asp.link. Erişim Tarihi. 15 Mart 2018

http://www.yenicaggazetesi.com.tr/birmillet-iki-devlet-ulkusu, Macit Soydan, 04.04.2008 Erişim Tarihi. 17 Nisan 2016

https://www.hurriyet.com.tr/amp/basbakan-erdogan-azeri-meclisinde-konustu Athanasios Manis, 2015. Erişim Tarihi. 21 Mayıs 2017

https://p.dw.com/p/Aafy, Selim Sayarı, Lefkoşa, 2005. Erişim Tarihi. 26 Aralık 2018

http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_en/atr_din.pdf. Erişim Tarihi. 18 Temmuz 2018

www.vda.org.tr/aylik-yazi/turk-bogazlari-3-lozan-ve-montreaux-bogazlar-sozlesmeleri. Erişim Tarihi. 15 Mart 2016

www.dw.com/tr/azerbaycanda-seçimin-galibi-aliyev, Nihat Halici, 2013. Erişim Tarihi. 20 Mart 2016

www. Azerb.com/az-econ-html. Erişim Tarihi. 20 Mart 2016

www. sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi. 17 Mayıs 2017

www.prezi.com. Erişim Tarihi 17 Ağustos 2019

www.bilgesam.org/incele/1291/-hazar-denizi, Abbas Karaağaçlı, 01 Aralık 2009. Erişim Tarihi. 26 Haziran 2016

www. anayasa.gen.tr/azerbaycan, Alesker Aleskerli 2005. Erişim Tarihi. 20 Nisan 2016

www.eco.gov.az/az-erazi. Erişim Tarihi 18 Mayıs 2016

www.traceca.org.tr. Erişim Tarihi 19 Haziran 2018

en.kremlin.ru, The Foreign Policy Concept Of The Russian Federetion 2008. Erişim Tarihi. 15 Aralık 2017

NTV.com.tr, 11 Ekim 2016 Salı. Erişim Tarihi. 16 Aralık 2017

NTV Basın Odası, 13 Mayıs 2004, Ahmet Davutoğlu. Erişim Tarihi. 16 Aralık 2017

CNN Türk, 17 Şubat 2004; Editör Özel, Ahmet Davutoğlu. Erişim Tarihi. 16 Aralık 2017

Radikal, 16.10.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Milliyet, 07.09.2008. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Hürriyet, 22.04.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Milliyet, 19.04.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Hürriyet, 22.05.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Radikal, 13.05.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

Milliyet, 17.10.2009. Erişim Tarihi. 20 Aralık 2017

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Salih Emir Mutluer

Doğum Yeri: Salihli/Manisa

Doğum Tarihi: 22.07.1979

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Aparslan İlkokulu	İlkokul	Salihli	1993
Ortaöğretim	Milli Egemenlik	Ortaokul	Salihli	1993
Lise	Ticaret Meslek Lisesi	Muhasebe	Salihli	1996
Lisans	S.Ü. Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	Konya	2002
Yüksek Lisans	Ege Üniversitesi	Felsefe Grubu	İzmir	2005
Doktora	S.Ü. Edebiyat Fakültesi	Sosyoloji	Konya	2019

İlgi Alanları: Siyaset Sosyolojisi, Jeopolitik, Uluslararası İlişkiler, Dış Siyaset

İş Deneyimi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü 2012-Devam

Tel: 0546 2735345

E-Posta: Salihemir.mutluer@erdogan.edu.tr

Adres: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İslampaşa Lojmanları, 602/1 Merkez/Rize